SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT

TÜRKÇE METİN · İNGİLİZCE EDEBÎ ÇEVİRİ
TURKISH TEXT · ENGLISH LITERARY TRANSLATION

CİLT IV · KÖZKAMAN İHANETİ VE TALAS'IN ÇAĞRISI

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI

Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı iki sütun hâlinde
With the Turkish text and its English literary translation in facing columns

CİLT IV

Bölüm 1 · Zehirli Kâse
Bölüm 2 · Kara Kanın Öcü
Bölüm 3 · Talas'ın Çağrısı

Bu kitaptaki metin, telif korumasına tabi olmayan halk edebiyatı (folklor) niteliğindeki destan mısralarından ibarettir.

Kaynak baskı: «Семетей» эпосу — Саякбай Каралаевдин айтымында (1-китеп). «Turar» Yayınevi, Bişkek 2013 (haz. A. Jaynakova; genel red. A. Akmataliev). Kaynak baskının telifli editoryal katmanları — ön söz ve son söz, bilimsel açıklamalar, sözlük bölümü ve Theodor Herzen'in illüstrasyonları — bu yayına alınmamıştır.

Türkçe edebî çeviri, İngilizce edebî çeviri, ön söz, bölüm özetleri, kapak ve iç tasarım bu yayın için özgün olarak üretilmiştir. Bu baskı, Türkçe metni ve İngilizce edebî çevirisini karşılıklı sütunlar hâlinde sunan iki dilli baskıdır. © Gazâ'nın Neferi, 2026. Kaynak gösterimi, folklor eserlerinin kullanımına ilişkin dürüst uygulama gereğince yapılmıştır.

Bu cilt, üçlemenin yaklaşık 316.000 mısralık «Semetey» bölümünün 31.256–41.695 mısralarını kapsar.

ÖN SÖZ

Manas göçtü; ama ocağı sönmedi. Elinde destan, dilinde ant taşıyan Kırgız, kaybettiği hanın yasını bir başka hikâyeyle sağalttı: babasız doğan, sürgünde büyüyen, atalar yurdunu geri almak için tek başına yola çıkan bir oğulun hikâyesiyle. «Semetey», üçlemenin ikinci kitabıdır; yasın, vefanın ve dönüşün destanıdır.

Sayakbay Karalaev'in dilinden yazıya geçirilen bu varyantta Semetey'in hikâyesi, Manas'ın ölümünün hemen ertesinde başlar. Abıke ile Köböş'ün ihaneti, Kanıkey'in bebeğini koynuna alıp Buhara'ya kaçışı, yetimin dedesinin sarayında soyundan habersiz büyüyüşü ve kanının çağırdığı gün Talas'a dönüşü — bunların hepsi, sözlü geleneğin en usta anlatıcısının nefesiyle, kesintisiz bir ırmak gibi akar.

Bu dizide Karalaev varyantının «Semetey» bölümünü, Kırgızca aslının Latin yazımı ve satır satır Türkçe edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyoruz. Transliterasyonda Türk okurunun gözüne yatkın bir yazım benimsendi; çeviride ise mısra bütünlüğü korunarak destanın epik sesi Türkçede yeniden kuruldu. Her bölümün başında iki paragraflık bir özet ve okuru bekleyen olayları toplayan kısa bilgi kutuları yer alıyor.

Söz atadan oğula geçti; kitap da elden ele geçsin.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

PREFACE

Manas has passed; but his hearth was not extinguished. The Kyrgyz, bearing the epic in their hands and the oath upon their tongues, healed their mourning for the lost khan with another story: the story of a son born fatherless, raised in exile, who set out alone to win back the land of his fathers. «Semetey» is the second book of the trilogy; it is the epic of mourning, of loyalty, and of return.

In this variant, taken down from the lips of Sayakbay Karalaev, the story of Semetey begins in the immediate wake of Manas's death. The treachery of Abıke and Köböş, Kanıkey's flight to Bukhara with her infant clasped to her breast, the orphan growing up in his grandfather's palace unaware of his lineage, and his return to Talas on the day his blood called him — all of this flows like an unbroken river on the breath of the oral tradition's greatest narrator.

In this bilingual edition we present the «Semetey» portion of the Karalaev variant with the Turkish literary translation and its English literary rendering in facing columns, verse against verse. The English preserves the integrity of each line and rebuilds the epic voice anew, keeping proper names in their original spelling and the formulaic refrains as living repetitions. At the head of each chapter stand a two-paragraph summary and brief fact-boxes gathering the events that await the reader.

The word passed from father to son; may the book too pass from hand to hand.

Gazâ'nın Neferi
Antalya, 2026

KİTABIN PLANI

1	Zehirli Kâse	Cilt IV — bu ciltte
2	Kara Kanın Öcü	Cilt IV — bu ciltte
3	Talas'ın Çağrısı	Cilt IV — bu ciltte

BİRİNCİ BÖLÜM

ZEHİRLİ KÂSE

Bukar'ın sürgün sarayında Kanıkey, karşısında diz çöken yetimine — Manas'tan kalan biricik Semetey'e — geçmişin kanlı defterini açar. Söz, Talas'ın büyük savaşından başlar: Koñurbay'ın Kıtay ve Mançu ordusu üzerine yürüdüğü o günlerde Kanıkey erkek gibi savaşa girip gergedana binen dev Makil'i attan devirmiş, Manas ise Şibee hanı Orokkır'ın başını almıştır. Dedikoduyla küsüp dağılan kırk çoro — başta Çubak, Bakay, Almambet ve Sırgak — birer birer geri döner; Almambet yada taşıyla Buurakan bulutunu çağırıp düşmanın üstüne sis ve dolu salar, Koñurbay canını zor kurtarıp Beecin'e kaçar. Ancak yenilgi, düşmanın kalbinde daha karanlık bir tohum yeşertir: Beecin'de büyük davulu döven Karıkan, Manas'ı öldürene altın tahtını vaat eder ve Kalmaklar içinde büyümüş beş Müslüman doğumlu — Közkaman, Kökçököz, Celtiybes, Çañdıayak, Orozon — tunç putun önünde ant içip kırk yıllık zehri koyunlarına alarak, akrabalık iddia eden ağlamaklı bir mektupla Talas'a yola koyulur.

Mecliste mektup okununca yalnız Kanıkey gerçeği görür: "Kalmak akraba olur mu? Gücü yetse seni öldürüp Beecin'in hanı olmak dileği yatar içinde." Ama bu keskin feraset, Manas'ın gazabını üstüne çeker; han, hatununu fil derisi sarılı buldursun kamçısıyla döver, Zulpukor'u sıyırır — Koşoy ile Bakay'ın "Sabrın dibi sarı altın" yakarışı ve iki fil başının kılıca kurban verilmesiyle Kanıkey'in canı bağışlanır. Manas sahte akrabaları ağırlar: at, zırh, ak orda, Kırgız güzellerinden eşler verir, hazinesini açar. Semiren hainler günü gelince tuzağı kurar; Közkaman güvenen Manas'ı çadırına yalnız çağırtır, Kökçököz altın yaldızlı kâsedeki zehirli rakıyı sunar ve

Ayköl kâseyi dikip yere yıkılır. Deveyi tek yumrukla deviren Akayar, can pazarında Manas'ı sırtlayıp kuşatmayı yarar; dört kat ok geçmez zırh kuşanmış Kanıkey baskına at sürer, kaçarken Oçogor oklarıyla sağ memesi koparılır, yine de baygın hanını Kayıpçı dağının Kak mağarasına saklar. Bağdat'tan batmanlarca altına aldığı "yeşil kara" ilacıyla zehri kustuur, kırk kısır kısrak kesip Manas'ı altmış gün kazıya sarar — kırk birinci gün Manas, kırk yerinden delinmiş de olsa, yeniden ata biner.

KÜNYE — KEY FACTS

- Bölüm, Kanıkey'in Bukar'da on iki yaşındaki Semetey'e anlattığı geçmiş anlatısıdır; Talas'taki büyük savaşta Kanıkey dev Makil'i attan devirir, Manas Şibee hanı Orokkır'ı öldürür ve küsüp dağılan kırk çoro (Çubak, Bakay, Almambet, Sırgak, Acıbay) orduya geri döner.
- Beecin'de Karıkan büyük davulu çaldırıp Manas'ı öldürene altın tahtı vaat eder; Kalmaklar içinde büyümüş beş Müslüman doğumlu — Közkaman, Kökçököz, Celtiybes, Çañdıayak, Orozon — tunç putun önünde ölüm andı içip kırk yıllık zehirle ve dokuzar oğullarıyla yola çıkar, Manas'a akrabalık iddia eden ağlamaklı bir mektup gönderirler.
- Kanıkey mecliste hainleri sabah baskınıyla yok etmeyi önerir; öfkelenen Manas onu Bölökbay yapımı buldursun kamçısıyla döver ve Zulpukor'u çeker; Koşoy ile Bakay'ın yalvarışı üzerine Kanıkey bağışlanır, kılıç yerine Hindistan ganimeti iki filin başı kesilir.
- Manas sahte akrabalara at, zırh, ak orda, eş ve hazine verip onları Talas'a yerleştirir; semiren Közkaman, Manas'ı çadırına yalnız çağırtır ve Kökçököz altın yaldızlı kâseyle rakıya katılmış kırk yıllık zehri içirir; Manas yıkılınca hainler ve altı yüz savaşçısı başını kesmeye davranır.
- Deveyi tek yumrukla deviren Akayar, dağ gibi ağır Manas'ı sırtına alıp kuşatmayı yararak çıkarır; imdada yetişen Kanıkey kaçarken Közkaman tarafının Oçogor oklarıyla sağ memesi koparılır ve baygın Manas'ı Kayıpçı dağının Kak mağarasına gizler; Közkaman hazineyi yağmalayıp Akayar'ı diri tutsak alır.
- Kanıkey Mısır, Bağdat ve Medine'ye adamlar salar; Bağdat'tan batmanlarca altın karşılığı alınan "yeşil kara" ilacıyla Manas avuç avuç zehir kusar, kırk kısır kısrak kesilip altmış gün kazıya sarılır ve kırk birinci gün yeniden ata biner.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Tuttuğunu bırakmayan,	*Never letting go what it seized,*
Bir yiyişte doymayan,	*Never sated with one feeding,*
Sağ yanından hazırlanıp.	*Readying from his right side.*
Şıpşaydar ile Tiken alp,	*Şıpşaydar and Tiken the alp,*
Kaplan baban Manas'a	*Against your tiger father Manas*
Han Koñurbay er bozkurt,	*Khan Koñurbay, grey-wolf brave —*
Bunların hepsi üşüşüp saldırdı.	*All of them swarmed and attacked.*
Anacığın ben, kara yüzlü bahtsız,	*I, your dear mother, black-faced and luckless,*
Kamçı boyu yaş döküp.	*Shedding tears a whip-length long.*
Bıldırcın gibi zavallı gözden,	*From wretched eyes like a quail's,*
Bölük bölük yaş döküp.	*Shedding tears in stream on stream.*
Oka uçup ölmeye,	*To die struck through by an arrow,*
Ecelim yeterse Ayköl'e	*If my hour had come, with Ayköl*
Sarılıp kavuşmaya,	*To embrace and be united,*
Kara sakar küheylanı*	*My black blaze-marked courser**
Sağlı sollu mahmuzlayıp,	*Spurring on the right and left,*
Sağa sola kamçı vurup,	*Lashing the whip to right and left,*
Öfkelenip haykırıp,	*Raging and crying out,*
Kalabalık Kıtay düşman ele,	*At the teeming Kıtay foe,*
Kadınlığımı sezdirmeden,	*Not betraying I was a woman,*
Keskin* çelik Sır mızrağı	*The keen* steel lance of Sır*
Haykırıp düşmana uzattım.	*I thrust shouting at the foe.*
Ben anacığın bahtsız*,	*I, your mother, the luckless one*,*
Kara sakar küheylanla	*With the black blaze-marked courser*
Kara Kıtay koca Makil'e	*At Kara Kıtay's huge Makil*
İşte o anda saldırdım.	*In that very instant I charged.*
Yanındaki kırk muhafızı,	*The forty guards at his side,*
Kırkını attan düşürüp,	*All forty I toppled from their steeds,*
Sıra sıra mızraklayıp geçtim.	*Spearing them rank on rank, I passed.*
Koca gergedanlı Makil'e,	*At Makil on his huge rhinoceros*
Böğründen yetiştim,	*I came upon him at the flank,*
Yetiştiğim yerde Makil'i,	*Where I reached him, that Makil,*
Koca gergedanlı kâfiri,	*The infidel on his huge rhinoceros,*
İriliği dağ gibi bahadırı,	*The batyr bulky as a mountain,*
Geniş kuşağın beri ucu – deyip,	*The near end of his broad sash – saying,*

Ad kardeşim, aslanım babacığın,
Ciğerinin tam hizası – deyip,
Bel ardında büzülüp,
Kaburga kemiğim fırlayıp,
Çığlık atıp ağlayıp, çırpınıp,
Gerçek Tanrı'ya yalvarıp,
O Makil'e yetiştim,
Gergedana binmiş pehlivanı
Gerilip yumruklayıp geçtim.

Mızrağım paramparça kırılıp,
Koca gergedanın üstünden,
Ulu dağ gibi o Makil
Gümbürdeyip yıkıldı gitti.
Adım kadın, zavallı can,
İyice tükenmişti gücümüz.
Eyerimden geriye kayıp,
Küheylanın ak dizginini
Çift elimle kavrayamayıp,
Orokkır gibi pehlivanı
Çelik tabanlı üzengiye
Denk getirip ayak koyamayıp.
Kanım çekilip, içim yanıp,
Kimi zaman kendime gelsem,
Kimi zaman kendime gelemeyip,
Sallanıp durdu anacığın.
Kâfirin hanı Orokkır
Öfkeyle saldırıp,
Böğrümden asılıp,
Var hızıyla sürüp bir vurup,
Koca mızrağını eline alıp,
Öfkeyle kükreyip,
Kahrından ödler kopup,
Anacığının tüm bedeni titredi. Yağmur gibi ok yağdırıp,
Yetişip yakalamaya,
Yetişmek üzereydi o zalim,
Kurban edip boğazlamaya,
Ben anacığın Kanıkey'in,

My sworn brother, your dear lion father,
Just level with his liver – saying,
Hunched low behind his waist,
My rib-bones jutting out,
Screaming, weeping, flailing,
Begging the True God's grace,
I came upon that Makil,
The wrestler mounted on the rhinoceros
I stretched and struck with my fist, and passed.
My lance was shattered all to bits,
From atop the huge rhinoceros
That Makil like a mighty mountain
Came thundering down and fell.
My name is woman, wretched soul,
Our strength was wholly spent.
Slipping backward from my saddle,
The white reins of the courser
I could not grasp with both my hands,
A wrestler such as Orokkır —
Into the steel-soled stirrup
I could not aim and set my foot.
My blood drained, my heart burning,
At times I came back to my senses,
At times I could not come to,
Your dear mother swayed and reeled.
The infidels' khan Orokkır,
Charging in his fury,
Hanging hard upon my flank,
Driving at full speed, striking a blow,
Taking his huge lance in hand,
Roaring in his rage,
Gall-bladders bursting from his wrath,
Your dear mother's whole body trembled.
Pouring arrows down like rain,
To overtake and seize me —
That tyrant was nearly upon me,
To slaughter me like a victim,
Me, your dear mother Kanıkey,

Bahtı karanın başını almaya.
Şibee hanı Orokkır
Kükreyerek yaklaşmıştı.
Öbür dünyaya göçen Manas han,
Küçücükken bir olduğum,
Parmak kadarken baş koştuğum:
«Er endamlı beriki,
Yiğit kadın Kanıkey'i
Kurban edip keser* – deyip,
Zavallımı bu Kıtay
Boş yere öldürüverir» – deyip,
Akkula'nın sağrısına bir vurup,
Sır mızrağı eline alıp,
Busurman! deyip haykırıp,
Istan! diye nara atıp,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Baban Manas kaplan
Orokkır'a yetişti,
Koca katırın üstünden
Devirip yıkarak geçti.
Bir saplayışa dayanamadan,
Kaplan babanın eli değince

O ünlü pehlivan Orokkır
Cehenneme* gitti.
Zülfikâr'ı eline alıp,
Makil başta, Döödür'le
Yedisinin başını kesti.
Makil ile Orokkır
İki devinin öldüğünü,
Eşsiz pehlivan Koñurbay
Uzaktan durup seyretti.
Dolu gibi ok yağdırıp.
Yüreklenip haykırıp,
Kakay! diye nara atıp,
«Kakay» denen narasıyla,

To take the black-fated one's head.
The Şibee khan Orokkır
Had drawn near with a roar.
Manas khan, gone to the other world,
He I was joined with when tiny,
Pledged to when finger-small:
«That one yonder, manly-formed,
The valiant woman Kanıkey
He will slaughter like a victim – saying,*
My poor one this Kıtay
Will kill for nothing at all» – saying,
Striking Akkula's croup a blow,
Taking the Sır lance in hand,
Shouting out Busurman!
Crying the war-cry Istan!
In the blink of an eye,
Before one could say this or that,
Your father Manas the tiger
Overtook Orokkır,
From atop the huge mule
He toppled him down and passed.
Unable to bear a single thrust,
When your tiger father's hand touched him,
That famed wrestler Orokkır
Went down to Hell.*
Taking Zülfikâr in hand,
Makil first, then with Döödür
He cut off the heads of seven.
That Makil and Orokkır,
The death of those two giants,
The peerless wrestler Koñurbay
Stood far off and watched.
Pouring arrows down like hail.
Taking heart and shouting,
Crying the war-cry Kakay!
With that war-cry called «Kakay»,

Kalabalık Kıtay, sayısız Mançu
Sel gibi kaplamaz olur mu!
Yalnızlık cefasını görünce,
Han Bakay'ın arslanı
Aklına düştüğü andı,
Eyer beli gibi geçide
Er baban Akkula'nın başını çevirdi.
Üstün doğan kırk çorayı,
Babacığın, Çubak'ı da katıp ağıt yaktı:

«Dayanak olacak yakınım yok,
Gayret edecek yiğidim yok,
Kurban olayım Tanrı'ya,
Kahramanım Bakay, Çubak yok,
Almambet arslan, Sırgak yok.
Bugün var olan yarın yok,
Bu günüm bir karış göründü,
Böyle miydin, bok dünya?!
Karnım acıkıp geldiğinde,
Sağrı yağını kesip yerdim.
Yanımda Çubak olsaydı,
Cañcuñ'u* bozarım derdim.
Karnım acıktığında,
Kazıyı kesip yerdim.
Vah, Almam'ım varken
Kalmuk'u kırarım derdim.
Kızıl çelik Zülfikâr'la
Boy ölçüşürüm derdim,
Hızırlı Bakay varken,
On sekiz bin âleme*
Zavallı can, meydan okurum
derdim ben! Koruyan ruhu yanı
başından
Helâk oldum, dengim yok,
Ah, yalnızlık kurusun,
Karım oldu tek karaltım,
O kaplan Sırgak burada yok!
Ahirete göçen o baban,
Altmışın en seçkini,

Teeming Kıtay, countless Mançu —
Would they not flood in like a torrent!
Seeing the torment of loneliness,
Khan Bakay, that lion,
Was the moment he came to his mind,
To the pass shaped like a saddle-bow
Your brave father turned Akkula's head.
The forty çoras, nobly born,
Your dear father, with Çubak too, raised his lament:
«I have no kinsman for support,
No warrior to strive for me,
Let me be an offering to God,
My hero Bakay, my Çubak are gone,
Almambet the lion, Sırgak gone.
What is today is gone tomorrow,
This day of mine seemed but a span,
Were you always so, foul world?!
When I came in with hunger,
I would cut and eat the croup-fat.
Were Çubak here at my side,
I'd say I'd rout the Cañcuñ.*
When my belly hungered,
I would cut and eat the kazı.
Ah, while my Almam lived,
I'd say I'd cut the Kalmuk down.
With the crimson-steel Zülfikâr
I'd say I'd measure strength,
While Bakay, Hızır-blessed, lived,
Against the eighteen thousand worlds,*
Poor soul, I'd throw my challenge,
I would say! His guarding spirit from beside him
I am undone, I have no peer,
Ah, a curse upon loneliness,
My wife is now my only shadow,
That tiger Sırgak is not here!
That father of yours, gone to the hereafter,
Choicest of the sixty,

Kırk çoranın yamanı,
Ata hafif, taya denk,
Uykusu az, yolda tetik,

Kara kalpaklı kılıç ağzım,
Nereye gidip yitti
O kurban olduğum Sırgak'ım?
Çubak'ım küsüp gittiğinde,
Benim belimin kırıldığı andı,
Çubak'ı böyle etti – diye,
Ahiret dostu Almambet
Yan yan bakıp durdu.
Evliya ihtiyar er Bakay,
Ahiretlik vefalı dost,
«Hizmet eden yiğidini kötüleyip,
Huyu fena oldu» – diye
Bakay'ın da gönlü soğudu.
Argın han oğlu Acıbay –
Ahiretlik dost idi,
«Dedikoduya Manas inanıp,
Darmadağın olsun bu dünya,
Böyle biri oldu Manas» – diye,
Gözüne perde indi,
Sözüne burukluk girdi.
«İhtiyara Manas kanıp,
Gözü perdeli gitti bozkurt» – diye,

Gücü yetse, kırk çora
Beni bile devirmeye niyetlendi –
Öfkelenip bunu söyleyip,
Kederlenip asker derleyip,
Kırk çorayı anıp er baban
Kederlenip mırıldanıp,
Aklı başından er babanın
Şaşırıp kaldığı zamanmış,
Kaçıp geldiği zamanmış,
Kırk çorası yanında yok.
Dara düşüp aziz canına,
Bunalıp kaldığı zamanmış.

Fiercest of the forty çoras,
Light on a horse, a colt's match,
Scant of sleep, alert on the road,

My black-kalpaked sword's keen edge,
Where did he go and vanish,
My Sırgak, for whom I'd give my life?
When my Çubak went off in anger,
That was the moment my back broke,
He did this to Çubak – saying,
Almambet, friend for the hereafter,
Kept looking on askance.
The saintly old man, er Bakay,
Faithful friend for the hereafter,
«Maligning the warrior who serves him,
His temper has turned foul» – saying,
Bakay's heart also grew cold.
Argın khan's son Acıbay –
He was a friend for the hereafter,
«Manas believes the gossip now,
May this world fall to wrack,
Such a one has Manas become» – saying,
A veil came down over his eyes,
A bitterness entered his words.
«Manas was gulled by the old man,
The grey wolf went with veiled eyes» –
saying,
Had their strength sufficed, the forty çora
Meant to topple even me –
Saying this in anger,
Grieving, mustering troops,
Recalling the forty çoras, your brave father,
Grieving, murmured low,
The wits of your brave father —
It was a time he stood bewildered,
It was the time he had fled hither,
His forty çoras not at his side.
Fallen in straits, for his dear life,
It was a time he was hard-pressed.

İşte böyle dururken,
Dilediğini bir Tanrı
Verdiği zaman imiş.

Keskin çığlık, gür nara,
O Akbaltay'ın Çubak'ı
Aşıp inip Talas'a
Gelip yetiştiği zamanmış.
Yoldaş olup babana
Pars yürekli bozkurt arslan,
Kökala gibi at ile,
Dörtnala geldiği zamanmış.
Karşıdan koptu bir haykırış,
O Çubak'ın sesi imiş,
Manas! – diye nara atıp.
Yaman belini kuşanıp,
Yedi tümen Kıtay'a
Tek başına daldı Çubak'ın,
Vardığı yerden saldırıp.
Çubak'ın sesini duyunca,
Gök vaşak börkünü* giyen,
Gök ala kalkan oynatan,
Başını saf altına bezeyen,
Ayağını som gümüşe dayayan,
Dar anda* söz bulan,
Karanlıkta yol gören,
Öne sürülse uğuru ak,
Ağası Bakay sayısız ordu denk,
O da daldı haykırıp,
Evliya soylu er Bakay,
O da Manas! diye nara atıp. Çubak'ın sesini duyunca,
Sarala gibi ata binen,
Sarı meşin şalvar giyen,
Tuğsuz* mızrak alan,
Beline yalın kılıç bağlayan,
Altın perçemli*, püsküllü kuşaklı –
Beecin'deki Azız Han'ın bir tanesi,
Hepsi Manas! diye nara atıp.

While he stood even so,
What he wished for, the One God —
It was the time when He granted it.

A piercing scream, a mighty roar,
That Akbaltay's own Çubak,
Crossing over and down to Talas,
It was the time he came and arrived.
To be a comrade to your father,
The pard-hearted grey-wolf lion,
With a horse like Kökala,
It was the time he came at the gallop.
From the far side burst a shout,
It was the voice of that Çubak,
Crying the war-cry Manas!
Girding tight his fearsome waist,
Into seven tümen of Kıtay
Çubak plunged all alone,
Attacking from where he arrived.
On hearing Çubak's voice,
He who wears the grey lynx börk,*
Who wields the grey-flecked shield,
Whose head is decked in pure gold,
Whose foot rests on solid silver,
Who finds words in the hard moment,*
Who sees the road in darkness,
Whose luck runs white when sent ahead,
Elder Bakay, worth a countless host,
He too plunged in with a shout,
Saint-descended er Bakay,
He too crying Manas! as his war-cry. On hearing Çubak's voice,
He who rides a horse like Sarala,
Who wears the yellow-leather trousers,
Who takes the standardless lance,*
Who binds the bare sword at his waist,
Gold-forelocked, with tasselled sash –*
The only one of Azız Han in Beecin, All crying Manas! as war-cry.

Ön yanı hep haykırış,
Çubak'ın sesini duyunca,
O da çıktı yamaçtan
Manas! diye nara atıp.
Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, yolda tetik,

His front rank all one shouting,
On hearing Çubak's voice,
He too came out from the slope
Crying the war-cry Manas!
Light on a horse, a colt's match,
Sleepless, alert on the road,

Kara çelik kılıç ağzı,
Han Manas'ın Sırgak'ı,
Altmışın en seçkini,
Kırk çoranın yamanı,
Teke coomart* ata binen,
Gök demirden zırh giyen,
Kılıcını kına dayayan,
Haykıran düşmana saldırsa,
Kıpkızıl kana bulayan,
Ecelden geri dönmeyen,
Vuruştuğu düşmandan kaçmayan,
Çatık kaşını çözmeyen,
Uzattığı mızrağı geri çekmeyen,

The black-steel sword's keen edge,
Khan Manas's own Sırgak,
Choicest of the sixty,
Fiercest of the forty çoras,
He who rides the bounteous teke steed,*
Who wears the armour of grey iron,
Who steadies his sword against the sheath,
Who, charging the shouting foe,
Smears them in crimson blood,
Who never turns back from death,
Who never flees the foe he fights,
Who never unknits his knotted brow,
Who never draws back the lance once thrust,

Âleme yeter gücü,
Manas ile o Sırgak
Kardeş çocuklarıdır,
O da yamaçtan çıktı haykırıp,
Çubak'ın sesini duyunca,
Manas! diye nara atıp.
Argın han oğlu Acıbay –
Yetmiş türlü* dil bilen,
Yetiştiğinden geri dönmeyen,

His strength enough for all the world,
Manas and that Sırgak
Are children of brothers born,
He too came out from the slope with a shout,
On hearing Çubak's voice,
Crying the war-cry Manas!
Argın khan's son Acıbay –
Who knows seventy kinds of tongue,*
Who never turns back from what he reaches,

Karşılaştığından kaçmayan.
Kartkürön donlu ata binen,
Kara ok işlemez zırh giyen.
Öfkelenip haykırıp,
Bu da daldı, gördün mü,
Manas! diye nara atıp.
Manas Han'ın kırk çorası,
Bunların hepsi haykırıp,

Who never flees from what he meets.
Who rides the horse of Kartkürön hide,
Who wears mail no black arrow pierces.
Raging and crying out,
This one too plunged in, did you see,
Crying the war-cry Manas!
Manas Khan's forty çoras,
All of them shouting out,

Sıra sıra girdi savaşa,
Toz duman coşup savrulup,
Ölümden geri durmadan,
Manas ile kırk çora
Tam o anda birleşti.
Kara kana boyanıp,
Kaplan doğmuş erenler

Entered the battle rank on rank,
Dust and haze whirling up in tumult,
Never shrinking back from death,
Manas and the forty çoras
At that very moment joined.
Dyed all over in black blood,
The tiger-born heroes

Kaçmadan durup vuruştu.
Mızrak tutup, saf bozup,
Eceli yeten nice kul oka uçtu.
Aybaltanın sapına benzer,
Kazılmış derin hendek görüp,
Kaynar konmuş belayı görüp,
Talas'ta Kırgız'ın, Argın'ın
Sıkıntısını pek büyük gördü.
Bahtı açık baban aslandı,
Nice yeri senin baban,
Toza çeviren yiğitti.
Yaman doğanlar el verince,
Kıymetlisi Çubak Arslan'ın
Geldiğini bildiğinde,
Gökten inen Boz kise'yi
Boynuna sıkıca kuşanıp,
Yaratan tek Cebbar'a,
O anda baban yalvardı.
Baban hanın üstüne,
Alööke oğlu Koñurbay
Alay alay askerle,
Yeniden daldı üşüşüp.
Baltalısı el kol sallayıp,
O namlı Kalça yiğidi,
O da öfkeyle kabarıp,
Kaçağı yanı başında sanıp,
Ürkek bakınıp durduğu demmiş,
Karısını kara basmış gibi,
Kovalayanı ensesinde sanıp,
Soluk soluğa kaldığı demmiş,
Karısı erkek doğurmuş gibi.

Stood their ground and fought unfleeing.
Gripping lances, breaking ranks,
Many a slave whose hour had come flew off
by arrow. Like the haft of a moon-axe,
Seeing the deep-dug trench,
Seeing the seething calamity set there,
In Talas, of Kırgız and Argın,
He saw the distress was very great.
Your open-fated father was a lion,
Many a place your father,
The warrior, turned to dust.
When the fierce-born gave a hand,
His treasured Çubak Arslan —
When he knew that he had come,
The Grey Pouch descended from heaven
He girded tight about his neck,
To the one Almighty Creator,
In that moment your father prayed.
Upon your father the khan,
Alööke's son Koñurbay
With troop on troop of soldiers
Swarmed and plunged in once again.
His axemen swinging arm and hand,
That famed warrior Kalça,
He too swelled up with fury,
Thinking the fugitive beside him,
It was a time he stared about in fright,
As if a nightmare crushed his wife,
Thinking pursuers at his nape,
It was a time he gasped for breath,
As if his wife had borne a son.

Algara'yı silkip şahlandırıp,
Kocası ölmüş gibi debelenip,
Göz akı alev alev,
Kımız kabı denli mercan taş
Tepesinde parıldayıp.
Üzengisi* tıpırdayıp,
Tokmak gibi örülü kara saç,
Ardında perçemi
Ensesinde savrulup.

Shaking Algara to rear him high,
Thrashing as if her husband had died,
The whites of his eyes ablaze,
A coral stone big as a kumis-skin
Glittering upon his crown.
His stirrup clattering,*
Black hair plaited like a mallet,
His forelock behind him
Tossing at his nape.

Hele öfkesi geldiğinde,
Diken diken bıyığı,
Kemerli burnu apayrı,
Pala* kınına benzerdi.
Kaşla gözünün arası
Açık kalmış mezara benzer,
Ay alnına bakarsan
Bay yaylağı başköşeye benzer.

And when his anger rose,
His moustache bristling like thorns,
His arched nose a thing apart,
It was like a scimitar's sheath.*
The space between brow and eye
Is like a grave left open,
If you look at his moon-brow —
Like a rich man's summer-pasture seat of honour.

Kırk töreyle haykırıp,
Bu da Möndü!* diye nara atıp,
Algara'nın sağrısına bir vurup,
Babacığın Manas bozkurda
O da caymadan daldı saldırıp.
Kırk boy Kıtay pehlivanı,
Ahirete göçen babanı
Ortasına aldılar.
Baban dimdik, aldırmadan,
Seksen mızrak bir değse,
Zırh kuşanmış namlı baban
Onu topuğuna denk saymaz.
Alööke oğlu Koñurbay
Baban Manas bozkurda
Ölçüsüz yiğitlik gösterdi.
Beecin'deki Kıtay'ın
Er olduğunu gördün mü?
Hakanlı* Beecin'den
Alööke oğlu Koñurbay,
Aman, sesinden ödler koptu.

Shouting with the forty töres,
This one crying the war-cry Möndü!,*
Striking Algara's croup a blow,
At your dear father Manas the grey wolf
He too plunged charging, undeterred.
Wrestlers of the forty Kıtay tribes
Took your father, gone to the hereafter,
Into their very midst.
Your father upright, unheeding,
Should eighty lances strike at once,
Your famed father, girded in armour,
Counts it not worth his heel.
Alööke's son Koñurbay
Against your father Manas the grey wolf
Showed valour beyond measure.
Of the Kıtay in Beecin —
Did you see that he was a man?
From Hakan-ruled Beecin,*
Alööke's son Koñurbay,
Mercy — his voice burst gall-bladders.

Ocaktan kor doğmuş,
O ünlü Beecin şehrine
Koñurbay adlı büyük doğmuş.
Yaşı altıya geldiğinde,
Hakan'a kargaşa çıkarmış,
Kahrına dayanamayıp,
Kâfir dinli Çoñ-Beecin
Az kalsın yıkılıp gidiyormuş.
Yaşı sekize geldiğinde,
Beecin'in halkını kuşatmış,

Born an ember from the hearth,
To that famed city of Beecin
Was born the great one named Koñurbay.
When his age had come to six,
He raised turmoil for the Hakan,
Unable to bear his wrath,
Infidel-faithed Çoñ-Beecin
Very nearly fell to ruin.
When his age had come to eight,
He besieged the folk of Beecin,

Dokuzuna vardığında,
Taş kuşanan Kıtay'ın
Seçkinlerini dövmüş.
Kahrına dayanamayıp,
Kaleli Beecin bezmiş.
On ikisine geldiğinde,
Altın tacı* giydirip,
Altın tahta* çıkarıp,
Şu duran Beecin'in
Büyük hanlığını bildirip,
Yamaca* kurulu saray yapmışlar.
Baban Ayköl'ün yolunu keser diye,
Altın perçem, püsküllü kuşak,
Keçil'e sağlam han kılmışlar.
Koñurbay'ın halini sorarsan,
Yavrum, öküzü kartalıp kendi ölse,
Evliya soylu er Bakay,
Ölüp kalırsa töresi –
Ölenin malını eşit bölerler.

When he arrived at nine,
Of the stone-girt Kıtay
He beat the chosen best.
Unable to bear his wrath,
Walled Beecin grew weary.
When he came to twelve,
They set the golden crown on him,*
Raised him to the golden throne,*
Of this Beecin that stands here
Proclaimed his great khanship,
And built a palace set upon the slope.*
Saying he would cut your father Ayköl's road, Golden forelock, tasselled sash,
They made him staunch khan over Keçil.
If you ask of Koñurbay's ways —
My child, if his ox grows old and dies itself,
Saint-descended er Bakay,
If a man dies, their custom is –
They share the dead man's goods in equal parts.

Tekesini seter* diye yüceltmiş,
Bindiği kutsal at olmuş,
Edip durduğu töresi –
Dişiden uzak, yad olmuş.
Kızıl alaca giyinmiş,
O kâfirin âdeti –
Lama* olunca sevinmiş.
Çömelip su dökmeyen,

His teke he exalted, calling it seter,*
It became the sacred mount he rode,
The custom he kept on practising –
Far from the female, grown estranged.
He dressed in red motley,
That infidel's own usage –
He rejoiced on becoming a lama.*
Who never squats to pour his water,

Eteği yere değmeyen,
Yüce Allah'ın, o Tek'in,
Gerçek birliğini bilmeyen.
Yaban atını eyerleyen,
Tunçtan yapılma koca putu
Direğe bağlayıp, Tanrı – diye,
Ona karşı tapınan.
Keçil'in hanı Koñurbay,
Kasılıp duran domuz* ay,
Yeryüzü kadar çok Kıtay
Yetişip kapladığında,
Yer görünmez olup babanı

Çepeçevre sardığında,
Akbaltay'ın Çubak'ı

Whose skirt never touches the ground,
Who of God Most High, that One,
Knows not the true Oneness.
Who saddles the wild horse,
Who binds the huge idol wrought of bronze
Fast to a post and, calling it God,
Bows down and worships it.
Keçil's khan Koñurbay,
The strutting swine of a moon,*
Kıtay many as the face of the earth
When they came up and covered all,
When the ground could not be seen and your father
Was ringed about on every side,
Akbaltay's own Çubak

«Azabım varsa görürüm – deyip,
Ecelim yetse ölürüm – deyip,
Öbür dünyalık* tek dost,
Şu duran Manas'a
Arka olurum ben» – deyip,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Âlemi yıkan yamanı,
Apaçık daldı savaşa.
Derken çok geçmedi,
Göz açıp kapayıncaya dek,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Azız Han'ın bir tanesi
Alake'm daldı savaşa.
Gök vaşak börkünü giyen,
Gök ala kalkan oynatan,
Yine daldı savaşa.
Kara kalpaklı kılıç ağzı,
Han Manas'ın Sırgak'ı
Birlikte daldı savaşa,
Argın Han'ın Acıbay'ı
O da daldı savaşa.
Iraman'ın Irçı oğlu,
Keçe örtü denli kalpaklı er Şuutu,

«If torment is my lot, I'll see it – saying,
If my hour has come, I'll die – saying,
Sole friend for the other world,*
To this Manas who stands here
I will be a support» – saying,
Akbaltay's own Çubak,
The fierce one who wrecks the world,
Plunged openly into battle.
And then, not long after,
In the blink of an eye,
Before one could say this or that,
Azız Han's only one,
My Alake plunged into battle.
He who wears the grey lynx börk,
Who wields the grey-flecked shield,
Plunged into battle once again.
The black-kalpaked sword's keen edge,
Khan Manas's own Sırgak
Plunged into battle with them,
Argın Khan's Acıbay,
He too plunged into battle.
Iraman's son Irçı,
Er Şuutu, kalpaked broad as a felt cover,

Tömön Han'ın Tölgöçü'sü,
Manas'ın Bayçoro adlı nazlısı,
Çarpışkan Serek'i,
Manas'ın emanet cana gereği,
Yarar yiğit Bozuul çorası,
Ala kaftanlı Aykoco –
Manas'ın yanında gezdirdiği
mollası,*
Çatal sakallı Adış'ı,
Kırk mızrak uzatıp kırk yandan
Manas'a doğru hepsi,
Baksan göze ilişmez,
Tanrı yüzünü göstermesin,
Hangisi hangisi bilinmez!

Tömön Khan's Tölgöçü,
Manas's darling named Bayçoro,
His battling Serek,
Needful to Manas's entrusted soul,
The able warrior Bozuul his çora,
Aykoco of the motley kaftan –
The mullah Manas kept travelling
*at his side,**
His fork-bearded Adış,
Thrusting forty lances from forty sides,
All of them toward Manas,
Look, and the eye cannot seize them,
May God not show His face —
Which is which cannot be known!

Gök açık, yer kapalı,
Kırgına dönen büyük savaş,
Aybaltaların baş ucu
Rast gelip eceli yetenler,
Aybalta değip şakağa,
Gücü yok, zayıf, dermansız
Han Çubak'ın saflarından,
Atlanıp gidiyor Mekke'ye.
Karma savaş olduktan sonra
Hayvandan nice at ölüp,
Ereni ayrı bölünüp,
Emek dolu kanı dökülüp,
Arslanı ayrı bölünüp,
Güçsüzüne ölüm görünüp,
Mızrakçının ustası ölüp,
Çarpışıp nice yiğit ölüp. Kırgız'ı vurup
alırım – diye,
Koñurbay'ın Kara atı,
Kara atının var mı dersin,
Seksen bin pehlivan, sayısız kalday,
Böğründe kanadı.
Mızrakçıdan usta kul,
Ne zaman olsa âlemi
Un gibi ezmek âdeti.

Sky open, earth closed over,
The great battle turned to slaughter,
The head-ends of the moon-axes
Meeting those whose hour had come,
Moon-axe striking at the temple,
Strengthless, feeble, spent of force,
From Khan Çubak's ranks
They ride away to Mecca.
After the mingled melee joined,
Of the beasts many a horse died,
Its heroes cleft apart,
Its toil-filled blood poured out,
Its lions cleft apart,
Death appearing to the weak,
The master of the lancers dying,
Many a warrior dying in the clash. I shall
strike and take the Kırgız – saying,
Koñurbay's Black horse —
Has his Black horse, would you say,
Eighty thousand wrestlers, countless kalday,
Wings upon its flanks?
A slave more skilled than any lancer,
Whenever it may be, the world
He grinds like flour — his custom.

O savaşın içinde
Un öğütür gibi,
Müslüman, kâfir seçilmez, Kara dinden ak olan*,
Toprak kaplayıp, toz uçup, Beecin'de kalan varlığı,
Yerde bir dal görünmez.
Hükmeden dini – imanı,
Yaman belini kuşanıp,
Kaplan baban, er Çubak,
İhtiyarı Bakay içlerinde,
Tek başına dalıp saldırıp.
Oynayıp oynayıp gittiğinde
On iki Mançu birden ölür,
Tahtı kalmış Beecin'de.
Eceli gelen ölmez mi,
Böyle görkemi kim görür:
Yedi sancak, kızıl tuğ,
Koyu kırgının içinde
Keskin çığlık, velvele,
Davul sesi gümbürdeyip,
Bambaşka bir savaş oldu.
Buyruğu yürüyüp Beecin'i
Tüfek sesi çatırdayıp,
Yüzleşip erenler mızraklaşınca
Mızrağı kırılıp çatırdayıp,
Varıp durduğu zamanda,

Kılıç kırılıp şangırdayıp,
Sapından fırlayıp* çınlayıp.
Talas'ı kuşatıp, kavga salıp,
Kırgılçal'ın uğursuz saatinden,
İnsandan nicesi tez ölüp.
Gündüz gece direnip,
Yedi gün durmadan vuruşup.
Alööke oğlu Koñurbay'ın
Hani, Talas'a ettiği zulmü,
Nicesine ettiği zorbalığı.
Düşmanın apaçık eri – Koñurbay,

Within that battle there,
As if he milled the flour,
Muslim from infidel cannot be told, He who from the black faith turned white,*
Earth covering all, dust flying, His wealth remaining in Beecin,
Not one twig can be seen on the ground.
The faith he ruled by – his creed,
Girding tight his fearsome waist,
Your tiger father, er Çubak,
Old Bakay in their midst,
Plunged in charging all alone.
As he went playing, playing on,
Twelve Mançu die at once,
His throne left behind in Beecin.
Does he whose hour has come not die?
Who has seen such splendour:
Seven banners, crimson standard,
Amid the thick of slaughter
Piercing screams and uproar,
The drum-beat thundering out,
It became a battle like no other.
His writ once ran through Beecin —
The musket-fire crackling,
When heroes met face to face with lances,
Lances splintering, crackling,
In the time he came and stood,

Swords breaking with a clang,
Springing from the hilt, ringing out.*
Besieging Talas, loosing strife,
From Kırgılçal's unlucky hour,
Of men many a one died swiftly.
Holding out by day and night,
Seven days they fought unceasing.
Alööke's son Koñurbay —
Ah, the cruelty he worked on Talas,
The tyranny he worked on many.
The foe's most open champion – Koñurbay,

Gergedanın başını çevirip,
Karşı karşıya vuruşup.
Hani, karadan kaçıp gurbete düşenin,
Hakan'da kalan birikimi.
Dilediği dini – imanı,
Sarı söğütten diktirdiği

Söğüdü kalmış Beecin'de.
Saf* altından yapılma,
Peygamber*, sultan dini ak,
Beecin'de kalmış altın taht.
Hakan'ı tutup dururken,
Alake'n Beecin'e hanlık ederken,
Mercan sorguç, inci taş
Almam'ın han olup giydiği çağda,
Alake'nin hükmü yürüttüğü çağda,
Altın tahta elçisi

O Beecin'e kargaşayı
Saldığı çağda,
Uykuda yatsa görünen
Bir ak sakallı evliya.
Uykusunda sıkıntı çekip,
Uyuyakalsa Alake'n
Cennet*, cehennem* düşü görüp.
Kıyametin halinden,
Almam, kahrolası cehennemin varlığından,
«Kâfir dinli halkımın
İçinde nasıl dururum – deyip,
Helal dinli Müslüman'ın
İçine varıp karışıp,
Ak hizmetini ederim – deyip.
Tunçtan dökme putuna
Nasıl olur da Tanrı derim – deyip,
Kaçıp varıp Müslüman'ın
Öbür dünya derdine düşerim – deyip,
Tunçtan yapılma koca puta
Nasıl olur da Tanrı derim – deyip.

Turning the rhinoceros's head,
Fighting face to face.
Ah, he who fled the black land into exile —
His store remaining with the Hakan.
The faith he wished for – his creed,
The willow he had planted of yellow willow —
His willow left behind in Beecin.
Wrought of pure gold,*
The Prophet's, the sultan's faith is white,*
The golden throne left behind in Beecin.
While he upheld the Hakan,
While your Alake ruled Beecin as khan,
Coral crest and pearl stone
In the age my Almam wore them as khan,
In the age Alake's writ ran,
The envoy of the golden throne

In the age when he loosed
Turmoil upon that Beecin,
There appeared, whenever he lay sleeping,
A white-bearded saint.
Suffering torment in his sleep,
Whenever your Alake fell asleep
He dreamed of Paradise and Hell*.*
Of the state of the Last Day,
My Almam — of accursed Hell's existence,

«Among my infidel-faithed people
How can I remain – saying,
With the Muslims of lawful faith
I shall go and mingle in,
And do their white service – saying.
To his idol cast of bronze
How could I ever say God – saying,
Fleeing to the Muslims, I shall take up
The other world's care – saying,
To the huge idol wrought of bronze
How could I ever say God – saying.

Azgın tulpar Sarala'yı
On bölüp nasıl eyerlerim,
Hantal yapılı o puta,
Zavallı can, hangi yüzümle
tapınırım!..» Sağa sola at koşturup,

Kaçıp gelmişti Talas'a,
Ahiretlik dost olmuştu
Senin baban Manas'a,
Alake'n Beecin'de dururken,
Heybetini gören ürkerdi.
Alake'n tılsımın duasını*
Abergen'in gölünden,
Suuk-Tör'ün başköşesinden,
Tek gözlünün yerinden,
Sarala'yı düzüp eyerleyen,
Varan geri gelmez büyük ilmi
Ejderhadan okumuştu,
Şanını duyan ürkerdi.
Uzun boylu, geniş omuzlu,

Hem pehlivan, hem aslan,
Beecin'deki Azız Han'ın yamanı,
Kaynayıp duran Kıtay'ı
Kaplan Alake'nin gördüğü andı.
Çakırı yok koyun gözlü,
Çili yok ak yüzlü,
İriliği dağın yarısı denli,
O çağda Alake'n,
Keçil'in hanı Koñurbay'ı
Rast gelse tutup yiyecek gibiydi.

Kalabalık tümene, çok orduya
Kaplan Alma'n er yalnız,
Öfkelenip haykırıp,
Manas! diye nara atıp.
Yaman belini kuşanıp,
Yedi tümen Kıtay'a
Yetişip Alma'n saldırıp.

The fiery tulpar Sarala —
How would I saddle him, split in ten,
To that lumbering-built idol,
Poor soul, with what face could I
bow down!..» Galloping his horse right and left,
He had fled away to Talas,
He had become a friend for the hereafter
To your own father Manas,
While your Alake dwelt in Beecin,
Whoever saw his grandeur quailed.
*Your Alake — the spell's own prayer**
From the lake of Abergen,
From the seat of honour of Suuk-Tör,
From the place of the one-eyed one,
He who arrays and saddles Sarala,
The great lore whence none who goes returns
He had studied from the dragon,
Whoever heard his fame would quail.
Tall of stature, broad of shoulder,

Both a wrestler and a lion,
The fierce one of Azız Han in Beecin,
The Kıtay seething on and on —
It was the moment tiger Alake saw them.
Sheep-eyed with no fleck of grey,
White-faced with no freckle,
His bulk as half a mountain,
In that age your Alake,
Keçil's khan Koñurbay —
Seemed he would seize and eat him should they meet.
Against teeming tümen, against vast hosts,
Your tiger Alma stands alone,
Raging and crying out,
Crying the war-cry Manas!
Girding tight his fearsome waist,
Upon seven tümen of Kıtay
Your Alma came charging down.

Sığır sağrılı* Sarala
Küheylanı oynatıp,
Önüne geleni yaman aslan
Devirip mızraklayıp yere serdi.
Ulakkan'ın Sırgak'ı,
Bu da Kökçebiç'i oynatıp,
Rast geleni yaman aslan,
Bindiği tulpar ala baş,
Kalabalık Kıtay, Hakan yurdu
Talas'ı kuşatıp dururken,
Almambet, Sırgak iç içe,
Acıbay, Bakay – iki han,
Almambet, Çubak – ikiz er,
Sırgak, Serek – denk er,
Adık Han'ın Akcoltoy'u,
Ayköl'ünün çorası,
Her birisi sayısız ordu denk,
Dalıp birlikte girince,
Ayköl baban içlerinde,
Altı ordu kara Kıtay'a
Laçin gibi çarpınca,

Sarala of the ox-strong croup,*
Making the courser dance,
Whoever came before him, the fierce lion
Toppled, lanced, and laid on the ground.
Ulakkan's own Sırgak,
He too making Kökçebiç dance,
Whoever he met, the fierce lion,
The tulpar he rode pied of head,
While teeming Kıtay, the Hakan's land,
Stood ringing Talas round,
Almambet and Sırgak side by side,
Acıbay and Bakay – two khans,
Almambet and Çubak – twin heroes,
Sırgak and Serek – matched heroes,
Adık Khan's Akcoltoy,
His Ayköl's çora,
Each of them worth a countless host,
When they plunged in all together,
Your father Ayköl in their midst,
Upon six armies of black Kıtay
When they struck like falcons,

Kara söğüt gibi kâfiri
Kuşatıp sürüp kırarak,
Beecin'e doğru savurdu.
Sarartıp kovaladıklarında,
Orta yerini er Manas
Oyup gelivermişti.
İki ucunu erenler
Boğazlayıp gelivermişti.
Bir böğrünü er Bakay
Kuşatıp gelivermişti,
Tam ortasını yaman doğanlar
Dövüp gelivermişti.
Tam kenarını han Çubak
Sürüp gelivermişti.
Tam ucunu han Sırgak
Temizleyip gelivermişti.
Tüfek ile atışıp,

The infidel like black willow
They rounded up, drove and cut down,
And swept them toward Beecin.
When they hounded them pale with fear,
Their very middle er Manas
Had come carving through.
Their two ends the heroes
Had come slaughtering through.
One flank of them er Bakay
Had come encircling round,
Their very centre the fierce-born ones
Had come battering through.
Their very edge khan Çubak
Had come driving on.
Their very tip khan Sırgak
Had come sweeping clean.
Trading fire with muskets,

Kızıl kana bulayıp,
Kıymetlim Almam, yaman aslan,
Mızrakla yetişemeyip,
Sürüp gelivermişti.
Rast gelse diri bırakmayıp,
Dikilip direnip,
Yaman doğanların hepsi
Temizleyip gelivermişti.
Ölecekleri hâli
Kahrına dayanamayıp,
Kaçıp Kıtay söküldü,
Gayretine dayanamayıp,
Dört bir yana bölündü.
Erenden nicesi boğazlanıp,
Tuzağa düşen bundan çok.
Alıp suya vurmuştur.
Ne edeceğini bilemeyip,
Hakan'ın yurdu çok ölüp,
Bunun adını çağırıp,
Tutsak düşen bundan çok.
Yılandan alınmış yada taşını*,
Koñurbay başta, namlı beyler, Bir çanak kara suya
Erenlerin hepsi
Gözler önünde kaçışıp,
Gayreti yok kötüsü
Kaçamayıp kanı döküldü.
Alaca boran, sulusepken*,
Kaçıp bunalan çok Kıtay
Geniş Talas'ı aştığında,
İle boyunca yol tutup,
Gündüz yürümez, gece göçüp, Bu büyüyü gördüğünde,

Manas başta kırk çora
Sıcak izinin ardını bırakmayıp,
Evliya soylu er Bakay
Gece gündüz yolunu kolladığında,

Smearing all in crimson blood,
My treasured Almam, fierce lion, Unable to reach them with the lance,
Had come driving on.
Leaving none alive he met,
Standing fast, resisting,
The fierce-born ones, all of them,
Had come sweeping clean.
The plight of their dying —
Unable to bear the anguish,
The Kıtay tore away in flight,
Unable to bear their striving,
They split to the four quarters.
Of the heroes many were slaughtered,
More than that fell into snares.
He took it and struck the water.
Not knowing what to do,
Of the Hakan's land many died,
Calling out this one's name,
More than that were taken captive.
The rain-stone taken from a serpent,*
Koñurbay at their head, the famed beys,
Into a bowl of black water
The heroes all together
Fled in full view of all,
The base one with no striving
Could not flee, and his blood was spilled.
Motley blizzard, driving sleet,*
Many Kıtay, hard-pressed in flight,
When they crossed broad Talas,
Taking the road along the İle,
Not moving by day, migrating by night,
When he beheld this sorcery,

Manas at their head, the forty çoras
Never quitting their hot trail,
Saint-descended er Bakay,
When he watched the road by night and day,

İle boyu gök söğüde
Yaklaşıp vardığında,
Akıl yorup, çok düşünüp,
Alööke oğlu Koñurbay:
Kaçıp durursak Hakan'ı,
Böyle gidersek Manas'a
Kaptırırız – diye düşünüp.
Burut'la Kıtay birleşmeden,
Öte yaka ile beri yaka
Amansız savaş kızıştırıp,
Yay çekişip çarpışıp,
Boş durmadan böyle vuruşup.
Türlü yolla erlik edip.
Altın perçemli, püsküllü kuşaklı,
Azız Han'ın Almambet'i,
Kayıptan* alınmış yada taşına*
Gerçek duasını okuyup,
Bulutun adı Buurakan*,
Değer değmez etmiştir.
Gündüzü kapalı, gecesi açık –
Almambet büyüyü* salmıştır.
Yelli rüzgâr, bol dolu,
Yerin üstünü göstermeden,
Koyu sis basıp kalmıştır.

When the grey willow along the İle
He had drawn near and reached,
Straining his mind, thinking long,
Alööke's son Koñurbay:
If we keep on fleeing, the Hakan's realm —
If we go on so, to Manas
We shall lose it – so he thought.
Before Burut and Kıtay could join,
The far bank and the near bank
Kindled merciless battle hot,
Drawing bows against each other, clashing,
Never idle, fighting so.
Working valour in many a way.
Gold-forelocked, with tasselled sash,
Azız Han's own Almambet,
Over the rain-stone taken from the unseen**
Recited its true prayer,
*The cloud whose name is Buurakan**,
He set it on, worth or no.
Its day shut close, its night laid open –
Almambet loosed the sorcery.*
Gusting wind and heavy hail,
Hiding the face of the earth,
A thick fog settled and stayed.

Aklı başından gitmiştir,
Apar topar yol alıp,
Beecin'e doğru kaçmıştır.
Enlemesine derin vadiyi geçip,
Uzaktan yalçın* dağı geçip,
Yan gelip uykuya doymadan,
Tulparlarını otlatmadan,
Dirsek dayayıp dinlenmeden,
Kestirip* uyku almadan,
Gerçekten kaçtı Koñurbay.
Bahadırın hiç kaçınır mı,
Aşağı Kañgay'ın dağına yaslanıp,
Gönlünce boyun eğdirip,
İzini saptırıp, yol alıp,

His wits went from his head,
Taking the road in headlong haste,
He fled away toward Beecin.
Crossing the deep valley broadside,
Crossing the sheer mountain from afar,*
Not lying back to fill with sleep,
Not letting his tulpars graze,
Not resting propped upon an elbow,
Not dozing off to snatch a sleep,*
Truly Koñurbay fled.
Does your batyr ever shrink away?
Leaning on Lower Kañgay's mountain,
Bending necks to his heart's content,
Twisting his trail, taking the road,

At esirgemeden çok yol alıp,
Alööke oğlu Koñurbay,
Yalçın nice dağı aşıp,
Tökezleyerek vadiler geçip,
Talas'a girip geri dönüp,
Sayısız ordusunu yitirip.
Kırgız'a varıp dönüp,

Makil ile Orokkır –
Bu ikisinden de olup.
Gökten kıyam* tutulup,
Alööke oğlu Koñurbay,
Yeri iyi bilen bu domuz,
Adamakıllı kaçıp kurtuldu.
İşte o zaman Almambet,
Arslan Bakay, bu dördü,
Arada kalan dev, pehlivan –
Keçil'inden sekizini
Alake'n yetişip vurmuştur.
Alake'n, Bakay başta olup,
Talkuu boyunu aşmıştır,
Ay gibi Sarı-Talaa'da
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun
Sürü otlatanını* basmıştır.
On iki bin kadar yılkı alıp,
Yiğidin geri dönmüştür.
Ölen halktan sağ kalanı,

Keçil'i bozup, molla alıp,
Söz etmeden Kırgız ganimet alıp,
Pek becerikli yiğitler
Altmışar at alıp,
Yetişemeyen, eklemi gevşek,
Yedişer at sürüp alıp,
Pek yaman yiğitler
Yetmişer ganimet alıp,
Yetişemeyen zavallılar
Yedişer at ganimet alıp.
Talas'ta Kırgız'ı, Argın'ı,

Sparing no horse, covering far road,
Alööke's son Koñurbay,
Crossing many a sheer mountain,
Stumbling through the valleys,
Having entered Talas and turned back,
Having lost his countless host.
Having gone against the Kırgız and turned,
Makil and Orokkır –
Bereft of both of these as well.
The reckoning seized from heaven,*
Alööke's son Koñurbay,
This swine who knew the land full well,
Escaped by fleeing good and proper.
It was then that Almambet,
Arslan Bakay — these four,
The giants and wrestlers caught between –
Eight of his Keçil men
Your Alake overtook and struck.
Your Alake, with Bakay at the head,
Crossed over the Talkuu range,
On moon-bright Sarı-Talaa
Of the Kara Kalmuk and the Mançu
He fell upon the herd-grazers.*
Taking some twelve thousand horses,
Your warrior turned back again.
Of the dead folk those left alive,

Breaking Keçil, taking the mullah,
The Kırgız taking spoils without a word,
The most capable warriors
Taking sixty horses each,
Those who could not keep up, loose-jointed,
Driving off seven horses each,
The very fiercest warriors
Taking seventy spoils each,
The poor ones who could not keep up
Taking seven horses each as spoil.
In Talas the Kırgız, the Argın,

	Sandıklarının hepsini	*All of their chests*
31950	Sarı altına, mala doldurup.	*They filled with yellow gold and goods.*
	Argın, Kırgız o halkı	*That people, Argın and Kırgız,*
	Gönlünce murada erdirip,	*He brought to their heart's desire,*
	Dileğince murada erdirip.	*Brought to the wish of their longing.*
	Talas'ta Kırgız'ın, Argın'ın	*In Talas, of Kırgız and Argın,*
	Çeyiz sandıklarının hepsini	*All of the dowry-chests*
	Çok altına doldurup.	*They filled with gold in plenty.*
	Ağılını toza gömüp,	*Burying the sheepfold in dust,*
	Argın ile Kırgız'ın	*Of Argın and of Kırgız*
	Refahını elden aşırıp.	*He raised the welfare past all hands.*
31960	Kıtay'ı kovup, ganimet alıp,	*Driving out the Kıtay, taking spoils,*
	Bölmeden orduyu derleyip alıp.	*Gathering the host without dividing.*
	O çağda babana	*In that age against your father*
	On iki kılım* karşı durmamış,	*Twelve peoples* made no stand,*
	Bahtı üstün bozkurda	*Against the grey wolf of surpassing fortune*
	Kement çevirecek kalmamış.	*None was left to swing a lasso.*
	Büyük Talas'ı yurt edinen	*Who made great Talas his homeland,*
	Kan içici baban sultana	*Your blood-drinking father, the sultan —*
	Yanaşıp gelen olmamış.	*None came to draw near him.*
	Ak maralı sürüp inek etmiş,	*He drove the white maral and made it a cow,*
31970	Arslan baban kaplan,	*Your lion father, the tiger,*
	Tutuştuğu yeri talan etmiş.	*Plundered whatever place he grappled.*
	Gök maralı sürüp inek etmiş,	*He drove the grey maral and made it a cow,*
	Baban göz koyduğu yeri perişan etmiş.	*Your father laid waste what place he eyed.*
	Büyük Keñ-Kol'u yaylamış,	*He summered on great Keñ-Kol,*
	Vuruşmaya çıkacak düşman gelse,	*Should a foe come out to fight,*
	Önüne katıp sürmüş.	*He drove them herded before him.*
	Öfkesine dokunanı	*Whoever touched his anger*
	Azı dişine koymadan çiğnemiş.	*He chewed without setting on his molars.*
	Okluğuna* okunu dizdirmiş,	*He had his arrows racked in his quiver*,*
31980	Evliya baban, yaman aslan,	*Your sainted father, the fierce lion,*
	Yöneldiği yeri çukura çevirmiş.	*Turned to a pit whatever place he faced.*
	Arslan gibi gerinip dönen	*Stretching and turning like a lion —*
	Babanın kahrına dayanamayıp,	*Unable to bear your father's wrath,*
	Hakan'ın hanı uykudan sıçramış.	*The Hakan's khan started up from sleep.*
	Aslanlığı halka bilinmiş,	*His lionhood was known to the people,*

«Beecin'i Manas yıkar» – diye,
Soldurmadan, Tanrım, göstersen –

Babacığının asaleti,
Üstün çıkan gayreti,
Beecin'in Çıñçuu hanının
Defterine* çizilmiş.
O haberi duyduğunda
Helâk olup koca Beecin,
Hakan'ın hanı yanıp yakılmış.
Bahtı açık baban han çıkmış,
Gelip geçmiş babanın
Sesinden ödler kopmuş.
Baban Manas arslan,
Nice nice eli almış,
Nice nice yeri almış.
Kılıcını sıyırıp kınından,
Nice yere kavga salmış.
Kahırlanıp bilenmiş,
Hakan'daki Kıtay'a
Kan içici Manas diye ün salmış.
Bahtı üstün aslandı,
Yeryüzüne babacığın
Bir gelip geçen yiğitti.
Baban gibi bir kulunu
Allah Teala, bir Tanrı,
Bir daha yaratıp vermez asla.
Destan sözünü başlattım,
Babacığının yaptıklarını
Azıcık söyleyiverdim,
Dertlendiğim ak saray,

Derdimi desem bir hayli.
Sayıp döküp otursam,
Evliyanın konduğunu,
Düşünüp, yetim, dinleyiver,
Anacığın ben bahtsızın masalını!
Allah Teala, kudret ıssı,
Kulunu almaz olur mu,

«Manas will raze Beecin» – saying,
Unfaded, my God, if You would show him –
Your dear father's nobility,
His striving that came out above,
In the ledger of Beecin's*
Çıñçuu khan was written down.
When he heard those tidings,
Great Beecin was struck with ruin,
The Hakan's khan burned and lamented.
Your open-fated father proved a khan,
Of your father come and gone,
His voice burst gall-bladders.
Your father Manas the lion
Took land upon land,
Took place upon place.
Baring his sword from its sheath,
Loosed strife on many a place.
Wrathful and whetted keen,
Among the Kıtay of the Hakan's realm
His fame spread as blood-drinking Manas.
He was a lion of surpassing fortune,
Upon the face of the earth your dear father
Was a warrior who comes but once.
A servant such as your father
Allah Most High, the One God,
Will never create and give again.
I began the epic's word,
Of your dear father's deeds
I have told but a little,
The white palace where I grieved,

Were I to tell my sorrow, it is much.
Were I to sit recounting all,
Where the saint alighted,
Think on it, orphan, and listen,
The tale of me, your luckless mother!
Allah Most High, Lord of might,
Would He not take His servant?

Tanrı'dan dileyip durduğum –
Bir Semetey oğlanı.
Boz ala doğan yavrusunu,
Bir Semetey çolpanı.
Vadili ırmak – pınarım,
Ölecek yaşta gördüğüm yavrum,
Mızrağa taktığım flamam,
Ayköl'den kalan armağanım,
Doğrulup saçımı ördüğüm,

Öleceğim demde gördüğüm.
Dertlendiğim ak saray,
Dönüp, yetim, dinleyedur!
Derdimi diyeceğim bir hayli.
Yine sözüm, yine var,
Yine, yetim, dinleyiver!
Bunu böyle bırakayım,
Beri yanından başlayayım:
Ölenlerden sağ kalanı
Beecin'e kaçıp vardı,
Kaplan eri Koñurbay,
Beecin'in Karıkan'ına
Varıp haber saldı.
Aslını duyup, Karıkan
Kıyameti koparmıştır,
Çın-Beecin'in kalabalık halkı,
Gerçek kahrına dayanamayıp,
Az kalsın kırılıp gidecekmiş.
Çevresi çınar bahçe –
Beecin'deki altın taht.
Hanın çıktığı kule,
Kulenin üstünde

Davulunu çalmıştır.
Koca davulunu dövüp,
Halkını toplamıştır.
Kargaşayı han başlatmıştır,
Hakançın'ın kalabalık halkı,
Kahrına dayanamayıp,

What I kept begging from God –
One boy, a Semetey.
The nestling of the grey-pied falcon,
One morning-star Semetey.
My spring — the valleyed river,
My child, seen at my dying age,
My pennant fixed upon the lance,
My keepsake left me by Ayköl,
For whom I straightened and plaited my hair,
Whom I saw at the hour of my death.
The white palace where I grieved,
Turn, orphan, and keep listening!
The sorrow I shall tell is much.
Still my word, still there is more,
Still, orphan, listen on!
Let me leave this as it is,
Let me begin from the near side:
Of the dead those left alive
Fled away and reached Beecin,
The tiger hero Koñurbay
To Beecin's Karıkan
Went and sent the word.
Hearing the truth of it, Karıkan
Raised the very Day of Doom,
Çın-Beecin's teeming people,
Unable to bear his true wrath,
Very nearly were cut down.
Ringed round with a plane-tree garden –
The golden throne in Beecin.
The tower the khan ascends,
Atop that tower

He has beaten his drum.
Pounding his great drum,
He has gathered his people.
The khan set loose the turmoil,
Hakançın's teeming people,
Unable to bear his wrath,

Az kalsın dağılıp gidecekmiş.
Pehlivanı var, yaşlısı var,
Kırk boy Kıtay, Beecin'in,
O çağda hepsi var.
«Ağır darlık gördüm ben,
Halkım, kulak veriniz!
Ünlü Karıkan idim,
Şimdi halkım, sözümü tutun!
Mızrakçıdan ustanız gelsin,
Şimdi benim yanıma
Akılda usta yamanınız gelsin.
Kendisi pehlivan aslanınız gelsin,
Karıkan söyler bir sözü,
Bunu iyi düşünüp görün!
Alööke oğlu Koñurbay
Talas boyunu gözletip,
Çubak'ı kandırıp mektup verse de,
Sürüp götürüp halkımı,
Kırgız'a kırdırıverdi.
Manas kolay han değil,
Düşünmeden varan can değil.
Bel bağladığı beli odur,
Mekke'den çıkma er odur.
Manas'ı aldatıp kesmezsek,

Ölüme kavuşturmazsak,
Sabanımızı* döndürtmez.
Kendi Müslüman'dan çıkma dev,
Bizi bu Beecin'de oturtmaz. Altın tacımı giydiririm,
Ağı eder tadını tuzunu,
Nicesini edip, o Manas
Yağmalatır güzel kızını.
Kovalayıp, vurup yılkını,
Sağ kalırsa, o Manas

Paramparça eder uykunu.
Huzursuz eder Beecin'i,
Kırar nice belini,

Very nearly scattered away.
Its wrestlers there, its elders there,
The forty Kıtay tribes of Beecin,
In that age all are there.
«Heavy straits have I seen,
My people, give ear to me!
I was the famous Karıkan,
Now, my people, keep my word!
Let your master of lancers come,
Now here to my side
Let your fierce one, master in mind, come.
Let your lion, himself a wrestler, come,
Karıkan speaks a word —
Consider it well and see!
Alööke's son Koñurbay
Had the Talas valley watched,
Though he tricked Çubak and gave a letter,
Driving off my people,
He let the Kırgız cut them down.
Manas is no easy khan,
No soul who goes without thinking.
He is the loins their trust is bound to,
He is a hero come out of Mecca.
If we do not trick Manas and cut him down,
If we do not bring him to his death,
He will not let our plough turn.*
Himself a giant sprung from the Muslims,
He will not let us dwell in this Beecin. I will dress him in my golden crown,
He turns our salt and savour to poison,
Doing so to many, that Manas
Will have your fair daughters pillaged.
Chasing and striking the horse-herds,
If he stays alive, that Manas

Will smash your sleep to pieces.
He will leave Beecin no peace,
Will break many a back,

Öldürür nice erini.
Bıldırcının* saçını örüver,
Beş altı yılın ortası –
Ölmezsen halkım, Manas'ı
Bu Beecin'de görüver!
Bu Beecin'e han oldum,
Altın ile cevherden*
Karışık kazılır madenim var,
Kırk boy Kıtay elim var,
Cakıp'ın tek oğlu Manas'tan
Beecin'i yıkar diye kuşkum var.
Benim pamuk gibi belim büküldü,
Acayip – bilgiçlerim yanıp yakıldı.
Beecin'i Manas alır – diye,
Benim defterime* çizildi.
Zelzele* yürüdü Beecin'e,
Manas'ı bir yolla kesmezsek,

Ölüme kavuşturmazsak,
Taş dolu yağar yerime,
Yorulmadan altı ay vuruşup,
Bozgun eder elime.
Koca pehlivan Orokkır öldü,
Gözcü Makil han öldü,
Manas'a rast gelen Kıtay'ın
hepsi öldü.
Ahdi sağlam bağlarım,
Bunu işitin, ahali,
Ölümüne şart koşarım.
Kara uğursuz Manas'ı
Tutup kesip gelene
Altın tahtı veririm.
Şu duran Çoñ-Beecin'in
Büyük hanlığını bildiririm!» –
Tellal çağırttı Karıkan,
Kâfirin gönlü daralmış.

Mançu, Kıtay pehlivanını
İyice toplayıp derleyip,

Will kill many a man.
Go plait the quail's hair —*
The middle of five or six years hence –
If you do not die, my people, Manas
You will see here in this Beecin!
I became khan of this Beecin,
*Of gold and of gem-ore**
I have mines dug out mingled,
I have the forty Kıtay tribes for my realm,
From Cakıp's only son Manas
I fear that he will raze Beecin.
My back, soft as cotton, has been bent,
Strange – my sages burned and mourned.
Manas will take Beecin – saying,
It was drawn in my ledger.*
An earthquake walked through Beecin,*
If we do not cut Manas down by some means,
If we do not bring him to his death,
Stone-hail will rain upon my place,
Fighting six months unwearied,
He will bring rout upon my realm.
The huge wrestler Orokkır died,
The scout Makil khan died,
Of the Kıtay who met Manas —
all died.
I bind my vow full firm,
Hear this, you assembled folk,
I set a pledge upon his death.
Whoever the black ill-omened Manas
Seizes, cuts down, and comes back,
I shall give the golden throne.
Of this Çoñ-Beecin that stands here
I shall proclaim his great khanship!» –
Karıkan had the crier cry it,
The infidel's heart was straitened.

The Mançu and Kıtay wrestlers
He gathered and mustered well,

Tam da böyle dururken,
Bu düşünceyi kurduğunda,
Cepken giyen Kıtay'ın
Güçlüsü kaçıp yanaşmadan,
Taş kuşanan Mançu'nun
Seçkini kaçıp yanaşmadan,
Yiğitleri birer birer,
Büyük hanı böyle deyince,
Alööke oğlu Koñurbay
Çaresini bulamayıp titredi.
Hanı buyruk verince,
Koca Lama Kalmuk'u,
Han Coloy gibi pehlivanı,
Mançu'nun hanı Ezkara –
Kahrına dayanamayıp,
Hanı böyle dururken,
Kalabalık halk korkuya düştü.
Yiğitleri tir tir titreyip,
Şaşkınların hepsi
Kendinden geçip birer birer,
Ortalığı velveleye verip,
Karıkan durdu gürleyip.
Kırk kapılı Beecin'in
Kırk kapısında kırk bilici,
Kırk hanın elini çığrıştırıp,
«Kırgız'ın hanı Manas'ı
Mızraklayacak eri var mı?» – diye,
Beecin'deki pehlivanı
Kırk kapıdan geçit ettirip,
Ahalinin hepsini,
Öfkelenip Karıkan,
Azaba saldı çığrıştırıp,
Kalabalık halkı şunu söyler:
«Kaplan yapılı Manas'a,
Rast gelen sağ kalmaz – diye, Tekrar tekrar tutuşup,
Kan içici bozkurt bahadıra
Denk gelen geri gelmez – diye,

And while things stood just so,
When he framed this scheme of his,
Of the jacket-wearing Kıtay
No strong one fled and drew near,
Of the stone-girt Mançu
No chosen one fled and drew near,
Their warriors one by one,
When the great khan spoke so,
Alööke's son Koñurbay
Trembled, finding no remedy.
When his khan gave the command,
The great Lama Kalmuk,
A wrestler like Khan Coloy,
The Mançu's khan Ezkara –
Unable to bear his wrath,
While their khan stood so,
The teeming people fell to dread.
Their warriors quaking and shaking,
The bewildered ones, all of them,
Swooning away one by one,
Throwing all into uproar,
Karıkan stood thundering.
Of forty-gated Beecin,
At its forty gates forty seers,
Setting the lands of forty khans clamouring,
«Is there a man to lance
The Kırgız khan Manas?» – saying,
The wrestlers there in Beecin
He made file through the forty gates,
All of the assembled folk,
Karıkan in his fury
Cast into torment, set them clamouring,
The teeming people say this:
«Against tiger-built Manas,
Whoever meets him stays not alive –
saying, Grappling time and time again,
The blood-drinking grey-wolf batyr —
Whoever matches him comes not back –
saying,

Dilden dile söz edip,

Varan can geri dönmez,
Manas'a sataşan sağ geri
dönmez!» –
Hakan'ın halkı bunu deyip,
Kederlenip durdu şimdi.
Kendisi Müslüman oğluymuş,
Kara Kalmuk hakanına,
Kırgız'ı Mançu kırdığında,
Hani, tutsak düşmüş kulmuş.
Kökçököz ile Közkaman,
Celtiybes ile Çañdıayak,
Orozon başta, bu beşi,
Aslı Müslüman oğluymuş,
Kara Kıtay'ın kuluymuş.
Közkaman'ın Koñkulboz'u,
Tulpara çalar bir malmış.
Yazılıp duran deftere
Adları geçen bu beşi,
Mübarek Manas bozkurda –
Manas'a varıp kesmeye,
Kanına iyice doymaya,
Başını kesip ulaştırıp,
Karıkan'ın altın tahtına
Armağan edip koymaya,
Lama'nın önünde,
Koca putun dibinde
Ölümüne ant içip,
Öldüren ağıyı yalayıp,
Domuzdan dörder kesişip,
Defteri göğse koyuşup,
Celladı* tam kuşanıp,
Karıkan'ın huzurundan
Değse öldürür ağı alıp,
Dönüş yok deyip söyleşip,
Küheylan Manas'ı kesip vermeye,

Tunçtan yapılma putun önünde

Passing the word from tongue to tongue,

The soul who goes does not return,
Who provokes Manas comes not back
alive!» –
The Hakan's people, saying this,
Stood sorrowing there and then.
He was himself a Muslim's son,
To the Kara Kalmuk's Hakan,
When the Mançu cut down the Kırgız,
Ah, he was a slave taken captive.
Kökçököz and Közkaman,
Celtiybes and Çañdıayak,
Orozon at their head, these five,
By stock they were sons of Muslims,
They were slaves of the Kara Kıtay.
Közkaman's own Koñkulboz
Was a beast that passed for tulpar.
In the ledger kept in writing
These five whose names are entered,
Against blessed Manas the grey wolf –
To go to Manas and cut him down,
To glut themselves upon his blood,
To cut off his head and carry it,
Upon Karıkan's golden throne
To set it as a gift,
Before the Lama,
At the great idol's foot
They swore an oath to the death,
Licking the poison that kills,
Each cutting four parts of the swine,
Pressing the ledger to their breasts,
Girded full as executioners,*
From Karıkan's presence
Taking poison that kills at a touch,
Saying to each other, no turning back,
To cut down courser-borne Manas and
deliver him,
Before the idol wrought of bronze

Közkaman ile Kökçököz	*Közkaman and Kökçököz*
Ölümüne şart koşup,	*Set a pledge upon his death,*
Ahdi sağlam bağlayıp,	*Bound their vow full firm,*
Ayı yazıya geçirip,	*Set the month in writing,*
32210 Gününü düğümleyip,	*Knotted fast the day,*
Kıtayların Hakan'daki zuu kuyusuna*	*To the Kıtays' zuu well* in the Hakan's*
Çañdıayak'ın dokuz oğlu,	*realm Çañdıayak's nine sons,*
Tapınmaya varışıp,	*Going together to worship,*
Kara Kalmuklar, Mançular,	*The Kara Kalmuks, the Mançus,*
El ayağını suya sokuşup,	*Dipping hand and foot in the water,*
Pusat kuşamını donatıp,	*Fitting out arms and harness,*
Çölde binilen katırdan	*Of the mules ridden in the desert*
Kırkını menzil bineği* diye bağlatıp,	*Binding forty as post-mounts* for the stages,*
Altın yanaklı koca kitabı,	*The great gold-cheeked book,*
İliy'ini* okuyup çevirip,	*Reading and turning its İliy*,*
32220 Manas'ın başını kesmeye,	*To cut off the head of Manas,*
Közkaman ile Kökçököz –	*Közkaman and Kökçököz –*
Beşini sıra sıra gönderip,	*Sending the five out rank on rank,*
Beecin'den çıkıp yol alıp,	*Setting out from Beecin on the road,*
At esirgemeden çok yol alıp,	*Sparing no horse, covering far road,*
Kırk günlük çöl görüp,	*Seeing desert of forty days,*
Nice dolanılan göl görüp,	*Seeing many a lake wound round,*
Yalçın nice dağ geçip,	*Crossing many a sheer mountain,*
Kaskatı vadiler geçip,	*Crossing stone-stiff valleys,*
Usanmadan nice yol alıp,	*Covering many a road unwearied,*
32230 At esirgemeden çok yol alıp,	*Sparing no horse, covering far road,*
Yürüyüp gelir beş pehlivan,	*Five wrestlers come marching on,*
Yürüyüp geldikleri demde,	*And at the time they came marching,*
Yabancı olarak varırlarsa oraya,	*If they arrive there as strangers,*
İçlerinden boşboğaz* çıkıp,	*Should a loose-tongue* come out among them,*
Köklerine birden kıyılır – diye,	*Their roots will be cut at a stroke – saying,*
Beş pehlivanın hepsini	*All of the five wrestlers*
Han Manas kırıp geçer – diye,	*Khan Manas will mow down – saying,*
Hep birlikte bağlayıp sözleşti,	*All together they bound their pact,*
Yakınlarından yoldaş aldı,	*Took comrades from their kin,*
32240 Bu Közkaman'ın aklı,	*This was Közkaman's cunning,*
Nicesini görmüş kâfirin,	*Of the infidel who had seen much,*

Dışı helal, içi haram,
Manas'a doğru yönelip,
Gidip duruyor beş adam,
Kuruntudan fal yorar gibi,

Beş domuz, çocuklardan yoldaş aldı.
Kökçököz'ün dokuz oğlu,
Közkaman'ın dokuz oğlu,
Celtiybes'in dokuz oğlu,
Orozon'un dokuz oğlu –
Kıra yatsalar ak çadır,
Büsbütün haram Kalmuklar
Manas'a gidip duruyor.
Ara yere geldiklerinde
Yürüklerden seçip at verir,
Dertli, Manas hana mektup verir.
Verdiği mektuba bakarsan,
Ağlayıp beşi söz yazmış,
«Kaplan Manas, yaman aslan,
Kökümüz akraba diye yazmış.
Büyük baban Karakan bahadır ölünce,

Han yağması müşkül iş,
Kalabalık Kırgız'ı sarstı,
Sağ yandan Rus çıkageldi,
Ortaya alıp, iki han
Ganimet edip böldüğünde,
Zavallı can zulmü gördüğünde,
Malı mülkü* yağmaladıklarında,
Bozgunu bunlar saldığında,
Karşılık vereni
Yakalayıp iki han
Kurban edip kestiğinde,
Vergisini ağır bastığında,
Gücü tükenip Kırgız halkı
Dört bir yana dağılıp düştüğünde,
Dönüp bakıp ben ölmeden,
Murada böyle erdik biz,
Yoldaki Kırgız kırıldı,

Lawful without, unlawful within,
Turning their way toward Manas,
Five men keep going on,
As if reading omens from delusion,

Five swine took comrades from the children.
Kökçököz's nine sons,
Közkaman's nine sons,
Celtiybes's nine sons,
Orozon's nine sons –
Should they camp in the steppe, a white tent,
Kalmuks unlawful through and through
Keep going toward Manas.
When they came to the midway ground
He gives horses picked from the swiftest,
Grieving, he gives Manas khan a letter.
If you look at the letter he gave,
Weeping, the five wrote words,
«Tiger Manas, fierce lion,
He wrote: our roots are kin.
When your grandsire Karakan the batyr died,

A khan's pillage is a grievous thing,
It shook the teeming Kırgız,
On the right hand the Rus came forth,
Taking us between them, two khans,
When they divided us as spoil,
When the poor soul saw the cruelty,
When they plundered goods and holdings,*
When these loosed the rout on us,
Whoever gave resistance,
The two khans seized him,
When they slaughtered him like a victim,
When they pressed their tribute heavy,
Their strength spent, the Kırgız people,
When they scattered to the four quarters,
Looking back before I die,
Thus did we reach our lot,
The Kırgız on the road were cut down,

Biz Beecin'e sürgün gittik.
Sürüldük, girdik, gün gördük,
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun
Çocuğunu besleyip gün gördük.
Padişah Manas, iyi dinle,

Sürüden olma sayısız kara mal
Saçıp sürünüp geliyoruz,
Kuş uçmaz çöl ile,
İt basmaz bel ile,
Azıp sürünüp geliyoruz.
Altay'a dek binilse yorulmaz
Küheylan var deyip sürünüp geliyoruz,

Bahadır, Altay'da doğup büyüdün.
Atamız bir, iman kardeşi,
Akraba deyip sürünüp geliyoruz.
Bilenden bilene ulaştım,
Gençlerin hepsine yordurup,
Bilgelerden sordum.
Gönlün hepsini ağrıtıp,
Akraba deyip sürünüp geliyoruz.
Kaplan bozkurt Manas'a,
Kalmuk vurdu göçümü,
Kara Mançu'dan, Şibee'den
Alamadan çıktım öcümü,
Keçil bozdu göçümü,
Söz bilmez Çürçüt'ten*,
Gel, Manas, kaplanım,
Alamadan geliyorum öcümü,
Yağım gidip, kemik kalıp,
Zayıflayıp gidiyorum.
Manas'ımı ne zaman görürüm – diye,
Kaplan Manas saf yürekliyi,
Kocayıp gidiyorum.
Bu dünyanın cehennemini,
Göre göre gidiyorum.
Akıl kaçıp, güç gidip,
Padişahım, seni göremeden,

We went as exiles to Beecin.
We were driven, entered, saw our days,
Of the Kara Kalmuk, the Mançu,
We nursed their children and saw our days.
Padişah Manas, listen well,

Countless black cattle, not of the herd,
We come scattering them, crawling on,
Through desert where no bird flies,
Over passes where no dog treads,
We come astray and crawling on.
Ridden to Altay it never tires —
Saying there is such a courser, we come crawling,

Batyr, you were born and raised in Altay.
Our forefather one, brothers in faith,
Saying we are kin, we come crawling on.
I passed from knower to knower,
Setting all the young to read the signs,
I asked it of the sages.
Aching all your heart,
Saying we are kin, we come crawling on.
To the tiger grey wolf Manas:
The Kalmuk struck my caravan,
From black Mançu and from Şibee
I left without taking my revenge,
Keçil broke up my caravan,
From the Çürçüt who knows no word,*
Come, Manas, my tiger,
I come without taking my revenge,
My fat gone, bone remaining,
I go on wasting thin.
When shall I see my Manas – saying,
Tiger Manas, the pure of heart,
I go on growing old.
The hell of this world here,
I go on seeing it and seeing it.
Wits fled and strength gone,
My padişah, without seeing you,

«Akrabaydım, kanı bir,
Ölüp gidiyorum.
Kanım kalıp bir kaşık,
Etim katıp kupkuru,
Ayköl'üm Manas bir tane,
Beş pehlivana baksak,
Seni görmeye gidiyorum. Bir kişiye sezdirilmez,
Hani, Karakan'ın sekiz oğlu, Tepede perçem saçı var.
Oyun çağında hepsi genç kalıp,
Emekleyen körpe kalıp,
Yiğitler sürülüp, su geçip,
Karakan'ın sekiz oğlu,
Sürgün gide gide, azalıp,

«I was your kinsman, one in blood,
I go on toward my death.
My blood a spoonful left,
My flesh dried stiff and parched,
My Ayköl Manas is one alone,
If we look at the five wrestlers,
I go to see you. Not a single soul is let suspect,
Ah, Karakan's eight sons, On his crown he has a forelock of hair.
All left young in the age of play,
Left tender babes still crawling,
The warriors driven off, crossing waters,
Karakan's eight sons,
Exile going on and on, dwindling,

Ruhunun ününü duyar duymaz,

Hani, Kakan'ın yurdu yanıp yakılıp,
Adınız ulaştı bu yere,
Hani, Karıkan'ın defterine çizilip.
Ruhlar seninle, yücelip doğruldun,
Ben Beecin'de dururken
Kulluk günü gördüm, çok gezdim,
Kâfirden kaçıp kurtulup,
Bir obaya konayım der dururdum.
Azıcık kalan mülkümü
Saçıp dökerek gidiyorum,
Peygamber hak, dinim hak,
Hepimiz Kırgız soyundanız,
Manas kardeşim, karşıla bizi,
Ben kaçıp gitmekteyim».
Yakıştırıp mektup verip,
Dertlenmiş gibi tez elden verip,
İliğe işleyen söz söyleyip,
Saf yürekli Manas'ın
Yüreğini yakıp pek söyleyip,

The moment he heard the fame of your spirit,
Why, Kakan's land burned and blazed,
Your name has reached this place,
Why, in Karıkan's register it was inscribed.
The spirits are with you, you rose exalted,
While I dwelt in Beecin
I saw days of bondage, I wandered far,
Fleeing the infidel, escaping,
I kept saying I would settle in some camp.
The little that remains of my possessions
I go scattering and spilling it,
The Prophet is true, my faith is true,
We are all of Kırgız stock,
Manas my brother, come meet us,
I am fleeing as I go».
Composing the letter fittingly they sent it,
As if grief-stricken, sending it in haste,
Speaking words that pierce to the marrow,
Of pure-hearted Manas
Searing his heart, speaking hard,

Manas'ım karşılasın» – deyip.
Tepesine sımsıkı düğümlü,
Börkünün altında giyili,
Beş Kalmak'ın içinde,
Gök domuzun başı var.
Saf yürekli Manas'ı
Aldatıp boğazlamak niyeti var,
Beecin'deki altın tahta
Bir yolunu bulup çıkmak sözü var.

O saf, o biricik Manas'ı
Bir yolla ele geçirseler,
İşini bitirecek yerleri var.
Altı yürük at vardı,
Kara bahtlı ananın ak sarayı,
Kapısı demir, ak kalay,
Avuç kadar mektup vardı.
Mektubunu okuyup baksak,
Babanın adı var içinde.
Beş domuz ağlayıp mektup yazmış:
«Yiğitliği gerçek ise,
Namlı Manas kaplan
Bizi karşılasın» – diye yazmış.
Ormandaki domuzun
Hani, oğlum, Cılgınduu'nun
ovasında, Vay, Müslüman böyle olur mu,
Geniş Talas'ın boyunda
Argın, Kırgız ovaya inip,
Konup yattığı çağda,
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup yattığı çağda,
Aziz anan, bahtı kara,
Dertlenip ağlayıp ürkmüştü,
Geniş meclisin içinde
Gelen mektubu ulu Bakay
Yakıştırıp okumuştu.
Keñ-Kol ovası – koca Talas,
Dağ olduğunu bilmiştim,

Let my Manas come meet us» – saying.
Knotted tight upon his crown,
Worn beneath his börk,
Among the five Kalmaks,
There is the head of the grey boar.
Pure-hearted Manas
They intend to deceive and slaughter,
To the golden throne in Beecin
They have vowed to find a way to ascend.

That pure, that peerless Manas —
If by some means they seize him,
They have places to finish him off.
There were six swift horses,
Your black-fated mother's white palace,
Its gate of iron, of white tin,
There was a letter the size of a palm.
When we read the letter through,
Your father's name was in it.
The five boars had written weeping:
«If his valor is true,
Let the famed tiger Manas
Come meet us» – so they wrote. Of the boar in the forest
Why, my son, of Cılgınduu
on the plain, Alas, can a Muslim be like this,
Along the broad Talas
Argın and Kırgız came down to the plain,
In the days when they camped and lay,
Kumis by day, girls by night
In the days when so it was,
Your dear mother, black of fate,
Grieved and wept and took fright,
Within the wide assembly
The letter that came, great Bakay
Had read out fittingly.
The Keñ-Kol plain – mighty Talas,
I had known it stood a mountain,

Kalmak içinde gezen haramın

Ben düşman olduğunu bilmiştim.
Karıkan'ın altın tahtını
Aldığını bilmiştim,
Babana düşman kesilip,
Derin kazılmış koca çukuru
Kurduğunu bilmiştim.
Ben anan Kanıkey,
Gönlüm kötü bölünüp,
Gözümün yaşı dökülüp,
Kökçököz ile Közkaman'ın
Düşmanlığı görünüp,

Ağlayıp yanıp yıkılıp,
Saf baban Manas'a
Yalvararak çok söyledim:
«Yorgun düşüp gelen küheylanın,
Senin aç kalıp gelen akraban,
Kırk yıldır Çin Beecin'inde.
Varıp komşu konmuşlar,
Haramın gönlü dönmez,
Düpedüz Çinli olmuşlar.
Kökçököz adlıdan hayır gelir mi,
Közkaman denen adam olur mu,
Helali aydın, ak Müslüman bendeye
Böyle ad koyar mı hiç?
Gerçek Müslüman olsaydı,
Domuzun adını koyar mı?
Vay, Közkaman adlıdan hayır gelir mi,

Adı bozuk Kalmak'ın
Obana gelip konarsa,
Sahiden akraba olur mu?
Sağ olursan, hunhârım,
Altının kömürce değer görmez,
Obaya konarsa, o azgın
Semirince aldığını bilmez,
Gümüşün kömürce değer görmez,

Of the wretch who roamed among the Kalmaks
I had known he was a foe.
That Karıkan's golden throne
He had taken, I had known,
Turned foe against your father,
The great pit dug deep
He had laid it, I had known.
I, your mother Kanıkey,
My heart split with foreboding,
The tears spilling from my eyes,
Of Kökçököz and Közkaman
The enmity plain to see,

Weeping, burning, broken down,
To your guileless father Manas
Imploring, I spoke at length:
«Your courser that comes worn weary,
Your kin that come starving,
Forty years in Chinese Beecin.
They went and settled as neighbors,
The wretch's heart never turns,
They have become Chinese outright.
Can good come of one named Kökçököz,
Can one called Közkaman be a man,
To a lawful, bright, white Muslim servant
Would anyone ever give such a name?
Were he a true Muslim,
Would he bear the name of the boar?
Alas, can good come of one named Közkaman,
If the Kalmak of tainted name
Comes and settles in your camp,
Will he truly be kin?
If you live, my blood-drinker,
Your gold he values no more than coal,
If that savage settles in the camp,
Grown fat, he forgets what he was given,
Your silver he values no more than coal,

İri kıyım Kalmak azgının
Semirince yandığını bilmez.
Atlasın keçe yerine geçmez,
Giyince kadrini bilmez.
İpeğin keçece kalır gözünde,
Senin yandığını, giyince bilmez.
Kalmak akraba olur mu,
Kara dinli azgını,
Ona akraba diyenden hayır gelir mi?
Semirince Kalmak'ın
Denk akraba olurum demez mi,
İş tepişmeye gelince
Beslediğin tayını yemez mi!

The hulking Kalmak savage,
Grown fat, knows not how you burned.
Your satin counts as mere felt to him,
Wearing it, he knows not its worth.
Your silk stays felt in his eyes,
Wearing it, he knows not how you burned.
Can a Kalmak be kin,
That savage of black faith,
Can good come of one who calls him kin?
When the Kalmak grows fat,
Won't he say, I'll be your equal kin,
And when it comes to blows,
Won't he eat the colt you raised!

Tutup kırar kargını,
Semirdi mi arkandan teper,
Elden alır çareni.
Sırrını öğrendikten sonra,
İçinden oyup yemez mi,
Tepişmeye gelince
Kalmak'ın denk akraba olurum demez mi! Gider oldun, sultanım,
Obaya konarsa o Kalmak.
Hazineni bozup almaz mı,

He seizes and snaps your lance,
Once fattened, he kicks you from behind,
He wrests away your remedy.
Once he has learned your secret,
Won't he hollow you out from within,
And when it comes to blows
Won't the Kalmak say, I'll be your equal kin! You are set to go, my sultan,
If that Kalmak settles in the camp.
Won't he break open and take your treasure,

Fırsatına düşersen,
Senin başını kesip atmaz mı!
Ters yüz olunca o itler
Kapını itip açmaz mı,
Doyunca, hele dur,
Başına bol azap saçmaz mı!
Gözüne perde iner,
Sözüne çelme takılır,
Gücü yeterse, Kalmak'ın
Seni bir çelmeleyip düşürür.
Sözünde eğrilik olur,
Fırsat bulursa, Kalmak'ın
Sana bir iş eder elbet.
Bu Talas'a geldiğinde

If you fall into his chance,
Won't he cut off your head and cast it!
When things turn over, those dogs
Won't they shove your door open,
Once sated — just you wait —
Won't they heap torment on your head!
A veil falls over your eyes,
A trip is set against your word,
If his strength suffices, the Kalmak
Will trip you once and bring you down.
There is crookedness in his word,
If he finds his chance, the Kalmak
Will surely do you some ill turn.
When he comes to this Talas

Obanı bozup dağıtır,
Güçleri yetse, onların
Dirliğini bozup gider.
Aklında yatar, o Kalmak'ın,
Talas'a gelip konması,
Dileği yatar onların,
Padişahım, seni öldürüp,
Beecin'in hanı olması,
Gelip konarsa, bu yere
Belayı salması,
Sağ kalırsa, onların
Seni öldürüp, bu yerde
Beecin'in Karıkan'ına
Müjde götürmesi.
Ayköl'üm, beyim, sözümü tut,
Söylediğim bir sözü belle!
Kimseye sezdirmeden,

He wrecks and scatters your camp,
If their strength suffices,
They will wreck your peace and go.
It lies in that Kalmak's mind,
To come and settle in Talas,
Their wish lies there,
My padishah, to kill you,
To become khan of Beecin,
If he comes and settles, on this place
To loose calamity,
If they stay alive, theirs is
To kill you, and from this place
To Karıkan of Beecin
To carry the glad tidings.
My Ayköl, my bey, heed my word,
Mark this one word I speak!
Letting no one sense it,

Kaftanını çıkarıp giyerler,
Bir kıyıya çekip seni, onlar
Başına türlü oyun açar.

Gücü yeterse, Kakan'a
Elini bağlayıp götürür.
Söyledimse sözüme gelmedin,

Var, dertlen kendi öleceğin yerde.

Kalmak'tan gelen onmaz,
Haberi kötü onların,
Bize komşu konacak soydan değil!

Sağ olursan görürsün,
İnceden inceye öğrenir sırrını,

Direnip sözümü tutmazsan,
Söndürür senin ocağını,
Uzaktan gözler obanı,
Sağ kalırsa, hele dur,

They will strip off your kaftan and wear it,
Drawing you off to one side, they
Will open all manner of tricks on your head.
If his strength suffices, to Kakan
He will bind your hands and take you.
Though I spoke, you would not heed my word,
Go then, grieve at the place of your own death.
What comes from the Kalmak thrives not,
Their tidings are evil,
They are not of stock to settle as our neighbors!
If you live, you will see,
He will learn your secret through and through,
If you resist and heed not my word,
He will quench your hearth,
He eyes your camp from afar,
If he stays alive — just you wait —

Dağıtır senin dirliğini.
Sultanım, öz akrabam deyip durma,
Boş yere göz kırpanı.
Öz akrabam deyip durdun,
Boş yere göz kırpanı,
Bağrına basandan hayır gelir mi,
İçi haram akrabayı.
Bir kıyıya çekince, onlar
Kelepçeler senin elini,
Sağ kalırsa gösterir,
Başına görülmedik oyunu.
Bit kadarken birleşip,
Parmak kadarken baş koşan,
Padişahım, beyim, sözümü tut.
Fazlasıyla söyledim, insafa gel,

Ayköl'üm, beyim, söze gel.
İşte altmışın seçkini,
Kırk çoronun yamanı,
Alalım asil sırdaşı,
Gönderelim Kalmak'a,
Almambet ile Sırgak'ı.

Tek kişiye göstermeden,
Asker gizleyip duralım,
Çolpan doğarken bastıralım,
Karşılaşınca o azgını.
Kurban gibi boğazlatıp,
Sessizce yok edelim!
İkisi gitse yeter de artar,
Yetişip boynunu vuralım,
Yerinden çıkan düşmanı,
Yetimim, beyim, sözümü tut,
Sönen yangın gibi edelim!
O zaman Manas kabarıp,
Öfkelenip köpürüp,
Arslan gibi gözü alevlendi,
Saf yürekli yaman er,
Hani, Kanıkey'in sözünü tuttuğu!?

He will scatter your peace.
My sultan, keep not saying 'my own kin'
Of one who winks in vain.
You kept saying 'my own kin'
Of one who winks in vain,
Can good come of clasping to your breast
Kin whose insides are unclean.
Once they draw you off to one side, they
Will shackle your hands,
If he stays alive he will show
Your head a trick never seen.
Joined when no bigger than a louse,
Paired when no bigger than a finger,
My padishah, my bey, heed my word.
I have said more than enough — come to reason,
My Ayköl, my bey, come to terms.
Here, the choicest of the sixty,
The fiercest of the forty choro,
Let us take the noble confidants,
Let us send to the Kalmak
Almambet and Sırgak.

Showing not a single soul,
Let us keep troops in hiding,
Let us strike as the morning star rises,
When we meet that savage.
Have him slaughtered like a sacrifice,
Let us wipe him out in silence!
If those two go, it is more than enough,
Let us overtake and strike off his neck,
The foe that rises from his place,
My orphan, my bey, heed my word,
Let us make him like a fire gone out!
Then Manas swelled up,
Raging and foaming,
His eyes blazed like a lion's,
The pure-hearted fearsome man —
When did he ever heed Kanıkey's word!?

Bozguncu bir söz söyledin sen,
Kapı kanadı gibi güzelim dişini,
Kaplan gıcır gıcır öğüttü.
Öfkesi geldi beyin,
Kan içiciliği tuttu.
Kendi haline bıraksam, hey şirret,
Kudurup durursun,
Akılda olmayan fitne sözü söyleyip,
Benim akrabamı düşman edersin.
Akrabam gelince, Kalmak – deyip,
Sen beni düpedüz bozup durursun! Bu huyunu bırakmazsan,
Karşı gelip söz söyleyip,
Sen düşmanlığını edersin!
Dertli başım nerden onacak,
Sürgün gidip uzaklara,
Sekizi bir, akrabalarım
İz bırakmadan yitip gitti.
Yeryüzünün dört bucağını
Dört kez arayıp bulamadan,
Benim bey başım hor oldu.
Akkula'yı besledim küheylan – diye,
Azabı çektim akraba – diye,
Yerin dibi Celpiniş,
Yedi ağamı arayıp bulamadan,

You have spoken a seditious word,
His fine teeth like a door's leaf
The tiger ground and gnashed.
The bey's wrath rose,
His blood-drinking seized him.
Left to yourself, you shrew,
You keep raving mad,
Speaking discord no mind conceived,
You make my kin into foes.
When my kin come, 'Kalmak' – you say,
You keep flatly undoing me! If you leave not this habit,
Standing against me, talking back,
You will work your enmity!
How shall my woeful head ever mend,
Gone in exile to far places,
Eight as one, my kinsmen
Vanished leaving not a trace.
The four corners of the earth
Four times I searched and found them not,
My bey's head fell to scorn.
I raised Akkula, saying 'a courser',
I bore the torment, saying 'kin',
In the depths of the earth, Celpiniş,
Seeking my seven elder brothers, finding none,

Upuzun yolda hor oldum,
Ağartmaya kalktın saçımı,
Her ne zaman, sen şirret,
Yapayalnız ettin başımı.
Böyle gidersen, sen şirret,
Kazarsın derin çukurumu,
Akrabamla düşman edip,
Kaynatırsın kara bahtımı.
Başlatırsın dedikoduyu, fitneyi,
Göstermeye kalktın, sen kadın,
İnsanın görmediği oyunu.
Azdırıp saldın, sen şirret,

On the long, long road I fell to scorn,
You set out to whiten my hair,
Time and again, you shrew,
You have left my head all alone.
If you go on so, you shrew,
You will dig my pit deep,
Setting me at feud with my kin,
You will boil my black fate.
You will start the gossip, the discord,
You set out to show me, woman,
A trick no human ever saw.
You loosed and inflamed, you shrew,

Onmaz hastalığı, belayı,
Perişan gelen akrabaya
Sen ceza göstermeye kalktın.
Daha gelmeden düşman edip,
Bu ocağımı azaltıp,
Kadın, sen göstermeye kalktın
oyunu.
Bozguncu söz söyleyip durursun,
Böyle gidersen, seni sürtük,
Benim akrabamı düşman edersin.
Perişan gelen halkımı
Sen Kalmak deyip durursun,
Sen kuru başı yalnız edersin!
Sözüne girsem, ah kadın,
Beslenmiş kuş döner yerine,
Derme halkım toptan kaçmaz mı,
Önceden derlendiği kendi eline.
Çaylak gider yerine,
Zavallı can yalnız kalmaz mı,
Derme halkım giderse eline.
İnatçı sözden çok söyleyip,
Sözünle vurdun ya,
Akrabam gelirse kırarım – deyip,

Benim başıma oyun ettin ya!»
Öfkeyle gümbürdeyip,

The incurable sickness, the calamity,
On kin who come in wretchedness
You set out to visit punishment.
Making foes of them before they even come,
Diminishing this hearth of mine,
Woman, you set out to show
the trick.
You keep speaking seditious words,
If you go on so, you slattern,
You will make my kin into foes.
My folk who come in wretchedness
You keep calling 'Kalmak',
You will leave this bare head alone!
If I gave in to your word, ah woman,
The bird once fed returns to its place,
Won't my gathered folk flee in a body,
Back to the land whence they were gathered.
The kite goes back to its place,
Won't this poor soul be left alone,
If my gathered folk go back to their land.
Speaking many a stubborn word,
You struck me with your word,
Saying, 'If your kin come, I'll cut them down',
You played a trick upon my head!»
Thundering with rage,

Han Arslan köpürüp,
Ayköl Manas beyin
O bildik kamçısı buldursun –

Aklı gidip bitkin düşüp,
Ayası cam kakmalı,
El bağı süslü düğmeli.
Opol Dağı'nın körpe ırgayı
Güz gününde kestirilmiş,
Kamçı sapına burdurulmuş.
İçine tutkal içirilmiş,
Fil derisiyle kaplanmış,

The Khan Lion foaming,
Of Ayköl Manas the bey
That well-known whip of his, the buldursun –
His wits fled, worn to exhaustion,
Its palm inlaid with glass,
Its wrist-loop trimmed with buttons.
The tender ırgay of Opol Mountain
Cut down on an autumn day,
Twisted into the whip's haft.
Steeped through with glue inside,
Covered over with elephant hide,

Topal usta Bölökbay
İncelikle saplamış.
Karşılık vermedim asla.
Bütün bir teke derisini
Özüne sardırmış,
Kısır tayın derisini
Sıkıştıra sıkıştıra ördürmüş,
Baban hanın buldursunu,
Vursa kulak çınlatır,
Karşılık verse anana
İki büklüm eden buldursun.
Kaplan Bakay han orada,
Geniş meclis, büyük divan,
Gökten inen altı çelik,
Kırk çoronun hepsi orada,
Katagan'ın hanı Koşoy,
Eştek'lerin Camgırçı'sı,
Yiğitlerinin hepsi orada.
Kudurdu baban bozkurt han,
Başını koparıp atmaya.
Halkı hiçe sayıp,
Kara yanak buldursunu
Kavradığı gibi savurup,
Anana kara günü salıp,
Saldırıp çekip vurunca,
Ahududu renkli gömleğim
O kılıcı kavradı,
Kıvrım yerinden bölünüp,
Kara bahtlı deli ananın
Böğründen kanı dökülüp.
Kelebek kanadı gömleğim, Arslan
baban, o seçkin er,
Yan dikişinden bölünüp,
Kara bahtlı deli ananın

Kararıp kanı dökülüp.
Bir et pişimi zavallı can,
Kadınlığı kurusun,
Kara bahtlı anan fena kan yitirip,

The lame master Bölökbay
Had hafted it with fine art.
I never answered back.
A whole billy-goat's hide
He had wound about its core,
The hide of a barren mare's colt
Had it plaited tight and tighter,
Your father the khan's buldursun,
Struck, it sets the ears ringing,
Had your mother answered back,
The buldursun would have bent her double.
Tiger Bakay khan was there,
The wide assembly, the great divan,
The six steels descended from heaven,
All the forty choro were there,
Koşoy, khan of the Katagan,
Camgırçı of the Eşteks,
All his warriors were there.
Your father the grey-wolf khan went wild,
To tear off her head and cast it.
Counting the people as nothing,
The black-cheeked buldursun
He seized and swung it round,
Loosing the black day on your mother,
When he charged and struck the blow,
My raspberry-colored shift
Caught that blade,
Split along its fold,
From your black-fated frantic mother's
Flank the blood came pouring.
My shift of butterfly wing, Your lion
father, that choice man,
Split along its side seam,
From your black-fated frantic mother's

Darkening, the blood came pouring.
For the time meat takes to boil, poor soul,
A curse on womanhood,
Your black-fated mother lost blood sorely,

Kimi zaman kendime gelsem,
Kimi zaman aklımı toplayamadan,
Ben anan, talihsizim.
Böylesi azap çekmedim,
Kötü kadınlardan biri gibi,
Baban Ayköl Manas'a
Baygınlıktan uyandım,
Öbür dünyaya giden babana,
Kıyamete dek, Tanrı tanık,
Kaşımı bir kez çatmadım.
Söz etmeden, dil uzatmadan,
Hizmetini edip durdum.
Kaplan baban Manas'a
Hiç karşılık vermedim.
Yine de hoşnut olmadı baban,
Babanın kuşandığı Zulpukor.
Kınından sıyırıp gürleyip,
Kurbanlık gibi kesmeye,
Geliyordu ananın üstüne,
Er Koşoy, başbuğ Bakay han
Hemen araya giriverdi,
Kılıçla vurdurmadan,
Benim kanımı dileyip aldı.
Azız hanın oğlu Almambet,
O an baban yatışmadı,
«Kara yüzlünün başını alırım» – deyip,

Kükreyip dinlemedi.
Azap salardı kuru başa.
Baban böyle dururken,

Anan kalktı seğirtip,
Aklım çıkıp, ben deli,
Keregeye sığınıp.
El ayağım birbirine dolaşıp,
Söyleyip de, aklım uçup,
Benzim kaçıp, gücüm gidip,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Araya girip o yetişti.

Now and then I came to myself,
Now and then unable to gather my wits,
I, your mother, am luckless.
Such torment I had never borne,
Like one of the wicked women,
Toward your father Ayköl Manas
I woke from my swoon,
At your father, gone now to the other world,
Till Judgment Day, God is witness,
I never once knit my brow.
Without a word, without a wagging tongue,
I kept on serving him.
To your tiger father Manas
I never answered back.
Yet still your father was not pleased,
Zulpukor, that your father girded on.
Drawing it from its sheath with a roar,
To cut her down like a sacrifice,
He was coming upon your mother,
Er Koşoy and chieftain Bakay khan
Threw themselves at once between,
Before the sword could strike,
They begged my blood and won it.
Almambet, son of Azız khan,
Even then your father was not calmed,
«I'll take the black-faced one's head» –
saying,
He roared and would not listen.
He'd have loosed torment on this bare head.
While your father stood so,

Your mother rose and scurried,
My wits fled, I frantic,
Taking shelter by the kerege wall.
My hands and feet all tangled,
Speaking, yet my mind flown,
My color fled, my strength gone,
Akbaltay's Çubak,
He came in time and stood between.

Tam böyle olup dururken
Kaplan Bakay söze başlayıp,
Usulca deyip, sağlam basıp:
«Öfkelenirsen, kaplan,
Kadını kırıp durursun,
Senin can düşmanın bu mu,
Ayköl, senin bu halin ne böyle?
Ben Talas'ı yurt edinip ulu oldum,
Sen her yönüyle eksiksizdin,
Şay'ın koruduğu aslandın.
Ululuğun bu mu senin,
Kılıç alıp koşarak,
Kükreyerek seğirtirsin,
Urus'un eli burada mı?
Yamanlığın bunda değil,
Haykırıp kılıç alacak,
Haykırışın taş yaracak,
Hınçla köpürüp kalacak,
Çin'in yurdu burada yok!
Ak buğday çiğnenmeye alışır, Manas,

Kayıp bir sırtın belinden, Bakay,
Müslüman tutulmaya alışır, Manas,
Öfkelendim mi tutar beni, Bakay,
Sabreyle, Manas, sabreyle!
Obana bozkurtluk etme, Manas,

Kan içiciliğini tutturma, Manas,

Koynunda yatan eşine, Manas!

Han olduğun gerçekse, Manas,
Sabreyle, Manas, sabreyle!
Sabrın dibi sarı altın,
Sabırlı olursan öne geçersin,
Sabırsız olursan düşersin.
Eşine inat edersen, Manas,

Sağ da kalsan tükenirsin, Manas!»

Just as things stood so,
Tiger Bakay began to speak,
Speaking gently, standing firm:
«If you give way to wrath, tiger,
You keep on breaking the woman,
Is this your mortal foe,
Ayköl, what state is this of yours?
I made Talas my home and grew great,
You were whole in every way,
You were the lion whom Şay protected.
Is this your greatness,
Running with sword in hand,
You dash about roaring,
Is the Urus horde here?
Your fierceness is not for this,
To seize the sword with a cry,
Your cry would split stone,
Left foaming with spite —
China's land is not here!
White wheat grows used to trampling, Manas,
Slipping from a ridge's spine, Bakay,
The Muslim grows used to seizure, Manas,
When I rage it takes hold of me, Bakay,
Have patience, Manas, have patience!
Play not the grey wolf on your own camp, Manas,
Let not your blood-drinking seize you, Manas,
Against the wife who lies in your bosom, Manas!
If truly you are khan, Manas,
Have patience, Manas, have patience!
The floor of patience is yellow gold,
Be patient and you go to the fore,
Be impatient and you fall.
If you set your spite against your wife, Manas,
Though you live, you waste away, Manas!»

Bakay han deyince yatışıp, baban,
O çektiği kılıca, vah,
Almambet, Çubak asılıp,
Araya girip dururken,
Ayköl'üm söz eyledi:
«Türlü iş edip kovuldum,
Sürünüp gezen zavallı can,
Altay'a varıp doğdum.
Gezip tozup yer buldum,
Yaşım on ikiye gelince
Geniş Talas gibi yer buldum,
Bakay,
Ben geniş Kırgız gibi el buldum,
Bakay!
Bakay,
Atam Karakan'ın sekiz oğlu,
Bakay,
Ben izlerini bilmeden hor oldum,
Bakay!
Düzlüğe kurulan dam, Bakay,
Kardeşler akla düşünce, Bakay,
Bir tutama gelmez bu can, Bakay!
Yerin üstünü dolandığımda, Bakay,

Kardeşimi arayıp durduğumda, Bakay,
Mediyan'ın çölünden, Bakay,
İşte bu duran Zulpukor, Bakay!
Gaipten bulundu, Bakay,
Namusum bununla korundu,
Bakay!
Ölene dek yoldaş, keskin çelik, Bakay,
Hükmünü yürüten Zulpukor, Bakay.
Haykırıp kından çıkarsa, Bakay,
Kan tatmadan kınına girmezdi, Bakay.

Öfkeyle çekildiğinde, Bakay,
Kan içmeden boş dönmezdi,

At Bakay khan's word your father calmed,
On that drawn sword, alas,
Almambet and Çubak hung,
While they stood between,
My Ayköl made speech:
«Through many a deed I was driven out,
A poor soul wandering in misery,
I reached the Altay and was born.
Roving and roaming I found a land,
When my years came to twelve
I found a land like broad Talas,
Bakay,
I found a people like the broad Kırgız,
Bakay!
Bakay,
My father Karakan's eight sons,
Bakay,
Knowing not their traces, I fell to scorn,
Bakay!
A house raised on the flat, Bakay,
When the brothers come to mind, Bakay,
This life is not worth a handful, Bakay!
When I roamed the face of the earth,
Bakay,
When I kept seeking my brothers, Bakay,
From the desert of Mediyan, Bakay,
This Zulpukor standing here, Bakay!
Was found from the unseen, Bakay,
By this my honor was kept,
Bakay!
Comrade till death, keen steel, Bakay,
Zulpukor that works its rule, Bakay.
If it leaves the sheath with a cry, Bakay,
It never sheathed again untasting blood,
Bakay.
When drawn in wrath, Bakay,
It never turned back empty, drinking no blood,

Bakay.

Bakay.

Zulpukor kana kanmayınca, Bakay,
Kan içmeden boş yatmazdı.

Till Zulpukor was sated with blood,
Bakay, It never lay idle, drinking no blood.

Ben süklüm püklüm geri dönmem, Bakay!»
Belli sözü söyleyince,
Öfkelenip kaplan
Hiç bakmadan direnince,
Hindistan'ı vurup, ganimet alıp,
O yurda ordu salıp,
Ordalı yurdu bozduğunda
O zaman ganimet düşen on bir fil –
Öfkesini bastırıp doğruca, oğlum,
Han kapısı kıyamet, oğlum,
Almambet, Çubak ikiz er, oğlum,
Uğurun bu olsun – deyip, oğlum,
İki fili yedeğe alıp, oğlum!
«Padişahlı kale yurt işte, dostum,

I'll not turn back crestfallen, Bakay!»
When he spoke this plain word,
The tiger raging
Stood fast and would not look,
He had struck Hindistan and taken spoil,
Loosed his host on that land,
When he broke the horde-strong land
Eleven elephants then fell as spoil –
To quell his wrath outright, my son,
The khan's gate was doomsday, my son,
Almambet and Çubak, twin heroes, my son,
Let this be your good omen – saying, my son,
Leading two elephants in tow, my son!
«Here is the walled land with its padishah, my friend,

Baş alacaksan, biz işte, dostum!

If you would take a head, here we are, my friend!

Diyeyim desem, çarem yok.
Kaleli Kırgız eli işte, dostum,
Kan dökeceksen, biz işte, dostum!

Fain would I speak, but I have no means.
Here is the fortressed Kırgız folk, my friend,
If you would shed blood, here we are, my friend!

Ananın kaşık kadar kanı kalmış,

Your mother had but a spoonful of blood left,

Kalabalık Çin malını ver, dostum,

Give the teeming wealth of China, my friend,

Han olduğun gerçekse, dostum,
Dileyip istiyoruz, dostum,
Şu Kanıkey yengenin kanını bağışla, dostum!

If truly you are khan, my friend,
We beg and we entreat, my friend,
Spare the blood of our sister Kanıkey, my friend!

Dönüp yine söz söylesem,
Hesabı bulacaksan uygun bul, dostum,

If I turn and speak again,
If you'd settle the score, settle it fitly, my friend,

İlle uğur gerekiyorsa, dostum,

If an omen there must be, my friend,

Şu iki filin başını vur,
dostum!»
Gösterip duruyor gözüme,
Kan içici Manas, yaman aslan,
Öfkelenip baban er,
Kan içer kılıç Zulpukor'u
Kabından kavrayıp,
Sapından sıyırıp alıp,
Öfkesinden can çıkıp,
Zulpukor'u savurunca
Çöktürülen filden can çıkıp.
Kana doymadıkça
Han babanın Zulpukor'u
Kurusa da kınına sığmazdı,
Gayreti taşıp çıkarırsa,

Strike off the heads of these two elephants,
my friend!»
He keeps showing before my eyes,
Blood-drinking Manas, the dread lion,
Your father the hero, raging,
The blood-drinking sword Zulpukor
Gripped from its case,
Drew it out by the hilt,
Life fleeing before his wrath,
When he swung Zulpukor
Life fled from the kneeling elephant.
Till it had drunk its fill of blood
Your khan father's Zulpukor
Though dry, would not fit its sheath,
If his fervor overflowed and drew it,

Hani, Acıbay, Bakay iki han,
Ben bahtsız ananın
Güç bela iki han
Kanımı dileyip aldığında,
Yiğitliği var, aklı yok,
Delişmen yaradılışlı candı,
Babanın ölümü umursadığı yoktu.
Baban gibi bir arslanı
Kadir Allah Taala
Bir daha yaratıp vermez asla.
Onun gibi kişi yok,
Ben anan Kanıkey,
Nicesini gördüm o işin,
Açıkça söyleyip dökmeye,
yok.
Bugün görünen yarın yok,
Ulu oğlum, dinleyedur,
Böyledir işte, dünya bok!
Baban Manas kaplan
Kazıp durur çukurumu,
Kaynatıp durur kara bahtımı,
Bana etti görülmedik oyunu.
Baban Manas han çıkmış,

Why, Acıbay and Bakay, the two khans,
For me, your luckless mother,
With great pains the two khans
Begged my blood and won it,
Valor he had, sense he had not,
He was a soul of reckless make,
Your father never heeded death.
A lion like your father
Almighty Allah Ta'ala
Will never create and grant again.
There is none like him,
I, your mother Kanıkey,
I saw so much of all that,
To speak it plainly, pour it all out,
no way.
What shows today is gone tomorrow,
My eldest son, keep listening,
So it is — the world is dung!
Your father Manas the tiger
Kept digging my pit,
Kept boiling my black fate,
He played on me a trick unseen.
Your father Manas proved a khan,

Öfkelenip saldığında
Gayretinden can çıkmış.
Beecin'den gelen Çinliler
Obaya konarsa, babana
Kötülük eder diye korkardım.
Apaçık, Tanrı babanı
Çarpar diye korkardım.
Perişan göçen o Çinli
Aldata aldata safın
Köküne toptan iner – diye,

When he charged in wrath
Life itself fled before his fervor.
The Chinese come from Beecin,
If they settled in the camp, on your father
I feared they would work evil.
Openly, that God would smite
Your father, so I feared.
That Chinese, migrating wretched,
Deceiving and deceiving the guileless one,
Would strike at his root entire – I feared,

O yiten baban Manas'ın
Başını kesip gider – diye,

İşte bunun için dayak yedim.
Ulu oğlum benim, dinle,
Baban horluk ettiğinde,
Ten üstüme bez gömleği
On kat üst üste giydim,
Kâfirin başka olduğunu
Anan ta ilk günden bilmiştim. Derdimi
sayarım bir hayli,
Ağıl komşusu konunca,
İç sırrı öğrenince
Bir fitneyi babana,
Salar diye korkardım.
Eline düşerse baban,
Cılız koyun gibi silkeleyip,
Alır diye korkardım.
Babanın başını bağlayıp,
Kakan hanın hanına
Müjdeleyip o azgın,
Varır diye korkardım.
Beecin'in büyük hanlığını
Alır diye korkardım,
Büyük kargaşayı babana
Salar diye korkardım.
Hesabımı fena buldurup,
Açıkça sözümü derim – diye,

That your lost father Manas
Would have his head cut off and gone – I feared,
It was for this I took the beating.
My eldest son, listen,
When your father wrought his scorn,
Shifts of cloth upon my flesh
I wore ten layers deep,
That the infidel is other
Your mother knew from the very first day.
I could number my griefs at length,
Once he settles a fold-neighbor,
Once he learns the inner secret,
Some discord on your father
He would loose, I feared.
If your father fell into his hands,
Shaking him like a scrawny sheep,
He would take him, I feared.
Binding your father's head,
To the khan of khanly Kakan
That savage, bearing glad tidings,
Would go, I feared.
The great khanate of Beecin
He would take, I feared,
Great turmoil on your father
He would loose, I feared.
Making my reckoning turn out ill,
For saying, I speak my word plainly,

	Saf baban Manas'a	*By your guileless father Manas*
	Böğrümü yara ettirip,	*My flank was made a wound,*
	Közkaman göçüp gelirken	*When Közkaman came migrating*
32850	Babandan dayak fazla yiyip,	*I took beatings aplenty from your father,*
	Kanım kalmış bir kaşık,	*But a spoonful of blood was left me,*
	Etim kalmış gök çürük.	*My flesh was left one livid bruise.*
	Ecel fazladan gelmedi,	*Death did not come before its time,*
	Ölmeden sağ can kaldım,	*I stayed a living soul, undying,*
	Er baban vurup geçtiğinde	*When your hero father struck and passed,*
	Üç ayda ancak kendime geldim.	*Only in three months did I come to myself.*
	Azabını hayli çektim,	*I bore his torment long,*
	Akılsız kadınlardan biri gibi,	*Like one of the witless women,*
	Aslan babanın kendisine	*At your lion father himself*
32860	Kaşımı çatıp, zavallı can,	*Never knitting my brow, poor soul,*
	Hiç karşılık vermedim.	*I never answered back.*
	Çözülen bunca kaftanım var,	*So many of my kaftans came unloosed,*
	Anlatırım, nice şaşılası var.	*I could tell — there is much to marvel at.*
	Gerisini söyleyip neyleyim,	*What use to tell the rest,*
	Kulunum, bu yanını söyleyivereyim:	*My foal, let me tell you but this side of it:*
	Dert yandığım ak saray,	*The white palace where I poured my griefs,*
	Dertlenme, yetim, dinleyedur!	*Grieve not, orphan, keep listening!*
	Senin baban Manas han	*Your father Manas khan*
	Günümü düğümleyip bağlayıp,	*Knotted and bound my days,*
32870	Yalvarsam sözümü tutmayıp,	*Though I begged, he heeded not my word,*
	Kazılan derin çukurumu,	*The deep pit dug for me,*
	Gösterdi benim gözüme,	*He showed before my eyes,*
	Kişinin görmediği oyunu.	*A trick no person ever saw.*
	Kökçököz ile Közkaman,	*Kökçököz and Közkaman,*
	Apaçık gelen düşmana	*To the foe that came in plain sight,*
	Babanı aldatıp, o ahmak	*Deceiving your father, that fool*
	Altı yürük at verip,	*Gave six swift horses,*
	Avuç kadar mektup verip,	*Gave a letter the size of a palm,*
	O mektubu gördüğünde,	*When he saw that letter,*
32880	Odugan'ın Ormombek'i,	*Ormombek of Odugan,*
	Eştek'lerin Camgırçı'sı,	*Camgırçı of the Eşteks,*
	Yanı başındaki Şıgay han,	*Şıgay khan at his side,*
	Bu üçünü gönderip,	*He sent these three,*
	Yürüklerden binek bağlatıp,	*Had swift mounts tethered ready,*

Besili kuzu, tatlı baş,
Yakıştırıp kaynatıp.
Şekeri kar gibi yığıp,
Sarı yağı avuç avuç basıp,
Karşılamaya çıkıp, akrabam – diye,
Azaba salacak düşmanı
Dağ gibi baban hiç bilmeden,
Saf baban, bozkurt aslan,
Akrabam – diye Çinliyi
Karşılamaya vardı o yerde.
Lafı şirin, sözü bal,
Gelen düşman işte bunlar.
Evliya baban Manas'a

Fatted lamb, the sweet head,
Boiled and dressed fittingly.
Heaping sugar up like snow,
Pressing yellow butter by the handful,
Going out to meet them, saying 'my kin',
The foe that would cast him in torment
Your mountain-like father never knowing,
Your guileless father, grey-wolf lion,
Saying 'my kin', the Chinese
He went to meet them at that place.
Their talk was sweet, their words honey,
These were the foes that came.
To your saintly father Manas

Şaka – gerçek karışık söz söyleyip:
«Altı ay binse yorulmaz,
Ayköl Manas, esen misin?
Perişan geldik Çin'den,
Arslan Manas, karşıla!
Benim bu ettiğim kötü mü,
Katıra bindik küheylan – diye,
Kakan'dan çıktık akraba – diye,
Gönlün çoğunu incitip,
Şu Koñkulboz'u yağır edip.
Biz Çin'den çıktığımızda,
Cılgınduu, Keñ-Kol diye yer var – diye,
Dertli Kakan yerine,
Kaçıp sürünüp geliriz,
Kadir bilir bir kaplan,
Manas gibi aslan var – diye.
Kakan'a göçtük yurt tutup,

They spoke words half jest, half truth:
«Ridden six months, it tires not,
Ayköl Manas, are you well?
We come in wretchedness from China,
Lion Manas, come meet us!
Is this deed of mine so ill,
We rode mules, calling them coursers,
We left Kakan, calling on kin,
Wounding much of your heart,
Galling this Koñkulboz saddle-sore.
When we set out from China,
Saying, there's a land called Cılgınduu,
Keñ-Kol, In place of woeful Kakan,
We come fleeing, crawling,
A tiger who knows worth,
Saying, there is a lion like Manas.
We had moved to Kakan and made it home,

Kaplan Manas, dinleyedur,
Kakançın'ın kalabalık Çinlisi
Bizi sürüp durdu hor bakıp.
Güçlü canı karşıla,
Horluğuna dayanamadan,
Sürünüp kaçtık, yurt arayıp,
Cakıp'ın biriciğine umut bağlayıp.

Tiger Manas, keep listening,
Kakançın's teeming Chinese
Kept driving us out with scornful eyes.
Come meet the strong soul,
Unable to bear their scorn,
We fled crawling, seeking a home,
Pinning our hope on Cakıp's only one.

Kalabalık Mançu, çok Çinli,
Dayanağım Manas, dinleyedur,
Çekip aldı o Çinli
Kırda keseceğim tayımı.
Aslan olduğun gerçekse,
Bulup ver, Manas, kaplan,
Benim varıp gideceğim yerimi!
Silkinip kaçan biz olduk,
Çaresini bulan sen ol!
Yayanlık canımıza tak etti, tay ver,
Manas, susadık, çay versene!
Göçürüp getirdi Talas'a.
Kopup düştük, bağla bizi,
Han olduğun gerçekse,
Manas, saçıldık, topla bizi!
Arıklaştık, canı semirt,
Acıktık, karın doyur.
Üşüdük, kaftan versene,

The teeming Manchu, the many Chinese,
Manas my mainstay, keep listening,
That Chinese snatched away
The colt I'd have slaughtered on the steppe.
If truly you are a lion,
Find and give, Manas, tiger,
The place where I may go and bide!
We were the ones who shook loose and fled,
Be you the one who finds the cure!
Going afoot has worn our souls — give colts,
Manas, we thirst — give us tea!
He brought them migrating to Talas.
We broke loose and fell — bind us,
If truly you are khan,
Manas, we are scattered — gather us!
We are grown lean — fatten our souls,
We hunger — fill our bellies.
We are cold — give us kaftans,

Padişah Manas, akrabam,
Böyle kopuk düştük işte,
Dünyalığı bol ver!
Kakan'daki Koñurbay,
Mançu'dan gördük horluğu,
Kara Çin, kalabalık Şibe,
Halkından gördük zorluğu.
Vergi, haraç çok verip,
Güç bulamadan geliriz,
Yük vuracak çatal tırnak tayım yok,
Biz mal bulamadan geliriz.
Gece gündüz yaya kaçtık,
Derdi dağıtıp koyacak,
Güçlü Manas aslanıma.
Kakan'da ten kulu olduk,
Bahadır, yoksulluk çöktü benim halime.
Ey, sultan Manas, sözümü tut,
Kaplan Manas arslan,
Halkı barındırmak âdetin,

Padishah Manas, my kinsman,
Thus torn loose we have fallen,
Give worldly goods in plenty!
Koñurbay in Kakan,
From the Manchu we saw scorn,
Black China, the teeming Şibe,
From their folk we saw hardship.
Paying tax and tribute heavy,
We come finding no strength,
No cloven-hoofed colt have I to bear a load,
We come finding no stock.
Night and day we fled afoot,
One to scatter grief away —
To my mighty lion Manas.
In Kakan we were slaves in the flesh,
Bahadır, poverty has settled on my state.
O sultan Manas, heed my word,
Tiger Manas, lion,
To shelter the folk is your custom,

Kalmak'tan gelen işte bunlar.
Düşmanla çarpışırsan,
Ardında yürür kanadın».
Kökçököz ile Közkaman
Sözünü sıra sıra pek söyleyip,
Adilce obaya konmuş gibi,
«Kaplan Manas – deyip,
Sözlerinin çoğunu duyunca,
Senin saf baban sevinip,
Kalmak'tan gelen onları
Akrabam – deyip kondurdu,
Kalmak'tan gelen kaçkını
Kendi keyfince koyverdi.
Ölçüp baksam ben kendim,
Sözünde eğrilik vardı,
Gücü yetse azgınlar,

Beni bir çelmeye kalktı.
Sözünde yabanlık vardı,
Gözünde başkalık vardı,
Bölünüp gelen azgınlar,
Şimdi yavrum, dinleyedur,
Beni ayırmaya kalktı.
Sözde helal kişi gibi,
Atlanıp kondu Talas'a,
İyiden iyiye akraba oldu,
Yaban sazlığın kıyısında,
Saf baban Manas'a.
Ayrı ayrı fısıldaşırlar,
Atsız gelen Çinliye,
Rakıya doyduklarında,
Dağ koyunu ayaklı, tunç bilekli,
Tulpar atını bindirdi.
Kaftansız gelen Çinliye,
Yakası altın, yeni tunç,
Çift zırh halkalı, turgay gözlü,
Ok geçmez kaftanı giydirdi.
Kadınsız gelen azgına,
Öz kardeş akraba budur – deyip,

Here are they who come from the Kalmak.
If you clash with the foe,
Your wing will march behind you».
Kökçököz and Közkaman
Spoke their words hard, each in turn,
As if settled in the camp in fairness,
«Tiger Manas – saying,
Hearing the most of their words,
Your guileless father rejoiced,
Those come from the Kalmak
He settled, saying 'my kin',
The runaway come from the Kalmak
He let roam at his own pleasure.
When I took their measure myself,
There was crookedness in their word,
Had their strength sufficed, the savages

Set out to trip me once for all.
There was wildness in their word,
There was strangeness in their eye,
The savages who came split away,
Now, my child, keep listening,
They set out to sunder me.
In word like lawful folk,
They rode and settled in Talas,
Became kin through and through,
At the edge of the wild reed-bed,
To your guileless father Manas.
Apart they whisper each to each,
To the Chinese who came horseless,
When they had drunk their fill of rakı,
Mountain-sheep-legged, bronze-fetlocked,
He mounted him on his tulpar steed.
To the Chinese who came kaftanless,
Collar of gold, fresh bronze,
Double mail-ringed, lark-eyed,
He clad him in the arrow-proof kaftan.
To the savage who came wifeless,
Saying, this is own-brother kin,

Kırmızı gömlekli, ay belli,
Kırgız'dan çıkma güzeli
Alıp verdi han baban,
Malsız gelen azgına,
Kırlarda ala başlı yılkı,
Argımak, küheylan karışık,
Her yürükten mal verdi,
Eli boş azgına
Eli yurdu emrine verdi,
Evsiz gelen azgına
Sayısız hazine, ak orda,
Karanlık gecede toplanıp,
Böylesi eve buyur etti.
Kalmaklar tövbe eder – diye
Bozkurt baban, saf aslan,
duyup,
Hazine ağzını açtırdı,
Sayısız hazine, derilmiş mülk,
Kalmak akraba olur – diye,
Harcayıp saçtırdı.
Besleme tayı kesip yedi durdu,

Çevresi hep bozuk söz,
«Manas'a denk akraba olurum – deyip
Eder diye korkardım.
durdu. Hani, kalabalık Argın ovaya
inip,

Red-shifted, moon-waisted,
A beauty sprung of the Kırgız
Your khan father took and gave,
To the savage who came stockless,
Pied-headed herds on the steppes,
Argımak and courser mingled,
He gave stock of every swift breed,
To the empty-handed savage
He gave folk and land at his command,
To the savage who came houseless
Treasure untold, a white orda,
Gathered in the dark of night,
He bade him welcome to such a house.
Thinking, the Kalmaks will repent,
Your grey-wolf father, guileless lion,
hearing,
Had the treasury's mouth thrown open,
Treasure untold, gathered goods,
Thinking, the Kalmak will be kin,
He had it spent and scattered.
They kept slaughtering and eating the raised colts,
All about them, corrupt words,
«I'll be Manas's equal kin – saying
He would do it, I feared.
he kept on. Why, the teeming Argın came down to the plain,

Kımızını içip azıp,
Baban Manas arslanın
Fırsatını bulamayıp kudurup,
Baban Manas bozkurdun
Rakısını içti azıp.
Göz kulak olup baksam onlara,
Baban Manas bozkurdun
Çaresini bulamayıp kudurup,
O azgınlar birbirini
kışkırtır.
Anan Kanıkey'in Kötörmö'sü var,

Drinking their kumis, running wild,
Of your father Manas the lion
Finding no chance at him, raging,
Of your father Manas the grey wolf
They drank his rakı, running wild.
When I kept eye and ear upon them,
At your father Manas the grey wolf
Finding no means against him, raging,
Those savages each other
egg on.
Your mother Kanıkey has her Kötörmö,

Kötörmö'nün çıkıntısına
İnsan bilmez yol kazar,
Baban düşüversin – diye,
Eceli böyle yetsin – diye,
Közkaman'ın evine,
Kırk urgan boyu çukur kazar.
Ala sırığı, kazığı,
Huyu az buçuk bozulup,
Gözleyip, anan, ben bilirim,
O bildik töresi Kalmakça oldu.
Yarım yamalak söz duyup,
Zahmete doğmuş ben kara bahtlı,
Tunçtan yapılmış koca put,
Közkaman'ın evinde,
Ürküp düşünüp, söz sayıp,
Günün birinde köküme o Kalmak,
Erer mi ola – diye sayıp.
Yapacağını çoktan bilmiştim,
Baban hana o şeytanın

At the jut of the Kötörmö
They dig a way no man would know,
That your father might tumble in,
That his death might come thus,
At Közkaman's house,
They dig a pit forty lasso-lengths deep.
The pied pole, the stake,
His manner soured little by little,
Watching, I your mother, I know,
His well-known custom turned Kalmak.
Hearing scraps of half-said words,
I, black-fated, born to toil,
A great idol wrought of bronze
Stands in Közkaman's house,
Starting, brooding, counting words,
That one day that Kalmak at my root
Might strike — so I reckoned.
I had long known what he would do,
To your father the khan, that devil's

Konup yattığı çağda,
Argın, Kırgız karışık
Olup yattığı çağda,
Canı sıkılsa karaca vururken,
Sıkılmasa kırk çoro
Başıboş oynayıp yatarken,
Eğlenceyi kurup düzerken,
Sarı ağıl, dere düz –
Kırk adım ordo kurduklarında.

In the days when they lay encamped,
Argın and Kırgız mingled
In the days when so they lay,
Shooting roe-deer when the mood grew dull,
And when not dull, the forty choro
Lay sporting at their ease,
Setting up their merriment,
The yellow fold, the level vale –
When they laid out an ordo forty paces wide.

Anan, ben kara yüzlü talihsiz,
Ustaca ordo atışıp,
Böyle keyfe dalışıp,
Kırk çoro ikiye bölünüp,
Arslan doğmuş erlerin
Oyunu yaman görünüp,
Her takıma kırk kısraktan
Getirip ortaya koyuşup,
Çoronun üstün geleni,

I your mother, black-faced, luckless,
Casting at ordo like masters,
Plunging so into pleasure,
The forty choro split in two,
Of the lion-born men
The game showed fierce indeed,
Forty mares for either side
They brought and staked between them,
The choro who came out best,

33070	Kazanan kesip alışıp.	*The winner cut and took his prize.*
	Yılkının kısır tayını yiyip,	*Eating the herd's barren colts,*
	Kökçököz'e vardığında,	*When they went to Kökçököz,*
	Gök kene gibi kırk yiğit,	*The forty braves like grey ticks,*
	Dolup taştığı çağda,	*In the days when they brimmed over,*
	Şebiet oyunu, orompoy	*The şebiet game, the orompoy*
	Oynanıp durduğu çağda,	*In the days when these were played,*
	Çifter giyip samur börkü,	*Wearing sable börks in pairs,*
	Kabara kabara vardığında,	*When they went strutting proud,*
	Sallanıp durduğu çağda,	*In the days when they went swaggering,*
33080	Kımız içip, kızla oynayıp,	*Drinking kumis, sporting with girls,*
	Sefa sürdüğü çağda,	*In the days of their delight,*
	Oynayıp oyun kurduğunda,	*When they played and set their games,*
	Aklına almadan bozuk sözü,	*Taking no heed of corrupt words,*
	Bozkurt oynaşıp dururken,	*While the grey wolf kept at play,*
	Yüksük ağızlı, deve gözlü,	*Thimble-mouthed, camel-eyed,*
	Süzülen kara gözlü,	*With languid black eyes,*
	Kırmızı gömlekli, ay belli,	*Red-shifted, moon-waisted,*
	Kızlardan yüzünü topladığında,	*When they gathered a hundred of the girls,*
	İpek saç bağlı, geniş sağrılı,	*Silk-braided, broad-hipped, He was*
	Kaynatırmış benim kara bahtımı.	*boiling my black fate, it seems.*
33090	Gelinlerden yüzünü topladığında,	*When they gathered a hundred of the young wives,*
	Kımızdan çekilmiş rakıdan	*Of rakı distilled from kumis*
	Kırk köökörle yığdığında,	*When they heaped forty köökörs full,*
	Dişi, erkek bölünüp,	*Women and men dividing,*
	Bu dünyanın cenneti –	*The paradise of this world –*
	Eğlence şahane görünüp,	*The revelry showed royal,*
	Gülüşü güneşi doğurup,	*Their laughter birthing the sun,*
	Kırk yiğidin hepsi	*All the forty braves*
	Gülüp oynayıp sevinip,	*Laughing, playing, rejoicing,*
	Eğlenceyle tanı attırıp,	*Making dawn break with their revels,*
33100	Kırk çoronun hepsi	*All the forty choro*
	Çetin oyun kurduğunda,	*When they set up their hard games,*
	Ak ordanın içinde	*Within the white orda*
	Akolpok'u işleyip dururken,	*While she worked at the Akolpok,*
	Saf yürekli babanı	*Your pure-hearted father*
	Kökçököz ile Közkaman	*Kökçököz and Közkaman*

Göz göre göre aldatıp aldığında,

Babanın oraya gittiğini,
Kırk yiğidin hepsi,
Biri bile görmez olduğunda,
Bozkurdum varıp konuk olup,
Kökçököz ile Közkaman
Göz göre göre aldatıp aldığında,

Saf yürekli ayköl aslan,
Sözde öz akraba geçinip,
Saf yürekli babanı,
Aldata aldata onlar,
Apaçık derde saldığında,
Onu bilmez han baban,
Sahiden aldanıp kaldığında,
Çizmişler meğer çizgiyi,
Saf yürekli babana
O zaman etmişler oyunu.
Kazmışlar meğer çukurumu,
Kara Kalmak azgınlar,
Basmış meğer Közkaman
Rakı koyduğum yayığıma,
Ermiş meğer böylece,
Benim ta derindeki köküme.

Derin kazmışlar çukurumu,
Soyu Kalmak, kaynatmış meğer
kara bahtımı,
Porsuk etini yiyip geldik.
Göstermişler gözüme
Kişinin görmediği oyunu.
Kurumlanıp konuk edip,
Baban girip vardığında,
Çin'den gelen haramlar
İlginç söz söyleyip masal düzüp,
Han baban girip vardığında,
Değerini bilir görünüp coşup,
Közkaman domuz söylenip:

When they duped and took him in plain sight,
That your father had gone there,
All the forty braves,
When not one of them saw it,
My grey wolf went and was a guest,
Kökçököz and Közkaman
When they duped and took him in plain sight,
The pure-hearted ayköl lion,
Passing in word for own kin,
Your pure-hearted father,
Deceiving and deceiving, they,
When they cast him in plain grief,
Your khan father knew it not,
When truly he was left deceived,
They had drawn the line, it seems,
On your pure-hearted father
They had worked the trick by then.
They had dug my pit, it seems,
The Black Kalmak savages,
Közkaman had trodden, it seems,
Into my churn where I kept the rakı,
Thus he had reached, it seems,
Down to my deepest root.

They had dug my pit deep,
Kalmak by stock, he had boiled, it seems, my black fate,
We came having eaten badger's flesh.
They had shown before my eyes
A trick no person ever saw.
Preening, they made him guest,
When your father stepped inside,
The wretches come from China
Spoke curious words and spun their tales,
When your khan father stepped inside,
Feigning to know his worth, exulting,
Közkaman the boar held forth:

«Manas'ım, sana geleli –
Bitkin gelip, semirdik,
Aç gelip, doyunduk,
Eksilip gelip, yetiştik.
Talas'a konup, yurt edindik,
Yorulup sürünerek Beecin'den,
Bozkurdum, seni dayanak kıldık!
Biz Kalmak içinde gezerken
Kara Kalmak, Mançu idik,
Hanına hizmet ederdik.
Hizmetten yan çizince,
Kadınlarca diz çöküp,
Çinliye tövbe edip dururduk.
Dağ koyunu ayaklı, tunç bilekli,
Biz Kırgız'ı bulup coştuk,
O diz çökmekten kurtulduk.
Manas'a varsak onarız,
Biz de düşünüp dururduk,
Biz Manas'a varınca,
Hepimiz sultan oluruz.
Dileği verdi bir Tanrı,
Töreli aslanım, dinleyedur,
Bizde hiç tasa kalmadı!
Kara dinli kâfirden
Böylece kurtardı bizi
bir Tanrı! Süzülen kara gözlü,
Boş olsun dedik putlarına,
Bırakıp geldik, han Manas,

Şu kırlara Çin yurtlarını.
Biz Kakan'da dururken,
Han Manas'a yetip konarsak,
O zaman şu garip baş,
Sultan olur diye geldik.
Kazaların hepsi kesilip,
Bu, Tanrı'nın verdiği,
Çetin aslan Manas denk gelip,
Kopuk kuru can eklenip,
Saçılan Kalmak derlenip,

«My Manas, since we came to you –
We came worn out, and fattened,
We came hungry, and were filled,
We came diminished, and grew whole.
We settled in Talas and made it home,
Worn and crawling from Beecin,
My grey wolf, we made you our stay!
While we roamed among the Kalmaks
We were Black Kalmak, Manchu,
We served their khan.
When we shirked the service,
Kneeling like women,
We kept doing penance to the Chinese.
Mountain-sheep-legged, bronze-fetlocked,
We found the Kırgız and exulted,
We were freed from that kneeling.
If we reach Manas we shall mend,
So we too kept thinking,
When we come to Manas,
We shall all be sultans.
The one God granted the wish,
My lion of high custom, keep listening,
No care is left in us at all!
From the infidel of black faith
Thus did He deliver us,
the one God! With languid black eyes,
We said, may their idols be void,
We left behind, khan Manas,

The lands of China for these steppes.
While we dwelt in Kakan,
If we could reach khan Manas and settle,
Then this forlorn head,
Would be a sultan — so we came.
All misfortunes cut away,
This is what God has given,
The stern lion Manas met our path,
The torn bare soul made whole again,
The scattered Kalmak gathered in,

Talas'a konup yurt edinip,
Han Manas'ı aslan kılıp,
Biz Kakan'da dururken
Bir tutam kalan canımız,
Sürünüp gelsek derdi çözer,
Esen ol, Manas, hanımız!
Biz Beecin'de gezerken,
Hanzade Manas, dinleyedur,
Karanlıktı günümüz,
Kalmak'tan azat eyleyen,
Esen gez, Manas, biriciğimiz!
Atsız geldik bir Kalmak,
Atsız gelen Kalmak'a
Atın yürüğünü bindirdin.
Kaftansız geldik birimiz,
Kaftansız gelen akrabaya
Yakası altın, yeni tunç,
Çift zırh halkalı, turgay gözlü,
Kelime yakalı, geniş cepken,
Cenkte giyilse ok geçmez,
Kaftan giydirdin, han Manas.

Kadınsız gelen Kalmak'a,
Tek başına sürünüp geldi diye,
Yüksük ağızlı, deve gözlü,
Kırgız'dan çıkma güzelden
Han Manas, kadın alıp verdin,

Kakan'dan beri dolaşıp,
Hanzade, senin gibisini görmedik.
Dokuz gün durmadan toy edip,
Aldırdın, Manas sultanım,
Kol tokmağı gibi saçımı.
Azat kıldın, Ayköl'üm,
Kalmak'tan gelen başımı,
Arada sırada, bozkurdum,
Gelip aşımı içmedin.
Bizim eve gelmedin,
«Halin ahvalin nasıl?» – deyip,

Settled in Talas and made it home,
Made khan Manas our lion,
While we dwelt in Kakan
Our life had shrunk to a handful,
Crawl to him, and he unbinds the grief,
Be well, Manas, our khan!
While we roamed in Beecin,
Prince Manas, keep listening,
Dark were our days,
You who freed us from the Kalmak,
Fare well, Manas, our only one!
One Kalmak of us came horseless,
To the Kalmak who came horseless
You gave the swiftest horse to ride.
One of us came kaftanless,
To the kinsman who came kaftanless
Collar of gold, fresh bronze,
Double mail-ringed, lark-eyed,
Kelime-collared, a wide jacket,
Worn in battle, no arrow pierces it,
Such a kaftan you gave to wear, khan Manas.
To the Kalmak who came wifeless,
Because he came crawling all alone,
Thimble-mouthed, camel-eyed,
From the beauties sprung of the Kırgız
Khan Manas, you took and gave a wife,

Wandering all the way from Kakan,
Prince, we never saw your like.
Nine days you feasted without pause,
You had them shear, Manas my sultan,
My hair like a club of the arm.
You set free, my Ayköl,
This head that came from the Kalmak,
Yet now and then, my grey wolf,
You never came to sup my food.
You never came to our house,
«How do you fare?» – saying,

Padişahım, halimizi hiç sormadın.
Acıbay, Bakay ikizi yok,

Bizimkine inmedin,
Elimden tat almadın.
Kaplan Manas bozkurttan
Halk çekinir han mıydı?
Hanım Manas geldiğinde,
Kara canımı esirgemem,
Hani, it içesice mi vardı?»

Közkaman söyleyip dururken,
Kökçököz ayağa kalktı şimdi,
Yudumlasa ölüp gidecek,
Koklasa ecel yetecek,
Kırk katıksız zehri kattırıp,
Mayasını kıvamına getiren,
Kastettiğini öldüren,
Köökör'e döküp beklettiği,
Saf yürekli kaplana,
Han Manas'a sakladığı,
Değse yeter belalı zehir,
Altın kenarlı çanağa,
Kökçököz neylesin,
Ağzına dek doldurmuştu.
«Kökümüz akraba, birdir» – deyip,
Düşmanın çaresini bilen ustalar,
Bozkurt Manas beye
Közkaman alıp sunmuştu.
Kalleşliğini gördün mü?
Alıverip çevirip,
Közkaman'ın sunduğu zehri,

Manas han dibine dek çekip,
İçince bozkurt iki büklüm düşüp,
Tepesi üstü dik düşüp,
Kıl bıyığı sarkıp,
Verdiği yaman zehirmiş,
Kıyamete gidecekmiş gibi,

My padishah, you never asked how we fared. Acıbay and Bakay, the twain, are absent,
You never alighted at ours,
You never took a taste from my hand.
Was tiger Manas the grey wolf
A khan the folk shrank from?
When my khan Manas comes,
I'd not spare my mortal soul,
Why, was there aught fit only for dogs to drink?»
While Közkaman kept talking,
Kökçököz now rose to his feet,
One sip and a man would die,
One sniff and death would come,
Forty unblended poisons mixed in,
Its leaven brought to ripeness,
Killing whom it was meant for,
Poured in the köökör and kept waiting,
For the pure-hearted tiger,
Saved for khan Manas,
A baneful poison — a touch suffices,
Into the gold-rimmed bowl,
What else would Kökçököz do,
He had filled it to the brim.
«Our roots are kin, are one» – saying,
Masters who know the cure for a foe,
To grey-wolf Manas the bey
Közkaman took it up and offered it.
Do you see the treachery?
Taking it up, tipping it round,
The poison Közkaman offered,

Manas khan drained to the dregs,
Drinking, the grey wolf fell bent double,
Fell headlong on his crown,
His wiry mustache drooping,
What they gave was dire poison,
As if bound for Judgment Day,

İri gözü belerip,
Öbür dünyaya gidecekmiş gibi,
Zehir içip, Manas'ta derman yok,
Ölümde ortak, canda bir,
O bildik yiğitlerden biri yok.

Almambet, Çubak denkler yok,

Sırgak, Serek erenler yok,
Şuutu kul, Irçı yiğit yok,
Çare bulucu düzenci,
Arslan Bakay hanı yok,
Ahiretlik yoldaşlar,
O bildik kırk yiğidin hepsi yok.

Süzülüp kuru göz yumulup,
Beti benzi kaçıp, içi yanıp,
Derman gidip süzülüp,
Hani, Közkaman düşman olduktan sonra,
Sultanım göz göre candan umut kesip.

Doğrulamayıp, iki büklüm düşüp,
Onmaz zehri içtikten sonra,
Sultanım tepesi üstü dik düşüp,
«Kanıkey'in sözünü tutmayan,
Garip baş göre dursun» – deyip,

Garip beyim yanıp yakılıp.
Kökçököz'ün dokuz oğlu,
Közkaman'ın dokuz oğlu –
Hepsi kargıcıların yamanı,
Şaşmadan vuran nişancılar,
Hepsi babana düşman erenler.
Kakançın'ın hanından
Dileyip gelen seçkinler,
Topuz kuşanmış pehlivanlar,

Demir urgan tuzakçılar,

His great eyes rolling white,
As if bound for the other world,
Poison drunk, no strength left in Manas,
Partners in death, one in life,
Of those well-known braves not one was there.

Almambet and Çubak, the peers, were absent,

Sırgak and Serek, the champions, absent,
Şuutu the slave, Irçı the brave, absent,
The finder of cures, the orderer,
Lion Bakay khan was absent,
Comrades for the world to come,
All those well-known forty braves were absent.

Sinking, his dry eyes closing,
His color fled, his insides burning,
Strength ebbing, sinking down,
Why, once Közkaman turned foe,

My sultan in plain sight gave up hope of life.

Unable to rise, fallen bent double,
Once he had drunk the fatal poison,
My sultan fell headlong on his crown,
«He who heeds not Kanıkey's word,
Let this forlorn head see it through» – saying,

My forlorn bey burning in lament.
Kökçököz's nine sons,
Közkaman's nine sons –
All of them the fiercest of lancers,
Marksmen who strike unerring,
All of them men sworn foes to your father.
From the khan of Kakançın
Picked men come by his leave,
Pehlivans girded with maces,

Trappers with iron lassos,

Közkaman'ın getirdikleri
Hepsi hançeri elde gezenler.
«Topuz vurmada ustalar,
Kılıç çekmede yatkınlar,
Yay çekmede yamanlar,
Beecin'den çıkma yiğitler,
Safı Tanrı verdikten sonra,
Artık esirgemeyin kendinizi, seçkinler!»
Kılıç kuşanmış tetikte,
Yamanı Közkaman söyleyip durunca,
Talını verir Karıkan,
Duraksayıp kalır mı hiç?!
Kalmakçasına takırdayıp,
Putuna yalvarıp,
Közkaman ile Kökçököz,
Beraber getirdiği altı yüz –
Hepsi düpedüz pehlivan.
Sarhoş olan Manas bozkurda
Kılıçlısı davranıp,
«Fırsat çifte geldi» – deyip,
Kıyamete varan babana
Üşüşüp kalmışlar meğer.
Kökçököz ile Közkaman
Kılıcını ele aldı,
Pehlivanların hepsini
Göz göre kışkırtıp saldı:
«Kargıcıların yatkınları,
Kılıç vuran yamanlar,
Saf Manas'ı, bu kulu
Göz göre bahtını kaynattık.
Akılla iş edip,
Rakı koyup, zehir verip,
İki elini bağlattık.
Beecin'den gelen pehlivanlar,
Namlı Manas bozkurdu
Alma zamanı geldi.
Kuşatıp yakalayın,
Kurbanlık gibi kesin,
Gövdesini sürükleyip,

Those Közkaman brought along
All go about dagger in hand.
«Masters at striking with the mace,
Adepts at drawing the sword,
Terrors at drawing the bow,
Braves sprung from Beecin,
Now God has given us the guileless one,
Spare yourselves no longer, picked men!»
Girded with swords, on the alert,
When the fierce Közkaman kept urging,
Karıkan will give his willow-lands,
Would they ever hang back?!
Rattling away in Kalmak speech,
Praying to their idol,
Közkaman and Kökçököz,
The six hundred brought along –
Every one an outright pehlivan.
At Manas the grey wolf, drunk,
Their swordsmen made their move,
«The chance has come twofold» – saying,
On your father, bound for Judgment,
They had swarmed, it seems.
Kökçököz and Közkaman
Took sword in hand,
All the pehlivans
They egged on and loosed in plain sight:
«You adepts among the lancers,
You terrors who strike with the sword,
Guileless Manas, this slave —
We have boiled his fate in plain sight.
Working by cunning,
Pouring rakı, giving poison,
We have had both his hands bound.
Pehlivans come from Beecin,
The famed grey wolf Manas —
The time to take him has come.
Surround him and seize him,
Slaughter him like a sacrifice,
Drag his carcass off,

Azman itlere parçalatın!
Başını kesip bağlayıp,
Kakan'ın Karıkan'ına,
Müjdeleyip varın,
Çın-Beecin'in altın tahtını,
Müjdelik olarak alın!
Başını kesip varırsanız,
Beecin'in hanı Karıkan
Hiçbir şeyini esirgemez,
Sarı söğütten diktirilmiş,
Som altından yapılmış
Tahtını verir Karıkan,
Kırk boyun göbeği olan
Şehrini verir Karıkan.
Altın tacını giydirir,
Altın tahta çıkarır.
Karıkan'ın koyduğu sözdü,
Talas'taki Manas'ı
Bir yolunu bulup boğazla demişti.
Günün hesabını almıştı,
Günü yazıya geçirmişti,
Ayın hesabını almıştı,
Ayı yazıya geçirmişti.
Beecin'in hanı Karıkan'la
Sözleşmemiz vardı.
Opol Dağı gibi safı,
Şeytan sürüp getirmiş,
Görün bakın, pehlivanlar,
Put bize vermiş.
Manas'ını alırsak, Burut'un,
Tepesinden basarız,
Dört türlü malını saçarız.
Tepene çöken bu yurdun,
Imaç gibi gözünü açarız!
Kısrağını vurup sürüp,
Manas devini öldürüp,
Yakına gelirse, Kırgız'ın,

Let the monstrous dogs tear it apart!
Cut off his head and bind it,
To Karıkan of Kakan,
Go bearing the glad tidings,
The golden throne of Çın-Beecin,
Take as your tidings-prize!
If you go bearing his severed head,
Karıkan, khan of Beecin,
Will grudge you nothing of his,
Raised up of yellow willow,
Wrought of solid gold,
Karıkan will give his throne,
The navel of the forty tribes,
Karıkan will give his city.
He will set his gold crown on you,
He will raise you to the golden throne.
It was the word Karıkan laid down,
Manas in Talas —
Find a way and slaughter him, he had said.
He had taken the count of the day,
He had set the day in writing,
He had taken the count of the month,
He had set the month in writing.
With Karıkan, khan of Beecin,
We had our covenant.
The guileless one, like Opol Mountain,
The devil has driven him here,
See and behold, pehlivans,
The idol has given him to us.
If we take the Burut's Manas,
We stamp upon their crown,
We scatter their four kinds of stock.
Of this land that weighs upon your crown,
We'll open its eyes like Imaç!
Striking and driving off their mares,
Killing the giant Manas,
If the Kırgız come near,

Çıkaralım bu yurdun
Nice yerde saklı öcünü.
Manas'ını tutup mızraklayalım,

Şurada duran Kırgız'ın
Hazinesini saçalım.
Karabasan* basmış gibi,

Fal taşı gibi gözünü açalım.

Malını yağmalayıp alalım,
Bu Kırgız'ın içine
Fitneyi böylece salalım,
Küheylan Manas beyin
Sırası geldi, vuralım.
Kara yağızın güzeli,
Müslüman'ın soylusu,
Şu hatun Kanıkey'i
Ganimet diye çekip alalım,
Almambet ile Çubak'ı
Kurban diye boğazlayalım.
Acıbay, Bakay – iki hanı
Diri diri bağlayıp Kakan'a
Ganimet edip varalım,
Kakan'ın sığırını güttürüp,
Nice eski öcü alalım.
Kırk çorasını kıralım,
Kahrolası Burut'un
Kızlarını ganimet kılalım.
Öldürelim aslanlarını,
Kıralım bu Kırgız'ın
bellerini. Manas'a doğru üşüşüp,
Ordalısını devirelim,
On iki tümen, sayısız malı
Tümden sürüp Beecin'e,
Ganimete iyice doyalım.
Zavallı Kırgız, bu yurda
Kıyameti başlatalım,
Ak yazmalı kadınını

Let us bring forth this land's
Vengeance hidden in many a place.
Let us seize its Manas and run him through with spears,
Of the Kirghiz standing there
Let us scatter the treasury.
As though a nightmare had pressed upon us,*
Let us open our eyes wide like divining stones.
Let us plunder and take their goods,
Into the midst of these Kirghiz
Let us thus loose the seed of strife,
The thoroughbred, Manas the bey —
His hour has come, let us strike him down.
The beauty of the dark-black line,
The noblest of the Muslims,
That lady Kanıkey —
Let us drag her off as spoil,
Almambet and Çubak
Let us slaughter like sacrificial beasts.
Acıbay and Bakay — the two khans —
Binding them alive, to Kakan
Let us go bearing them as spoil,
Setting them to herd Kakan's cattle,
Let us take many an ancient revenge.
Let us cut down his forty choros,
Of the accursed Burut
Let us make the daughters our plunder.
Let us kill their lions,
Let us break these Kirghiz —
their backs. Swarming down upon Manas,
Let us topple his Horde,
Twelve tümens, goods beyond counting,
Driving them wholesale to Beecin,
Let us glut ourselves on spoil.
Wretched Kirghiz — upon this land
Let us begin the Day of Doom,
Their women in white kerchiefs

Karalar bağlatıp* bırakalım.
Bildiğimizi yapalım,
Baş kaldıracak birini

Tekini komadan kıralım.
Manas giderse bel gider,
Bu Kırgız'ın içinden
Kara yeleli aslan gider.
Rakı konan yayığından,
Erelim bu Manas'ın köküne.
Yabancıyı sahip kılıp,
Şurada duran Talas'ı
Boğazlayacak çağ geldi.
Beecin'den gelen yiğitler,
Gerçekten itliğiniz varsa eğer,
Cakıp'ın biricik oğlu Manas'tan
Ağrıyan gizli derdin dağıldı.
Gönlündeki dilek yerini bulunca

Fal taşı gibi gözün açıldı.
Çatılan kaşın düzeldi,
Gerçekten saldırın, pehlivanlar,
Şimdi Kırgız'ın hanı yok oldu,
Direğini söküp alın,
Artık ölesiye bitirin işini.
Namusunuz işte böyle örtüldü,
Uzaktan gelen pehlivanlar,
Toy Manas sarhoş olmuş,
Size bol eğlence bulundu!»
Közkaman ile Kökçököz
Böyle uzun uzun söylerken,
Bu haberi duyunca
Hepsi üşüşüp, el atıp,
Pehlivanları Tanrı çarptı.
Hanları buyruk verince,
Kalabalık pehlivan durur mu,
Manas'a kem kılabilen kimse yok,

Tanrı böyle mi çarpar?

Let us leave bound in black.*
Let us do as we know how,
Anyone who would raise his head —

Let us cut them down, sparing not one.
If Manas goes, the backbone goes,
From the midst of these Kirghiz
The black-maned lion goes.
From his churn where rakı was poured,
Let us reach to the root of this Manas.
Making the stranger the master,
That Talas standing there —
The hour has come to cut its throat.
Warriors come from Beecin,
If you truly have dog-fierceness in you,
From Cakıp's only son Manas
Your aching hidden grief has been scattered.
When the wish in your heart found its place,
Your eye opened like a divining stone.
Your knitted brow was smoothed,
Attack in earnest, pehlivans,
Now the khan of the Kirghiz is no more,
Tear out and take their pillar,
Now finish his work unto death.
Thus indeed is your honor covered over,
Pehlivans come from afar,
Green Manas has fallen drunk,
Ample sport has been found for you!»
Közkaman and Kökçököz —
While they spoke thus at great length,
On hearing this news
All swarmed in, laying hands upon him,
God struck the pehlivans.
When their khans gave the command,
Would the crowding pehlivans hold back?
There is none who can work evil on Manas —
Does God strike thus?

Kökçököz'ün dokuz oğlu	*Kökçököz's nine sons —*
İşte, göz göre kılıç çekti işte.	*There, before all eyes, they drew their swords, there.*
Közkaman'ın dokuz oğlu,	*Közkaman's nine sons,*
Demir topuz çalan koca pehlivan,	*The great pehlivan who swings the iron mace,*
Hep birden üşüşüverdi işte.	*All at once they came swarming, there.*
Celtiybes'in dokuz oğlu	*Celtiybes's nine sons,*
Büyüğünden söz işitip,	*Hearing word from their elder,*
Yetişip saldırıverdi işte.	*Came rushing to the attack, there.*
Celdeyboz'un dokuz oğlu,	*Celdeyboz's nine sons,*
33440 Kılıç çalan ustalar,	*Masters at swinging the sword,*
Zorlu baban bozkurdun	*As if now they would cut off*
Şimdi başını kesecekmiş gibi,	*The head of your mighty father, the grey wolf,*
Yakınına üşüşüp geldi işte.	*Came swarming close upon him, there.*
Mızrakçının en ustası	*The most skilled of the spearmen,*
Mızrak alıp davranıp,	*Taking up his spear and moving,*
Aslan babanın üstüne	*Upon your lion father*
Kılıçlısı üşüşüp,	*The swordsmen swarming,*
Babanı tutup almaya,	*To seize and take your father,*
Kurbanlığa kesmeye,	*To slaughter him as a sacrifice,*
33450 Kara zırh kuşanan Kalmak'ın	*Of the Kalmak girt in black armor*
Nicesi birden üşüşüp,	*How many swarmed at once,*
Közkaman'ı bağırıp,	*Shouting for Közkaman,*
Kalmakça savaş narası atıp,	*Raising the Kalmak war-cry,*
Demir topuzlu pehlivanı	*The iron-maced pehlivan —*
Babana hep birden çullandı işte.	*Upon your father they all fell at once, there.*
Boynuna sıkıca kuşanıp,	*Girding tight about the neck,*
Hıtay üşüşüp giderken,	*While the Hıtay went swarming,*
Başına kılıç yeterken,	*While the sword was reaching his head,*
Baban Manas aslandı,	*Your father Manas was a lion,*
Baban gibi birini Tanrı	*One like your father God*
33460 Bir daha yaratmaz aslında,	*Will never create again, in truth,*
Kara benekli kaplan	*The black-spotted tiger*
Babanın yanı başında atılıp,	*Sprang up at your father's very side,*
İnci düğme, mercan taş,	*Pearl button, coral stone,*
Güdük bozkurt Arıslan	*The stub-tailed grey wolf Arıslan*

Babanın tam önünde davranıp.
Baltalarını kaldırıp,
Öne atılıverdiğinde,
Ak kaplan gibi kesilip,
Babacığının karaltısı
Bin kişi gibi heybetlenip.

Gören Hıtay pehlivanın
Yüreği fena bölünüp,
Pehlivanların gözüne
Babacığın aslan gibi görünüp.
Yağlanmış buğday yüzlenip,
Gözleri akşam sisi gibi süzülüp,

Hem bahadır, hem aslan
Babana dayanıp giremeyip,

Perişan oldukları yer orası.
Babacığın gözünü yumduğunda,
Hıtay çevreleyip üşüşüp,
At üstünde oyuncu, yaya yürük*

Pehlivanların hepsi,
Kökçököz ile Közkaman,
Beecin'den çıkan kâfirin
Çare bulucu kocamışı,
Üşüşmüşler babana
Boboların hepsi.
Hıtay üşüşüp geldiğinde,
Çare tükenip, güç gidip,
Hıtay yaklaşıp çalacakken,
Hesabını gerçekten görecekken,
Hıtay'dan iman dileyip,
Gerçek şu ki sultan senin baban,
Kutlu Boz kise ile
«Yaradan, iman ver bana!» deyip,
Bir Tanrı'ya yalvarıp.
Babacığın gözünü açtığında,
Vurmaya varan pehlivanlar

Moved at your father's very front. Raising their axes,
When they hurled themselves forward,
Turning like a white tiger,
Your dear father's dark form
Loomed with the majesty of a thousand men.
The Hıtay pehlivans who saw it —
Their hearts were badly riven,
To the eyes of the pehlivans
Your dear father appeared like a lion.
His face like oiled wheat,
His eyes narrowed like the evening mist,

Both bahadır and lion —
Unable to stand against your father and close in,
That is the place where they were routed.
When your dear father shut his eyes,
The Hıtay swarmed encircling him,
Trick-riders on horseback, swift runners on foot,*
All of the pehlivans,
Kökçököz and Közkaman,
Of the infidel come out of Beecin
The remedy-finding elders,
They swarmed upon your father —
All of the bobos.
When the Hıtay came swarming,
Remedy spent, strength gone,
When the Hıtay drew near to strike,
When they would truly settle his account,
Begging faith from the Hıtay —
The truth is, the sultan is your father —
With the blessed Grey pouch,
Saying «Creator, grant me faith!»,
He pleaded to the One God.
When your dear father opened his eyes,
The pehlivans come to strike him

Hep birden kaçışmışlar meğer.
Babanın gözü yumulsa,
Közkaman domuzlarla karışıp,
Kılıçlarını sivriltip,
Topuzlarını dikeltip,
Mızraklarını uzatıp,
Baban gözünü yumsa
Davranıp içeri girer,
Babacığın gözü açılsa,
Sıcağına sokulamayıp,
Soğuğuna yatamayıp,
Hep birden kaçıverirler,
Bıkmadan kuşatıp dururlar,

Had all fled at once, it seems.
If your father's eyes closed,
Közkaman mingling with the swine,
Sharpening their swords,
Raising their maces upright,
Stretching out their spears,
If your father shut his eyes
They would move and press in,
If your dear father's eyes opened,
Unable to draw near his heat,
Unable to lie in his cold,
They would all flee at once,
Untiring they kept up the siege,

Kurbanlığa kesemeyip,
Kıyamete duran babana

Cesaret edip el salamayıp,
Muradına eremeyip,
Başını kesip gidemeyip,
Kılıçlısı sokulamayıp,
Baban heybetli, üstün aslan,
Tüfeklisi vuramayıp,
Perişan olup dururken,
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Kırk yıla göre biçilmiş bu zehri,
Babacığının başına
Altmış müşkül birden gelip.
Yüreği fena bölünüp,
Eceli yakın görünüp,
Babanın söylediği yakınma,
Bu dünyanın yalanını
Anmış meğer aslan baban,
Kıyamete dek yolu bir,
Kâfirden darlık görünce,
Kırk çora gibi pehlivanı.
Bahadırın «bahadır Manas» adlanıp,
Kara gün, Almam aslan,
Şahin gibi zavallı göz,

Unable to slaughter him for sacrifice,
Upon your father standing firm to Doomsday
Not daring to lay a hand,
Unable to attain their desire,
Unable to cut off his head and go,
Their swordsmen unable to close in,
Your father — majestic, surpassing lion —
Their musketeers unable to shoot him,
While they stood there in disarray,
From heaven God's day grew clouded over,
This poison measured out for forty years —
Upon your dear father's head
Sixty hardships came at once.
His heart was badly riven,
His appointed death loomed near,
The lament your father spoke —
The falsehood of this world
Your lion father recalled, it seems,
The road is one until Doomsday,
When he saw hardship from the infidel,
Pehlivans like the forty choros.
The bahadır named «bahadır Manas»,
Black day — Almam, lion,
The poor eye like a falcon's,

Genzi buram buram tütüp,
Kırpmadan göze yaş alıp.
Kederlenip inleyip,
Zavallı candan umut kesip,
Kırk çorayı anıp haykırıp.
Kalabalık pehlivan, Közkaman
Han baban Manas'ı kuşattığında,

Eyvah, Almam, akranım!
Zavallı candan umut kesip,
Hunharım kırk çorayı anıp
kaldı ya. Yanımda olsa Almambet,

«Kara niyetli Kalmak'ı
Ey Tanrı, görmeye gelmişim meğer,
(Akıl kaçıp, içi yanıp,
Ecel yazgımı yazıp, bundan
Ey Tanrı, ölmeye gelmişim meğer.
Kırk çorayı anıp durduğu yer).

Ecel yetip, can gitmeden,
Diriliğin hor görülüşünü
Kalmak'tan görmeye gelmişim meğer.
Baş ucunu som altınla donatmış.

Kardeşim deyip Hıtay'a,
Düpedüz aldanıp, zavallı baş
Düşmeye gelmişim meğer,
Öd patlatan pahalı aşı
Bu Hıtay'ın elinden
Ben içmeye gelmişim meğer.
Hıtayların kırk urgan boyu
zindanına,
Ben düşmeye gelmişim meğer,
Ben içmeye gelmişim meğer.
Sürünüp azıp Beecin'den,
Düzlüce kondun Talas'a,
Öz kulunumu mu yedin,

His nostrils smoking coil on coil,
Unblinking, tears welling in his eyes.
Grieving and groaning,
Cutting off hope of his poor life,
He cried out, remembering the forty choros.
The crowding pehlivans, Közkaman —
When they besieged your khan father
Manas:
Alas, my Almam, my peer!
Cutting off hope of his poor life,
My fierce one remembered the forty choros
and remained so. If Almambet were at my
side —
«The black-hearted Kalmak,
O God, I came, it seems, to behold, (Mind
fleeing, insides burning,
Writing my fated death, from this,
O God, I came, it seems, to die.
The place where he stood recalling the forty
choros).
Before death arrives and life departs,
The scorning of my living days
I came, it seems, to see from the Kalmak.
He had decked the bed's head with solid
gold.

Calling the Hıtay my brother,
Plainly deceived, this poor head —
I came, it seems, to fall,
The costly dish that bursts the gall —
From the hand of this Hıtay
I came, it seems, to drink it.
Into the Hıtays' dungeon
forty rope-lengths deep,
I came, it seems, to fall,
I came, it seems, to drink.
Crawling astray from Beecin,
You settled smoothly on Talas —
Did you eat my own foal,

Huyu bozuk kesek it,
Benimle denk kardeş olurum
mu dedin?
Zehir kattın yayığına,
Kesek it, böylece erdin köküme.
Kara mızrak flamam,
Kalmak'tan gelen armağanım!
Yiğitçe belini kuşanan,
Yedi bölük düşman gelse,
Yeleği açık dalıp el salan,

Bu dünyada mal yığdığım,

Eyvah, Almam, imandaşım,
Nereye gitti, görünmez,
Ben Talas'ta dururken
Sırt yağını kesip yerdim,
Ben cancunu bozarım derdim».
Yakınıp durdu padişahım,
Gök vaşak börkünü giyen,
Gök ala kalkan oynatan,

Ayağını bin altına dayayan,
Ansızın söze söz bulan,
Karanlık gecede göz bulan,
Ağzını balla çalkayan,
Altı aylık çile ne varsa
Bir göz açımında sezen.
Öne katsam ak yollu,
Ardımda yürüse bin kol gibi,

İnsanoğlunun doğanı,
Evliyanın kulunu,
Karşımdaki karaltım,
Padişah Bakay dayanağım,
Almambet, Bakay üstün aslan,
Bu ikisi bakıp dursaydı ya!
Kalmak'tan gelen çürükler,
Eteği yere değmeyen,

Foul-natured clod of a dog,
Did you say you would be a brother
my equal?
You put poison in your churn,
Clod-dog, thus you reached my root.
My black-spear banner,
My gift come from the Kalmak!
He who girds his loins like a hero,
Should seven divisions of the foe come,
Who plunges in open-vested, laying hands
on them,
He for whom I heaped up wealth in this
world,
Alas, my Almam, brother in faith,
Where has he gone? He is not to be seen.
While I stood in Talas
I would cut and eat the back-fat,
I would say: I shall shatter the cancun».
My padishah kept lamenting,
He who wears the grey lynx börk,
Who wields the grey-dappled shield,

Who braces his foot on a thousand gold,
Who finds word for word in an instant,
Who finds eyes in the dark of night,
Who rinses his mouth with honey,
Who whatever six months' ordeal may hold
Senses in the opening of an eye.
If I set him before me — white-pathed,
If he walked behind me — like a thousand
columns,
Falcon of humankind,
Servant of the saints,
My dark form before me,
Padishah Bakay, my support —
Almambet and Bakay, surpassing lions,
If only those two had stood watching!
The rotten ones come from the Kalmak,
Whose hems never touch the ground,

Çömelip su dökmeyen,
Din bilmeyen bürükler,*
Ondan sonra yapsalardı bunu!
Halife'ye varıp mektup alan,
Evliyadan dua alan,
On iki pîre* el veren,
Kendine zayıpburuş adanan,
Gök ırapıs kürk giyen,
Gök ala soylu at binen,
Tutuşsa kimsenin gücü yetmeyen,
Kaplan bakıp dursaydı ya,

Who never crouch to pour water,
The shrouded ones who know no faith —*
Let them have done this after that!
He who went to the Caliph and got a letter,
Who received blessing from the saints,
Who gave his hand to twelve pirs,*
To whom a zayıpburuş was devoted,
Who wears the grey ırapıs fur,
Who rides a grey-dappled noble steed,
Whom, if he grapples, no one's strength can match — If only the Tiger had stood watching,

Aslan dişi işlemeyen,
Aç nara, kışkırtan haykırış,
Akbaltay'ın aslanı,
Allah'a Manas yazdığım,
Nereye gitti, izi yok,
Hani Çubak aslanım?
Ben Talas'ta dururken,
Kazı kesip yerdim,
Kaplan Çubak var olsa,
Ben Kalmak'ı bozarım derdim.
Azmış dert gibi zehir verip,
Kaplan Çubak, bozkurdum,
Karşımda bakıp dursaydı ya,
Kara diken Kalmaklar,

On whom a lion's teeth make no mark,
Hungry roar, inciting cry,
Akbaltay's lion,
My Manas written unto Allah —
Where has he gone? No trace of him.
Where is Çubak, my lion?
While I stood in Talas
I would cut and eat the kazı,
Were the tiger Çubak alive,
I would say: I shall shatter the Kalmak.
Giving poison like a festering disease —
Tiger Çubak, my grey wolf,
If only he had stood watching before me,
The black-thorn Kalmaks —

Ondan sonra etseydi bu zulmü!

Let them have wrought this cruelty after that!

Gökten yıldız kımıldayan,
O dünyalık dost olan,
Bit kadarken birleşen,
Parmak kadarken baş koşan,
Kara dilini bileyen,
Yetmiş türlü dil bilip,
Han önünde şakıyan,
Adaşmış dostum Acıbay,
Üstünüm bakıp dursaydı ya,
Kalmak'tan gelen haramlar

He who stirs the stars from heaven,
That friend for this world and the next,
Joined to me when louse-small,
Head-pledged when finger-small,
Who whets his black tongue,
Knowing seventy kinds of speech,
Who warbles before the khan,
My namesake friend Acıbay —
If only my best had stood watching,
The unclean ones come from the Kalmak —

Ondan sonra etseydi bu zulmü!	*Let them have wrought this cruelty after that!*
Ata hafif, taya denk,	*Light on the horse, a match for the colt,*
Uykusu kıt, yola sak,	*Scant of sleep, wary on the road,*
Dirseğine yaslanmayan,	*Who never leans upon his elbow,*
Kestirip uyku almayan,	*Who never dozes off to sleep,*
Kılıcını kına dayayan,	*Who rests his sword against its sheath,*
Heveslenen hayli düşman çıksa,	*Should many an eager foe come forth,*
Kıpkızıl kana bulayan.	*Who steeps them in crimson blood.*
Teke cömert at binen,	*Who rides the generous teke steed,*
Demir gibi gömgök kürk giyen,	*Who wears the iron-grey fur like steel,*
Altay'a biner küheylanım,	*My thoroughbred who rides to Altay —*
Nereye gitti, izi yok,	*Where has he gone? No trace of him,*
Al güneşim, Sırgak kardeşim.	*My scarlet sun, my brother Sırgak.*
Dışarıdan Sırgak öz kardeş,	*From without, Sırgak — my own brother,*
Kara dinli domuzlar	*The swine of the black faith —*
Zorbalığı ondan sonra etseydi ya!	*Let them have done their tyranny after that!*
Seğirten Serek'im –	*My galloping Serek –*
Çarpışmaya düşman gelse,	*Should the foe come for the clash,*
Benim çekinmeden dalan yiğidim.	*My brave who plunges in without flinching.*
Aykölü böyle yatarken,	*While his Ayköl lies like this,*
Bir gözüme görünmez,	*He appears not to my eye —*
Nereye gitti erenim?	*Where has my eren gone?*
Serek'im bakıp dursaydı ya,	*If only my Serek had stood watching,*
Hıtaylar zorbalığını ondan sonra etseydi ya!	*Let the Hıtays have done their tyranny after that!*
Bu dünya vefasız*,	*This world is faithless* —*
Dönüp bakmadan Manas ölseydi ya!	*Let Manas have died without a backward glance!*
Kırk çoradan biri yok,	*Not one of the forty choros is here,*
Kahrolası kuru başım,	*My accursed bare head —*
Kıraanlar olsa yanımda,	*Were the kıraans at my side,*
Ondan sonra ölseydim ya!	*Let me have died after that!*
Sefere çıksam bin kol gibi,	*If I rode to war — like a thousand columns,*
Zamanem fena bozuldu,	*My age has gone badly to ruin,*
Falcı Kara ak yollu,	*The soothsayer Kara, white-pathed,*
Falını çekip dosdoğru söyleyen,	*Who casts his lot and speaks it straight,*

Ecel ile azabı
Eğip bükmeden pek söyleyen.
Erliğinden coşan,
Aziz cana kavuşan,
Falcım bakıp dursaydı ya,
Ondan sonra bu kâfir
Etseydi ya bu zulmü!
Iraman'ın Irçı'sı –
İnsanın da hilekârın da sınayıcısı,
Türkü ile söylediğim sözümü,
Nice yerde zulüm bastığında,
Nice bulan çaremi.
Kopan ipimi ulayan,
Atışmada bakıp durmayan,
Irçı'm bakıp dursaydı ya,
Doğru, Hıtay imansız,
Ondan sonra etseydi zulmü!
Keçe örtü misali kalpaklı er Şuutum –

İnsanoğlunun doğanı,
Atışa sürsem ak yollu,
Ardımdan yürüse bin kol gibi,

İnsandan ak yollu doğmuş garibim,
Kocakarısını kırk kez amuda kaldıran,

Kırk çoranın doğanı,
Keşfe birlikte çıkan,
Çampan'dan* yılkı alışan,
Haykırıp mızrak uzatan,
Kovmacayı birlikte kovan,
Koyunumuz aynı ağılda,
Aşımız hep bir yolda,
Üstün Şuutu erenim
Bu yerde bakıp dursaydı ya,

Kangay'dan kaçıp gelen domuzlar,
Zorbalığını ondan sonra etseydi ya,

Who death and torment
Speaks out firmly, without bending.
Who surges with his manhood,
Who communes with the dear soul —
If only my soothsayer had stood watching,
After that let this infidel
Have wrought this cruelty!
Iraman's Irçı –
Tester of man and trickster alike,
The words I spoke in song,
When oppression pressed in many a place,
Who many a time found my remedy.
Who splices my broken rope,
Who never stands idle in the flyting —
If only my Irçı had stood watching,
True, the Hıtay is faithless —
Let him have wrought his cruelty after that!
My man Şuutu with kalpak like a felt cover –
Falcon of humankind,
If I sent him to the contest — white-pathed,
If he walked behind me — like a thousand columns,
My poor one born white-pathed of man,
Who forty times stood his old crone on her head,
Falcon of the forty choros,
Who rode out on scouting together,
Who seized horse-herds from Çampan,*
Who cries out, thrusting the spear,
Who gave chase together in the pursuit,
Our sheep in the same fold,
Our food ever on one road,
My surpassing Şuutu, my eren —
If only he had stood watching in this place,

The swine fled here from Kangay —
Let them have done their tyranny after that,

Zavallı baş ondan sonra ölseydi ya!
Eli pek güçlü Bayçorom,
Erliğinden coşan,
On dördünde kavuştuğum,
Tuğ dibinde duracağım,

Dilese veren bir Tanrı,
Kara sakar dayanağım,
Görüverse gözümün sevdası,
Kanlı savaş, çığlık kopsa,

Tuğ dibine duracağım.
Baksam göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez.
Darlığı görüp durmaktayım,
Benim ölüp gider çağım,
Nereye gitti Bayçoro adlı yârenim!

Saldırıp mızrak uzatsaydı ya,
Karaltım Bayçoro bakıp dursaydı ya,

Ondan sonra Manas ölseydi ya,
O dünyayı görseydi ya!
Kâfirden çektim bu belayı,
Ölüp kalırsam yazık olur,
Bayçorom buraya gelseydi ya,
Padişahı Manas'ı
Bir görüp gözleseydi ya.

Kırkın başı – Kırgılçal,
Kırkında kudurmuş deli koca.
Kışın zemheri çillesinde
Bir gecede kırk kez yarayan sürgün koca.

Aç narasını atsaydı ya,
Kâfirler karanlık bastırdığında.

Haykırıp yetişip Kırgılçal
Beni ayırıp alsaydı ya!

Let this poor head have died after that!
My Bayçoro of the mighty hand,
Who surges with his manhood,
Whom I gained in his fourteenth year,
Who would stand at the foot of my standard,

The One God who gives when asked,
My black-blazed support —
If the darling of my eye but saw it,
Should bloody war and screaming break out,
He would stand at the foot of my standard.
I look — he meets not my eye,
Where he is, none can tell.
I stand beholding the hardship,
It is my hour to die and pass —
Where has my companion named Bayçoro gone!

If only he had charged, thrusting the spear,
If only my dark form Bayçoro had stood watching,

After that let Manas have died,
Let him have seen the other world!
From the infidel I have suffered this bane,
If I die and lie here, it will be a pity,
If only my Bayçoro had come here,
His padishah Manas —
If only he had seen and watched over me once.

The head of the forty – Kırgılçal,
The mad old man raging in his forties.
In winter's deepest bitter cold
The hard-driven elder who wounded forty times in a single night.

If only he had loosed his hungry roar
When the infidels pressed down the darkness.

If only Kırgılçal, crying out and arriving,
Had wrested me free!

Yorulmadan mızrak uzatırdı,
Tazbaymat bakıp dursaydı ya,
Yoruldum, tükendim yalnız can,
Ondan sonra bu Hıtay

Untiring he would thrust the spear —
If only Tazbaymat had stood watching,
I am weary, spent, a lonely soul,
After that let this Hıtay

Etseydi ya bu zorbalığını!
Odugan hanın Ormonbek'i –
Gerçekten öfkesi geldiğinde
Evliya soylu er çoram,
Yiğidim çoram, erim yok,
Deve kaldıran Akayar.
Bugün var olan yarın yok,
Töreli yurdu kırdığında,
Böyle miydin, dünya bok! Dört yaşında ganimet alıp,
İnsanın bulamayacağı aklın,
Dikkatle bakıp otursam,
Ayırıp kavga bastıran
Al güneşim, Bozuul yakınım.
Padişah Manas zavallı aslan
Ormonbek, Bozuul ikiz eş, Hepsini anıp dururken,
Denizim bakıp dursaydı ya,
Kara Hıtay, it Mançu
Ondan sonra etseydi zulmü!

Have done this its tyranny!
Odugan khan's Ormonbek –
When his anger truly rose,
My choro of saintly line,
My brave, my choro — my man is gone,
Akayar who lifts a camel.
Here today, gone tomorrow —
When it cut down a law-abiding land,
Were you always thus, world of dung!
Taking spoil at four years old,
A mind no man could match,
Were I to sit and watch with care,
He who parts the fray and quells it,
My scarlet sun, my kinsman Bozuul.
Padishah Manas, poor lion —
Ormonbek and Bozuul, twin mates,
While he stood recalling them all,
If only my sea had stood watching,
The black Hıtay, the dog Mançu —
Let them have wrought their cruelty after that!

Demir hisarlı kalem,
Keskin gözlü bozkurt yiğidim,
«Kıymetlim Manas'ı sayıya alsa,

Altay'a biner küheylanım,
Haykırıp dalıp Hıtay'dan
Uzağı yakın kılanım,
Keskin gözlü bozkurt burada yok. İşte o anda Akayar,
Keskin gözlüm bakıp dursaydı ya,

Kara dinli kâfirler

Fortress of iron, my pen,
My keen-eyed grey-wolf brave,
«If he took my precious Manas into account,
My thoroughbred who rides to Altay,
Crying out, plunging in, from the Hıtay
He who makes the far near —
The keen-eyed grey wolf is not here. There, in that instant, Akayar,
If only my keen-eyed one had stood watching,
The infidels of the black faith —

Zorbalığını ondan sonra etseydi ya!

Ulu da yok, hanım yok,
Kıl kadar görmeden kuru canı,

Karartıp mı çarpar Tanrı!
Kırk kıraanın hepsi yok, Kurban olup gitmeye
Bel bağladığım belim yok,
Ölüp durduğu demmiş meğer.
Sığınıp yattığım yerim yok.
Sayılı sözünü duyduğunda,
Bit kadarken birleşen,
Parmak kadarken baş koşan,
Akayar diye haykırıp çıktığında,
Kene kadarken karşılaşan,
Kara yağızın güzeli,
Müslüman'ın nurlusu
Kanıkey delişmen burada yok.
Zerrece canını esirgemeden.
On iki kızın küçüğü,
Tanrı'nın sevgili kulu,
Ölüp gitmekten geri kalmadı.
Kanıkey bakıp dursaydı ya,
Kökçököz ahmak, Közkaman
Darı gibi ufalayıp çiğnedi,
Zulmünü ondan sonra etseydi ya!
Öfkeyle geldiğinde

Kıyameti başlatan,
Deveyi tek yumrukla deviren,
Alıp geldiğim pehlivanım,
Pehlivanımdan ayrılıp,
Ay kırında kalışım!»
Pek aslanın Akayar.
Bakıp durduğu demmiş meğer,

Kılıç alıp sessizce,
Hayalinde şunu düşünüp:

Let them have done their tyranny after that!
No elder is here, my khan is gone,
Without regard for his bare life even a hair's worth —
Does God strike by darkening!
Not one of the forty kıraans is here, To go as a sacrifice
The backbone I bound my trust to is gone,
It was, it seems, the hour of dying.
The refuge where I sheltered is gone.
When he heard his measured words,
Joined to me when louse-small,
Head-pledged when finger-small —
When he came forth crying «Akayar!»,
Met with me when tick-small,
The beauty of the dark-black line,
The radiant one of the Muslims,
Kanıkey the spirited is not here.
Sparing his life not one grain.
Youngest of the twelve daughters,
God's beloved servant,
He did not hold back from dying.
If only Kanıkey had stood watching,
Kökçököz the fool, Közkaman
Crushed and chewed him fine as millet —
Let him have wrought his cruelty after that!
When he came in fury —

He who begins the Day of Doom,
Who fells a camel with a single fist,
My pehlivan whom I brought along —
Parted from my pehlivan,
My being left on the moon's steppe!»
Akayar of the mighty lion.
It was, it seems, the moment he stood watching,
Taking his sword in silence,
Turning this over in his mind:

Ayırıp alsam» diye,
Bakıp durduğu demmiş meğer.

Fırsat kollayıp Akayar,
Görüp durduğu demmiş meğer,
Kıymetlisi Manas bozkurda
Ayköl Manas kaplan
Sağı solu gözetmeden,
Kıl kadar canını esirgemeden,
Çevresine bakınmadan,
Yangın gibi gözü parladı,
Kapı kanadı gibi zavallı diş,
Aslan gibi gözü parladı.
Nara atıp durmadan,

Akayar gibi pehlivanı
Kan içiciliği tuttu.
Börk al dese, baş kesen
Bambaşka pehlivan er odur.
Kan dök dese, can döken
Gayreti olan yiğit odur.
Su iç dese, zehir içen
Gözü kara er odur.
Ölesiye dalıp arka çıkıp,

Ölüme susamışla vuruşup,
Zavallı anan Kanıkey,
Kutlu delişmene
Haber verdiği yer odur.
Köküne tam erecekken,
Akayar'a boyun eğmeyip,
Tükenmiş baban hunharın
Tam başını kesecekken,
Malını yağmalayıp alacakken,

Fitneyi böyle salacakken,

Dönmeden dalıp Hıtaylar

«If only I could wrest him free», saying,
It was, it seems, the moment he stood watching.
Akayar, biding his chance,
It was, it seems, the moment he watched on,
His precious Manas the grey wolf —
Ayköl Manas the tiger —
Heeding neither right nor left,
Sparing his life not a hair's worth,
Without glancing about him,
His eye blazed like a fire,
Poor teeth like the leaves of a door,
His eye blazed like a lion's.
Roaring his war-cry without cease,

A pehlivan like Akayar —
The blood-drinking fury seized him.
Told "take the börk", he takes the head —
He is a pehlivan man like no other.
Told "shed blood", he sheds life —
He is the brave who has the zeal.
Told "drink water", he drinks poison —
He is the fearless-eyed man.
Plunging to the death, standing behind him,
Trading blows with those athirst for death,
Your poor mother Kanıkey —
To the blessed spirited one —
That is the place where she sent word.
When they would fully reach his root,
Not bowing his neck to Akayar,
When they would cut off the very head
Of your spent, fierce father,
When they would plunder and take his goods,
When they would thus loose the seed of strife,
When the Hıtays, plunging in without turning,

Küheylan baban Manas'ın
Böylece başını alacakken,
Bu dünyadan yok edip,
Sesini büsbütün kesecekken,
Kökçököz ile Közkaman
Gerçek kakan hanına
Başını kesip bağlayıp,
Müjdeyle varacakken,
Orada duran Akayar
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölmüş canını diriltip,
Kopanını uladı,
Vuruşmadan bakıp durmadı.

Öfkeli bir haykırışla,
Demin dalan Akayar.
Biçare, Manas diye nara atıp.
Babacığının Akkula'sı –
Anacığın ben karayüzlü bahtsız,

Kısrak taydan doğma kulunu,
Destan söyledim, dinle,
Serüvenini anlatayım,

Coboboy yetim, dinle beni!
Söyleyip durduğum bu sözüm
Allah'a gerçek bir yakarıştı.
Sesi duyulur, kendi yok,
Anacığının omzunda
Altı aylık azabı
Şimdiden belli ediveren
Çıplak bir çocuk mu vardı?
Zavallı anan Kanıkey
Evliyazade bir candı.
Çarpıcı Tanrı büsbütün
Çarpar diye korkardım.
Böylesi müşkül, karanlık işi
Şurada duran Kalmaklar
Eder diye korkardım.

Would thus take the head
Of your thoroughbred father Manas,
When they would blot him from this world
And cut off his voice altogether,
When Kökçököz and Közkaman
Would cut off his head, bind it,
And go with glad tidings
To their true kakan khan,
Akayar standing there
Kindled his burnt-out fire,
Revived his dead soul,
He spliced what was broken,
He did not stand watching apart from the fight.
With a furious cry,
Akayar who had just plunged in —
Helpless, roaring «Manas!». Your dear father's Akkula –
Your dear mother — I, the black-faced luckless one —
The foal born of the mare's filly,
I have spoken the epic — listen,
Let me tell its adventure,

Coboboy the orphan, hear me!
This word I keep speaking
Was a true supplication to Allah.
His voice is heard, himself unseen —
On your dear mother's shoulder
Was there a naked child
Who made known even now
The torment of six months hence?
Your poor mother Kanıkey
Was a soul of saintly birth.
The striking God, I feared,
Would strike outright.
Such a grievous, dark deed, I feared,
The Kalmaks standing there
Would commit.

Gözümün yaşı dökülüp,
Gönlüm fena bölünüp,
Gözüm yanan ateş olup,
İçim yanan kor olup,
Duramayıp coşup taşıp,

Er yapılı anacığın
O gün içi kabarıp.
Avucum seğirip, gözüm atıp,
Azaplı bir belirti görmüştüm.
Fırsat bulsa, Hıtaylar
Bugün hunharın başına
Bir azabı işte böyle
Salar diye korkardım.
Yele gibi gür zavallı saçı
Tepeme sıkıca düğmüştüm.
Ok geçirmez zırhtan
Dördünü üst üste giymiştim,
Bir şeytanlıkta Hıtaylar
Salar diye korkardım.
Altı ay binilse yorulmaz,
Kara yılkının düldülü,
Pirinçten seçme yem verip,

Her gün terini almıştım.
Arpadan bol yem verip,
Her ay terini almıştım.
Babana kıyılacak o gün
Uykudan irkilip uyanıp,
Sağ yanıma dönüp,
Tan ağarıp söktüğünde
Aceleyle namaz kılıp,
Akkula'yı eyerleyip,
Karadut gibi gözümden
Kamçı boyu yaş gidip,
Bıldırcın misali gözümden
Bölük bölük yaş gidip.
Kaburga kemiğim bölünüp,
Gözümün yaşı dökülüp,

The tears of my eye spilling,
My heart badly riven,
My eye becoming burning fire,
My insides becoming burning embers,
Unable to hold still, surging and overflowing,
Your man-built dear mother —
That day her insides swelled.
My palm twitching, my eye leaping,
I had seen a tormenting omen.
Given the chance, the Hıtays, I feared,
Upon my fierce one's head this day
Would loose a torment
Even so.
My poor hair, thick as a mane,
I had knotted tight atop my crown.
Of armor no arrow pierces
I had put on four, one over another —
In some devilry, I feared,
The Hıtays would loose it.
Untiring though ridden six months,
The düldül of the black horse-herd —
Giving it choice feed of rice,

Each day I had sweated it.
Giving it plentiful feed of barley,
Each month I had sweated it.
That day your father was to be struck down,
Starting awake from sleep,
Turning onto my right side,
When dawn paled and broke
Hastily making my prayer,
Saddling Akkula,
From my eyes like black mulberries
Tears ran a whip's length,
From my quail-like eyes
Tears ran in stream on stream.
My rib-bones split apart,
The tears of my eye spilling,

Hunharım ne haldedir diye,
Kalmak'tan zehri çok içip,
Düşünsem düşüncem bölünüp.
Geniş Talas'ın koyağında
Mekke'den gelen mollaya
Uğramadan yola düşüp,
Girip geldim garip can,
Kazkaman'ın ordasına.
Ordaya yakın geldiğimde,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Közkaman'ın pehlivanı
Koşuşturup soluk soluğa,
Baksam ki kılığı bozulmuş,
Bir bela kesilivermiş.
Kimi pehlivana baksam,
Karısını karabasan basmış gibi,
Kovalayanı ensesine yetmiş gibi.
Kimi pehlivanıma baksam –
Kovmacasını şimdi kovar gibi,
Karısı erkek doğurmuş gibi,
Kılıcını alıp telaşla,
Onbaşısı fırıl fırıl,
Kökçököz'ün ordasından
Mızrak, kılıç şakırdayıp.

Wondering how fares my fierce one,
Having drunk deep of the Kalmak's poison,
When I thought, my thought was riven.
In the valley of broad Talas,
To the molla come from Mecca
Not stopping, setting out on the road,
I came in, a forlorn soul,
To Kazkaman's horde-camp.
When I drew near the horde,
When dawn paled and broke,
When light touched the earth,
Közkaman's pehlivans
Were scurrying about, gasping for breath —
I looked: their guise was undone,
Each had turned into a very bane.
Whatever pehlivan I looked at —
As if a nightmare had pressed his wife,
As if his pursuer had reached his nape.
Whatever pehlivan of mine I looked at –
As if he now gave chase in the pursuit,
As if his wife had borne him a son,
Snatching up his sword in haste,
His onbaşı whirling round and round,
From Kökçököz's horde
Spear and sword were clattering.

Boz ala flama, kızıl tuğ,
Közkaman'ın evinde
Ayyuka çıkan çığlık çığlığa gürültü.

Ay alemli kızıl tuğ,

O Kalmak'ın evinde
Aç nara, çığlık çığlığa gürültü.

Dikkatle bakıp otursam,
Azıcık sesi güm güm ötüp,
Orada burada sezinsem,
Manas diye nara atan,

Grey-dappled banner, crimson standard —
In Közkaman's house
An uproar of scream on scream rising to the sky.
The crimson standard with the moon-crest —
In that Kalmak's house
Hungry roar, an uproar of scream on scream.
Were I to sit and watch with care,
Its faint sound booming and booming,
Were I to sense it here and there —
The one roaring «Manas!»

Akayar'ın sesiymiş meğer,
Orada burada gümbürdeyip.
Çarpıcı Tanrı büsbütün
Çarpıp devirdiği demmiş meğer.

Kaplan baban, hunhar aslan,
Ölür ölmez bir canla,
Kıl bıyığı sarkıp,
Kıyamete gidecekmiş gibi,
Babanın kuruyup kaldığı demmiş meğer.

Öfkelenip Akayar,
Kurban olayım Tanrı'ya!
Kaygıya düşmeden umursamayıp,
Nice Hıtay pehlivanını
Topuğuna denk tutmayıp,
Erlik ile pehlivanlığı
Yüce Allah bir Tanrı
Ölçüsüz vermiş meğer.
Öfkelenip öksürüp,
Ala-Too gibi babanı,
Üstün pehlivan Akayar
Küçük çocuk gibi kaldırıp,
Kurşun gibi ağır babanı
Bırakmadan koşup taşıyıp,
Közkaman'ın ordasına
Er olduğunu bildirip,
Baban dağ gibi kaplan
Közkaman'ın kapı eşiğine
Enlemesine takılıp,

Durdurmadan Akayar,
Ölüp bitip mollası,
Denizi baban sırtında.
Kalpak gibi savrulup,
Közkaman'ın ordası,
Kerege çatısı çatırdayıp.
Akayar'ın erliği,
Baban bozkurt Manas'a

Was Akayar's voice, it seems,
Thundering here and there.
The striking God outright —
It was, it seems, the moment He struck and felled him.
Your tiger father, the fierce lion,
With a life at the point of death,
His wiry moustache drooping,
As if he would go to the Day of Doom —
It was, it seems, the moment your father lay withered.
Akayar, raging —
Let me be a sacrifice to God!
Untroubled, heedless of sorrow,
Counting many a Hıtay pehlivan
Not worth his own heel,
Manhood and pehlivan-might —
Almighty Allah, the One God,
Had given him, it seems, beyond measure.
Raging and coughing,
Your father, vast as the Ala-Too,
The surpassing pehlivan Akayar
Lifted like a little child,
Your father, heavy as lead,
He carried at a run without setting down,
To Közkaman's horde
Making known that he was a man,
Your father, the mountain-like tiger,
Caught crosswise
On Közkaman's door-sill,

Akayar without halting,
Its molla dying away outright,
His sea — your father — on his back.
Whirled about like a kalpak,
Közkaman's horde-tent —
Its kerege-frame and roof went cracking.
Akayar's manhood —
It was the lion's deed he did

Ettiği aslanlıktı.
Babacığının göğsü
Akayar'ın kolunda
Ölmüş can gibi görünüp,
Ben anacığın bahtsızın
Gözünün yaşı dökülüp.
Akkula'nın sağrısına bir vurup,
Öndeki Kalmak bölüğüne
Dalıp varıp el salıp.
Karşıma geleni
Balta ile yere serip,
Yanımdan geleni
Kılıç ile oynatıp,
Uzakta duran pehlivanını
Mızrak ile yere serip,
Perişan olup vuruşup,
Kıyamet kopup çarpışıp,
Tokuşup durduğumda
Acıbay, Bakay hanı yok,
Kırk çoranın hepsi yok,
Almambet, Çubak ikizi yok,
Serek, Sırgak topluca yok,
Böyleymiş meğer, dünya bok,
Başıma düşen koyu kor,
Közkaman ile Kökçököz
Sıra sıra attığı yoğun ok!
Ben anacığın bahtsıza
Ok sadmesi çok değip,
Başım kova gibi kan olup,
Çırpınan iki kolum
Kalkamayıp felce uğrayıp,

Bütün bedenimin her yanı
Kara koyu kan olup.
Sinek gibi kuru can çırpınıp,
Silah pusatın hepsi
Aybalta değip parçalanıp.
Hunhar baban yüzünden,
Kadın başım orta yerde kalıp,

For your father, the grey wolf Manas.
Your dear father's chest,
In Akayar's arms,
Looked like a soul already dead,
And I, your luckless dear mother —
The tears of my eye were spilling.
Striking Akkula once on the croup,
Into the Kalmak troop ahead
I plunged and laid hands upon them.
Whoever came before me
I laid low with the axe,
Whoever came at my side
I set dancing with the sword,
Their pehlivan standing far off
I laid low with the spear,
Fighting them into rout,
Clashing as Doomsday broke loose,
While I stood trading blows —
No Acıbay, no khan Bakay,
None of the forty choros,
No twin Almambet and Çubak,
Serek and Sırgak — all absent,
So it was, it seems — world of dung,
The thick embers fallen on my head,
Közkaman and Kökçököz —
The dense arrows they shot rank on rank!
On me, your luckless dear mother,
Many an arrow-blow struck home,
My head became blood like a bucket,
My two flailing arms
Could not rise, struck with palsy,

Every part of my whole body
Became black, thick blood.
My bare life fluttering like a fly,
All my weapons and gear
Were smashed by the aybalta's blows.
For the sake of your fierce father,
My woman's head left in the open field,

Hunhar baban sarhoş olup,
Garip anan Kanıkey
Kalmaklar ile vuruşup.
O Kalmak'ın niyeti –
Şaşılık vardı gözünde,
Sapıklık vardı sözünde,
Besbelli, çelmekti kastı beni.
Eğrilik vardı gözünde,
Fırsatını bulup böylece,
O Kalmak'ın kıyacağı bendim,

ta kendim!
Rakısını yayığına koyup,
Babanı kandırıp sarhoş edip,

O Hıtay böylece erdi köküme!
Türlü türlü pehlivanı,
Tozutup mızrak saldı.
Demir urganla tuzak kuranı,
Hep birden hançer tutanı,
Şaşmadan vuran nişancısı,
Yay çeken ereni,
Hıtay hep birden geldi,
Ben anacığın bahtsız,
Cefasını çekip durdum.
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Kararıp yanıp ok kaynayıp,
Sığınak bulamadan kara bahtım kaynayıp.
Kazılı çukur, hendek olup,
Kaynayan bunca kara baht olup,
Kalmaklar zorbalık ettiğinde,
Zavallı anan delişmeni
Çepeçevre kuşatıp durduğunda,

Deve kaldıran Akayar,
Babacığının pehlivanı,

Your fierce father fallen drunk,
Your forlorn mother Kanıkey
Trading blows with the Kalmaks.
That Kalmak's intent –
There was a squint in his eye,
There was perversion in his words,
Plainly, his aim was to trip me.
There was crookedness in his eye,
Finding his chance just so,
The one that Kalmak would cut down was I —
my very self!
Putting his rakı in the churn,
Deceiving your father and making him drunk,
That Hıtay thus reached my root!
Pehlivans of every kind
Hurled spears amid the dust.
Those who set snares with iron rope,
Those who all together gripped the dagger,
Their marksmen who shoot unerring,
Their erens who draw the bow —
The Hıtay came all at once,
I, your luckless dear mother,
Bore their torment through.
Drawing bows like rain,
Shooting arrows like hail,
Darkening, burning, arrows seething,
Finding no shelter, my black fate seething.

Dug pits becoming trenches,
So much black fate a-seething,
When the Kalmaks wrought their tyranny,
When they stood encircling
Your poor mother, the spirited one, all around,

Akayar who lifts a camel,
Your dear father's pehlivan,

Opol Dağı gibi babanı,
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp yumana dek,
Okun temrenden önce yetişip,

«Yenge, delişmen, kaç! – deyip,
«Yediğin sultan Manas'ı

Yetiştirip armağan edeyim,
Çare bulucu yenge Kanıkey,
Aykölün Manas sultanın
Çaresini bulup ara – deyip,

Ay, yengeciğim Kanıkey,
Bir çareli yere at sür» deyip,

Kırk çora topladın, çok gezdin,

«Kendinden geçmiş beyi
Düşürüverirsen yazık olur,
Çare bulucu üstünüm,
Ayköl'üm sana emanet!
Dişi senin gibi olur mu,
Sana dişi diyen onar mı?!

Soysuz ite hor kılmadan,
Belinden kavrayıp katlayıp git.

Yiğit yengem Kanıkey,
Şuracıkta duran Manas'ın
Kemiğini Mekke'ye yükleyip git!
Asil yenge Kanıkey,
Akkula'yı adayıp kurban edip git,

Ayköl'ün gözünü göstermeden,
Ruhu ulu bir yere gömüp git.
Geniş Kırım boyunu aşıp git,
Yiğitten böylece ayrıldık,
Yengeciğim, sen Mekke'ye doğru

Your father — vast as Mount Opol —
Before one could say this or that,
Before an eye could open and shut,
Arriving swifter than the arrow from its head,
Saying: «Yenge, spirited one, flee!,
«Your sultan Manas whom you have served —
Let me bring him to you as a gift,
Remedy-finding yenge Kanıkey,
For your Ayköl, sultan Manas,
Seek out a remedy, find some way, — saying,
Ay, my dear yenge Kanıkey,
Ride your horse to some place of remedy», saying,
You gathered the forty choros, you journeyed far,
«If you let fall the bey
Who lies senseless, it will be a pity,
My remedy-finding best one,
My Ayköl is entrusted to you!
Could any woman be like you —
Could one who calls you woman make amends?!
Without letting the base dog defile him,
Grasp him by the waist, fold him over, and go.
My valiant yenge Kanıkey,
The bones of Manas lying right there —
Load them for Mecca and go!
Noble yenge Kanıkey,
Vow Akkula and offer him in sacrifice, and go,
Without showing Ayköl's eyes,
Bury his spirit in an exalted place, and go.
Cross the length of broad Kırım, and go,
Thus have we parted from the brave,
My dear yenge — toward Mecca

kaçıp git! Senin içinde kaldı kederin.

Bir dağ koyunu vurursan yiyip git,
Atışmada tek yoldaş yok,
Akayar öldü deyip git.
Kaptırıp yitirirsen kötü ad,

Elveda, yengeciğim Kanıkey,
Hunharım sana emanet!

Yiğide söyle, hanına söyle,
Mekke'ye varırsan, yengeciğim,
Belli başlı İslam yurdunun
hepsine söyle!
Ala cübbeli hocaya* söyle,
Ak sarıklı* mollaya söyle,
Lokman soylu* kocaya söyle,
Ölmeden varırsan, yengeciğim,
Bunca yurdun hepsine söyle!
Tanrı bilir ölümü,
Tanrı bilir hunharı
Dönüp sağ görüşmeyi,
Kaplan yenge Kanıkey,
Hunharınla ikiniz birleşip,
Kalmak'ı kardeş sanıp durdunuz,
Yiğit yengem, esen kal!
Bereketli yayığına,
İşte yenge, gördün mü,
Senin beş Kalmak erdi köküne!
Sağ ol, yenge, dikkat etsen –
Beş Kalmak deldi tulumunu!*
Öz kulununu yiyip bitirdi,
Manas'a denk tutunup
Denk kardeş olurum deyip durdu.

Gözledi destanını, türkünü,
Beecin'den gelen Kalmak'ın
Gözleyip bildi bir bir sırrını.

flee and go! Your grief has stayed within you.
If you shoot a mountain sheep, eat it and go,
In the contest there is no single comrade —
Say "Akayar is dead", and go.
If you let him be seized and lost — an evil name,
Farewell, my dear yenge Kanıkey,
My fierce one is entrusted to you!

Tell it to the brave, tell it to your khan,
If you reach Mecca, my dear yenge,
To all the foremost lands of Islam —
tell it to them all!
Tell the hoca in the motley robe,*
Tell the molla in the white turban,*
Tell the elder of Lokman's line,*
If you arrive before dying, my dear yenge,
Tell it to all these many lands!
God knows death,
God knows the fierce one —
And meeting again alive on one's return.
Tiger yenge Kanıkey,
You and your fierce one, joined as one,
Kept taking the Kalmak for a brother —
My valiant yenge, farewell in health!
Into your bounteous churn —
There, yenge, have you seen it?
Your five Kalmaks reached your root!
Bless you, yenge — mark it well –
*Five Kalmaks pierced your skin-bag!**
He ate up your very own foal,
Holding himself the equal of Manas
He kept saying: I shall be a brother his equal.
He watched his epic, his songs —
Of the Kalmak come from Beecin
He watched and learned his secrets one by one.

Rakıya doyup kudurup,
Obanı bozdu azıp.
Kardeşin – Kalmak düşmanın,
Dosdoğru yenge Kanıkey,
Kara-Kıya, geçit yolu,
Hunharını verdim emanet,
Kaplan yengem, esen kal!»
Çok söz söyleyip, Akayar
Ölür ölmez bir canla
Bozkurdu bana verdiğinde,

Glutted with rakı, gone mad,
He ravaged your camp, running wild.
Your brother – your Kalmak enemy,
Upright yenge Kanıkey —
Kara-Kıya, the pass-road —
I have given your fierce one in trust,
My tiger yenge, farewell in health!»
Speaking many words, Akayar,
With a life at the point of death,
When he gave the grey wolf into my care,

Kıl bıyığı sarkıp,
Ağır derde çatıp,
Kıyamete gidecekmiş gibi,
Kimi zaman dile gelebilse,
Kimi zaman dile gelemeyip.
Koşuşturup ben delişmen,
Ayköl'ü kavrayıp kucaklayıp,
Alınca doğruca terkiye vurup,
Ak kaltak eyere yerleştirip.
Altımda tulpar Akkula,
Etine gelmiş küheylanı
Sağlı sollu kamçı vurup,
Bir sağdan bir soldan mahmuzlayıp,

His wiry moustache drooping,
Fallen upon grievous woe,
As if he would go to the Day of Doom,
At times able to find his tongue,
At times unable to speak.
Scurrying, I, the spirited one,
Grasping Ayköl and embracing him,
Straightway laid him across the crupper,
Settled him on the white-cantled saddle.
Beneath me the tulpar Akkula —
The thoroughbred come into his flesh —
I plied the whip right and left,
Spurring now from the right, now from the left,

Gerçek Tanrı deyip çığrışıp,
Sahiden ağzını topladım.
Gerçek Tanrı deyip haykırıp,
Akıldan öte şaşırdım,
Elim ayağım bulamayıp,
Beş-Taş'ın başı Bek-Cayloo, Tulum gibi kızıl kan olup,
Bek-Cayloo'ya doğru kaçtım. Ölmedik kalıp,
Kaçıp çıkar çıkmaz,
Kökçököz ile Közkaman
Yağmur gibi yay çekip,
Dolu gibi ok atıp,
Közkaman'ın nişancısı,

Crying out «True God!»,
Truly I gathered my mouth to prayer.
Shouting «True God!»,
I was bewildered beyond reason,
Unable to find my hands or feet,
The head of Beş-Taş, Bek-Cayloo —
Becoming crimson blood like a skin-bag,
I fled toward Bek-Cayloo. Remaining undead,
The moment I broke away in flight,
Kökçököz and Közkaman,
Drawing bows like rain,
Shooting arrows like hail,
Közkaman's marksman —

Dertli savaş, koca kavga, Geniş dünya dar olup,
On iki hartuçlu Oçogor'la*
Yiğit anan delişmeni
On iki sıra daha atıp.
Ok geldiğinde kara baht katılaşıp,

Mememi yarıp bir atıp,
Altın kulaklı sırlı temren,
Babacığın zavallı sarhoşken

Anana açtı bu hikâyeyi.
Üstüme karanlık gece çöküp,
Karaltı olan bir kimse yok,
Böylesi müşkül gün çöküp.
Kıyameti başlatmadan,
Kaçıp girecek orman yok,
Bel bağlayacak kimsem yok.

Bel bağladığım belim yok,
Gizlenecek yerim yok.
Bugün var olan yarın yok,
Böyleymiş meğer, dünya bok!
Sızlayıp inleyip bir yandan
Yüreğimin baş damarı,
Kaplan, ayköl, aslan baban
Ölü ile diri arası.
Adalem oklarla lime lime,

Sağ mememin dibinden,
Babanı alıp kaçarken,
Közkaman'ın okuna
Mememi koparttırıp.
Boz ala yaslı dul olup,

Boyumun başımın her yanı
Topuğumdan akan su olup.
Yer bölünüp toz olup,
Ben anacığın Kanıkey,

Grievous war, mighty strife — The wide world grown narrow,
With the twelve-cartridge Oçogor —*
At your valiant mother, the spirited one,
They fired twelve rounds more.
When the arrow came, my black fate hardened,
One shot split open my breast,
The gold-eared, glazed arrowhead —
While your dear father lay poor and drunk —
Opened this tale to your mother.
Dark night sank down upon me,
There was no one, not even a shadow,
Such a day of hardship sank down.
Without beginning the Day of Doom,
No forest to flee into,
No one for me to lean upon.

The backbone I bound my trust to is gone,
No place for me to hide.
Here today, gone tomorrow —
So it was, it seems — world of dung!
Aching and groaning on one side,
The chief vein of my heart —
Your tiger, ayköl, lion father —
Between the dead and the living.
My muscles shredded ribbon-fine by arrows,
From the base of my right breast,
While fleeing with your father,
By Közkaman's arrow
I had my breast torn away.
Becoming a widow in grey-mottled mourning,
Every part of my body and head
Became water running from my heels.
The earth splitting, turning to dust,
I, your dear mother Kanıkey,

Hıtay'dan gelen dönek kullar,
Haramlarla vuruşup.
Gırtlağıma dolup toz yetip,
Babacığın aslanı terkiye alıp,

Kan tükenip güç gidip.
Şekerden tatlı tükürüğe,
Bir yutuma hasret kalıp.
Babanı alıp kaçarken
Yedi gün yürüyüp aralarından,
İyice oldum yaralı.
Dokuz gün daldım aralarına,
Baştan başa oldum yaralı.
Zahmetli azabı çektirip,
Aklımdan büsbütün yoruldum,
Mememi yardırıp okla.
Aslan babanı bırakmadan,
Babanı bırakıverirsem

Köküme hepten ererler – deyip,
Özenle bakıp, arıtıp.
Başını kesip bağlayıp,
Beecin'in kakan hanına
Armağan edip giderler – deyip,
Var gücümle direndim.
Akayar oldu yoldaşım,
Babacığın zehir içtiğinde
Kaç nice kez dövüştüm.
Ak yazmalı başımı tuğ kıldım,
Durmadan çekip içsin – deyip,

Kökçököz'e, Közkaman'ına
Kaç nice kez çığlık kopardım.
Kadın başımı er kıldım,
Babanı alıp kurtarıp,
Zaife başımı denk kıldım,
Akıldan koparcasına şaşırdım,
Hunharımdan çare yok,
Kayıpçı'nın dağına,

The turncoat slaves come from the Hıtay —
Trading blows with the unclean.
Dust filling and reaching my throat,
Taking your dear father the lion on the crupper,
Blood running out, strength going.
For spittle sweeter than sugar,
I was left longing for one swallow.
While fleeing with your father,
Seven days I rode through their midst,
I was wounded through and through.
Nine days I plunged into their midst,
I was wounded from head to foot.
They made me suffer the toilsome torment,
I grew utterly weary in my mind,
My breast split open by an arrow.
Not letting go of your lion father —
If I let your father go,

They will reach my root entirely — saying,
I tended him with care, and cleansed him.
They will cut off his head, bind it,
To the kakan khan of Beecin
They will go bearing it as a gift — saying,
I resisted with all my strength.
Akayar became my comrade,
When your dear father drank the poison —
How many times I fought.
My white-kerchiefed head I made a standard, Let him drink deep without cease — saying,
At Kökçököz, at his Közkaman,
How many times I raised the scream.
My woman's head I made a man's,
Taking your father and saving him,
My frail head I made an equal's,
I was bewildered as if torn from reason,
For my fierce one there is no remedy —
To Kayıpçı's mountain,

Kak mağarasının ta içine,
Kuzgun yetmez sarp kayaya
Ölürcesine alıp baktım.
Baban solmuş, yaralı,
Zahmeti böyle çektim.
Kasırga götlü Enteri
Kalıcı başımı tuğ kılıp,
Kadın başımı er kılıp,
Babana böyle baktım.
Babana verilen o zehir,
Kırk yıl mayalanıp bekletilmiş.
Değse deri kabarır,
İçmek şöyle dursun, insanın
Dış yanına değiverse,
İçinde ödü patlar.
Çoñ-Beecin'in şehrinden
Özel adanmış zehirmiş.
Karıkan'ın huzurundan
«İçmek şöyle dursun, o Burut
Koklayıverse ölür – deyip,
Kıyametin yüzünü görür – deyip,
Altmış pehlivanın o ödünü
Koruyanı olsa bile
Kocosan Manas ölür» – deyip,
Damarını kırkıp, kat koyup,

Into the very depths of the Kak cavern,
To the sheer crag no raven reaches,
I took him, tending him unto death.
Your father faded, wounded —
Thus I bore the toil.
The whirlwind-rumped Enteri —
My enduring head I made a standard,
My woman's head I made a man's,
Thus I tended your father.
That poison given to your father —
It had been fermented and kept forty years.
Should it touch, the skin blisters —
Let alone drinking it: should it
But touch a man's outer side,
The gall bursts within him.
From the city of Çoñ-Beecin
It was poison specially consecrated.
From the presence of Karıkan:
«Let alone drinking — should that Burut
But smell it, he dies, — saying,
He will see the face of Doomsday, — saying,
That gall of sixty pehlivans —
Even should he have a protector,
Kocosan Manas will die», – saying,
Shearing its vein, laying it in layers,

Getirmiş Közkaman,
Putuna ağlaya sızlaya,
İçini kav gibi kurutup,
Kendini kupkuru kıldırıp,
Kırk yıl durmadan sakladığı,

Kaplan baban bozkurdun
Toyluğunu gözleyen,
Hileye doğmuş o Kalmak
Rakıya katıp çalkalamış.
Yutunca baban dimdik düştü,
Dile gelmeden içine çöktü.

Közkaman had brought it,
Weeping and wailing to his idol,
Drying his insides like tinder,
Making himself bone-dry,
What he had kept forty years without cease
—
Watching for the feast-day
Of your tiger father, the grey wolf,
That Kalmak born to guile
Stirred it into the rakı and shook it.
When your father swallowed, he fell rigid,
It sank into him before he could speak.

Ecel yetip gitmesin diye

Yerden çare aradım,
Orolmo Dağı'nı taratıp,
Çare olacak otlardan, ilaçtan
Bin türlüsünü aldırdım.
Elim ayağım bulamayıp,
Celmayan'a bindirdim,
Yeryüzüne mektup yazıp,
Mekke yolunu taratıp aradım.
Mısır ile Bağdat'tan
Yeşil kara ilacından,
Medine'ye varıldığında,
Medine'de beş işan,
Yiğit babanla dost olanlar,

Bulmuşlar meğer aklı.
Geniş hazine Bağdat'ta,
Yeşil kara ilaç var.
İlacın aslını söyleyeyim,
Hindistan'a akın edildiğinde,
Altmış pehlivan öldüğünde,
Öleni Hoca gördüğünde,
Böğründen tutup yarmış – der,

İlaç diye almış – der.

«Yeşil kara» ad koyup,
Zehir içen Manas onu içse

Ağrıyan yeri diner,
Fal taşı gibi gözü açılır.
Sıradan insana bulunmaz,
Gerçek şifalı ilaç odur.
O Bağdat'ın hanına
Batmanla altın mücevher sunup,
Gündüz yürümeden, gece katıp.

Kulak duymaz, göz görmez

Lest his appointed death arrive and take him,
I sought a remedy from the earth,
Having Mount Orolmo combed over,
Of herbs and physic that might be remedy
I had a thousand kinds fetched.
Unable to find my hands or feet,
I mounted a rider on Celmayan,
Writing letters to the face of the earth,
I had the Mecca road combed and searched.
From Egypt and from Baghdad,
Of the green-black physic —
When Medina was reached,
In Medina five işans,
Those who were friends with your valiant father,
Had found, it seems, the wisdom.
In Baghdad of the vast treasury
There is the green-black physic.
Let me tell the origin of the physic:
When India was raided,
When sixty pehlivans died,
When the Hoca saw the dead,
He split one open, gripping his flank – they say,
He took it as physic – they say.

Giving it the name «green-black» —
Should Manas who drank the poison drink it,
His aching place is stilled,
His eye opens like a divining stone.
It is not to be found by common men —
That is the true healing physic.
To that khan of Baghdad
Offering gold and jewels by the batman,
Not walking by day, riding on through the night.
Where no ear hears, no eye sees,

Yeryüzünün her yanını arattım.
Malımı mülkümü harcayıp,
Kara canımı esirgemeden
Geniş Bağdat'tan aldırdım.
Zehir içen aslan babana,
Ahşap ayakta çalkaladım,
Gücünün ne olduğunu görmüştüm,
Kaşıkla ölçüp verdim.
İçtikçe han baban,
Ağrıyan yeri dinip,
Fal taşı gibi gözü açılıp.
Öö! – deyip baban öğürse,
Öbek öbek zehir gidip,
Anacığından güç gidip.
İlacı içtikçe,
Babacığının ağzından
Avuç avuç zehir gidip.
İlacın zehri bastırılıp,
Aslan babanın işte o zaman
Fal taşı gibi gözü açılıp.
İllet zehre çatıp,
Baban Manas aslandı,
Ölümden dönerek zar zor iyileşti,

Kırk yerinden delinip.
Gündüzünde rahat almadan,
Böyle baktım babana.
Gece içinde uyku almadan,
Öyle baktım babana.
Ben anacığın bahtsız,

Deliklere derman olur – deyip,
İçteki zehrin hepsini
Dışına doğru emer – deyip,
Kısır sürüden kırk baytal –
Bunların hepsini boğazlattım,
Kazısını çıkarıp oydurdum.
Anacığın böyle sarıp sarmaladım,

I had every corner of the earth searched.
Spending my goods and my holdings,
Not sparing my dark life,
I had it brought from broad Baghdad.
For your lion father who drank the poison,
I shook it in a wooden vessel,
I had seen what its strength could be,
I measured it out by the spoon and gave it.
As your khan father drank,
His aching place grew still,
His eye opened like a divining stone.
When your father retched, crying Öö!,
The poison went out in clot on clot,
Strength went out of your dear mother.
As he drank the physic,
From your dear father's mouth
The poison went out by handfuls.
The physic pressed down the venom,
And then it was that your lion father's
Eye opened like a divining stone.
Sickness meeting the poison —
Your father Manas was a lion,
He turned back from death and barely healed,
Pierced in forty places.
Taking no ease in his daytime,
Thus I tended your father.
Taking no sleep in the night,
So I tended your father.
I, your luckless dear mother,

It will be balm for the wounds — saying,
All of the poison within
It will suck outward — saying,
Forty baytal mares from the barren herd –
I had them all slaughtered,
I had the kazı taken out and carved.
Thus your dear mother wrapped and swaddled —

Aslan babanın ta kendisini,
Altmış günü doluncaya dek
Kazıya gece gündüz beledim.
Aklını böyle başına getirdim,
«Yeşil kara» ilaç uğruna
Nice canı öldürdüm.
Söylesem sözüm daha var,
Anacığın ben bahtsızın* boynunda

Suçu yokken kıydığım
Nice masumun kanı var.
Ben anacığın bahtsızın,
Yiğit oğlum, dinle beni,
Tükenmeyen sözü var.
Tan mahşer gününde
Söylenenler gerçekse eğer,
Bu anacığın delişmenin
Kara eşek olması yollu iş var.
Bir tanem, sonunda bir gün ölürüm,
Kıyametin dar yolunda
Masumlar kanını dava ederse,

Nasıl deyip cevabını veririm?
Yavrum oğlum, dinle beni,
Evliyanın verdiği duanı,
Ben anacığın çilekeş,
Azabını çektim babanın.
Baban bozkurt bir handı,
Karşısına çıkana işini gören
Yiğitliği vardı.
Baban Manas aslandı,
Baban gibi birini Tanrı
Bir daha yaratmaz aslında.
Baban Manas'ın azabını

Yüce Allah'ım buyurmuş,
Azabını çeken bendim.
Zahmeti fena çektirip,
Payını Kalmak'a verdirip,

Your lion father, his very self,
Until sixty days were filled,
I swathed him in kazı night and day.
Thus I brought his mind back to his head,
For the sake of the «green-black» physic
I put many a life to death.
Should I speak, I have words yet —
On the neck of me, your luckless dear mother,*

There is the blood of many an innocent
I cut down though they bore no guilt.
I, your luckless dear mother,
My valiant son, hear me —
Have words that are never spent.
On the dawning day of the Last Gathering,
If what is spoken is true,
For this your spirited dear mother
There is cause to be made a black donkey.
My one and only, one day at last I die —
On the narrow road of Doomsday,
If the innocents plead their blood against me,

What answer shall I find to give?
My child, my son, hear me,
The blessing the saints bestowed on you —
I, your long-suffering dear mother,
I bore your father's torment.
Your father was a grey wolf of a khan,
He had the valor that finished
Whoever came against him.
Your father Manas was a lion,
One like your father God
Will never create again, in truth.
The torment of your father Manas

My exalted Allah ordained,
And I was the one who bore his torment.
Made to suffer the toil sorely,
Made to deal the Kalmak his portion,

Garip anan ben delişmen,
Mememi okla yardırıp,
Baban Manas bir erdi,
Din bilmeyen kâfire
Din öğretip bağlayan,
Söz dinlemeyen inatçıyı
Sürüp götürüp yola getirendi.
Sadağında okunu bekleten,

Atışmaya çıkılan yer olsa,

Babacığın âlemin hepsini sindirendi.
Zar zor yatıp iyileşti,
Koca Talas'ı yaylayan,
Atışmaya çıkan düşman olsa,
Önüne katıp süren,
Öfkesine dokunanı
Azı dişine vurup çiğneyen.
Ünlü Manas han çıkmış,
Sesinin gürlemesinden can çıkmış.
Otlu yere yangın salan,
Çayırlı yeri tutuşturan.
Mahmuzladığı yeri su eden,
Baktığı yeri velveleye veren.

Ak maralı kovup sığır eden,

Âlemi böyle dize getiren.
Gök maralı besleyip sığır eden,

Gözlediği yeri dize getiren.
Kan içe içe pekişen,
Kaplan bozkurt diye ünlenen.
Orda bozup, ganimet alıp,
Ombu'yu vurup, yol açıp,
Baban Manas işte böyleydi.
Baktığı sağ kalmazdı.
Baban Manas er bozkurt,
Aslan gibi kükreyen,

Your forlorn mother, I, the spirited one,
My breast split open by an arrow —
Your father Manas was a man,
To the infidel who knew no faith
He taught the faith and bound him,
The stubborn one who heeded no word
He drove along and brought to the road.
He who keeps his arrow waiting in the quiver,

Were there a place where men rode to the contest,

Your dear father was the one who cowed the whole world. He barely lay and healed,
He who summers on great Talas,
Were there a foe come out to the contest,
He who drives them herded before him,
Whoever touched his wrath
He struck upon his molars and chewed.
The famed khan Manas came forth,
At the thunder of his voice life fled.
He who sets fire to the grassy place,
Who kindles the meadowed ground.
Who turns to water the place he spurs,
Who throws into uproar the place he looks upon.

Who chases the white maral and makes it a cow,

Who thus brought the world to its knees.
Who rears the grey maral and makes it a cow,

Who brings to its knees the place he watches.
Hardened by drinking blood on blood,
Famed as the tiger grey wolf.
Breaking hordes, taking spoil,
Striking Ombu, opening the road —
Your father Manas was even so.
What he looked upon did not stay alive.
Your father Manas, the man grey wolf,
Roaring like a lion —

Babanın ününü duyduğunda
Beecin'in hanı uyanırdı.

Baban Manas bozkurdun
İyileşmez derdi yüzünden,
Türlü yerleri arattım,
Bin türlü ilaç aldım.
Kazı yarıp beledim,
Ağrıyan yerini dindirdim,
Yiğit baban bozkurdun
Fal taşı gibi gözünü açtırdım.
Hünerin ne olduğunu gösterdim,
Zorlanıp kırk bir gün bakıp,

Babanı ata bindirdim.
İyileşip kalktı han baban,
Ecelden kurtuldu han baban,

Onu şimdilik bırakalım,
Azap salan Közkaman
Haramdan haber başlayalım.
Kendisi kâfirmiş – deyip,
Hor görmeyelim domuzu.
Mızrakçıların ustası bir kul,
Kendisi düşmanın çaresini bilen
sağlam bir kul,
O da Kakan'a karakol hanı olmuş.

Sözünü geri çevirebilen Hıtay yok,

O da hazine yığmış bir han olmuş.

Koñkulboz'a binip oynayan,
Yöneldiği düşmanını bırakmayan.
«Yiğit Manas öldü – deyip,
Kıyametin yüzünü gördü – deyip,

O Kalmak bunu düşünmüş.
Hazinelik sayısız malı –

When he heard your father's fame,
The khan of Beecin would start awake.

Because of the unhealing ill
Of your father Manas the grey wolf,
I had places of every kind searched,
I took a thousand kinds of physic.
I split the kazı and swathed him,
I stilled his aching place,
Of your valiant father the grey wolf
I made the eye open like a divining stone.
I showed what my craft could be,
Straining hard, tending him forty-one days,
I set your father on a horse.
Your khan father healed and rose,
Your khan father escaped his appointed death —
Let us leave him for now,
Of Közkaman who dealt the torment,
Of the unclean one, let us begin the tale.
Saying "he was himself an infidel",
Let us not scorn the swine.
A slave, master among spearmen,
A sturdy slave who himself knew
the remedy for the foe,
He too had become a border-post khan for Kakan.
There is no Hıtay who could turn back his word,
He too had become a khan who heaped up treasure.
Riding Koñkulboz and sporting,
Never releasing the foe he turned upon.
«Valiant Manas is dead, — saying,
He has seen the face of Doomsday, — saying,
That Kalmak had thought this.
The countless goods of the treasury –

Ganimeti yağmalayıp almış,
Fitneyi adamakıllı salmış.
Rast geleni katlayıp bükmüş,

Geniş hazineyi, sarı altını
Katırına yüklemiş.
Vuruşup duran Akayar
Kırgız'a dilci olur – deyip,

Öldürmeden bağlayıp almış.

He had plundered and taken as spoil,
He had loosed the seed of strife in earnest.
Whomever he chanced upon he folded and bent,
The vast treasure, the yellow gold,
He had loaded on his mules.
Akayar who fought on and on —
He will serve as tongue-informant against the Kirghiz — saying,
He had bound and taken him without killing.

İKİNCİ BÖLÜM

KARA KANIN ÖCÜ

Gece yükleriyle Suusamır ve Eçki-Ölbös üzerinden kaçan Közkaman kervanının ardında, Kırgılçal talan edilmiş ordugâhı bulur: altmış nöbetçi boğazlanmış, Kanıkey'in ak sarayı yağmalanmıştır. İhtiyar çoro, on sekiz yarasıyla kuyuya atılmış Akayar'ı seksen kulaçlık kıl urganla çekip çıkarır, rakıyla ayıltır ve olan biteni öğrenince ordo oyunu başında kırk mareke dalmış kırk çoronun karşısına dikilip her birine Manas'ın verdiği atı, zırhı, evi ve eşi tek tek sayarak onları utançtan yakan bir tiradla silaha çağırır. İyileşen Manas, saçını tuğ gibi bağlayan Kanıkey ve Akayar'la orduya yetişir; falcı Tölök hayırlı fal açar, Irçı destan söyler. Ambal Dağı'nda davullarla "Manas'ı kesme oyunu" kutlayan hainleri, gözcü Celdeyboz'un "Öldü denen Manas Han bugün dirildi!" feryadı uyandırır ve altı yedi gün süren ok savaşı başlar.

Kökçököz teke tek dövüş şartı koyar: yenilen taraf yenenin dinine girecektir. On altı yaşındaki han soylu Sırgak, Kanıkey'in ok geçmez kaftanını kuşanıp dev Kökçököz'le yedi gün vuruşur. Sonra kılıçlar konuşur: Almambet Közkaman'ı Koñkulboz'un üstünden devirir, Bakay Oykuma ile başını alır; Çubak'ın Gök Kerik'ten yıktığı Kökçököz'ün başını Almambet keser ve Sırgak, hainlerin kara kanını iki avucuyla içerek Manas'ın öcünü yerde koymaz — Kalmakların teki sağ bırakılmaz, yağmalanan altın Talas'a geri yüklenir. Altmış günlük toyun ardından Kanıkey kendi kızlık destanını açar: on dördünde, Bukar'ı tehdit eden Çubak'la mızraklaşmış, Bakay'ın "Bukar'ın savaşçısı kızdır, Han Manas'a hazinedir" kehanetiyle Manas'a eş olmuştur — gerdek gecesi kereğeden kayan bıçağın Manas'ın bileğini çizmesi, altı kez yağmalanan Bukar ve hizmetle kazanılan gönül de bu destanın içindedir. Söz bugüne

döner: Kanıkey, Semetey'i Talas'a, altı amcaya yollar — "Verirlerse mülkünü kargaşasız al, vermezlerse kötüleşmeden dön"; doksan beşindeki Çıyırdı ise Manas ölünce ak hançere uzandığını, beşikteki Semetey'in gülümseyip bıçağa el atınca yaşamayı seçtiğini anlatır ve yol vadesini otuz güne bağlar.

KÜNYE — KEY FACTS

- Kırgılçal, talan edilmiş ordugâhta altmış nöbetçinin öldürüldüğünü görür; otuz gündür kuyuda yatan, on sekiz yaralı Akayar'ı seksen kulaçlık kıl urganla çıkarıp rakıyla ayıltır ve ordo oyunundaki kırk çoroyu, Manas'ın her birine verdiklerini sayan uzun bir tiradla utandırıp silaha kaldırır.
- Ambal Dağı'nda davullarla "Manas'ı kesme oyunu" kutlayan hainleri gözcü Celdeyboz'un "Öldü denen Manas Han bugün dirildi" haykırışı uyandırır; altı yedi gün ok savaşı yaşanır ve Almambet, Kanıkey'in ak heybeye doldurduğu çelik kurşunlarla Sırbarañ tüfeğini işletir.
- Kökçököz, yenilen tarafın yenenin dinine gireceği şartıyla teke tek dövüş önerir; on altı yaşındaki Sırgak, Almambet, Bakay ve Çubak'ın "Âmin!" duasını alıp Kanıkey'in ok geçmez kaftanıyla altı aybaltalı dev Kökçököz'e karşı yedi gün vuruşur.
- Almambet, Közkaman'ı Koñkulboz'dan devirir ve Bakay onun başını Oykuma ile keser; Çubak'ın Gök Kerik'ten yıktığı Kökçököz'ün başını Almambet alır; Sırgak hainlerin kara kanını iki avucuyla içer — Manas'ın öcü alınır, Kalmakların tümü kırılır ve yağmalanan hazine Talas'a geri taşınır; müjdeci Şuutu'ya Manas dilediğini vaat eder.
- Altmış günlük toydan sonra Kanıkey kendi hikâyesini anlatır: on dört yaşında, Bukar'dan Temir Han'ın altın tahtını isteyen Çubak'la gizlice silahlanıp mızraklaşmış; kaçan Çubak'ı Ancıyan sırtında karşılayan Bakay "Bukar'ın savaşçısı kızdır, Kanıkey Han Manas'a hazinedir" kehanetini söylemiş, Kumayık'ı bulma bahanesiyle dünürlük kurulmuş, 70 molla nikâhıyla evlenilmiştir.
- Kanıkey, Semetey'i Talas'a altı amcaya (başta Abıke ile Köböş) "Verirlerse kargaşa çıkarmadan al, vermezlerse kötüleşmeden dön" tembihiyle ve Bakay'ı yoldaş göstererek uğurlar; doksan beş yaşındaki Çıyırdı, Manas ölünce ak hançerle canına kıymak isterken beşikteki Semetey'in bıçağa ve memesine uzanıp gülümsemesiyle yaşadığını anlatır ve "gidiş on gün, kalış on gün, dönüş on gün — vade otuz gün" diye dua eder.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Kırk kement boyu koca bir zindan.	*A mighty dungeon forty lassos deep.*
Yiğit uykusuna dalmıştı.	*The batyr had sunk into his sleep.*
Büyük Talas'ta kazdırıp,	*In Great Talas they had it dug,*
Diri diri onu atmışlardı,	*And cast him in alive,*
Kalmak'tan çıkma o kurnazlar	*Those cunning ones sprung from the Kalmak —*
Yılkı içinde küheylan alabaş,	*The piebald courser in the herd —*
İşte böyle öcünü almıştı.	*Thus had he taken his revenge.*
Sağ kalan gözcüyü	*The sentry who remained alive,*
Bir adama göstermeden,	*Showing him to no man,*
Bir kişiye bildirmeden,	*Letting no soul know of it,*
Yakalayıp boğazlayıp devirmişti.	*He seized and throttled and struck down.*
Hazinenin tamamını	*The whole of the treasury*
Yağmalayıp götürmeye,	*To plunder and carry away,*
Orada duran Kırgız'ın	*And the Kirghiz who stood there*
Köküne hep birden ermeye,	*To root out root and branch at once,*
Bulunmaz altın, gevher taş	*Gold past finding, gem and jewel-stone —*
Binini bozup harcasa da,	*Though he squandered a thousand of them,*
Han Manas'ın hazinesini	*Khan Manas's treasury*
Katırlara yüklemişti.	*He had loaded onto mules.*
Kötörmö'yü aşmıştı,	*He had crossed over Kötörmö,*
Suusamır boyunca yürümüştü.	*He had marched the length of Suusamır.*
Puslu dağı kıyılayıp,	*Skirting the mist-hung mountain,*
Bel bayırdan yol yürüyüp,	*Riding the road by pass and slope,*
Atı esirgemeden bol yürüyüp,	*Riding hard and sparing not his horse,*
Gözcüsünü sıkı gözetletip,	*Keeping his lookout watching close,*
Uyuyanını dövdürüp,	*Beating awake whoever slept,*
Koşa koşa yol alıp,	*Pressing the road at a run,*
«Ayköl'ünü kesip devirdik» deyip,	*«We have cut down your Ayköl,» they said,*
Koşturup geldi Kırgılçal,	*Galloping came Kırgılçal,*
Gündüz yürümeyip gece koşarak.	*Not moving by day but running by night.*
Dağ başından yol yürüyüp,	*Riding the road from the mountaintop,*
Atı esirgemeden bol yürüyüp,	*Riding hard and sparing not his horse,*
Kapsalañ'ı kıyılayıp,	*Skirting along Kapsalañ,*
Kara kırları aşa aşa,	*Crossing the black steppes over and over,*
Eçki-Ölbös'ten inip,	*Descending from Eçki-Ölbös,*

Eki-Çat'ta konuk olmuştu,
O gün Közkaman.
Yılkıdan küheylan Koñkulboz'un
Eyerini alıp yalın koyup,
Altın burma kösteği
Alıp gelip ayağına vurup,
Kalmak eyerini yastık edip,
Başını gün doğusuna verip,

He had lodged as guest at Eki-Çat,
That day, Közkaman.
From the herd the courser Koñkulboz
He unsaddled and left bare,
The twisted golden hobble
He brought and bound upon his legs,
Making his Kalmak saddle a pillow,
Turning his head toward the sunrise,

Nice günler, nice gece
Usanmadan uyuyup kalmıştı.
Ödül dikip, ordo oynayıp,
Sefalı oyun içinde
Almambet, Çubak bir arada,
Dedikodu, fısıltı söz duyup,
Kıtay aldatıp ağı verip,
Manas öldü diye duyup
Kırkların başı Kırgılçal.–
Kırkında şımarmış deli ihtiyar,

For many days, for many nights
He had slept on without wearying.
Setting a prize, playing at ordo,
In the midst of pleasant games,
Almambet and Çubak together,
Hearing gossip and whispered words,
The Kıtay deceiving, giving poison,
Hearing it said that Manas was dead —
Head of the Forty, Kırgılçal. –
A mad old man grown spoiled among the forty,

Bozuk sözü düşünen,
Kaplan Manas, koca aslan
«Bunu bozan budur» demeyen.
Kerküröñ at, kanadı,
Kırk çoronun her biri
Sırayla gözcülüğe
Çıkıp durmaktı âdeti.
Geniş Talas'ın boyuna,
Cılgınduu'nun ovasına,
Kaynağın kara gözüne,
Ulu çınarın özüne
Gaklayan karga yok,
Guklayan kuzgun yok.
Kanıkey'in ak sarayı,
Onun kapısı demir, som kalay,
Kadın da olsa zavallının
Heybeti vardı bir hayli.
Kanıkey'in sarayından
Direğini söküp almıştı,

One who pondered crooked words,
Tiger Manas, the great lion,
Never saying, «This is he who spoils it.»
The steed Kerküröñ, his wing,
Each one of the forty choro
In turn to stand the watch —
Such had ever been the custom.
Along the breadth of wide Talas,
On the plain of Cılgınduu,
At the spring's dark eye,
At the heart of the great plane tree
No crow is cawing there,
No raven croaking there.
Kanıkey's white palace,
Its gate of iron and solid tin,
Though she was but a woman, the poor soul
Had majesty in plenty.
From Kanıkey's palace
He had wrenched away the pillar,

Gözcülerden altmışını
Kurban diye boğazlamıştı,
İnsanın burnunu, kulağını
Muska yapıp takınan,
Görenin boyun eğdiği,
Cin ile periden yediydiler,

Sixty of the sentries
He had slaughtered like sacrifices,
Men's noses and men's ears
He wore strung as amulets,
He to whom all who saw him bowed —
They were fed by jinn and peri,

Kapısının önünde,
Bunları tümden kırıp geçmişti.
Ganimeti yağmalayıp almıştı,
Bozgunu adamakıllı salmıştı.
Hazineyi bozup geçmişti,
Köküne çoktan ermişti.
Vurucu Kuday vurmuştu,
Yangın sönmüş gibi etmişti.
Direği söküp devirip,
Çınarını kesip yatırıp,
Gerçekten düşman olmuştu.
Kara gözler toptan kör olup,
Han Manas'tan ayrılıp,
Köküne çoktan ermişti.
Hazineyi bozup parçalayıp,
Tümünü vurup gitmişti.
Bunu görünce Kırgılçal,
Feryadı taş yarıp,
Haykırışı baş yarıp,
Bıyığını yolup fırlatıp,
Sakalını yolup atarak:
«Vurucu Kuday mı vurdu,
Tepesinden mi bastı?
Uyuyup yattığı demde
Dört tür malını mı saçtı?
Ayköl'ümden ayrılıp,
Kuday gerçekten mi vurdu?
Asilden büsbütün ayrılıp,
Kırk çoro kimsesiz mi kaldı?
Alıç saplı aybalta –
Döndürmeden onu kim biler,

Before her very gate,
He had cut them all down utterly.
He had plundered off the spoils,
He had wrought the rout in earnest.
He had broken through the treasury,
Long since reached it to the root.
Striking Kuday had struck,
Left it like a fire gone out.
Wrenching out the pillar, toppling it,
Felling the plane tree, laying it low,
He had proved a foe indeed.
The dark eyes all struck blind at once,
Parted from Khan Manas,
Long since reached it to the root.
Breaking the treasury to pieces,
He had struck it all and gone.
When he saw this, Kırgılçal,
His wailing splitting stone,
His crying splitting skulls,
Tearing his mustache and flinging it,
Plucking out his beard and casting it:
«Has striking Kuday struck,
Has He crushed down from above?
While he lay there sleeping
Were his four kinds of cattle scattered?
Parted from my Ayköl,
Has Kuday truly struck?
Wholly parted from the noble one,
Are the forty choro left forlorn?
Hawthorn-hafted battle-axe —
Who knows it without turning it,

Dolu yurt, Kırgız, çok Argın Orus'un öcü dahi var.
Dağıtıp savurmadan kim baş olur?

Kara ağızlı aybalta –
Eğdirip bükmeden kim biler,
Kalın ogoy, çok Kırgız'ı
Gücendirmeden kim baş olur?
Sağ yanında Orus var,
Sırt yanında Kıtay var,

Karşısında barañ var,
Benimle boy ölçüşen düşman hayli var.
Kaygısı olmayan biriydi,
Kaplan doğmuş aslandı,
Can deyip Kuday esirgersen,
Manas'ı, Kuday, esen kıl!
Meke'den çıkma düşman olup,
Belası ağır, dava olup,
Köküme hep birden mi erdi?
Kara gözler toptan kör olup,
Bu öldürüp mü gitti?
Tufan suyunun bile savurup giremediği,

Yiğidimin boynunda
Beecin'in davası vardı.
Yiğidimi bastılar mı ki,
Vuran Kuday vurdu mu ki,
Yangın sönmüş gibi etti mi ki.
Sağ yanında Orus yurdu,
Ay gibi Sarı-Talaa'dan
Altmış Orus yer ölçücüsü
Sarı kürklerini giyinip,
Hepsi birden doru kısrağa
Tümü eyersiz binmişlerdi.
Altmış Orus uzaktan
Şakırdayıp kaçıverip,
Almambet, Bakay iki han

Full yurt, Kirghiz, many Argın — There is the Orus vengeance too.
Who is chief without scattering and strewing?
Black-mouthed battle-axe —
Who knows it without bending it,
The thick ogoy, the many Kirghiz —
Who is chief without giving them offense?
On his right hand stands the Orus,
At his back there stands the Kıtay,

Before his face the barañ stands,
Foes to measure strength with me are many.
He was one who knew no care,
A lion born a tiger,
If Thou spare a life, Kuday,
Keep Manas safe, O Kuday!
Foes sprung out of Meke,
Their bane heavy, their feud long —
Have they reached my root all at once?
The dark eyes all struck blind at once,
Has this one killed and gone?
He whom even the flood-waters could not whirl and enter,

Upon my batyr's neck
Lay the feud of Beecin.
Have they fallen on my batyr,
Has striking Kuday struck him,
Left him like a fire gone out?
On his right hand the Orus land,
From moonlike Sarı-Talaa
Sixty Orus land-surveyors,
Clad in their yellow furs,
All of them on bay mares,
Every one had mounted saddleless.
The sixty Orus from afar
Went clattering off in flight,
Almambet and Bakay, the two khans,

Issız kırda Orus'un
Yer ölçücüsünü öldürüp,
Han Manas'ın büyük dürbününü,
Yağmalayıp çekip almıştı,
Koca Manas bozkurdu
Orus mu boğazlayıp gitti,
Düşünsem işim karadır,
Köküme hep birden mi erdiler?»
Manas! Manas! diye bağırıp,
Kanıkey'i bulamayıp çağırıp,
Kapkara olup kaygılanıp,

On the desolate steppe the Orus
Land-surveyor they slew,
Khan Manas's great spyglass
They had plundered and torn away —
Old Manas the grey wolf,
Did the Orus cut his throat and go?
When I think, my case is black,
Have they reached my root all at once?»
Crying Manas! Manas! aloud,
Calling Kanıkey and finding her not,
Turning pitch-black with grief,

Sultanı Manas Han'dan ayrılıp.
Kırgılçal bakıp dururken,
Feryat edip durmadan,
Orda yerine geldiydi,
Ordada taze toprak,
Yalnız bir atın izi var,
Akayar'ı hapsetmişler.
Beş pehlivanın çukuru var.
Çukurun başında bağırıp,
Üstüne çıktı Kırgılçal,
«Akayar!» diye çağırıp,
Ölür ölmez bir canla,
Ölüp gidecek dermanla
Yatmaktaymış Akayar.
Otuz gün geçmiş arada,
Hali pek fena olmuştu,
On sekiz yerinden yara yiyip,
Bütün bedeni pek fena,
Kanlı kana bulanıp,
Göçüp gidecekmiş gibi,
Çukurun dibine yaslanıp.
Azgın taya kement atılan,
Kırgılçal'ın yanında,
Yılkı tutup alınan,
Seksen kulaç kıl urganı
Belinden çözüp aldı işte,
Fırlatıp çukura saldı işte.

Parted from his sultan, Manas Khan.
While Kırgılçal stood gazing,
Wailing without cease,
He came to the orda's place,
In the orda fresh-turned earth,
The track of one lone horse,
Akayar they had imprisoned.
There was the pit of the five wrestlers.
Shouting at the pit's brink,
Kırgılçal climbed atop it,
Calling out, «Akayar!»
With a life scarce clinging on,
With strength about to die away,
There lay Akayar.
Thirty days had passed between,
His state had grown most grievous,
Wounded in eighteen places,
His whole body in evil case,
Smeared in blood on blood,
As though about to pass away,
Slumped against the bottom of the pit.
He on whom the lasso is cast like a wild colt,
At Kırgılçal's side,
Used for catching horses of the herd,
His horsehair rope of eighty fathoms
He loosed from round his waist,
He flung it down into the pit.

Çukur dibinde Akayar
Şöyle böyle diyene dek,
Göz açıp yumana dek
Becerikli doğmuş Kırgılçal
Çukurdan çekip aldı işte.
Akayar'ın dermansız düştüğünü
Şahbaz Kırgılçal gördü işte,
Kızıl rakı, tatlı aşı
Kana kana doldurup, Kırgılçal
Akayar'a verdi işte.
Sönmüş ateşini tutuşturup,
Çukurda yatan Ayar'ın
Ölmek üzre canını diriltip,

At the pit's bottom Akayar —
Before one could say this or that,
In the blink of an opened eye,
Kırgılçal, born deft of hand,
Drew him up out of the pit.
That Akayar had fallen strengthless
The falcon Kırgılçal now saw;
Red raki and sweet food
Filling him to his heart's content, Kırgılçal
Gave them to Akayar.
Kindling his fire that had gone out,
Of Ayar who lay in the pit
Reviving the life about to die,

Bildiğiyle sezdiğini,
Yitenle gördüğünü,
Ölüyle diri arasında,
Beş Kalmak'ın zulmünü
Yiğidin Manas'ın gördüğünü,
Karşı koyup, gücü yetmeyip
Azabı hep birden çektiğini,
Zavallı ananın memesini
Közkaman'ın yarıp vurduğunu,
Aklı gidip afallayıp,
Çaresi tükenip şaşırdığını,
Ayköl'ü terkiye alıp,
Akkula'ya kamçı vurup,
Zavallı anan Kanıkey'in
Meke'ye doğru kaçtığını –
Hepsini söyler Akayar.
Gözü yumulup, kaskatı,
Koltuğu çırpınır, güç bela can.
Ölüyle diri arasında
Kaldığını söyler Akayar,
Aç haykırış, kuru nara
Saldıklarını söyler Akayar,
Tek bir şey bırakmadan,
Gördüğünü söyler Akayar.
Rakı diye kandırıp, ağı verip,

What he knew and what he sensed,
What was lost and what he saw,
Between the dead and the living,
The cruelty of the five Kalmak
That the batyr Manas endured,
How he stood against them, strength failing,
And suffered all the torment at once,
How the poor mother's breast
Közkaman slashed and struck,
How her wits fled and she was dazed,
How, helpless, she was struck bewildered,
How, taking Ayköl up behind her,
Laying the whip on Akkula,
Your poor mother Kanıkey
Fled away toward Meke —
All of it Akayar tells.
Eyes shut fast, rigid-stiff,
His armpit twitching, life barely there.
Between the dead and the living
He was left, Akayar tells,
The hungry outcry, the hollow roar
They raised, Akayar tells,
Leaving out not one single thing,
What he saw, Akayar tells.
Deceiving with raki, giving poison,

Han Manas'a zulmü
Ettiklerini söyler Akayar.
Kanıkey'in kaçıp kurtulup,
Kanzaada'yı terkiye alıp,
Gittiğini söyler Akayar.
Bindiği küheylan Kertoru,
Kertoru'dan ayrılıp,
Orada kaldığını söyler Akayar,
Beş pehlivanın tutup çukura

Attığını söyler Akayar.
Hazinesini parçalayıp,
Saçtığını söyler Akayar,
Katıra yükleyip altınını

Kaçtığını söyler Akayar.
Bunu duyunca Kırgılçal,
O anda fena coşup,
Oyuna dalan kırk çoro,
Kırk çoroya Kırgılçal
Nara atıp coşarak.
Kırk çoroya geldi işte,
Oynayıp duran çoronun
Eğlencesini gördü işte.
Seyre, eğlenceye, oyuna
O demde kırk çoro
Gömülüp yattığı çağmış,
Kırk çizgi çizip ordoyu
Atıp durduğu çağmış.
Kırk kısır kısraktan
Ödülüne koyuşup,
Kazanan kesip alarak,
Sıkılınca ordo atışıp,
Sıkılmayınca kırk çoro
Kaygısız oynayıp duruyordu.
Nara atıp Kırgılçal
Kırk çoroyu telaşlandırıp,
Han ordosu büyük oyunu
Çiğnetip bastırarak:

The cruelty done to Khan Manas —
All they did, Akayar tells.
How Kanıkey escaped and got free,
Taking Kanzaada up behind her,
And went away, Akayar tells.
The courser Kertoru she rode,
How she was parted from Kertoru,
And it stayed there, Akayar tells,
How the five wrestlers seized and into the pit
Cast him, Akayar tells.
How they broke his treasury to pieces
And scattered it, Akayar tells,
Loading the gold on mules,

How they fled, Akayar tells.
When he heard this, Kırgılçal,
That instant flaring terribly,
The forty choro sunk in play —
To the forty choro Kırgılçal,
Roaring aloud in his fury,
Came now to the forty choro,
And the merriment of the choro
At their playing he now saw.
In watching, revelry, and games
At that moment the forty choro
Lay buried deep, it seemed,
Drawing forty lines, at ordo
They were casting still, it seemed.
Of forty barren mares
They staked as prize,
The winner cutting out his share,
Casting at ordo when bored,
And when not bored, the forty choro
Kept playing free of every care.
Roaring aloud, Kırgılçal
Threw the forty choro in alarm,
The khan's great orda game
Trampling down beneath his feet:

«Hani, altın perçemli, kor kuşaklı
Yalnız oğlu Manas'a.
Almambet burada var mı ki?
Aç haykırış, kuru nara.
Çubak burada var mı ki,
Âlem yurduna kavga salan

Çunak burada var mı ki?
Evliya ihtiyar, er Bakay,
Aç Arslan namlı
Yiğit burada var mı ki?
Argın Han'ın Acıbay'ı –
Çatal sakal, açık göğüs,
Sart'a çalar, çukur göz
Hanı burada var mı ki?
Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, yolda tetik,

Kara çeliğin keskin ağzı,
Han Manas'ın Sırgak'ı,
Ay-âlemi perişan eden,
Atanın körü, o çunak!
Âleme yeter gücü,
Ayköl ile bu ikisi
Kardeş çocuklarıdır.
Iraman'ın Irçuul'u,
Üzük gibi kalpaklı er Şuutu!
Atanın körü, kırk çoro,
Benim gördüğümü gördün mü,
Benim bildiğimi bildin mi?
Benim sezdiğimi sezdin mi,
Hünkârdan haber duydun mu?
Atanın körü, kırk şahbaz,
Hasım olanı öldürüp,
Dert ve hırstan sıyrıldın mı?
Atanın körü kırk çoro,
Kırkınız kırk yerden gelme
ittiniz.
At semirip rahata erdin,

«Where is the gold-forelocked, ember-belted
— To Manas his only son.
Is Almambet here at all?
Hungry outcry, hollow roar.
Is Çubak here at all,
He who cast strife on the world's whole yurt
—
Is that Çunak here at all?
The sainted elder, the man Bakay,
Famed as the Hungry Lion —
Is that batyr here at all?
The Argın Khan's Acıbay —
Forked of beard, bare of chest,
Sart-like in look, hollow-eyed —
Is that khan here at all?
Light on a horse, a colt's own match,
Sleepless, watchful on the road,

Keen edge of the black steel,
Khan Manas's Sırgak,
He who lays the moonlit world to waste,
Blind wretch of a father, that Çunak!
His strength enough for the whole world,
He and Ayköl, these two,
Are children of brothers.
Iraman's Irçuul,
Man Şuutu, capped like a yurt's felt crown!
Blind wretches, forty choro,
Have you seen what I have seen,
Have you known what I have known?
Have you sensed what I have sensed,
Have you heard news of the sovereign?
Blind wretches, forty falcons,
Have you slain the one turned foe
And shaken off your grief and greed?
Blind wretches, forty choro,
You forty, come from forty places,
you shoved.
Your horse grew fat, you found your ease,

	Her yerden gelip kırk oldun.	*From every land you came and made forty.*
	Gelip kondun Talas'a,	*You came and settled in Talas,*
	Çoro oldun Cakıp'ın	*You became choro of Cakıp's —*
	Atsız geldin bir çoro,	*One choro, you came without a horse,*
	Atsız gelen çoroya	*And on the choro come horseless,*
	Arkar ayaklı, tunç bilekli,	*Arkar-legged and bronze-wristed,*
	Küheylan atını bindirdi.	*He mounted him upon a courser.*
34730	Kürksüz geldin bir çoro,	*One choro, you came without a fur,*
	Kürksüz gelen çoroya	*And on the choro come furless,*
	Yakası altın, yeni tunç,	*Its collar gold, its trim new bronze,*
	Çift kat zırhlı, toygar gözlü	*Double-mailed and lark-eyed,*
	Ok geçmezi giydirdi.	*He clothed him in armor no arrow pierces.*
	Evsiz geldin bir çoro,	*One choro, you came without a house,*
	Evsiz gelen çoroya	*And the choro come houseless,*
	Tünlüğü altın, bağı tunç,	*Its smoke-ring gold, its cords of bronze,*
	İnsan girse çıkası gelmez	*Which one who enters never wants to leave*
		—
	Ak saraya yerleştirdi.	*He settled in a white palace.*
34740	Malsız geldin bir çoro,	*One choro, you came without herds,*
	Malsız gelen çoroya	*And to the choro come herdless,*
	Dağdaki yılkıdan dokuz tümen,	*Nine tümen from the mountain herds,*
	Toburçak, küheylan karışık,	*Toburçak and courser mixed,*
	Payını verdi er Manas.	*The man Manas gave out his share.*
	Kadınsız geldin bir çoro,	*One choro, you came without a wife —*
	Yüksük ağızlı, bota gözlü,	*Thimble-mouthed and camel-colt-eyed,*
	Oynak bakışlı, süzgün gözlü,	*Playful-glancing, languid-eyed,*
	Kırmızı entarili, hilâl belli,	*In red gowns, crescent-waisted,*
	Salınan güzellerden	*From among the swaying beauties*
34750	Kırgız'ın kızlarını verip,	*He gave the daughters of the Kirghiz,*
	Evli etti Han Manas.	*Khan Manas made him wed.*
	Dinsiz geldin bir çoro,	*One choro, you came without a faith,*
	Dinsiz gelen çoroya	*And to the choro come faithless,*
	Ak sarığı kazan gibi,	*His white turban like a cauldron,*
	Haykırsa sesi ezan gibi	*His voice, when he cries, like the ezan —*
	Molla verdi Han Manas.	*Khan Manas gave a mullah.*
	Doğru yoldan yürüttü,	*He led him on the righteous path,*
	Dinsiz gelen çoroya	*To the choro come faithless*
	Varlığı, birliği bildirdi.	*He made known the One who is.*

Atanın körü, kırk çoro,
Rakı içeceğine taş iç.
Az gelirse eğer,
Atanın kanını da kat, iç!
Balığının yağını iç,
Atanın körü, kırk çoro,
Hepiniz oynayıp yatacağınıza,
Ananın kanını iç!
Atanın körü, kırk şahbaz,
Gafil gafil ordo atarsın,
Padişah Manas sultanın
Bugün belasını çekersin.
İyi bak, bil, kırk çoro,
Bahadır Manas'ın gözü yiterse, Ayköl'ü alıp kaçarak
Bitmez tükenmez sözün var,
Eğrice bir yanın var,
Yiğidin gözü yok olursa,
Nice yerin öcü var,
Yer yer dağılıp kaçmazsan,

Blind wretches, forty choro,
Sooner than drink raki, drink stones.
And if that be too little,
Add your father's blood, and drink!
Drink the oil of your fish,
Blind wretches, forty choro,
Sooner than all lie here at play,
Drink your mother's blood!
Blind wretches, forty falcons,
Heedless, heedless you cast at ordo,
For your sultan, padishah Manas,
This day you will suffer the bane.
Look well and know, forty choro,
If batyr Manas's eye is lost, Carrying Ayköl off in flight
You have words without an end,
You have a side that leans to crookedness,
If the batyr's eye is gone,
Many a land has vengeance owed,
If you scatter not and flee each his way,

Kırk çoro, seni kırıp geçirecek hali var.
Han Manas'tan ayrılırsan,
Kırk çoro, senin Keñ-Kol'a diktiğin bağın yok,
Senin gerinip yatacak çağın yok.
Talas'ta kurduğun bağın yok,
Senin kurulup yatacak çağın yok.
Bütün kunduz derisini
Yarıp ikiye bölerek,
Paçana vurdurup,
Senin kasılıp yatacak çağın yok.
Hazineye sahip kılan,
Kara günde Manas hanın yok.
Han Manas'tan ayrılıp,
Düşünüp taşın, kırk çoro,
Senin oynayacak çağın yok.
Tan atana dek eğlenceyle,

Forty choro, there are those with strength to cut you down.
If you part from Khan Manas,
Forty choro, you have no vineyard planted at Keñ-Kol,
This is no season for you to lie and stretch.
You have no garden raised in Talas,
This is no season for you to lie at ease.
The whole of a beaver's pelt
Split and cut in two,
Stitched onto your trouser-cuffs —
This is no season for you to lie and strut.
He who made you lords of treasure,
On the black day you have no khan Manas.
Parted from Khan Manas,
Think and ponder, forty choro,
This is no season for your games.
In revels till the break of dawn,

Eğlenip duran kırk çoro,
Gündüzü kımız, gecesi kız –
Gülüp oynayıp yatarken,
Hani o Beecin'den gelen yiğitler,
Yiğit Manas bozkurda
Akraba olan erenler,
Besleme tayını yemiş olmalı,
Tepişip dövüşerek,
Denk kardeş olurum demiş olmalı!

Saf Manas bozkurdu
Çok çağırıp konukluğa,
Sinsi, sessiz ağıdan vermiş olmalı.
Zavallı kadın Kanıkey
Sultana sığınak olup,
Hazinesini saçtı diye,
Meke'ye doğru kaçtı diye,
Belli belirsiz söz duyarım.
Ölür ölmez bir canla
Söze başladı Akayar.
Arslan Manas, yiğit aslanı

Ölür ölmez bir canla
Alıp kaçıp Kanıkey
Meke'ye gitti diye duyarım.
Kuday bilir, Manas Han'ın
Eceli erişip öldüğünü,
Kuday bilir, Manas'ın
Kıyamet yüzünü gördüğünü,
Ya da Kuday bilir, Kanıkey'in
Ayköl'ünü sağaltıp
Sağ esen getireceğini!
Gerçek şu: Manas bozkurdun
Akrabası oldu düşmanı,
Kanıkey söylese söz dinlemeyip,
Kaplan Manas bozkurdunun
İçinde kaldı pişmanlığı.
Altını demire denk değilken,
Aldığını bilmeden semirince,

Forty choro who kept your revels,
Kumis by day, girls by night —
While you lay laughing and playing,
Where are those batyrs come from Beecin,
Those holy men who claimed kinship
With batyr Manas the grey wolf —
They must have eaten the foster colt,
Kicking and brawling with each other,
They must have said, I shall be an equal brother!
Guileless Manas the grey wolf
They called so often to guesting,
They must have given sly, silent poison.
The poor woman Kanıkey,
Being the sultan's refuge,
That she scattered his treasury,
That she fled away toward Meke —
I hear dim, half-spoken word.
With a life scarce clinging on,
Akayar had begun to speak.
Lion Manas, batyr lion —

With a life scarce clinging on,
Carried off in flight by Kanıkey —
Gone to Meke, so I hear.
Kuday knows whether Khan Manas
Met his appointed hour and died,
Kuday knows whether Manas
Looked upon the face of doomsday,
Or else Kuday knows whether Kanıkey
Will heal her Ayköl
And bring him back alive and well!
The truth is this: Manas the grey wolf's
Own kinsman turned his foe,
Though Kanıkey spoke, he would not listen,
And in tiger Manas the grey wolf
The remorse of it remained.
While his gold was not worth iron,
Fattening, not knowing what he took,

Malını yağmalayıp almıştı,
Bozgunu gerçekten salmıştı.
Talas'taki bahadırın
Hazinesini yıktıran,
Çınarını kesip deviren,
Gözcüyü büküp deviren,
Hazineyi Beecin'e
Ganimet edip yükleyen.
Vurucu Kuday vurmuştu,
Kökçököz ile Közkaman
İşte böyle oyun etmişti.
Issız kalan Talas'ım,
Esen olsun Manas'ım!
Kanıkey'e değdi mi,
Közkaman'ın mızrağı,
Gölgesi ulu aslandan ayrılıp,
Ne eder ki bu yerde,
Kırk çoronun çaresi.
Kaçkını akraba sayıp da,
Gördük mü bu Kıtay'ın hayrını. Ne zaman görürüm kaplanı,
Ansızın söz bulan,
Karanlıkta göz bulan,

He had plundered off his goods,
He had wrought the rout in earnest.
Of the bahadur in Talas
He who wrecked the treasury,
Who felled the plane tree, laid it low,
Who bent and toppled the sentries,
Who loaded the treasure for Beecin
And made of it his spoils.
Striking Kuday had struck,
Kökçököz and Közkaman —
Such was the game they played.
My Talas left desolate,
May my Manas be safe!
Did it reach Kanıkey,
The lance of Közkaman?
Parted from the great shading lion,
What in this place can avail,
The remedy of the forty choro?
Counting the runaway as kin,
Have we seen good of this Kıtay? When shall I see the tiger,
He who finds words in an instant,
He who finds eyes in the dark,

Kükrese zapt olunmaz,
Karanlıkta yol yürüse
Bozkır tilkisinin izine düşse yanılmaz,

Ermişliğin hayrını,
On iki pîre el veren
Koçyiğidim Bakay, nerdesin?
Tuğ tutan Serek'im,
Doğru cana gerekli olanım,
Doğanım müşküle düşmüş,
Gördün mü Közkaman'ın armağanını.
Akbaltay'ın Çubak'ım,
Geniş göğüslü yaramazım,
Gelen kara Kalmak'a
Senin gerilip vuracağın vakittir.

Who, roaring, cannot be restrained,
Who, walking roads in darkness,
Errs not though he tracks the steppe-fox's trail,
The blessing of sainthood,
He who gave his hand to twelve pirs —
My ram-batyr Bakay, where are you?
My Serek who bears the standard,
Needed by every honest soul,
My falcon has fallen into hardship —
Have you seen Közkaman's gift?
My Çubak, Akbaltay's son,
My broad-chested unruly one,
Against the black Kalmak that comes
Now is your hour to draw taut and strike.

Sarala gibi at binen,
Sarı meşin şalvar giyen,
Püskülsüz mızrak alıp,
Beline yalın kılıç kuşanıp,
Peygamber sultanın dini ak,
Beecin'de kalmış altın taht.
Akına çıksa dönüp bakmaz,
Yılmayan aslandın,
Yolu uzak kara Kalmak'ın
Sen yolunu bilirdin, erdin,
Belini sıkıca kuşanan,
Gülmeyip asık duran,
Yedi millet düşman gelse,
Kaftanı omzunda dalıp saldıran.

Riding a horse like Sarala,
Wearing breeches of yellow leather,
Taking a lance without a tassel,
Girding a naked sword at his waist,
White is the faith of the prophet-sultan,
The golden throne left in Beecin.
Riding to the raid, he looks not back,
You were the unflinching lion,
Of the black Kalmak whose road is far
You knew the road, you were the man,
He who girds his waist up tight,
Who never laughs but glowers grim,
Though seven nations come as foes,
Who plunges to the charge, kaftan on shoulder.

Şahbaz Almam, bozkurdum,
Kahrolası başa gün düştü,
Hızır değmiş Manas'a
Dönülmez cehennem gecesi çöktü.
Keşfe çıkmadan kaygılandık,
Kaplan aslanın, Han Manas'tan
ayrıldık.
Şahbazımın hayrını,
Alake'min çaresini.
Boy ölçüşecek çağ geldi,

Falcon Almam, my grey wolf,
On this cursed head the day has fallen,
On Manas whom Hızır touched
Has sunk hell's night without return.
We grieved before the scouting ride,
From your tiger lion, Khan Manas,
we are parted.
The blessing of my falcon,
The remedy of my Alake.
The hour to measure strength has come,

Ne zaman görürüm Alake,
Gidilecek çağ geldi.
Hızırlı Almam, kulak ver,
Kırışılacak dem geldi.
Hani o altmıştan artık olan,
Kırk çoronun en yamanı,
Hepsinin kıymetlisi,
Din-i İslam'ın ortası,
Keskin çeliğin özü.
Uzattığını geri çekmeyen,
Somurtan düşmandan kaçmayan,
Kara çelik keskin ağzım,
Hünkâr aslandan ayrıldık!

When shall I see Alake —
The hour for setting out has come.
Almam of Hızır, lend your ear,
The moment for the clash has come.
Where is he who was more than sixty,
The fiercest of the forty choro,
The treasure of them all,
The center of the faith of Islam,
The core of the keen steel.
Who never draws back what he thrust out,
Who flees not from the scowling foe,
My keen edge of black steel —
We are parted from the sovereign lion!

Ölü mü, diri mi, kim bilir,
Bir Yaradan, bir o bilir!
Kaplan Sırgak sendin,
Kaygı bilmez aslandın.
Kaplan hünkârın gözü yumulursa,
Kanıkey'in yaptığı ok geçmez –

Yerine kalacak sendin.
Beecin'e kaçtı, göçünü kes,
Bel bağlayıp teke tek vuruşup,
Sırgak'ım, sen beş Kalmak'tan
öç al!» Ok içinde yürünecek çağmış,

Oyunu bozup çiğneyip,
Ortalığı oynattı Kırgılçal,
Kırk çoroyu azarlayıp.
Kırgılçal'dan söz işitip,
Kırk Kalmak köküne ermiş,
Beecin'e kaçtı diye duyup.
O demde kırk çoro
Talas'ı yurt edinip
Konup kaldığı çağmış,
Gök kene gibi kabarıp,
Dolup kaldığı çağmış.
Her biri tümen çerilik,
Olup kaldığı çağmış.
Çarpacak dağ bulamayıp,
O demde kırk çoro
Vuruşacak düşman bulamayıp,

İçinden geçecek kor bulamayıp,
Atışacak ok bulamayıp,
Çarpıp ölecek dağ bulamayıp,

Sataşıp gidecek düşman bulamayıp,
Manas Han'ın kırk caysañı
Halife'ye varıp name alıp,
Kanzaada'dan hayır dua alıp,
On iki pîre el veren,

Dead or living, who can know,
The One Creator, He alone knows!
You were the tiger Sırgak,
You were the lion knowing no care.
If the tiger sovereign's eye is closed,
The arrow-proof mail that Kanıkey made —
You were the one to stand in his stead.
He fled to Beecin — cut off his caravan,
Bind your loins, fight man to man,
My Sırgak, on the five Kalmak
take revenge!» It was a time to walk amid arrows,
Breaking the game and trampling it,
Kırgılçal set all in tumult,
Berating the forty choro.
Hearing the word from Kırgılçal,
That forty Kalmak had reached their root
And fled to Beecin, so they heard.
At that moment the forty choro
Had made Talas their homeland,
It was the time they lay encamped,
Swollen like a grey-blue tick,
It was the time they lay full-fed.
Each of them worth a tümen of troops —
Such was the time they had become.
Finding no mountain to dash against,
At that moment the forty choro,
Finding no foe to fight,

Finding no ember to pass through,
Finding no arrows to exchange,
Finding no mountain to dash against and die,
Finding no foe to fall upon,
Khan Manas's forty caysañ,
Going to the Caliph, taking his letter,
Taking Kanzaada's blessing-prayer,
Giving the hand to twelve pirs,

	Bir de zayıpburuş adı alıp.	*Taking also the name zayıpburuş.*
	Hızır'ı anıp uyumadan,	*Sleepless, calling Hızır to mind,*
	İki gözü yangın olup,	*Both their eyes turned to fire,*
	Alev alev durduğu çağmış,	*It was the time they stood ablaze,*
	Mızrağı, kılıcı altı vakit	*Lance and sword at the six hours of prayer*
		—
	Biledikleri çağmış.	*It was the time they whetted them.*
	Altı ay binse arıklamaz,	*Ridden six months, it grows not lean —*
	Her biri küheylanı	*Each man his courser*
34950	Bağlayıp beslediği çağmış.	*Kept tethered and fattened at that time.*
	Her biri caymadan,	*Each man, unswerving,*
	Kuşanıp giydiği çağmış.	*At that time stood girded and arrayed.*
	Beşi şöyle dursun, Beecin'e	*Let alone five — upon Beecin*
	Saldıracak çağıymış,	*It was their season to fall,*
	Yarıp geçecek tavındaymış.	*They were tempered to cleave clean through.*
	Bağlıdaki küheylana,	*For the courser at the tether-line,*
	Manas'ı duyup yanarak,	*Burning at the news of Manas,*
	Hepsi şahbaz bozkurtlar	*All of them falcon grey wolves,*
	Koşa koşa seğirtip.	*Darting off at a run.*
34960	Alelacele namaz kılıp,	*Praying the namaz in haste,*
	Küheylanlarını eyerleyip,	*Saddling their coursers,*
	Cenk pusatını kuşanıp,	*Girding on their gear of war,*
	Mızrağını, tüfeğini, kılıcını	*Lance and musket and sword*
	Yerli yerine bağlayıp.	*Each binding in its proper place.*
	Sancak elde dalgalanıp,	*The banner rippling in the hand,*
	Keskin çelik Zulpukor	*The keen steel Zulpukor*
	Ellerinde parıldayıp.	*Glittering in their grasp.*
	Okluklu kemeri	*The quivered belt*
	Üstten sıkıca bağlayıp,	*Bound tight up above,*
34970	Ateş gibi gözleri alev saçıp,	*Their fire-like eyes shooting flame,*
	Davulu döverek,	*Beating upon the drum,*
	Hepsi birden düşman yönüne	*All together toward the foe*
	Hazırlanıp durarak.	*Standing made ready.*
	Kırk çoro Manas'ın kanadı,	*The forty choro, Manas's wing,*
	Altmış kadar sayısı,	*Some sixty in their count,*
	Karşı gelen düşmanı parçalayıp,	*To tear apart the foe that comes,*
	Hunharları belaya salmak	*To cast the bloodthirsty into bane —*

âdeti. Atı esirgemeden, hey, bol yürüyüp.
Sıra sıra dizilip,
Acıbay, Bakay iki han,
Tuğ tutan bu ikisi,
Almambet, Çubak ikiz er,
Öncü keşfe çıkan bunlar.
Sırgak, Sergek ikizi,
Şuutu kul, Irçı beraber,
Bayçoro ile Tölgöçü,
Odukan'ın Ormombek'i,
Bozuul önde, körpesi,
Kırkların başı Kırgılçal,
Yaman pehlivan Tazbaymat,
Adıkan'ın Akcoltoy'u
Hep bir arada, aceleyle yol alıp,
Her biri tümen ordu gibi.
Kırk çoronun birisi –
Mızrak ustası, becerikli aslan.
Kırk çoronun birisi –
Aybalta çalan sağlam aslan.
Kırk çoronun halini sorma,
Kara kana doyarlar,
Kızılca kıyamet cenk büyürse,
Kaçmadan altı ay vuruşurlar.
Ecelden geri dönmezler,

Karşı gelen düşmandan kaçmazlar.
Manas Han'ın kırk caysañı –
Giydiği samur, kara börk,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem aslan,
Hepsi pehlivan, kara-gök yiğit.
Kırk çoronun tamamı

Talas boyunca yukarı yol alıp,
Atı esirgemeden, bol yürüyüp,
Koşa koşa arslanlar,
«Gittiği yol budur» deyip,

such their custom. Sparing not the horse, hey, riding hard.
Drawn up rank on rank,
Acıbay and Bakay, the two khans,
These two bearing the standard,
Almambet and Çubak, the twin men,
These riding out as vanguard scouts.
Sırgak and Sergek, the twins,
Şuutu the slave, Irçı beside,
Bayçoro and Tölgöçü,
Odukan's Ormombek,
Bozuul in front, his youngest,
Head of the Forty, Kırgılçal,
The fearsome wrestler Tazbaymat,
Adıkan's Akcoltoy —
All together, taking the road in haste,
Each of them like a tümen host.
One of the forty choro —
A master of the lance, a deft lion.
One of the forty choro —
A stout lion who swings the battle-axe.
Ask not the state of the forty choro:
They drink their fill of black blood,
If crimson doomsday battle swells,
Six months they fight without fleeing.
From the appointed hour they turn not back,
They flee not from the foe that comes.
Khan Manas's forty caysañ —
Clad in sable, black-capped,
Tall of stature, broad of shoulder,
Wrestler and lion both,
All wrestlers, black-grey batyrs.
The whole of the forty choro,

Taking the road up along Talas,
Sparing not the horse, riding hard,
The lions at a run,
Saying, «This is the road he took,»

Kötörmö'yü aştıydı,
Suusamır'a bastıydı.
Kayalıkları sıyırıp yol alıp,
Uzaktan gözcü, hey, gözetmeden,
Küheylanları, hey, esirgemeden.
Kimi yerde, hey, kırk çoro
Üzengi vurup yarışarak.
Kimi yerde kırk çoro,
Hep küheylan, gök kaşkalar
Ağızlarıyla kapışıp.
Hepsi küheylan, soylu atlar,
Bastıkları yer tozuyup,
Koca kazan gibi kesekler
Kırk çoronun başına
Kıvılcım saçıp savrularak.
Yamaca çekip yol yürüyüp,
Atı esirgemeden, hey, bol yürüyüp.
Çukur, derin koyakları basıp,
Yalçın yüksek dağları aşıp.
Engebeli dağlar boyunca
Ayrık otlu geniş meydan,
O geniş meydanı bastı işte.
Ulu dağlardan yol yürüyüp,

Becerikli Bakay, han ağan,
Atı esirgemeden, hey, bol yürüyüp,
Eçki-Ölbös'ün, hey, Eki-Çat'ına
İşte o zaman aşıp girip, hey,
yattı işte.
Kırk çoroya dönerek,
Hızırlı Bakay, koca aslan,
Değerli sözünü dedi işte:
«Gecikmeden kaçkın kondu mu?
Atanın körü, kırk caysañ,
Senin gerekli vaktin geldi mi?

Bu yere, yiten kaçkın
kondu mu,
«Aşağıdaki kaçkın kurtulmaz,

Had crossed over Kötörmö,
Had set foot on Suusamır.
Skirting the crags, pressing the road,
No lookout, hey, watching from afar,
Sparing, hey, their coursers not at all.
In some places, hey, the forty choro
Racing, striking with the stirrup.
In some places the forty choro —
All coursers, grey-blazed steeds —
Snapping at each other's mouths.
All coursers, horses nobly bred,
The ground they trod rising in dust,
Clods big as mighty cauldrons
About the heads of the forty choro
Whirling, scattering sparks.
Pulling up the slope, riding the road,
Sparing not the horse, hey, riding hard.
Treading the deep-sunk hollows,
Crossing the sheer high mountains.
Along the rugged mountain chains
The wide field of couch-grass —
That wide field they trod at last.
Riding the road down from great mountains,
Deft Bakay, your khan elder brother,
Sparing not the horse, hey, riding hard,
To Eçki-Ölbös's, hey, Eki-Çat
Crossing over then and entering, hey,
there he lay.
Turning to the forty choro,
Bakay of Hızır, the great lion,
Spoke now his precious word:
«Has the runaway camped without delay?
Blind wretches, forty caysañ,
Has your needful hour now come?

In this place, has the vanished runaway made camp?
«The runaway below shall not escape —

Kırk çoro, akına çıkınca yolun
uğurlu mu oldu?
Pazarlı bahtın açılıp,
Senin tüm kederin saçılıp.
Kara çelik, ok geçmez,
Atanın körü, kırk caysañ,
Giyilecek çağ geldi.
Kaçkınları karga sürüsü gibi,
Çorolar, saldıracak çağ geldi.
Kakıp tokmaklayarak,
Bahadırlar, saldıracak çağ geldi!
Han Manas'ın eski börkü,
Gem vurmadan yalın binip,
Kaçkına binilecek çağ geldi.

Iraman'ın Irçuul'u,
Uçkuru püsküllü, kırk boğumlu,
Şimdi önümde ır söyle.
Falcı kara Tölök'üm,
Falını çek, göreyim.
Mızrak tutup, saf bozup,
Ecel gelirse okla uçup,
Kızıl kırgın göreyim!»
Iraman'ın Irçı'sı
Ir söyleyip söze girdi,
Falcı kara Tölök'ü
Falını çekiverdi işte:
«Giden kaçkın konmuştur,
Yolunuz uğurlu olmuştur.
Kırlardaki pınar gibi
Kavuşulacak çağıymış,
Ak buğdayın unu gibi
Yoğrulacak çağıymış,
Ak ceylanın kılı gibi
Sıyrılıp çıkılacak çağıymış.
Gökteki Çoban Yıldızı gibi
Tan ağaracak çağ mıdır,
Ayköl sağ esen kavuşup,

Forty choro, riding out to the raid, has your road
proven blessed?
Your bartered fortune opening,
And all your sorrow scattering.
Black steel that no arrow pierces,
Blind wretches, forty caysañ,
The hour has come to don it.
Upon the runaways like a flock of crows,
Choros, the hour has come to fall.
Battering and bludgeoning,
Bahadurs, the hour has come to attack!
Khan Manas's old kalpak —
Riding bare without a bridle,
The hour has come to ride the runaway down.
Iraman's Irçuul,
Tassel-corded, forty-jointed,
Sing now your song before me.
My dark diviner Tölök,
Cast your lot, and let me see.
Gripping the lance, breaking the ranks,
If the hour comes, flying with the arrow,
Let me see the crimson slaughter!»
Iraman's Irçı
Began his speech with song,
The dark diviner Tölök
Cast forth his lot at once:
«The fleeing runaway has camped,
Your road has proven blessed.
Like the spring upon the steppes,
It is the season for reunion,
Like the flour of white wheat,
It is the season to be kneaded,
Like the hair of the white gazelle,
It is the season to slip free and out.
Like the Shepherd's Star in heaven,
Is it the hour when dawn grows pale,
Ayköl restored alive and well —

Dost olunacak çağ mıdır!».

Fal çekip doğrusunu deyip:
Töre ağam Manas Han gelir –
diye söyleyip,
Sözünü bitirmeden,
Ardından bir bağırış,
Akayar ile Kanıkey,
Onlar da gelir uzaktan,
Manas deyip uran çağırıp.
Yaman yengem Kanıkey,
Yele gibi gür güzelim saçını,
Tepesine sarıp düğümlemiş,
Başına bastırıp giymiş.
Kara ağızlı aybaltayı
Bileğine sımsıkı dolamış,
Kara çelik Arkesken'i
Kınından sıyırıvermiş.
Kara kaşka küheylanın
Kolanını sıkı çekip,
Kuskununu uzatıp,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Bir o yandan bir bu yandan tepinip,
Kadın başını er kılıp,
Koskoca başını tuğ kılıp,
Kaçkınların izine,
Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovalamış.
Kuru izine ot koyup,
Ağara ağara kovalamış.
Altı aslanın körpesini,
Allah'ın sevdiği kulunu
Akkula'ya bindirip,
Akolpok kürkü giydirip,
Akkelte gibi büyük tüfek,
Omzuna asılınca o cânım,
Sırtının süsü aynası,
Kapışan düşmana salınca,
Emanet canın avuncu,

Is it the hour to be made friends!»

Casting the lot and speaking true:
My töre elder, Manas Khan, comes —
so he spoke,
And before he finished speaking,
Behind him rose a cry:
Akayar and Kanıkey,
They too come from afar,
Shouting Manas as battle-cry.
My formidable elder sister Kanıkey —
Her lovely hair, thick as a mane,
She had wound and knotted on her crown,
Pressed down upon her head and worn.
The black-mouthed battle-axe
She had lashed fast about her wrist,
The black steel Arkesken
She had whipped out of its sheath.
Of the black-blazed courser
Drawing the girth up tight,
Letting out the crupper-strap,
Laying the whip on right and left,
Spurring now this side, now that,
Making her woman's head a man's,
Making her great head a standard,
On the runaways' trail —
Setting grass on their yellow trail,
She had chased them, paling yellow.
Setting grass on their dry trail,
She had chased them, growing white.
The youngest of six lions,
The servant beloved of Allah,
She mounted on Akkula,
Clothed him in the Akolpok fur,
A great musket like Akkelte —
When slung on his shoulder, that dear one,
The mirror-ornament of his back,
When loosed on the grappling foe,
The solace of the loaned-out life,

Sesi yüksek, namı belli,
Atışmaya düşman çıkıp gelse,
Emanet canın yoldaşı.
Şakayla atsa Oçogor,
Sahiden sıkınca Çorkelte,
Nişan alınca Koyçagır,
Üstün çelikten Almabaş.
Altmış günde bozulmaz,
Uzak yakın ayırt etmez,
Canlı tüfek Akkelte
Manas Han'ın boynunda.
Ay vurmuş gibi parıldayıp,
Gökten inmiş altı çelik,
Kılıçların en sağlamı,
Manas'ın aldığı Zulpukor
Bileğinde parıldayıp,
Bölökbay'ın yaptığı Sır mızrak
Dizinin ardında sallanıp.
Sancak dağ gibi görünüp,
Horoz gibi kabaran koca aslan,
Opol Dağı gibi görünüp.
Almambet, Çubak, Bakay'ın,
Ayköl'ü karşılarında görünce,
Bir daha görüşemeyecekmiş gibi,
Yas tutup duran erenlerin
Gözlerinin yaşı dökülüp,
Padişahları Manas aslan.
Şahbazların gözüne
Ölmemiş, diri görünüp.
Kırk çorosu çığrışıp,
Atasını görmüş gibi,
Bir Kuday'a dileği
Edip durur hıçkırarak.
Almambet, Bakay arslanlar,
«Baabedin!» deyip dua edip, Yayılıp yatmaktaymış.
Koroşon'a koyun adayıp,
Alda Teâlâ'ya, tek olana,

Its voice loud, its fame well known,
If a foe come out to trade shots,
The comrade of the loaned-out life.
Firing in jest, Oçogor,
Squeezed in earnest, Çorkelte,
Taking aim, Koyçagır,
Of steel surpassing, Almabaş.
In sixty days it fails not,
Marks no difference of far and near,
The living musket Akkelte
Hangs at Khan Manas's neck.
Gleaming as if moonstruck,
Six steels come down from heaven,
The stoutest of all swords,
Zulpukor that Manas took
Glittering at his wrist,
The Sır lance that Bölökbay made
Swaying there behind his knee.
The banner looming like a mountain,
The great lion swelling like a rooster,
Looming like Mount Opol.
Almambet, Çubak, and Bakay,
Seeing Ayköl there before them,
As if they should never meet again,
The holy men who kept their mourning,
The tears spilling from their eyes —
Their padishah, Manas the lion,
To the eyes of the falcons
Appeared not dead but living.
His forty choro cried aloud,
As though they had seen their father,
Their plea to the one Kuday
They kept making, sobbing hard.
Almambet and Bakay, the lions,
Praying, crying «Baabedin!», He lay stretched out at ease.
Vowing a sheep to Koroşon,
To Alda Most High, the only One,

Ay tuynaklı at adayıp,
Her dileğini tez söyleyip.

Vowing a moon-hoofed horse,
Speaking swiftly every plea.

Bozkurt töröm geldi diye,
Dileği Kuday verdi diye,
Kopan çelik yeniden bitişip,
Kaplanı gördüklerinde,
Manas Han'ın kırk caysañı
Hep birden sevinip.
Gökten yıldızlar dökülüp,
Bozkurt aslana kırk çoro
Sağ esen kavuşup.
Kaplan Bakay, er bozkurt,
Kaçkın izini kovalayıp,
Kıyı boyunca sıyırıp,
Cerge-Talaa'yı dolaşıp,
Moynokço'yu aştıydı,
Üç-Aral'ı bastıydı,
İle'nin başı Üç-Aral,
Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu,
İkisini art arda aştıydı,
Künes, Cıldız çift ova,
Bırakmadan ikisine bastıydı,
Közkaman ilerleyip dayanmış,
Ambal Dağı'nın eteğinden,
Kurtulduk diye sevinip.
Dert tasayı hep dağıttık diye,

Saying, My grey wolf töre has come,
Saying, Kuday has granted the plea,
The broken steel knit whole again —
When they beheld the tiger,
Khan Manas's forty caysañ
Rejoiced all as one.
Stars spilling from the sky,
The forty choro with the grey wolf lion
Were joined alive and well.
Tiger Bakay, the grey wolf man,
Chasing the runaways' trail,
Skirting along the edges,
Rounding Cerge-Talaa,
Had crossed over Moynokço,
Had set foot on Üç-Aral,
Üç-Aral at the İle's head,
Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu —
Both he crossed one on the other,
Künes and Cıldız, the twin plains —
He trod them both, leaving neither,
Közkaman had pushed ahead and halted
At the skirt of Mount Ambal,
Rejoicing, We have got free.
Saying, We have scattered all our care and grief,

Gönüllü vardıkları kara bozkurt töröyü.

The black grey-wolf töre they had gone to willingly.

«Kandırıp dolandırıp aş verip,

Adamakıllı boğazladık» diye,
Beecin'e haber salmaya,
Kakançı'nın hanına,
Karıkan'ın huzuruna
Müjde verip varmaya,
Kırk boy Kıtay çok yurdun
Bir hanlığını almaya,

Saying, «Tricking and beguiling, giving food,
We have throttled him for good,»
To send the word to Beecin,
To Kakançı's khan,
Into Karıkan's presence
To come and bring glad tidings,
Of the forty-tribed Kıtay's many lands
To take a khanate for their own,

Kaçan Kalmak sevinip,
Eyer beli gibi yokuşa.
İz süren Bakay kaplan
Eğilip varıp baktıydı.
Boz alaca pus, kızıl tuğ,

The fleeing Kalmak, rejoicing,
Up a slope like a saddle's spine.
Bakay the tiger, following the trail,
Bent low, drew near, and looked.
Grey mottled haze and crimson standard,

Kıtay'ın büyük bayramı gibi,
Baksan Kıtay şamata içinde.
Davulunu çalmıştı,
«Manas'ı kesme oyunu» diye, Oyunu
başkasına edersin,
Kalmakları kıvır kıvır,
Coşkuyla oynamışlardı,
Han Bakay'ın girdiğini
Gözcülükte duran Celdeyboz
Apaçık görüp kalmıştı.
Altındaki küheylana
Kamçı basıp bağırıp,
Közkaman'a, Kökçököz'üne
Uranını söyleyip çağırıp.
«Kökçököz ile Közkaman!
Vurucu burkan vurmuştur,
Saf Manas, kırk şahbaz
Ardından kovalayıp durur.
Almambet keşfe çıkmıştır,
Hızırlı Manas aslan geldi,
Evliya soylu er Bakay,
Düşünsen müşkül, kara iş,
Sarı izine ot koyup,
Sarara sarara kovalamaktadır.
Kakan'a değin kovalayıp,
Kızılca kıyamet salmaya,
Kırk şahbazın tamamı
Söz verip ant içmiştir.

Like the great feast-day of the Kıtay,
Look — the Kıtay all in uproar.
They had beaten on their drum,
Calling it «the game of cutting Manas»
— You will play your game on another,
The Kalmaks writhing and twisting,
Had danced in wild high spirits,
That Khan Bakay had entered
Celdeyboz, who stood on watch,
Had seen full plain and clear.
The courser under him
He whipped and shouted loud,
To Közkaman and his Kökçököz
Crying out his battle-call.
«Kökçököz and Közkaman!
The striking burkan has struck,
Guileless Manas and forty falcons
Keep pressing in pursuit behind.
Almambet has ridden out to scout,
Manas the lion of Hızır has come,
The man Bakay of sainted stock —
Think on it: hardship, black affairs —
Setting grass on the yellow trail,
Comes chasing, paling as he comes.
To chase us even unto Kakan,
To loose the crimson doomsday,
The whole of the forty falcons
Have pledged their word and sworn the oath.

Manas'ı yetkin handı,
Çoronun en kötüsü bile
Bin kişiye bedeldi.
Kazdığın çukur başa geldi,

Manas was a khan complete,
Even the worst of the choro
Was worth a thousand men.
The pit you dug has found your head,

Zavallı cana kara gün geldi,
Ne kadar desem de söz dinlemeden,

Hanlarımı Kuday mı vurdu?
Kakan'a değin kovalayıp,
Burut'u Kuday mı vurdu,
Gece gündüz yol tepip,
Kaçalım desem yanaşmazsın.
Kamçılanacak çağ geldi,
Ay Közkaman, onmazsın!

On the poor soul the black day has come,
However much I spoke, you would not listen —
Has Kuday struck my khans?
Chasing even unto Kakan,
Has Kuday struck the Burut?
Pounding the road by night and day —
When I say let us flee, you will not come.
The hour of the whip has come,
Ay Közkaman, you will not prosper!

Bütün çorolar seğirtti,
Öldü denen Manas Han,
Görsen bugün dirildi.
Ganimet alıp Kırgız'ın
Kızlarını kadın edersin.
Yamanı Manas öldü diye,
Umursamadan durursun.
Manas'ın şahbazını gördüm,
Kahrolası Közkaman,
Çaresini nasıl bulursun?
Ulu-Beecin köklü şehir,
Oraya varamadan Közkaman,
Ölüp kalacak halin var.
Sıkılınca karaca vurursun,
Canın sıkılmasa, hınzır,
Kızlarla oynayıp yatarsın,
Sıkıntıyı bugün çekersin.
Gözcüye haber ver desem,
Kakan'a haber sal desem,
Kapıştığını bırakmayan
Pehlivanlardan al desem,
Yardımcım olmazsın,
Hepimizi kırdırdın,
Ay Kökçököz, onmazsın!
Derin kazılan çukur geldi,
Manas'ına denk,
Baksana, Bakay heybetli geldi.
Sıkılınca kulan vurursun,

All the choros came running,
Manas Khan who was called dead —
See, this day he has risen.
Taking spoils, the Kirghiz
Daughters you would make your wives.
Saying the dread Manas is dead,
You stand by unconcerned.
I have seen Manas's falcon,
Accursed Közkaman,
How will you find the remedy?
Great-Beecin, city deep-rooted —
Before you reach it, Közkaman,
Yours is a state to die in.
Bored, you go shooting roe deer,
And when not bored, you swine,
You lie sporting with the girls —
This day you will suffer the strait.
When I say, send word to the lookout,
When I say, send news to Kakan,
When I say, take from the wrestlers
Who never loose what they have gripped,
You will not be my helper,
You have had us all cut down,
Ay Kökçököz, you will not prosper!
The deep-dug pit has come around,
The equal of his Manas —
Look, Bakay has come in majesty.
Bored, you go shooting kulan,

Beecin'den gelme şaşkın,
Yiğitleri var demeden
Bey gibi oynayıp yatarsın!
Ay Kökçököz, Közkaman,
Ganimet kız alacağına oyununu al,

Becerikli kız alacağına ananı al,

Törelice kız alacağına tedbirini al!

Benim gördüğümü gördün mü,
Azıp yatan kaba it,

Benim bildiğimi bildin mi?
Sarp dağın çıkıntısından,
Sarkık kayalık burundan,
Semer kaşı gibi dar geçitten
Buram buram toz çıkar.
Fışkıran toza baktım,
Gök küheylanın tozuymuş,
Üstündeki binicisi
Bakay'a benzer bir canmış.
Öfkeyle kopan bağırış,
Kulağımı ben versem –
Manas deyip uran çağırır,
Onun ardına baksam –
İriliği dağın dengi,
Rast geleni yiyecek gibi.
Hani, altın tahtı yağa bulayan,
Beecin'den pehlivan toplansın,

«İslam dinine girmez» diye,

Bir sefer daha sürer ha!
Öz atasını yere seren,
Ölmeyip sağ kalanlarla,
Körpe kamış pişene dek,
Çayır çiçeği savrulana dek
Sıkıca altı ay vuruşup,

Bewildered one come from Beecin,
Never saying, They have their batyrs,
You lie at play like a bey!
Ay Kökçököz, Közkaman,
Sooner than take captive girls, take up your game,

Sooner than take a deft girl, take your mother,

Sooner than take a highborn girl, take your precautions!
Have you seen what I have seen,
You coarse dog lying astray,

Have you known what I have known?
From the jut of the steep mountain,
From the overhanging rocky point,
From the pass narrow as a packsaddle's bow
The dust comes rolling up in coils.
I looked at the spurting dust —
It was the dust of the grey courser,
And the rider on its back
Was a soul resembling Bakay.
The shout that broke with fury —
If I but lend my ear —
He calls Manas as battle-cry,
And if I look behind him —
His bulk the equal of a mountain,
As if to devour whatever he meets.
Where is he who smeared the golden throne with fat — Let wrestlers muster out of Beecin,
Saying, «He will not enter the faith of Islam,»
He will drive yet one more campaign!
He who laid his own father low,
With those who did not die but lived,
Till the young reed ripened,
Till the meadow flower was blown away,
Fighting hard for six full months,

Beecin'e bela getiren,
Işıldayan altın tahtı
Terk edip fırlatan,
Şu duran Beecin'e
Azabın büyüğünü getiren,
Sarala'ya eyer vurmadan,
Ev kadar büyük burkanı
Secde etmeden boşayan.
Sarala'yı besleyip at eden,
Kırk boy Kıtay, güzelim yurdu
Koşup telaşla şahlanıp,
Hepsini bırakıp yad kılan.
Ününü gören ürkmüştür,
Ah dünya, yazık dünya,
Acayipten okumuş.
Önünde sis yarılır,
O Bakay'ın ardından
Alake'n gelir, görünür.

He who brought the bane on Beecin,
Who the shimmering golden throne
Abandoned and flung away,
Who on this standing Beecin
Brought the greatest of torments,
Without laying saddle on Sarala,
He who the burkan big as a house
Divorced without a single prostration.
He who fed Sarala and made him a steed,
The forty-tribed Kıtay, his lovely land —
Rearing up in haste and hurry,
He who left it all and made it strange.
Whoever saw his fame took fright,
Ah world, o pitiable world,
Schooled in wonders was he.
Before him the mist splits open,
Behind that Bakay
Your Alake comes in sight.

Onun ardına baksam –
Aç haykırış, kuru nara,
Ala bulut, gök boran,
Önü sıra yağan yağmur,
Öte ucu yer sisi –
Almambet'in işiymiş.
Dikkatle bak, Közkaman,
Bu takipçilerin içinde
Kaplan Çubak var imiş,
Vurucu Kuday vurur ha,
Öfkelenirse Han Manas,
Ulakan'ın Sırgak'ı
Ezip biçip kırar ha.
Bakay yetişirse bağlar ha,
Manas Han'ın kırk caysañı
Kızlarını çekip alır ha,
İşte böyle oyun eder ha!
Gündüzü kapalı, gecesi açık,
Günün düzeni bozuldu,

If I look behind him —
Hungry outcry, hollow roar,
Mottled cloud and grey-blue storm,
Rain that falls before his path,
Its far edge the mist of earth —
It was Almambet's own work.
Look with care, Közkaman,
Among these pursuers
Tiger Çubak is there,
Striking Kuday will strike, beware,
If Khan Manas is angered,
Ulakan's Sırgak
Will crush and hew and break, beware.
If Bakay overtakes, he binds, beware,
Khan Manas's forty caysañ
Will drag away your daughters, beware —
Such is the game they play, beware!
Day overcast and night laid bare,
The order of the day is broken,

Saygıyla dursan da sataşıp,
Though you stand in reverence, they assail —

Burkan böyle vurur mu!
Bu Kırgız, kırmadan durmaz,
Bir şey etmeden kalmaz.
Boz alaca bayraklı tuğ çıkar,

«Istan!» deyip uran çağırıp,
Dalga dalga çığlık kopar».
Celdeyboz böyle söyleyince,
Kökçököz'e, Közkaman'ına
Yetişip haber verince,
Cenk pusatını kuşanıp,
Beecin'den çıkma kılıcı
Kınından sıyırıp hazırlanıp,
Aybalta ile oçogorda
Usta olmuş bozkurtlar,
Her donanımını kuşanıp.
Közkaman'ı hiç sorma,

Would the burkan strike like this!
These Kirghiz will not rest without slaying,
They will not stand without some deed.
The grey-mottled bannered standard comes forth,
Crying «Istan!» for their battle-call,
Wave upon wave the scream breaks out.»
When Celdeyboz spoke thus,
When to Kökçököz and his Közkaman
He came up and brought the word,
Girding on their gear of war,
The sword brought out of Beecin
Whipping from its sheath, making ready,
With battle-axe and oçogor
The grey wolves grown to masters,
Girding on their every gear.
Ask not after Közkaman —

Mızrakçıların ustası kul,
Nice düşmanla atışıp
Ustalaşmış sağlam kul.
Altı yıl yaya yürüyüp,
Altmış kılıç yağlamış,
Kapıştığını yere sermiş.
Altmış dev öldürüp,
Ustalaşmış namlı yiğit.
Yedi yıl durmadan yaya yürüyüp,
İçlerine dalıp bastıydı.
Yetmiş kılıç kuşanmış,
Yetmiş devi yere sermiş,
Yetkin, sağlam büyücü,
Tüterek yanan koru gör,
Vardığı yerle vuruşup,
Şaşmadan değen oku gör.
Çukur gözlü, görmüş geçirmiş namlı,

Közkaman herkesten bir başka.

A slave, master of the lancers,
Trading shots with many foes,
A stout slave grown to mastery.
Six years he marched on foot,
Sixty swords he oiled,
He laid low all he grappled.
Sixty giants he slew,
A famed batyr grown to mastery.
Seven years unresting he marched on foot,
Plunging into their midst he trod.
Seventy swords he girded on,
Seventy giants he laid low,
A sorcerer complete and stout —
See the ember burning, smoking,
Fighting wherever he arrives,
See the arrow striking without fail.
Hollow-eyed, famed, seasoned by all he has seen,
Közkaman is a breed apart from all.

Şaşmaz değen oku gör.
Bu haberi duyunca,
Kükredi bağırarak,
Yanındaki askerini
Hazırlanın diye çağırıp.
Sırgak, Serek ikizler,
Şaşmadan vuran nişancısını,
Topunu birden hazırladı,
Çarpışa çarpışa ölmeye
Hazırlıksız bakıp kalmadı.
Çok düşmanın fendini bilen
Aybaltalı ustayı,
Şaşmadan kılıç çalan
Amansız sağlamı,
On başına bir baş,
Otuz cana bir iyi,
Altmışa bir usta,
Yüz başına bir sağlam,
Başbuğlarını seçti,
Aslen pehlivan Kökçököz
Boş yere bakıp kalmadı.
Kökçököz ile Közkaman
Art arda buyruk verince,
Akçe kadar canını esirgemeden,
Onbaşılar kuşatıp,
Mızrakları dikilip,
Ellibaşı, yüzbaşı
Askeriyle kapışıp,

See the unfailing striking arrow.
When he heard these tidings,
He roared out bellowing,
The soldiers at his side
Calling, Make yourselves ready.
Sırgak and Serek, the twins —
His marksman striking without fail,
He made ready all at once,
To die fighting blow on blow
He stood not gazing unprepared.
The master of the battle-axe
Who knew the wiles of many foes,
The pitiless stout one
Who swings the sword unerring,
One head over every ten,
One good man to thirty souls,
One master to the sixty,
One stout one over every hundred —
He chose their captains out,
Kökçököz, wrestler born and bred,
Stood not gazing idly by.
When Kökçököz and Közkaman
Gave order upon order,
Sparing life no more than a coin,
The corporals closing round,
Their lances bristling upright,
Chiefs of fifty, chiefs of a hundred
Grappling with their soldiery,

Mızrağın ucu tokuşup,
Sıkı hazırlanıp silahlanıp,
Sıkı kuşanıp tutuşup,
Yüz yüze gelip yiğitler,
Namlı Manas, Han Bakay,
Tepesinden Kara-Kır,
Kara-Kır'ı aştıydı,
Hani o kaçkın Közkaman,
Sisi gör, tozu gör,
Karşılıklı ölüşen canı gör.

The lance-points clashing tip on tip,
Arming, making ready hard,
Girding tight and grappling close,
The batyrs coming face to face,
Famed Manas and Khan Bakay,
Over the crest of Kara-Kır —
He had crossed the Kara-Kır,
And that runaway Közkaman —
See the mist, and see the dust,
See souls dealing death to one another.

Yağmuru gör, koru gör,
Manas Han'ın kırk şahbazı,
Acıbay, Bakay seçkinler,
Almambet, Çubak bozkurtlar,
Şuutu kul, Irçı beraberler.
Kökçököz ile Közkaman,
Görüldüğü yerde ustalar,
sağlamlar,
Pehlivanlara bağırıp,
Yaycılarını çağırıp,
Cellada haber verince,
Han Bakay, Manas'ın sağlamı
Yan yana yürüyünce,
Şimdi dinle Kıtay'dan kopanı.
Kökçököz ile Közkaman,
Bunlara balta çalmış olanlar,
Çevresine bakmadan,
Hep birden girdi cenge,
Sağa sola bakınmadan,
Yamanlar girdi cenge,
Kıl kadar canını esirgemeden.
Yağmur gibi yay çekip,

See the rain, and see the embers,
Khan Manas's forty falcons,
Acıbay and Bakay, the chosen,
Almambet and Çubak, grey wolves,
Şuutu the slave and Irçı together.
Kökçököz and Közkaman,
Where they were seen, the masters,
the stout ones,
Shouting to the wrestlers,
Calling up their bowmen,
When word was given to the headsman,
Khan Bakay, Manas's stout one,
When they marched side by side —
Now hear what broke loose from the Kıtay.
Kökçököz and Közkaman,
Those who had swung the axe at these,
Without looking round about,
All as one they entered battle,
Without glancing right or left,
The dread ones entered battle,
Sparing life not even a hair.
Drawing bows like rain,

Hepsi pehlivan Kalmaklar
Dolu misali ok atıp.
Öfkelenip bağırıp,
«Kakan!» deyip uran çağırıp,
Yüreklisi Közkaman
Nara atıp çatışıp,
Issız kırda o Kalmak,
Altı gün durmadan atışıp.
Hepsi sağlam, namlı yiğit,
Beecin'den seçilip gelme. Düğmesini
söküp çıkarıp,
İnsandan görünüşü bir başka,
Tepeden tepeye vuruşup,
Sakınmadan atışıp,
Haykıran gümbürtü,
Boz pus, kızıl kor,

The Kalmaks, wrestlers every one,
Shooting arrows like the hail.
Raging and shouting loud,
Crying «Kakan!» for their battle-call,
The bold-hearted Közkaman
Roaring aloud and clashing,
On the desolate steppe that Kalmak
Six days trading shots unceasing.
All stout ones, famed batyrs,
Come chosen out of Beecin. Tearing out the
button,
Their look a thing apart from men,
Fighting hilltop against hilltop,
Shooting without caution,
The screaming thunder-roar,
Grey haze and crimson ember,

Bozarıp yanan, tutuşan ok. Kara taşa çarparak.
Yedi gün durmadan vuruşup.
Birbirine Müslüman,
Kâfir ile karışıp,
Üstün gelemeden durdular.
Eceli tam erişemeden,
Aybaltayla vuruşup,
Birbirine karışıp gidemeden,
Karşılıklı, yüz yüze,
Mızrakla erişemeden,
Tüfekle atışarak.
Altın perçemli, kor kuşaklı,
Gördüğü yerde Almambet,
Azız Han'ın bir tanesi,
Ustalaşmış Arslan er,
Ağzını ateş gibi kızartıp,
Alake'n dalıp sakınmadan,
Atış ettiği yer orası.
Kıtay ile kıyasıya çarpışıp,
Pişip yetişen Alma'ñ değil mi.
Kakan ile atışıp,
Alışmış Alma'ñ değil mi,
Nice belalı kara günü,
Görmüş Alma'ñ değil mi.
Geniş sırtında Sırbarañ,
Kapıverip Alake'n,

The arrow paling, burning, catching fire.
Dashing on the black stone.
Seven days they fought unceasing.
Muslim against the other,
Mingling with the infidel,
They stood, and neither gained the day.
Their appointed hour not fully come,
Fighting with the battle-axe,
Unable to close and mingle through,
Face to face, each against each,
Unable to reach with the lance,
Trading fire with muskets.
Gold-forelocked, ember-belted,
Wherever he was seen, Almambet,
The only one of Azız Khan,
The lion man grown to mastery,
Reddening his mouth like fire,
Your Alake plunging without caution —
That is the place from which he fired.
Battling the Kıtay without quarter,
Is it not your Alma, ripened and matured?
Trading shots with Kakan,
Is it not your Alma, long inured?
Many a baneful, black-dark day —
Is it not your Alma who has seen them?
On his broad back the Sırbarañ,
Your Alake, snatching it up,

Kayran yengen Kanıkey,
Özenip sağlam düzmüştü,

Eyer üstünde ak heybe,
İçi dolu çelik kurşun,
Sarala'ya denk heybe,
Sarala'nın üstünden
Ak heybeyi aldı şimdi.
Ya Kuday'ım deyip yalvarıp,
Düğmesi tam bir dokuz,
İliği tam bir dokuz,

Kanıkey, the peerless elder sister,
Had fashioned it with care and made it strong,
Upon the saddle a white saddlebag,
Its inside full of steel bullets,
A saddlebag matched to Sarala,
From off Sarala's back
He took the white saddlebag now.
Pleading, saying, O my Kuday,
Its buttons a full nine in number,
Its buttonholes a full nine,

İliklerini çözerek.
Yaman tüfek Sırbaran'ı
Eğesiyle eğeleyip,
Kundağının* ardına
Fitiline* kor koyup,
Bir dolduruşta ikişerden
Sırbaran'ın içine,
Şakır şakır kurşun koyup.
Sert bakışıp atışarak,
Mihneti candan çekişerek.
Çelik kurşundan bir nice,
Gösterişli Alman almıştı.
Kökçököz ile Közkaman
Besbelli cellat, yaya yürük
Sesini sese ulayıp,
Deminki Alman, o kaplan
Gümbürtüye tutmuştu.
Duman çöküp, toz kaplayıp,
Yer görünmez olmuştu.
Çınlayıp Çinli aldırmadan,
Sırtlanın* Alman'ın attığına
Kökçököz, güçlü Közkaman
Yatıp kaldı aldırmadan.
Hep birden yanıp ok değse,

Salt Çinli yiğitler,
Olup bitene aldırmadan.
Aşkın yadacı Közkaman

Salıp durur yeli,
Pek düzenbaz Kökçököz
Kurup durur hileyi.
Yağmur gibi oku dökülüp,
Salt pehlivan bozkurtların
Yadacısı* ayrılıp.
Biri birini gözleyip,
Denk getirip vuramadan,
Hepsi pehlivan bahadırlar

Undoing the fastenings one by one.
The dread musket Sırbaran
He filed smooth with his file,
*Behind its stock**
He set an ember to its fuse,*
Two at a time in a single loading
Into Sırbaran's barrel,
Rattling, he rammed the bullets home.
Trading hard looks, trading shots,
Suffering torment to the very soul.
Of steel bullets a goodly store
The stately Alman had taken up.
Kökçököz and Közkaman,
Executioners plain to see, swift afoot,
Joining voice upon voice,
That Alman of a moment past, that tiger,
Had loosed a thundering volley.
Smoke settled, dust spread over all,
The ground could be seen no more.
The Chinese rang out, unheeding,
At what the hyena Alman fired*
Kökçököz, mighty Közkaman
Lay flat and paid it no mind.
Though arrows struck and burned all at once,
The Chinese warriors alone,
Paid no heed to what befell.
Közkaman, weather-sorcerer beyond measure,
Keeps loosing the wind,
The arch-schemer Kökçököz
Keeps weaving his ruse.
Arrows pouring down like rain,
Of the wolves who were pure champions
The weather-sorcerer stood apart.*
Each one watching the other,
Unable to land a leveled blow,
All of them champion baturs

Biri birine giremeden.
Közkaman'ın hâlin sorma,
İslam'ın öz kulunu,
Dini kara o domuz
Gerçek Kırgız'ın bir oğlu.
Şüpheli* hâlin söylentisi,
Kâfir diye onu küçümseme,
O da han soyunun dölüdür.
Er Manas'ın dedesi,
Cakıp Han'ın babası
Karakan yiğit öldüğünde
Karakan'ın sekiz oğlu –
Kimi tek, kimi ikiz oğul.
O kâfir Çin'e varıp doğmuştu.

Babası güçlü Karakan ölünce
Beecin'deki zuu kuyusu
Kara Han'ın sekiz oğlu
Emekler yaşta kalıp,
Belini doğrultamadan hepsi

Kendinden geçmiş, sersem kalıp,
Karakan'ın çocukları
Kendisi çocuk, toy körpe,
Ölmez gününü gördüğünde
Biri birini yedekleyip.
Karakan'ın sekiz oğlu
Kaygıyı iyice gördüğünde,
Han babası öldüğünde
Öfkelenip kâfir halkın
Han yağması – müşkül iş,
Kara Kalmuk'un, Mançu'nun

Ordugâhtan kalma töresi,
Han ölünce böyledir – deyip,–
Hanı ölen yurdu soyup,
Yağmalamak âdeti.
Sekiz oğul sekiz yana sürülüp,
Nereye gitti, izi yok,

Unable to close upon each other.
Ask not the state of Közkaman,
Islam's own born servant,
That swine of blackened faith
Is a true son of the Kırgız.
The rumor of his doubtful state —*
Scorn him not as an infidel,
He too is offspring of the khan's line.
Er Manas's grandfather,
Cakıp Han's father,
When the warrior Karakan died,
Karakan's eight sons —
Some single-born, some twin-born sons.
That infidel went to China and was born there.
When his father, mighty Karakan, died
The zuu well in Beecin
Kara Han's eight sons
Were left at the crawling age,
All of them, before they could straighten their backs,
Fell senseless, left dazed,
Karakan's children,
Themselves children, raw and tender,
When they saw their deathless day,
Each leading the other in hand.
Karakan's eight sons,
When they had seen sorrow to the full,
When their khan father died,
The infidel people, enraged —
The plundering of a khan is grievous work,
Of the Kara Kalmuk, of the Mançu,

A custom left over from the war-camp:
So it is when a khan dies — saying, —
To strip the land whose khan has died,
To plunder it is their habit.
The eight sons were driven to eight quarters,
Where they went, no trace remains,

Eli ardına bağlanıp.
Atışıp duran Közkaman
Babası Kırgız'dır, uysal,
Ayrılıp gitmiş düşüncesi,
Karakan ile bu domuz
Kardeş çocuklarındandır.
Cakıp gidip Çin'e,
Kaplan Manas aslanı bulmuştu.
Orozoy sürgün, Beecin'e,
Orozoy'un on oğlu
Kara Kalmuk'tan, Mançu'dan
Burkan'ı Tanrı imiş – deyip,–
Kara halktan böyle din bulmuştu.
Oğlu Kökçököz, Közkaman
İşte bu ikisi bir yuvadan,
Yuvadaş değil, art arda doğma
Yaman belini kuşanmış,
Altı ayda bir varıp yıkanmış,
Közkaman'ın yüzünü
Gören adam ürkmüştü,
Çinlilerin ilmini
Adamakıllı okumuştu.
Acayipten dua okuyup,
Közkaman'ın namını duyanlar
titrerdi.
Yürüdükçe toz çıkıp,
Kahrından can çıkıp,
Rast geleni parçalayıp,
Karşılaşanı yok edip,
Kökçököz ile Közkaman
At oyuncusu, yaya yürük,

Their hands bound behind them.
Közkaman, who stands trading shots —
His father is a Kırgız, mild of heart,
His mind has gone astray and parted,
Karakan and this swine
Are of brothers' children born.
Cakıp went off to China,
And found the tiger Manas, the lion.
Orozoy was exiled, to Beecin,
Orozoy's ten sons
From the Kara Kalmuk, from the Mançu,
Saying — Burkan, it seems, is God, —
Took such a faith from the black rabble.
His sons Kökçököz and Közkaman,
These two are of one nest,
Not nest-mates, but born one after the other,
He girded his dread loins,
Once in six months he went and bathed,
Whoever looked on Közkaman's face
Was struck with dread,
The learning of the Chinese
He had studied through and through.
Reciting spells of wondrous kind,
Those who heard Közkaman's fame
would tremble.
Dust rose wherever he walked,
Souls fled from his wrath,
Tearing apart whomever he chanced upon,
Destroying whomever he met,
Kökçököz and Közkaman,
Trick-riders on horseback, swift afoot,

Hazinelik büyük pehlivan*,
Tutuştu mu can bırakmayan,
İçse kana doymayan.
Ta baş günden beri huyu,
Değdiği yerin hepsine
Sala geldiği fesattır.
Beecin'in Karıkan'ının

Great champions worthy of the treasury,*
Who once grappled never release a soul,
Who drinking blood are never sated.
From the very first day their nature,
Upon every place they touched
Was ever to loose corruption.
Of Beecin's Karıkan

Pek güvendiği canı odur.
Kırk boy Çinli Kakan'ın
Bir soyunun hanı odur.
Bel bağladığı beli odur,
Karşısına çıkanın hepsine
O da kargaşa salan erdir. İnsanlar toplu yatarken,
Yiğide sıkıca ağı verip,
Beecin'e doğru yol tutup,
Manas Han'ın kırk yiğidi
Yükletip yığınla altın alıp,
«Yaman Manas öldü – deyip,
Öbür dünyayı gördü» – deyip,
O Kırgız'ın kızından,
Yüksük ağızlı, ceylan gözlü,
Salınıp süzülen güzelden
Seçip ganimet bini alıp,
Varı yoğu talan etmiş,
Fesadı adamakıllı salmış.
Bütün kunduz derisini
Yarıp paralayıvermiş,
Paçasına doldurmuş.
Beecin'e alıp gitmeye,
Han Manas'ın hazinesini
Tümünü yükleyip gece yol alıp,
Ganimet edip almış.
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,
Tepeden yıldız ayrılıp,
Yere ışık dökülüp,
Yer yarılıp ayrık otu
Çimeniyle göründüğünde,
Manas Han'ın kırk yiğidi,
Yamanı Bakay, Almambet

He is the most trusted soul.
Of the forty tribes of the Chinese Kakan
He is the khan of one whole line.
He is the loins on which they lean,
Upon all who come against him
He too is a man who looses havoc. While the people lay asleep together,
Giving the hero poison in full measure,
Setting out on the road toward Beecin,
Manas Han's forty warriors —
Loading up heaps of gold he took,
«Dread Manas is dead — saying,
He has seen the other world» — saying,
From among that Kırgız's daughters,
Thimble-mouthed, gazelle-eyed,
From the beauties who sway and glide,
Choosing a thousand as spoils he took,
He plundered all they had and held,
He loosed corruption through and through.
All the beaver pelts
He slit and tore apart,
And stuffed them into his trouser-legs.
To carry it off to Beecin,
Han Manas's treasury —
Loading the whole of it, traveling by night,
He seized it all as spoils.
When dawn whitened and broke,
When light touched the earth,
When the star parted from the crest,
Light spilling on the ground,
When the earth split and the couch-grass
Showed itself with its sward,
Manas Han's forty warriors,
The dread Bakay, Almambet

Uzaktan kartalca saldıran,
Tutuşsa insanın gücü yetmeyen,

Akbaltay'ın Çubak'ı –

Striking from afar like an eagle,
Whom no man's strength avails once he grapples,
Akbaltay's Çubak —

Zayıpburuş yiğidi.
Haberin var mıdır,
Han Manas'ın seçkin,
Kırk çora gibi yiğidi.
Kökçököz ile Közkaman
Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu,
Bu yolları aştığında
Öte yanı Çoñ-Cıldız'dır.
At dinlendirip, uyku uyuyup,
Aşıp koşan Közkaman
Tepesinden bastığında,
Mızrakçının en ustası,
O kaçanların içinde
Kökçököz bozkurt, en yamanı.
Çevresine bakmadan,
Mahmuzlayıp girişti savaşa,
Hiç mi hiç canını esirgemeden.
Çağrı salıp, söz dizip,
Demin duran Közkaman:
«Han Manas'ın kırk kartalı,
Atın başını çevirin,
Teke tek mızraklaşmaya
Söz veriyorum, durun hele!
Beni mızraklayıp sen yenersen,
Talas'a varıp konayım,
Gerçek Müslüman olayım!
Ak buğday ununu çiğneyeyim,
Bundan böyle ikilik, itlik
etmemeye
Kelâm-ı şerifi tutayım.
Allah Taala Kuday'ın
Birliğini iyice bileyim,
İyi dinle, Bakay, sözümü duy,
Şöyle böyle demeden,

Gerçek dinine gireyim!
Seni mızraklayıp ben yenersem,
Kakan'a varıp konuver,
Burkan'ı Tanrı imiş – deyip,

The warrior Zayıpburuş.
Have you had word of them,
Han Manas's chosen band,
Warriors like the forty çora.
Kökçököz and Közkaman —
Ögüz-Aşuu, Tay-Aşuu,
When one has crossed these roads,
Beyond them lies Çoñ-Cıldız.
Resting the horses, taking their sleep,
When Közkaman, racing over the pass,
Was pressed upon from the heights above,
The greatest master of the lance,
Among those fleeing ones,
Kökçököz the grey wolf, the dreadest of all.
Without a glance around him,
He spurred and plunged into battle,
Sparing his life not one whit.
Casting out a summons, stringing words,
Közkaman, who stood there but now:
«Forty eagles of Han Manas,
Turn your horses' heads about,
To single combat of the lance
I give my word — hold, stand fast!
If you lance me down and conquer,
Let me go and settle in Talas,
Let me become a true Muslim!
Let me taste the white wheaten flour,
Henceforth to work no more duplicity,
no more dog's treachery,
Let me hold to the Holy Word.
Of Allah Taala, of Kuday,
Let me know the Oneness well,
Listen well, Bakay, hear my word,
Without saying this or that,

Let me enter your true faith!
If I lance you down and conquer,
Go you and settle by the Kakan,
Saying — Burkan, it seems, is God, —

Bize gerçekten kâfir oluver! Âlemi bozan hanın gelsin!
Bir yeri nişan koyup,
Yeri ölçüp alalım,
Kırk çoraya kırk töröm,
Teke tek savaş kuralım.
Uğurlu Bakay, kaplan,
Teke tek vuruşup,
İçimizde ukde kalmasın!
Bir beyin kefaleti,
Altışar altışar töresi.
Han olduğun gerçekse,
Hanım Bakay, kaplan,
Kökçököz'ün sözü budur.
Uğurlu Bakay onu duyup,
Kâfire güvence* verdi işte,
Kara Mançu'nun, Çinlinin
Dediğine razı oldu işte.
Almambet, Bakay adı uyaklı
Kırk yiğidi dolaştırıp,
Geçide dizdi işte,
Er seçmeye durdu işte.
Manas Han'ın kırk kurdu,
Kimisi şaşırıp,
Kimisi teke teke
Ben çıkarım – diye çekişip.
Mızraklarını hazırlayıp,
Küheylanı tümden donatıp.
Yaradan'ın yazısına*
Boyunlarına gelse boyun eğip,

Gök demirden tolgayı
Kapatıp başa giyip,
Öfkelenip beriki,
Kaplan Bakay bağırıp:
«Manas Han'ın kırk yiğidi,
Gel beri! – diye çağırıp.

Manas Han'ın kırk yiğidi,

Become for us an infidel indeed! Let the khan who wrecks the world come forth!
Let us set a mark upon a spot,
Let us measure off the ground,
Forty törö of mine against forty çora,
Let us wage combat man to man.
Blessed Bakay, tiger,
Fighting man against man,
Let no grievance remain within us!
One bey's pledge as surety,
Six and six apiece, its custom.
If it is true that you are khan,
My khan Bakay, tiger,
This is the word of Kökçököz.
Blessed Bakay heard him out,
And gave the infidel his warrant, see,*
To what the black Mançu, the Chinese
Had said, he gave consent, see.
Almambet, with Bakay rhyming in name,
Led the forty warriors round about,
Arrayed them at the pass, see,
And stood to choose a champion, see.
Manas Han's forty wolves —
Some of them bewildered,
Some of them wrangling, saying
— I shall go forth man to man.
Making their lances ready,
Fitting out the coursers head to hoof.
*To the Creator's decree**
Bowing their necks should it come upon them,
The helm of grey-blue iron
They clapped shut upon their heads,
And the other, waxing wrathful,
Tiger Bakay cried aloud:
«Forty warriors of Manas Han,
Come hither! — so he called.

Forty warriors of Manas Han,

Mızrakçıdan erin gel,
Esirgemez aslanın gel,
Yan gelip kalmadan hepiniz gelin,
Kırk çorayı toptan kırarım,
Şaşkın gönlünüz yoksa eğer,
Atanızın körü, kırk çora,
Âlemi bozacak vaktin bu senin!
Yitirdiğin yiten bulunup,
Şerefin kül gibi* örtülüp,
İçi sıkılıp yatan kartallar,
Eğlencen bundan bulunup
Kurban olayım, kırk çoram,
Kara tüfek* çat dese,
Kaçıp bahtımı karartma!
Azgın tüfek* çat dese,
Ürküp bahtımı karartma!
Atanızın körü, kırk yiğit,
Kırkınız kırk yerden gelmiş aslandınız,
Kırkınız Han Manas'a kurttunuz.
Her birinizde, kırk çoram,
Arslan yüzlü heybet var,
Atışmaya çıkar Közkaman,
Teke teke çıkacak kiminiz var?
İyi düşün, kırk çora,
Teke teke hanginiz varırsınız?
Yaralı Manas sultanın
Vebali sevabı olur mu,
Yükünü hanginiz alırsınız?
Kırk yerden gelen kıymetlim,
Mızraklaşmaya hanginiz varırsınız?
Tozu hanginiz koparırsınız?
Ölçüp biçin, kırk kartal,
Vuruşmaya hanginiz varırsınız?
Eceli gelen kul ölmez mi,

Atanızın körü, kırk kartal,
Şerefi hanginiz alırsınız?

Come, your champion of the lancers,
Come, your unsparing lion,
Come all, not one left lolling at ease,
I shall break the forty çora wholesale,
If your hearts are not bewildered,
Blast your fathers' eyes, forty çora,
This is your hour to wreck the world!
What you lost shall be found again,
Your honor lies covered as with ash,*
Eagles who lie chafing within,
From this shall your sport be found —
Let me be your offering, my forty çora,
Should the black musket crack,*
Do not flee and blacken my fortune!
Should the raging musket crack,*
Do not shy and blacken my fortune!
Blast your fathers' eyes, forty warriors,
Forty of you came from forty places,
lions were you,
Forty of you were wolves for Han Manas.
In every one of you, my forty çora,
There is majesty lion-faced,
Közkaman comes forth to the duel,
Which of you will go out man to man?
Think well, forty çora,
Which of you will go man to man?
Of the wounded sultan Manas
Shall there be sin or shall there be merit —
Which of you will take up his burden?
My precious ones come from forty places,
Which of you will go to the lance-fight?
Which of you will tear up the dust?
Measure and weigh, forty eagles,
Which of you will go to the combat?
Does not the servant whose hour has come die?
Blast your fathers' eyes, forty eagles,
Which of you will take the honor?

Atışa sürsem uğurlu,
Sürüp yürütsem sayısız ordu,
Sen de burada duruyorsun.
Hanınız Bakay bağırıp,
Kırk kartalı çağırıp.
«Altın perçem, kor kuşak,
Azız Han'ın bir tanesi –
Kızıl mızraklı flamam,
Çin'den gelen armağanım.
Kakan'dan gelen kaplan,
Bir tanem, Han Manas'ın direği,
Kalmuk dinli kâfire
Almambet, burada duruyorsun,
Yadacı kara Kalmuk'a
Çareyi hanginiz bulursunuz?»
Deyip, böylece, Bakay Han
Ağzını toplayana dek,
Altmıştan da üstünü,
Kırk çoranın kartalı,
Teke Coomart at binen,
Demir gibi masmavi kaftan giyen,
Ecelden kıl kadar çekinmeyen,

Atışa sürülse dönmeyen.

Ölüm deyince sevinen,
Han olduğu belli olan,
Asık yüzünü bozmayan,
Uzandığından geri dönmeyen,

Ata hafif, taya denk,
Uykusu az, yolda tetik,
Kara çeliğin keskin ağzı,
Haberiniz var mıdır,
O da han soyunun dölü,
Han Manas'ın Sırgak'ı,
O da ay-âlemi kırıp geçirirdi,

Kurban olduğum afacanı.

Blessed if I drive him to the fight,
Should I drive and march a countless host,
You too are standing here.
Your khan Bakay cried aloud,
Calling the forty eagles.
«Golden forelock, ember sash,
The one and only of Azız Han —
My banner with the crimson lance,
My gift come out of China.
Tiger come from the Kakan,
My only one, Han Manas's pillar, Against the infidel of Kalmuk faith
Almambet, you are standing here,
For the weather-working black Kalmuk
Which of you will find the remedy?»
Saying thus, Bakay Han —
Before he could gather his mouth to speak,
More than sixty times over,
The eagle of the forty çora,
Who rides the steed Teke Coomart,
Who wears a deep-blue kaftan like iron,
Who shrinks not a hair's breadth from death,
Who turns not back when driven to the fight.
Who rejoices at the word of death,
Whose khanly birth is plain to see,
Whose stern face never alters,
Who turns not back from where he has reached,
Light on a horse, a match for a colt,
Short of sleep, alert upon the road,
The keen edge of black steel,
Have you had word of him —
He too is offspring of the khan's line,
Han Manas's Sırgak,
He too would break and rout the moonlit world,
The scamp for whom I would be offered.

Sağ kalıp büyürse,
Âleme yeter gücü,
Manas ile bu Sırgak
Kardeş çocuklarıdır.
Orta boylu, geniş omuzlu,

If he lives and grows to manhood,
His strength will suffice the world,
Manas and this Sırgak
Are of brothers' children born.
Middling of stature, broad of shoulder,

Yaman Sırgak, seçkin er,
Kırıp geçirecek çağıdır.
Ulakkan oğlu Han Sırgak
Kökçebiç'in başını çevirmişti,
«Bozkurt Bakay, Alake'm,
Görün, sözümü dinleyin!
Soyu bir olan kaçkına
Karışıp kalmaya,
Ecel yeterse ölmeye,
Elimden gelirse, Han Bakay,
Bir kez horluk edip görmeye,
Mızraklaşıp saf bozup,
Ecelim yeterse, okla uçup,
Kazılıp konmuş çukur görüp,
Kaynatılıp konmuş çor görüp,
Ölmeyenlerle kalarak,
Kendisi Kalmuk kul ile
Böyle alabildiğine vuruşup...
Ağam Bakay, Almambet,
Arslanlarım, dua verin!
Ecel yetip geliyorsa,
Öbür dünyanın yüzünü göreyim,
Yoksa, Yaradan yüz aklığı verirse
Öndeki kaçkın Çinlinin
Askerini ikiye böleyim.
Hem ağama kıyan Közkaman'ı

Yakalarsam kanını dökeyim.
Kurbanlığa keseyim,
Yol üstünde sürükleyip,
Yolu yordamı yitmiş harama

Bir temaşa edeyim!

Dread Sırgak, chosen champion,
This is his age for breaking and routing.
Han Sırgak, son of Ulakkan,
Had turned Kökçebiç's head about:
«Grey wolf Bakay, my Alake,
Behold, and hearken to my word!
With the fugitive of one same lineage
To close and be entangled,
To die if my hour suffices,
If it lies in my power, Han Bakay,
To see him once brought low in scorn,
Fighting with lances, breaking the ranks,
If my hour suffices, felled by an arrow,
Seeing the pit dug and set ready,
Seeing the gruel boiled and set ready,
Remaining with those who do not die,
Himself with the Kalmuk slave
Fighting thus to the utmost...
My elder Bakay, Almambet,
My lions, give your blessing!
If my appointed hour is coming,
Let me see the face of the other world,
Or, if the Creator grants a shining face,
Let me split in two the army
Of the fleeing Chinese ahead.
And Közkaman, who struck down my elder —

If I catch him, let me spill his blood.
Let me slaughter him for sacrifice,
Dragging him along the road,
Of that miscreant who has lost way and rule

Let me make a spectacle!

Kaplan Alman'ım, duanı ver,
Ben Çinliye varayım!»
Sırgak canın boz kisesi,
Boynuna sıkıca asılıp,
Dua isteyip Bakay'a
Çocuk Sırgak yalvarıp.
Ağzını toplayana dek,

My tiger Alman, give your blessing,
Let me go against the Chinese!»
The grey pouch of Sırgak's soul
Hung tightly at his neck,
Begging a blessing of Bakay,
The boy Sırgak implored.
Before he could gather his mouth to speak,

Yaman Bakay, Almambet
Yanındaki Sırgak'a
Duasını verene dek,
Öfkelenip bağırıp
Kökçököz çıktı meydana:
«İsteyip durup doymayan,
Açgözlülüğü bırakmayan
Sultan Kırgız, er Burut,
Senin, bugün sorgunun bittiği
gün imiş. Kırk çilten, Hızır İlyas'ım,

Before dread Bakay and Almambet
To Sırgak at their side
Could give their blessing,
Raging and roaring aloud
Kökçököz came out upon the field:
«Ever craving, never sated,
Never quitting your greed,
Sultan Kırgız, Burut champion,
This, it seems, is the day your reckoning
comes to its end. My forty çilten, my Hızır
İlyas,

Öndeki yere gel Burut,
Sen değil, kıymetlin Manas
rast gelmişti, İşte o arslanı kollayıp

Come to the ground before us, Burut,
Not you — your precious Manas
had chanced upon it, Watching over that
lion, see,

Ağır hastadır, dertlidir,
Manas'ın kırk yerinden delinmiş.
Keşfe* çıkılan yol budur,
Akına yürüyen ordu budur,
Oğlum Sırgak, sen şöyle dur,
Padişah Manas bozkurdu
Alt eden ordu budur.
Deyip, böylece, Kökçököz
Öfkelenip saldırıp,
Kertoru'nun başını çevirmişti,
Gerilmiş mızrağı, çoyunbaşı
Çocuk Sırgak zavallıya
Gürleterek uzatmıştı.
Kâfirin kahrı dökülüp,
Değil çocuk Sırgak yalnız,
Vah, Bakay'ın gönlü bölünüp.

He is gravely sick, he is stricken,
Manas is pierced in forty places.
This is the road taken for the scouting,*
This is the host that marches to the raid,
My son Sırgak, stand you aside,
This is the host that overthrew
The grey wolf, the padishah Manas.
Saying thus, Kökçököz,
Raging, hurled himself onward,
He had turned Kertoru's head about,
His lance drawn taut, his cast-iron mace
At the poor boy Sırgak
He thrust with a thunderous roar.
The infidel's fury poured forth —
Not the boy Sırgak alone,
Alas, Bakay's heart was torn in two.

Manas diye nara atıp.
Çocuk Sırgak bozkurda
Almambet, Çubak, Bakaylar
«Âmin! – deyip, el açıp:
«On altısında çocuktun,
Oyunbaz çocuk candın,
Yenilirsen adın kötüye çıkar,
Han soyunun evladı
Bir Kuday'a emanet!
Mızrakçıdan dinsiz kâfirin
Ustasına gidiyor,

Düşmanın çaresini bilen seçkin er,

Sırgak'ım yamana gidiyor.
Kudret* sahibi Cebbar'ın çizdiğini
Görmeye gidiyor,
Nice seçkin er Kalmuk eline

Sırgak'ım ölmeye gidiyor.
Bir cana bedel yalnız er,
Çinli yarıp geçer mi,
Yaradan, bir sen ol yardımcı!
Haykırıp gözünü sal, koru.
Ak peygamber, Aslan Ali*,
koruyuver!»
Almambet, Bakay uğurlular
«Âmin!» – deyip, el açıp,
Asiller duasını verip durmuştu,
Ayrılıp gidecekmiş gibi,
Arslanlar Sırgak'a yas
tutmuştu.
Dönüp bakmadan,
Zaten Sırgak seçkin er
Salınarak çıktı savaşa,
Hiç mi hiç canını esirgemeden.
Delikanlı Sırgak, seçkin er
«Baabedin!» – diye bağırıp,
Kararlaşan* yere yeterken,

Crying Manas as his war-cry,
For the boy Sırgak, the grey wolf,
Almambet, Çubak, the Bakays
Said «Amen!» — opening their palms:
«At sixteen you were a child,
A playful child soul you were,
If you are beaten your name is blackened,
Child of the khan's own line,
To the one Kuday be entrusted!
To the master of the lancers
Of the faithless infidels he goes,

The chosen champion who knows the foe's remedy,
My Sırgak goes against the dread one.
What the Almighty Cebbar has traced*
He goes to see,
Against the Kalmuk hand, like many a chosen man,
My Sırgak goes to die.
A lone champion worth a single soul —
Can he cleave through the Chinese?
Creator, be you alone his helper!
Cry out, cast your eye on him, protect him.
White prophet, Lion Ali,*
protect him!»
Almambet, Bakay, the blessed ones,
Said «Amen!» — opening their palms,
The nobles stood giving their blessing,
As though he were departing forever,
The lions kept mourning
for Sırgak.
Without turning to look back,
Sırgak, chosen champion that he was,
Rode swaying forth to battle,
Sparing his life not one whit.
The young blade Sırgak, chosen champion,
Crying out «Baabedin!»,
As he reached the appointed ground,*

Yüz yüze gelmeye giderken,
Zavallı yengen Kanıkey'in diktiği
kurşun geçmezi –
Deliksiz kuşanıp,
Kalmuk'a doğru yüz tutup,
Kayın hısmını görmüş gibi,
O yaman, ışıl ışıl gülüp

sevinip.
Mızrak uzatıp aldırmadan,
Gidiyor Sırgak can,
Öndeki kara Kalmuk'u

Tırnağına denk saymadan.
Erliği ile aslanlığı,
Çocuk Sırgak bozkurda
Allah Taala Yaradan
Vermiş ölçüsüz biçisiz.
Aşağı yukarı bakmaz,
Gözüpekliğini* gördün mü,
Çocuk, ölürüm diye düşünmez.
Ecelden çocuk hiç çekinmez,
Atışan düşmandan hiç kaçmaz.
O sırada Sırgak can
Kökçebiç'in başını çevirmişti,
Opol Dağı gibi Kökçököz,
Gürleyip mızrak uzatmıştı.
Opol Dağı gibi Kökçököz,
Bozkurdun hâlini söyleyeyim,
Üzengide hopur hopur,
Ensesinde yaman saçı
Tokmak gibi olmuş, sallanır.
Kahrından toz çıkıp,
Kâfirin gayretinden can çıkıp.
Kapıverip Kökçököz,
Ay baltadan altısı var,
Biri kırılsa, biri için.
Pamuk kuşağa bağlı,
Mızrağından üçü var,

As he went to meet him face to face,
What poor peerless Kanıkey had stitched —
the bullet-proof coat —
He girded on without a gap,
Setting his face toward the Kalmuk,
As though he had seen his wife's own kin,
That dread one, laughing bright and beaming,
rejoiced.
Thrusting out his lance, unheeding,
On goes Sırgak the dear soul,
Counting the black Kalmuk before him

Not equal to his fingernail.
His manhood and his lionheart —
Upon the boy Sırgak, the grey wolf,
Allah Taala the Creator
Bestowed them without measure or stint.
He looks not down nor up,
Have you seen his daring?*
The child thinks not: I shall die.
The child shrinks not at all from death,
He flees not at all from the foe who fights.
At that moment Sırgak the dear soul
Had turned Kökçebiç's head about,
Kökçököz, like Mount Opol,
Had thrust his lance with a roar.
Kökçököz, like Mount Opol —
Let me tell the grey wolf's state:
Bouncing, bouncing in the stirrup,
The dread hair at his nape
Grown like a mallet, swinging to and fro.
Dust rising from his fury,
Soul flying from the infidel's zeal.
Snatching it up, Kökçököz —
Of the moon-axe he has six,
Should one break, another to serve.
Bound to his cotton sash,
Of his lances he has three,

İkisi diz ardında saklı.
Kırk kulaçlık gök mızrağı
Gürleterek pek uzatıp,
El yanında hazır durur.
Kökçököz'ün altında
Kertoru küheylan malı var.
Kurulup böbürlenen Kökçököz
Çocuk Sırgak dengi değil,
Âlemi bozacak gücü var.
Heybetinden kan çıkıp,
Geliyor işte o koca ağan
Gayretinden can çıkıp.
Oktan önce yetişmişti,
Yaman Sırgak seçkin er

Two hidden behind his knee.
His grey-blue lance of forty fathoms
He thrust far out with a thunderous roar,
It stands ready at his hand.
Beneath Kökçököz
There is Kertoru, courser of his stock.
Kökçököz, perched and vaunting himself —
No match is the boy Sırgak,
He has strength to wreck the world.
Blood starting forth from his dread mien,
There comes that huge elder of yours,
Soul flying from his zeal.
Swifter than an arrow he had reached him,
Dread Sırgak, chosen champion,

Yetiştiği yerde Kalmuk'u
Tam çenesine yumruklayıp geçmişti.

Zınk zınk edip aldırmadan,
Er Sırgak'ın vuruşunu
Sırtlan imiş Kökçököz,
Tırnağına denk saymadan.
Kökçebiç'in başını çekene dek,
Becerikli bozkurt Kökçököz
Kırk kulaç boyu gök mızrak.
Haykırıp bakıp uzattı işte,
Yana kaykılmış Sırgak'ı
Saldırıp yetişip vurdu işte.
Darbesi* ağırdı mızrağın,
Bir yana kayıp düşeyazdı,
«Ey kudret, sakla!» – deyip
Sırgak'ın, Kökçebiç'in kutlu yelesini
Zar zor tutup doğruldu.
Zorla duran Sırgak'a
Azabı saldı Kökçököz.
Dar ağızlı* boz okla
Onunla kırk kez attı.
Çelik temrenli boz okla
Bununla dört kez attı.

Where he reached the Kalmuk
He struck him full on the jaw with his fist and passed.
Jolting and jarring, unheeding,
The blow of the champion Sırgak —
A hyena indeed was Kökçököz —
He counted not equal to his fingernail.
Before he could rein back Kökçebiç's head,
The cunning grey wolf Kökçököz —
A grey-blue lance forty fathoms long —
Crying out, taking aim, he thrust it, see,
Sırgak, tilted over to one side,
He charged, overtook, and struck, see.
Heavy was the stroke of the lance,*
He all but slid off and fell to one side,
Saying «O Power, preserve me!» —
Sırgak grasped Kökçebiç's blessed mane
Barely, and righted himself.
On Sırgak, who could hardly hold his seat,
Kökçököz loosed his torment.
With the narrow-mouthed grey arrow*
He shot at him forty times with that.
With the grey arrow of steel point
He shot at him four times with this.

Çocuk Sırgak seçkin er
Gözü gitti fil fil bakıp,
Ayağı gitti sallanıp.
Acıbay, Bakay, Almambet
Bakıp durur yana yakıla,
Kökçököz becerikli kaplan:
«Diri yakalayıp alırım – deyip,
Kakan'ın Çınçı hanına,
Kırk kapısı sıkı kilitli
Kakan'ın kara şehrine
Diri tutup varırım – deyip,
Kırk urgan boyu zindana
Alıp varıp atarım – deyip.
Kemaline* ermemiş,
Çocuk Sırgak bozkurttan

The boy Sırgak, chosen champion —
His eyes went glazed and flickering,
His feet went swinging loose.
Acıbay, Bakay, Almambet
Stand watching, burning with grief,
Kökçököz, the cunning tiger:
«I shall seize him alive — saying,
To the Kakan's khan Çınçı,
To the Kakan's black city,
Its forty gates fast locked,
I shall bring him captured alive — saying,
Into a dungeon forty lassoes deep
I shall carry him and cast him — saying.
Not yet come to his ripeness —*
From the boy Sırgak, the grey wolf,

Böylece öcümü alırım – deyip,
Manas Han'ın kırk yiğidini,
Birini koymadan kırayım,
Şurada duran Burut'a
Bildiğimi yapayım!»
Sersemleyip duran Sırgak'a
Altın yanaklı aybaltayı
Kapıverip, Kökçököz
Onunla dört kez vurdu.
Kara çelik Arkesken'i
Kaplan Sırgak ele aldı.
Kökçököz'ün mızrağını,
İkisini birden kırdı,
Teke tek durdular,
Çocuk Sırgak yaman er
Yedi gün durmadan vuruştu.
O sırada Almambet
Halife'ye varıp hat almış,
On iki pîre el vermiş,
Zayıpburuş diye anılmış.
Bozkurt Alman, seçkin er –
Sırtlanlığı bir başka,
Sarala'nın sağrısına bir vurup,

Thus shall I take my vengeance — saying,
Manas Han's forty warriors,
Let me break them, leaving not one,
Upon the Burut standing there
Let me work all that I know!»
Upon Sırgak, who reeled in his daze,
The moon-axe with the golden cheeks
Kökçököz snatched up,
And struck him four times with it.
The black-steel Arkesken
The tiger Sırgak took in hand.
The lances of Kökçököz —
He broke the two of them at once,
They stood man against man,
The boy Sırgak, dread champion,
Fought seven days without ceasing.
At that time Almambet
Had gone to the Caliph and received a writ,
Had given his hand to twelve pîrs,
Had come to be called Zayıpburuş.
The grey wolf Alman, chosen champion —
His hyena-fierceness is a thing apart,
He struck Sarala once on the croup,

«Sırgak can!» – diye ün salıp, Salt pehlivan itlerden
Aysarala küheylanı
Sağlı sollu mahmuzlayıp,
Sağa sola kamçı vurup,
Oktan önce yetişmişti,
Yetiştiği yerde Kökçököz'ü,
O yaman pehlivan domuzu,
Elindeki Sır mızrakla
Beli öte yanda büzülüp,
Kaburga kemiği fırlayıp,
Çevresine bakmadan,
Hiç mi hiç canını esirgemeden,
Haykırıp sapladı Alake'n,
Yalpalamadı bile o Kalmuk
Atta oyuncu, yaya yürük,
Hazinelik büyük pehlivan,

Tepesine dikildi Almambet,
Gerinip sapladı o Çinli,

Ürkmedi Alman'ım aslan.
Yamaca dikildi o Çinli,
Gerilip sapladı Alake'm,
Kımıldamadı o Çinli.
Sırayla mızraklaşıp,
Sırasını kollayıp durup.
Mızrakları kırılıp,
Öndeki güçlü Çinliyle
Almambet, Sırgak vuruşup.
Bakıp duran Çinliler
Yağmur gibi yay çekip,
Doludan beter ok atıp.
Kökçököz'ün dokuz oğlu
Namını duyanı ürkütmüş,

Babasından beş beter
Acayipten okumuş.
Kökçököz'ün dokuz oğlu

Crying out «Sırgak, dear soul!» — From the dogs who were pure champions
The courser Aysarala
He spurred on right and left,
Laying the whip to right and left,
Swifter than an arrow he had reached him,
Where he reached, Kökçököz,
That dread champion swine,
With the Sır lance in his hand —
His waist doubled over on the far side,
His rib-bones starting forth,
Without a glance around him,
Sparing his life not one whit,
Crying out, your Alake drove it home,
That Kalmuk did not even sway —
Trick-rider on horseback, swift afoot,
A great champion worthy of the treasury,

Almambet rose up at his crown,
That Chinese, stretching, drove his thrust home,
My Alman the lion did not flinch.
That Chinese rose up on the slope,
My Alake, straining, drove his thrust home,
That Chinese did not stir.
Lancing each other turn by turn,
Each standing watchful for his turn.
Their lances broken,
With the mighty Chinese before them
Almambet and Sırgak fought on.
The Chinese who stood watching
Drew their bows like rain,
Shooting arrows worse than hail.
The nine sons of Kökçököz
Had struck fear in all who heard their fame,
Five times worse than their father
They had studied wondrous spells.
The nine sons of Kökçököz

Üstlerine kapanıp yetişmişti,
Bozkurdum Alman'ı, Sırgak'ı
Çepeçevre sarıvermişti.
Yağmuru gör, koru gör,
Yağmur gibi yağan oku gör.
Başkaca yanan koru gör,
Şaşmadan değen oku gör.
Aykasaba, kızıl tuğ,
Ön yanı yanan pus perdesi,
Aç haykırış, çığlık, gürültü.
Almambet ile Sırgak'ı
Kökçököz başta, dokuzu,
Çepeçevre aldığında,
İnsan görmedik müşkülü
Zavallı başa saldığında,
Boz pus, yanan toz duman
Kestirsen göze görünmez,
Yere inip çöktüğünde,
Acıbay, Bakay iki han

Had closed upon them and come up,
My grey wolf Alman and Sırgak
They had ringed round on every side.
See the rain, see the embers,
See the arrows pouring down like rain.
See besides the burning embers,
See the arrows striking without fail.
Aykasaba, the crimson standard,
A curtain of mist aflame before them,
Hungry howling, shrieking, uproar.
Almambet and Sırgak —
When Kökçököz at their head, the nine,
Had taken them ringed round about,
When hardship no man ever saw
They loosed upon the poor heads,
Grey mist, burning dust and smoke —
Cut through it, nothing meets the eye —
When it sank down upon the earth,
Acıbay and Bakay, the two khans,

At koşturup durmadan,
Akın etti Müslümanlar,
O Müslümanlar gelene dek,
Yılkıda küheylan ala baş,
Ölüm ortak, can bir,
Almambet, Sırgak iç içe,
Yağmur gibi yay çekip, Dış yanından kırk çora
İtler hep birden girdiğinde,
Çaresin bulamadan, Alman aslan
Ağır hasta Manas'ı
Helak olduğu yer orası,
Kökçököz'ün oğulları,
Almambet'le Sırgak'ı, ikisini
Çepeçevre almıştı.
Niyeti şudur bunun,
Kakan'ın Karı hanına
Diri sürüp varmaktı,
Kaplanın kendisinden

Galloping their horses without pause,
The Muslims came on in a charge,
Until those Muslims came,
The piebald-headed courser of the herd —
Death shared alike, one single soul,
Almambet and Sırgak side by side,
Drawing their bows like rain, From the outer side the forty çora
When the dogs poured in all at once,
Finding no remedy, Alman the lion —
The gravely sick Manas —
That is the place where he perished,
The sons of Kökçököz
Had taken Almambet and Sırgak, the two,
Ringed round on every side.
This one's intent was this:
To the Kakan's khan Karı
To drive them alive,
And on the tiger himself

Nicedir güttüğü öcü almaktı.
Gök vaşak börkünü giyen
Bozkurdun, ağan Han Bakay
Karışıp yetişmişti,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Karışıp savaş salmıştı.
Savrulan çalı gibi,
Manas Han'ın kırk yiğidi
Sıra sıra hepsi vuruşup,
Karışıp kalmıştı,
Kan içici Manas kaplan
Orta yola geldiğinde,
Zehrin sırrı müşkül iş,
Kırk yerinden delinip,
Ölüp gidecek bela işe,
Yaman bozkurt uğrayıp.
Kimi delinen yerinden
Kara koyu kan akıp,
Kimi delinen yerinden
Kara koyu zehir akıp,
Kazan gibi başı kaldırıp,
Yorgun bitkin yetişemeden, Mızrak
tutup, saf bozup,

To take the vengeance long pursued.
Wearing his cap of grey lynx fur,
The grey wolf, your elder Han Bakay,
Had plunged in and come up,
Akbaltay's Çubak
Had plunged in and loosed battle.
Like brushwood tossed on the wind,
Manas Han's forty warriors
Fought rank on rank, all of them,
And were left mingled in the fray,
When the blood-drinking tiger Manas
Came to the middle of the road —
The poison's secret is grievous work —
Pierced in forty places,
Into calamity that leads to death
The dread grey wolf had fallen.
From some of the pierced places
Black thick blood flowing,
From some of the pierced places
Black thick poison flowing,
Lifting his head heavy as a cauldron,
Weary and spent, unable to reach them,
Gripping the lance, breaking the ranks,

Geri kalmış Ayköl aslan
Hasta olup öksürüp.
Keşfe atı binemeden,
Kırk çora ile Ayköl'ün,
Keşfe birlikte yürüyemeden
Azabını çekip Kanıkey,
Emanetini söylemiş,
Yedeğine alıp Talas'a
Kanıkey zavallı dönmüş.
Kalmuk'a vardığı yer
Keñ-Cıldız'ın yamacı oydu,
Kızıl kırım, büyük savaş
Olageldiği yer oydu.
Aç haykırış, kuru nara,
Koyu kavga, büyük savaş

Ayköl the lion, left behind,
Fell sick and lay coughing.
Unable to mount a horse for the scouting,
With the forty çora, Ayköl,
Unable to march together to the scouting —
Kanıkey, bearing her torment,
Had spoken her last trust,
And leading him on a halter to Talas
Poor Kanıkey had turned back.
The place where he came upon the Kalmuk
Was the slope of Keñ-Cıldız,
Red slaughter, mighty battle —
That was the place where it came to pass.
Hungry howling, hollow war-cries,
Thick strife, mighty battle —

Olup durduğu çağ oydu,
Manas Han'a ağı veren,
Közkaman'ın işi oydu.
At sürüşüp durdular,
Caymadan bunca vuruştular.
Altın perçem, kor kuşak
Alake'm arslan, yaman aslan.
Altındaki Sarala
Çapa sağrılı, geniş tırnaklı,
Geniş yerin küheylanı.
Alake'n mızrak tuttu mu,
Usta olmuştu tutuşmaya,
Nice girmişti Alake'n,
Böylesi vuruşmaya.
Perçemi göğe savurup,
Tırnağı yere gömüp,
Gemini tıkırdatıp,
Dal ipek gibi kuyruğunu
Apışına çarpa çarpa,
Coşup, silkinip,
Dizgin vermeden küheylan çekişip,

That was the season it raged on,
He who gave Manas Han the poison —
That was the work of Közkaman.
They kept driving their horses on,
Unswerving, so long did they fight.
Golden forelock, ember sash,
My Alake the lion, dread lion.
Sarala beneath him,
Hoe-shaped of croup, broad of hoof,
Courser of the wide land.
Once your Alake gripped the lance,
He had grown a master of the grapple,
Many a time had your Alake entered
Such a combat as this.
Tossing his forelock to the sky,
Burying his hoof in the earth,
Rattling his bit,
His tail like a bough of silk
Lashing against his thighs,
Surging, shaking himself,
The courser straining, giving no rein,

Eceli gelen kul okla uçup.

The servant whose hour has come felled by an arrow.

Günde bir soluklanmadan,
Gün dinlenmesini hiç almadan,
Dirsek dayayıp uyku almadan,
Şekerleme edip dinç kalmadan.
Közkaman seksen, beriki kırk –
Hangisi olduğu bilinmez.
Yüz yüze gelip vuruşup,
Kul görmedik cehennemi
Issız kırda yaşadılar.
Atışa hayvan dayanmaz,
Atlar ölünce kırda,
At değişip binişip
Dikilip karşı durup,
Yüz tutup nice vuruşup.
Altın perçem, kor kuşak,

Without one breathing-space a day,
Never taking the day's rest,
Without propping an elbow to take sleep,
Without a doze to stay fresh.
Közkaman eighty, the other forty —
Which is which cannot be told.
Coming face to face and fighting,
A hell no servant ever saw
They lived through on the desolate steppe.
No beast endures the fight,
When the horses died on the steppe,
Changing horses, mounting again,
Rising up and standing fast,
Setting face to face, so long they fought.
Golden forelock, ember sash,

Arslan Alman, seçkin er
Gaipten aldığı yada taşını
Dualayıp suya salmıştı.

Yılandan alınma yada taşını
Bir ahşap çanak kara suya
Değer değmez etmişti,
Karıkan'ın büyük yada taşını
Yüz duasını* pek okuyup,
Alıp suya salmıştı.
Bulutun adı – Buurakan*,
Bunun adını çağırıp,
Alake'n arslan, yaman aslan
Havayı bağlayıp durmuştu.
Sırma kaşını tıkırdatıp,
Üzengiye vurup vurup,
Göğe bakıp Alake'n
Üç kez haykırıp, üç kez üfleyip,
Kalmukça takırdayıp,
Çince geveleyip,
Üç kez silkinip şahlanmıştı,
Almambet yadayı salmıştı.
Gökten bulut boşanıp,
Yere bulut sıkışıp.
Gökten bulut birer birer,

Yeryüzüne doğru titreşip,

Yamaçların hepsi doluyla,
Eteklerin hepsi yağmurla.
Baksan göze ilişmez,
Dünya yüzü koyu duman,
Ala kancık sulusepken*,
Yer bozulup tepinip.
Dere dere yer boyunca
Taşkın akıp, sel kaplayıp,
Yazın günü buz kesip, kış olup

Giysisi ince Kökçököz,

Lion Alman, chosen champion,
The yada stone received from the unseen
He blessed with prayers and cast into the water.
The yada stone taken from a serpent
Into a wooden bowl of black water
He dipped, barely touching it,
Karıkan's great yada stone —
Reciting its hundred prayers in full,*
He took it and cast it into the water.
The cloud's name is Buurakan,*
Calling this one's name,
Your Alake the lion, dread lion,
Stood binding the very air.
Clicking his gold-braided brow,
Striking, striking the stirrup,
Your Alake, gazing at the sky,
Cried out three times, blew three times,
Clattering in Kalmuk speech,
Mumbling in Chinese,
Three times he shook himself and reared,
Almambet had loosed the yada.
Cloud burst loose from the sky,
Cloud pressed down upon the earth.
Clouds from the sky one by one,

Trembling down toward the face of the earth,

All the hillsides under hail,
All the skirts of the hills under rain.
Look — nothing meets the eye,
The face of the world thick smoke,
A piebald she-dog of sleet,*
The earth churned up and trampling.
Valley by valley along the land
Floodwater running, torrents spreading,
The summer's day turned ice, turned winter,

Kökçököz, thin of garment,

Titreyen kız gibi olup.
Kaplan Alman, yaman aslan
Sıkı tutup, havayı bağlayıp,
Savaş ettiği yer orası.
Kökçököz'ü aldırmadan,
Zınk zınk edip o kâfir
Alake'nin o hâlini
Tırnağına denk saymadan.
Atlarını birlikte eyerlemişlerdi,
Acayibin okumasını
Kökçököz ile Almambet
İkisi bir okumuştu.
O bağlasa beriki açıp,
Dikilip karşı durup,
Bakışıp böyle vuruşup.
Közkaman'ın hâlin sorma,
Küheylan imiş Koñkulboz,
Koñkulboz'a bir vurup,
Mızrak tutup esirgemeden,
Kırk çoraya el salıp.
Koñkulboz'la oynatıp,
Karşısına çıkanı yere serip.
Yiğidi Manas hanları yok,
Bugün var olan yarın yok,
Böyleymiş şu değersiz dünya!
Haykırışı taş yarıp,
Böğürüşü baş yarıp,

Became like a shivering girl.
Tiger Alman, dread lion,
Holding fast, binding the very air —
That is the place where he gave battle.
Unheeding of Kökçököz —
Jolting and jarring, that infidel
That state of your Alake
Counted not equal to his fingernail.
They had saddled their horses together,
The reciting of the wondrous spell —
Kökçököz and Almambet,
The two had studied as one.
What one bound the other loosed,
Rising up and standing fast,
Eye to eye, so they fought on.
Ask not the state of Közkaman,
A courser indeed was Koñkulboz,
Striking Koñkulboz once,
Gripping the lance without sparing,
He laid hands on the forty çora.
Making Koñkulboz dance,
He laid low whoever came against him.
His champion has no Manas-khans —
What is today is gone tomorrow,
Such, it seems, is this worthless world!
His howl splitting stone,
His bellow splitting heads,

Karısını kara basmış gibi,
Koyu Beecin, çok Çinli
Önünde ölüp yatmış gibi,
Öfkeye kapılıp kalmış,
Kıyameti koparmış.
Demir urgan ağlıları,
Tümüyle saldırtıp,
Tümü hançer kuşanmışları.
O esirgemeden bir yandan
At oyuncusu, yaya pehlivan
Bu kâfirin yürüğü,

As though a nightmare crushed his wife,
As though dense Beecin, Chinese in throngs,
Lay dead before his eyes,
He was left seized with fury,
He raised the very day of doom.
Those with nets of iron rope
He sent charging all together,
All of them girded with daggers.
Unsparing, from one side,
Trick-rider on horseback, champion afoot,
This infidel's swift runner,

Ardından kavga salıp,
İşte yetişti, gördün mü,
Kökçököz'ün bela sürüsü.
Çoyunbaş almış pehlivanı

Toplu akın etmişti.
Mızrakçının ustası,
Esirgemez pehlivanın yamanı
Hepsi sıra sıra at koşturup,
Padişah Alman bozkurda,
Sıralanıp hepsi yetişti,
Kaplan Alman bozkurdu,
Çepeçevre sarıverdi.
Uluların eri Bakay,
Argın Han'ın Acıbay'ı,
Akbaltay'ın er Çubak'ı,
Ulakkan'ın er Sırgak'ı,
Iraman'ın Irçuul'u,
Keçe gibi kalpaklı er Şuutu –

Tam başını keserken,
Bindiği küheylan ala baş,
Saldırıp orduyu sürdü işte,
Yaman Serek yetişmişti.
Kırk çora hepsi iç içe.
Mekke'den gelen yedi şeyh,
Eğilip kaçıp geçmişti.
Yedi yere yerleştirip,
Yaman Bakay ağan,
Yetiştiği yeri yere serip.
Pusa bürünmüş tozu gör, Sağ dizine bindirdi,
O tozun içinde
Ölüp yatan canı gör!

Kıyameti gördüğünde,
Çarpışmada Celdeyboz
Han Bakay elinden öldüğünde,
O sırada Közkaman

Loosing strife behind him,
See, he has come up — did you see? —
Kökçököz's herd of calamity.
His champion armed with the cast-iron mace
Had charged in a body.
The master of the lancers,
The dreadest of the unsparing champions,
All galloping rank on rank,
Upon the padishah Alman, the grey wolf,
Arrayed in line they all came up,
The tiger Alman, the grey wolf,
They ringed round on every side.
Bakay, champion of the great ones,
Argın Han's Acıbay,
Akbaltay's champion Çubak,
Ulakkan's champion Sırgak,
Iraman's Irçuul,
Champion Şuutu with his felt-like kalpak —
Just as he was severing the head,
The piebald-headed courser he rode —
He charged and drove the host, see,
Dread Serek had come up.
The forty çora all pressed close together.
The seven sheikhs come from Mecca
Had bent low and slipped away in flight.
Setting them in seven places,
Your dread elder Bakay
Laid low each spot he reached.
See the dust wrapped in haze, He hoisted him onto his right knee,
Within that dust
See the souls that lie dead!

When he beheld the day of doom,
When in the clash Celdeyboz
Died at Han Bakay's hand,
At that moment Közkaman,

Büyük Koñkulboz küheylana
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağa sola mahmuzlayıp,
Kırk çoraya yetişmişti.
Keçe gibi kalpaklı er Şuutu,
Iraman'ın Irçuul'u,
Falcı kara Tölök'ü,
Bayçoro ile bu dördü
Közkaman bastırıp yetişmişti.

Közkaman'dan mızrak yiyip,
Yetiştiği yerde bu dördü
Attan fırlayıp düşmüştü.

Ustaca er mızraklayıp,
En yaman pehlivan Közkaman
Dördünü sıra sıra bir mızraklayıp.

Öfkelenip bağırıp,
Daha pehlivan var mı? – deyip,
Teke teke çağırıp.
Yiyip yutacakmış gibi,
Kabarıp domuz durduğunda,
Atlarından ayırıp
Bu görülmedik işi ettiğinde,
Pehlivanları dörtnala salıp,
Bu dördüne yetişirken,
Er Şuutu'ya dörtnala koşup,
Er Şuutu'yu er Serek
Irçuul'a dörtnala koşup,
Seçkin Sırgak yetişmişti.
Eğilip kapıp er Sırgak,

Göz açıp yumana dek,
Şöyle böyle deyinceye dek,

Aslan olduğunu bildirdi.
Dört çorayı, dört çora
Yetişip ata bindirdi,

On the great courser Koñkulboz
Laying the whip to right and left,
Spurring to right and left,
Had come up with the forty çora.
Champion Şuutu with his felt-like kalpak,
Iraman's Irçuul,
The soothsayer, black Tölök,
Bayçoro — these four
Közkaman had ridden down and overtaken.
Taking the lance from Közkaman,
Where he reached them, these four
Had been hurled from their horses and fallen.
Lancing his men with a master's hand,
The dreadest champion Közkaman
Lanced the four of them one after another in a row.
Raging and roaring aloud,
Saying — is there yet another champion? —
Calling them out man to man.
As though he would eat and swallow them,
When the swine stood swollen with pride,
When, parting them from their horses,
He had done this deed unseen before,
Sending the champions at full gallop,
As they came to these four,
Galloping full tilt to champion Şuutu —
Champion Şuutu, champion Serek —
Galloping full tilt to Irçuul,
The chosen Sırgak had come up.
Bending low and snatching him up, champion Sırgak,
Before an eye could open and shut,
Before one could say this or that,

Made known that he was a lion.
The four çora, the four çora
They reached and set upon horses,

Sönmüş ateşini tutuşturup,
Ölecek canını diriltti.
Düşenini ata bindirip,
Telaş içinde dururken,
İki gözü belerip yanıp,
Kapı kanadı gibi yaman dişini
Han değil mi Közkaman
Çatırdatıp pek çiğneyip:
«Sırgak başta, kırk çoranın
En değersizine dek yeteyim.
Çoranın birini koymadan,
Tümünü kırıp gideyim!»
Kaynayıp gözü bulanıp,
Sırgak'a doğru mızrak vurup.
Opol gibi* boynu uzayıp,
Sırgak'a isteyerek yetişirken,
Sırtlan Alman, seçkin er
Peygamber diye bağırıp,
Aysarala at ile
Manas diye nara atıp,
Beli öte yanda büzülüp,
Işıl ışıl yanan yaman gözü
Fırlayacakmış gibi belerip.
Usta ağa Alman'ım uğurlu
Oktan önce yetişmişti,
Koñkulboz'un üstünden,
Yetiştiği yerde Alake'n
Közkaman gibi pehlivanı
Yere kapaklayıp geçmişti.

Hani, gök vaşak börkünü giyen,
Gayreti tümden kaçmış gibi,

Gökala kalkan oynatan,
Ansızın söz bulan,
Karanlık gecede yol bulan,
Öne sürsen uğurlu,
Sürüp yürütse sayısız ordu,
Ağam Bakay ihtiyar,

Kindling their fire that had gone out,
He revived their souls that were to die.
Setting the fallen upon horses,
While they stood in their alarm,
His two eyes glaring and burning,
His dread teeth like the leaves of a gate —
Is he not a khan, Közkaman —
Gnashing and grinding them hard:
«Sırgak at their head — the forty çora,
Let me reach even the most worthless.
Leaving not one of the çora,
Let me break them all and go!»
Seething, his eye clouding over,
He drove his lance toward Sırgak.
His neck stretching out like Opol,*
As he bore down on Sırgak with a will,
The hyena Alman, chosen champion,
Crying out the Prophet's name,
With the horse Aysarala,
Shouting Manas as his war-cry,
His waist doubled over on the far side,
His dread eyes blazing bright,
Glaring as though they would leap forth.
My master elder Alman the blessed
Swifter than an arrow had reached him,
From off Koñkulboz's back,
Where he reached him, your Alake
A champion of Közkaman's like
Had pitched headlong to the ground and passed on.
He, you know, who wears the cap of grey lynx fur, As though his zeal had wholly fled,
Who wields the grey-flecked shield,
Who finds the word in an instant,
Who finds the road in darkest night,
Blessed if you send him to the fore,
Should he drive and march a countless host,
My elder Bakay the aged,

Nice yerde tutuşmuş,
Düşmanın çaresini bilen evliya.
Gök küheylana bir vurup,
Oykuma'yı* ele alıp,
Yaman ağan Han Bakay
Közkaman'a yetişmişti,
Yetiştiği yerde kaplan,
O ünlü Közkaman gibi pehlivanın
Başını kesip geçmişti.
Aç haykırış, kuru nara,
Hikâyesini hiç sorma.
Yaman pehlivan Kökçököz
Gök Kerik'e kamçı vurup:
«Yarım Moğol itti,
Şu Burut'a yeteyim,
Azıp gelmiş Çinliden
Almambet'in başını keseyim.
Çubak, Bakay, Almambet
Hepsini çığlığa boğup,
Tümünü kırıp gideyim.
Daha kırk gün mızraklaşıp,
Köklerine böyle yeteyim.
Kardeşim Közkaman'ı öldürten,
Diri nasıl bırakıp giderim.
Yumuşak kuray pişene dek,
Meyanın külü uçana dek,
Adamakıllı altı ay vuruşup,
Kırk çorayı kırayım.
Kırıp kovalaya kovalaya,
Dayanakları Han Manas'ı
Ta dibine tıkayayım!».
Karısını kara basmış gibi,
Kaburga kemiği sökülüp,
Gözünün yaşı kâfirin
Köprücükten aşağı dökülüp,
Canını esirgemeden yanıp,
Öz kardeşi Közkaman'dan ayrılıp,
Gerçekten girdi savaşa.

Who has grappled in many a place,
The saint who knows the foe's remedy.
Striking the grey courser once,
Taking Oykuma in hand,*
Your dread elder Han Bakay
Had come up with Közkaman,
Where he reached him, the tiger
Of a champion like that famed Közkaman
Had severed the head and passed on.
Hungry howling, hollow war-cries —
Ask not the tale of it at all.
The dread champion Kökçököz
Laid the whip to Gök Kerik:
«The half-Mongol dog —
Let me reach that Burut,
Of the Chinese gone astray
Let me sever Almambet's head.
Çubak, Bakay, Almambet —
Drowning them all in shrieking,
Let me break them all and go.
Forty days more of lance-fighting,
Let me thus reach their very roots.
He who had my brother Közkaman slain —
How could I leave him alive and go?
Until the soft kuray-reed ripens,
Until the licorice ash is scattered,
Fighting six months through and through,
Let me break the forty çora.
Breaking them, chasing and chasing,
Their mainstay Han Manas
Let me ram down to the very bottom!»
As though a nightmare crushed his wife,
His rib-bones wrenched loose,
The infidel's tears
Spilling down below the collarbone,
Burning, sparing not his life,
Parted from his own brother Közkaman,
He entered battle in earnest.

Aysarala ata binen
Alake'ye yetişirken,
Ok atımı yaklaşıp,
Mızrak uzatıp geçerken,
Aç haykırış, kuru nara,
Akbaltay'ın Çubak'ı
Haykırıp mızrak kaldırdı.
Kökala'nın sağrısına bir vurup,
Alake'n hana vardırmadan,
Kökçököz'e el salıp,
Oktan önce yetişmişti,
Yetiştiği yerde Çubake'm
Gök Kerik'in üstünden
Yere kapaklayıp geçmişti.

Öfkelenip bağırıp,
Attan fırlayıp Kökçököz
Beecin diye nara atıp,
Kanadından kırılıp,
Gök Kerik'ten ayrılıp.
Arslan Alman, yaman aslan,
Suusamır'a bastı işte,
Coykuma'yı ele alıp,
Kılıç uzattığı yer orası.
Tokmak gibi olmuş yaman saçı, Eri
Manas sultana
Usta Alman'ım, gönlü deniz
Bura bura tutup aldı işte,
Şöyle böyle deyinceye dek,
Başını kesip attı işte.
Yol üstünde sürükleyip,
Azgın itlere atmıştı.
Kımız yutarmış gibi,
Kıymetlin Sırgak seçkin er,
Kökçököz'ün kara kanını
Çift elle avuçlayıp yudumlayıp,
Yuta yuta içmişti.
Yanan yürek yatışıp,

As he bore down on Alake,
Who rides the horse Aysarala,
Closing to within an arrow's flight,
As he passed with lance outstretched,
Hungry howling, hollow war-cries,
Akbaltay's Çubak
Cried out and raised his lance.
Striking Kökala once on the croup,
Before your Alake could reach the khan,
He laid hands on Kökçököz,
Swifter than an arrow he had reached him,
Where he reached him, my Çubake
From off Gök Kerik's back
Had pitched him headlong to the ground
and passed on.
Raging and roaring aloud,
Hurled from his horse, Kökçököz,
Shouting Beecin as his war-cry,
Broken at the wing,
Was parted from Gök Kerik.
Lion Alman, dread lion,
Trod upon Suusamır, see,
Taking Coykuma in hand —
That is the place where he thrust the sword.
His dread hair grown like a mallet, For
his champion, sultan Manas,
My master Alman, his heart an ocean,
Twisting and twisting, seized hold of it, see,
Before one could say this or that,
He cut off his head and cast it away, see.
Dragging him along the road,
He had thrown him to the raging dogs.
As though gulping down kumis,
Your precious Sırgak, chosen champion,
The black blood of Kökçököz
Scooped up in both hands, sipping it,
Drank it down gulp upon gulp.
The burning heart was stilled,

İçteki ukdenin hepsi çözülüp,
Sultan Manas Ayköl'ün
Böylece öcünü almıştı.
Kalanına Han Bakay

Every grievance within was loosed,
For sultan Manas, for Ayköl,
Thus was the vengeance taken.
Upon the rest Han Bakay

Kırıp orduyu salmıştı.
Tek birini kurtarmadan,
Böylece kırıp bitirdi işte.
Kökçököz ile Közkaman
İkisini birden boğazlayıp,
Kalmuk'undan biri bile yok,
Tümünü kırıp bitirdiler.
Kırda un ufak oldular,
Azabı böyle çektiler,
Haramiler, çapula aldığı sayısız altını

Had loosed the host, breaking them.
Without sparing a single one,
Thus he broke them and made an end, see.
Kökçököz and Közkaman —
Slaughtering the two of them at once,
Of their Kalmuks not even one remains,
They broke them all and made an end.
On the steppe they were ground to dust,
Such was the torment they suffered,
The brigands' countless gold, seized as plunder,

Talas'a geri yüklediler.
Yaralı Manas bozkurda
Burmalı tunç borular,
Köşesinden tutup çevirip,
Altı yürük at ile,
Avuç içi kadar mektupla,
Şuutu kulu gönderdiler.
Gece gündüz yol alıp,
Aşıp koşup yol basıp,
Kötörmö'yü aştı işte.
Yiğitliğinden coştu,
Müjde çağırıp Şuutu kul
Haber verip kavuştu.
Eğilip Şuutu söz söyleyip:
«Ayköl'üm Manas, han, sana,
Allah'ım bir verdi – diye söyleyip,
Yanan yerin yatıştı, Manas,
İçteki ukdenin hepsi açıldı, Manas.
Geçide kaçkın konmuş, Manas,

They loaded back for Talas.
To the wounded Manas, the grey wolf —
Twisted trumpets of bronze,
Turning them, gripped by the corner,
With six swift horses,
With a letter no bigger than a palm,
They sent the servant Şuutu.
Traveling night and day,
Racing over passes, pounding the road,
He crossed Kötörmö, see.
He surged with his own valor,
Crying glad tidings, the servant Şuutu
Brought the news and reached him.
Bowing low, Şuutu spoke his word:
«My Ayköl Manas, khan, to you,
My Allah has granted it — so saying,
Your burning place is stilled, Manas,
Every grievance within is opened, Manas.
The fugitive has camped at the pass, Manas,

Senin, gerekli çağın gelmiş,
Manas,
Cıldız'a kaçkın konmuş, Manas

Your needed hour has come,
Manas,
The fugitive has camped at Cıldız, Manas,

Senin, kutlu yolun açılmış,
Manas.
Senin kımızı tatlı hısmını,
Manas,
Kartallar kırıp bitirmiş, Manas.

Your blessed road has opened,
Manas.
Your kinsman whose kumis was sweet,
Manas,
The eagles have broken and finished,
Manas.

Gidenlerin geçide konmuş, Manas,

Seni er oğullarla denk kıldım,
Senin, gerekli çağın gelmiş,
Manas. Şu bir sözün gerçekse, Şuutu'm,

Hani o kurulan ağan Közkaman,
Manas,
Bakay Han parçalayıp yemiş, Manas.

Oğlumu bırak, karımı al,
Almambet atışa girmiş, Manas,
Kartalın Çubak seçkin er, Manas,

Üveyimi koy, ailemi al,
Kürek kemiğinden vurmuş, Manas,

Senin, şanlı ağan Kökçököz,
Hanışım Kanıkey'i bırakıp
Manas,
Kerik'ten uçup gitmiş, Manas.
Senin, Hızırlı aslanın Almambet,

Manas, Talas'a saldığım evimi al,

Ta köküne böyle yetmiş,
Manas. Bedenimi bırak, canımı al,
Dışından Sırgak oymuş, Manas,

Kalmuk'tan gelen hısmını, Manas,
Kırdaki on binlik malımı al, Şuutu'm,

Those who went have camped at the pass,
Manas,
I have made you equal with champion sons,
Your needed hour has come,
Manas. If this word of yours is true, my Şuutu,
That vaunting elder of yours, Közkaman,
Manas,
Bakay Han has torn apart and devoured,
Manas.
Leave my son, take my wife,
Almambet has entered the fight, Manas,
Your eagle Çubak, chosen champion,
Manas,
Leave my stepchild, take my household,
Has struck him through the shoulder-blade,
Manas,
Your illustrious elder Kökçököz,
Leaving my khan-lady Kanıkey,
Manas,
Has flown from Kerik and gone, Manas.
Your lion Almambet, companioned by Hızır,
Manas, Take my house that I set up in Talas,
Has thus reached his very root,
Manas. Leave my body, take my soul,
From without it was Sırgak who gouged him, Manas,
Your kinsman come from the Kalmuk,
Manas, Take my ten-thousand herd on the steppe, my Şuutu,

Kırk çora kırıp bitirmiş, Manas!»

Az gelirse, köökör'e doldurup
Elini suya daldırıp,
Kımıldamadan duran Han Manas
El abdestini* alıp,
İnleyip, yaşarıp yaman aslan,
O zaman Şuutu kula yalvarıp:
«Öyle bir çehre açılırsa, Şuutu'm,
Kavrulan yürek yatışırsa, Şuutu'm,
O yaman yengen Kanıkey
Dünyamı kıl kadar saymam, Şuutu'm.

Malımı sarf eyledi,
Şu bir sözün gerçekse, Şuutu'm,
Alıkoydu harama gideni
Sönmüş bir ateşi tutuşturdun, Şuutu'm,

Ölmüş bir canı dirilttin,
Şuutu'm.
Kırdaki yılkı ala baş,
Sala sala yürüyüp mülk edindim,

Şuutu'm,
Kırk çora, seni vuruşa vuruşa

baht kıldım, Şuutu'm
Ay tırnaklı yüzlerce kısrağı.

Peşime takıp yürüttüm, er kıldım,

Şuutu'm,
Hürmetine kısrak kes,
Her yerden gelen kırk kartal,
Şuutu'm,
Bende yedeğe alıp bineceğim küheylan yok,

Şuutum

The forty çora have broken and finished, Manas!»
If it falls short, filling the köökör,
Dipping his hand into the water,
Han Manas, who stood unmoving,
Made the ablution of his hands,*
Groaning, his eyes welling, the dread lion,
Then implored the servant Şuutu:
«If such a face is brightened, my Şuutu,
If the scorched heart is stilled, my Şuutu,
That peerless elder sister Kanıkey —
I count my world not worth a hair, my Şuutu.
She spent my wealth and substance,
If this word of yours is true, my Şuutu,
She held back what was going to waste —
You have kindled a fire that had gone out, my Şuutu,
You have revived a soul that had died, my Şuutu.
The piebald-headed herd on the steppe —
Driving them on and on I made them my possession,
my Şuutu,
Forty çora, fighting and fighting I made you
a fortune, my Şuutu,
Hundreds of mares with moon-shaped hooves.
I led them at my heels, I made them champions,
my Şuutu,
Slaughter a mare in his honor,
Forty eagles come from every quarter, my Şuutu,
I have no courser to take on a lead-rope and mount,

My Şuut,

Talas'ta Kırgız obamı al,
Şuutum,
Şuutum,
Şuutum,
canıma, Şuutum,
Akılay başta, ikisini al,
Şuutum,
Şuutum,
Şuutum,
kanımı al, Şuutum,
Kunduzumu bırak, tilkimi al,
Şuutum,
Karabay'ı da katıp vereyim, Şuutum,
Benim hazinem başta, malımı mülkümü

al, Şuutum!
canımı.
Argımak, küheylan karışık,
Getir yassı hörgüçlü
develeri,
Boğazla hepsini, er Şuutum,
Esirgeme malımı,
Yeter ki bağışla ecelden kalan canımı.

Yoksa bende, kendimle bir yuvadan,
Ölüme ortak olacak kardeş yok».
Dün, Cılgındı ovasına,
Geniş Talas boyuna,
Ölüp gitmeden düşünüp,
Argın, yad el toplaşıp,
Altmış gün toy edip.
Geniş Talas boyunca kondurup,
Argın, Kırgız karışık
Kendi rızasıyla yerleştirip.
Manas Han'ın kırk yiğidi
Kaçaklarını kurtarmayıp,
Yakalayıp verdiği çağ bu.

Kökçököz ile Közkaman,

Take my Kırgız camp in Talas,
My Şuut,
My Şuut,
My Şuut,
for my life, my Şuut,
Akılay first of all — take both of them,
My Şuut,
My Şuut,
My Şuut,
take my blood, my Şuut,
Leave my beaver, take my fox,
My Şuut,
I shall throw in Karabay as well, my Şuut,
My treasury first of all — take my goods and
my holdings, my Şuut!
my life.
Argımak and courser mingled together,
Bring the flat-humped
camels,
Slaughter them all, brave Şuut,
Do not spare my herds,
Only grant me the life still left me by fate.

Else I have no brother from my own nest
To share my death beside me».
Yesterday, upon the Cılgındı plain,
Along the broad reach of Talas,
Taking thought before dying away,
Argın and stranger folk gathering,
Holding a toy of sixty days.
Settling them along broad Talas,
Argın and Kırgız mingled together,
Placing them there of their own free will.
The forty warriors of Manas Khan
Did not let their fugitives escape,
This was the time they caught and gave them over.

Kökçököz and Közkaman,

36520	İkisini mezara sokup,	*Thrusting the two into the grave,*
	Yok edip döndüğü gün bugün.	*Today is the day they wiped them out and returned.*
	Gagaların hepsi olgunlaşıp,	*The fledglings' beaks all grown to ripeness,*
	Düşmanların hepsi kırılıp.	*The enemies all broken down.*
	Kanadı karış karış serpilip,	*Their wings spreading span by span,*
	Yiğitlerin hepsi sevinip,	*The warriors all rejoicing,*
	Baabedin'e dua edip,	*Offering prayer to Baabedin,*
	Allah Taala'ya, bir olana	*To Allah Taala, to the One,*
	Ay tırnaklı at adayıp,	*Vowing a horse with moon-shaped hooves,*
	Kopanı eklenip,	*What was severed joined again,*
36530	Saçılanı derlenip,	*What was scattered gathered in,*
	Közkaman savaşında	*In the battle of Közkaman*
	Acıbay, Bakay Han sağ,	*Acıbay and Bakay Khan alive,*
	Almambet, Çubak arslan sağ,	*Almambet and the lion Çubak alive,*
	Serek, Sırgak ikisi de sağ,	*Serek and Sırgak both alive,*
	Ulukman gibi koca sağ,	*The elder like Ulukman alive,*
	Manas'ın kırk beyinin hepsi	*All the forty beys of Manas*
	sağ. Kokon eskiden zulmederdi,	*alive. Kokon of old dealt out oppression,*
	Bel bağladığı beli sağ,	*The support he leaned upon alive,*
	Sığındığı yeri sağ,	*The refuge he sheltered in alive,*
36540	Namlı Bakay koca sağ,	*Renowned old Bakay alive,*
	Yiğitlerin hepsi sağ.	*The warriors every one alive.*
	Argın, Kırgız karışık,	*Argın and Kırgız mingled together,*
	Şeref kazanıp aziz baş,	*Their honored heads winning glory,*
	Kısrak kesen kısrak kesip,	*He who slaughters mares slaughtering mares,*
	Deve kesen deve kesip,	*He who slaughters camels slaughtering camels,*
	Şekeri kar gibi kütürdetip,	*Crunching sugar white as snow,*
	Sarı yağını yığıp,	*Heaping up the yellow butter,*
	Dünyalığı serip saçıp,	*Strewing worldly wealth abroad,*
	Besili kuzu, tatlı baş	*Fattened lamb and sweet sheep's head*
36550	Fokur fokur kaynatıp,	*Set bubbling on the boil,*
	Ölen için bile keder yok.	*No grief even for the dead.*
	Közkaman'ı getirdiğinde	*When Közkaman was brought in,*
	Altmış gün toy* edip,	*Holding a toy* of sixty days,*
	Argın, Kırgız toplanıp.	*Argın and Kırgız assembling.*

Bütün kunduz derisini
Yarı bölüp paylaşıp,
Paçalarına takışıp,
Şekerini kar gibi kemirip,
Rakısını su gibi höpürdetip,
Çift kat giyip samur börkü
Alınlarına ayrı ayrı eğritip,
Karşı diyecek can kalmayıp,
Her kişinin kendisi bey,
Sultan olup safa sürüp.
Kaplanı on beş yavrulayıp,
Yanına insan hiç yaklaşamayıp,
Bahadırlarla denkleşip.
Talas'a Manas Han çıkıp,
Kahrından can çıkıp,
Boz maralı sürüp inek edip,
Göz koyduğu yerlerin hepsini
Çöle çevirip* perişan edip.
Ak maralı sürüp inek edip,
Vuruştuğu yerlerin hepsini
Baban alıp perişan edip.
Altı-Şaar'dan, Kokon'dan
Altı bin cambı*, bin kunduz
Haraç* alıp oradan,
Baban Manas, cömert arslan,
Söylesem de söz dinlemeyip,
O alçağı kardeş sayıp.
Haramilerden aldanıp zehir içip,

All the beaver pelts
Split in half and shared about,
Fastened to their trouser-legs,
Gnawing their sugar like snow,
Slurping their rakı like water,
Wearing sable caps in double fold,
Tilted each upon their brows,
No soul left to say them nay,
Every man himself a bey,
Living in ease as a sultan.
His tiger whelping fifteen cubs,
No man daring to come near,
Matching himself with the bahadırs.
Manas Khan went up to Talas,
Souls fled before his wrath,
Herding the grey maral like a cow,
Every land he set his eye on
He turned to desert, laid it waste.*
Herding the white maral like a cow,
Every land where he gave battle
Your father seized and laid it waste.
From Altı-Şaar, from Kokon,
Six thousand cambı, a thousand beaver*
He took as tribute from that place,*
Your father Manas, generous lion,
Though I spoke, he would not listen,
He counted that wretch a brother.
Deceived by the brigands he drank their poison,

Kırk yerinden delinip,
Kırk gün bayılıp, dil söylemez, İyice gösterdi görülmedik işi.
Zar zor kendine gelip iyileşti.
Aybaltasını yağ edip,
Ben anan bahtı kara,
Kadın başımla er kesilip,
Koskoca başımı tuğ edip,
Yakalayıp yola getirdi.

Pierced in forty places,
Forty days he lay swooning, tongue-tied,
Truly he showed a deed unseen before.
Barely he came to himself and healed.
Making her moon-axe run with fat,
I, your mother, black of fortune,
A woman turned warrior even so,
Making my great head a standard,
Seized them and brought them to heel.

Babanı ayırıp kurtarıp
Haramilere çığlık koparıp,
Bunca emeği çektirip,
Kaleli Bukar, Temir Han
Kalın kafalı baban söz dinlemeyip,
Mememi yardırıp,
Ne günlere düşmedim!
Baban Arslan yüzünden
Nice belalar çektim!
Yiğidi vuran kim vurdu,
Adı kaldı Manas'a.
Kırgını salan kim saldı,
Altı-Şaar, Ancıyan,
Kıyamete göçen senin baban,
O çılgın, başka dert açtı.
Yan tarafı Samarkan –
Bir sırası geldiğinde –
Baban Arslan'ın önünde
Altını taş gibi yüklendim.
Bir sırası geldiğinde –
Altı ay terk edilmiş kaldım,
Haykırışını duymayan
Azabını böyle çektim.
Yine sözüm yine var,
Yine anlatırım bir destan,
Vay, yetimim, kulak ver.
Baban zulmedip dururken,
Ala-Too kadar zulmü
Babam Temir Han'ın şehrine,
Ala gömlek, uzun şalvar,
Ben anan küçücük bir kızdım,
Örgüye saçım ermemiş,
Kızların hünerli çağıydım,
Ben anan bahtı kara,
On dördünde kız çağımdı.
Dedeni, Temir denen bu hanı,
Kazılmış derin hendeği,
Babam – Temir Han'ın şehrine
Kadınlar görüp hıçkırıp,

Freeing your father, tearing him loose,
Raising a shriek against the brigands,
Enduring all this toil,
Walled Bukar, Temir Khan —
Your thick-skulled father would not listen,
He had my breast slashed open,
What days did I not fall upon!
Because of your father, the Lion,
How many woes I bore!
Whoever struck the warriors down,
The name stayed with Manas.
Whoever loosed the slaughter,
Altı-Şaar, Ancıyan,
Your father, gone to doomsday,
That madman opened other sorrows.
On its flank lies Samarkan —
When one such time had come —
Before your father, the Lion,
I loaded gold like stone upon myself.
When one such time had come —
Six months I lay forsaken,
None hearing my outcry,
Thus I suffered its torment.
Yet I have words, more words remain,
Yet I will tell another epic tale,
Alas, my orphan, give ear.
While your father wrought oppression,
Oppression high as Ala-Too
Upon the city of my father Temir Khan,
In motley shirt and long şalvar,
I, your mother, was a small young girl,
My hair too short yet for the braid,
It was the age of girls' deft handiwork,
I, your mother, black of fortune,
Was a maiden of fourteen years.
Your grandsire, this khan called Temir,
The deep-dug trench about him,
To my father Temir Khan's city The
women watching sobbed aloud,

Akbaltay'ın Çubak'ı,
Gözcülerden altmışını,
Mızrakçılardan yetmişini,
Çubak'ın kahrına dayanamayıp,
Kargaşayı başlattı,
Kırıldılar, kaleyi bıraktılar.

O zaman Çubak henüz yoktu ortada,
Yönelip Talas'a konmamıştı,
Babanla dost olup,
Daha Manas'a yoldaş olmamıştı.
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Kaşkar'ı kuşatıp altısını alıp,
Ucunda Kokon, Margalañ,
Bunları vurup dördünü alıp,
Kökala'sının basmadığı
Yer yüzünde iz kalmayıp,
Akbaltay'ın oğlunun
Elde sağlam hiçbir şey kalmayıp,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Âlem halkını perişan edip,
Baltay Han'ın oğlu,
Böbürlenen haşarısı,
Aç çığlık, yaman nara,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Bukar'a ettiği zulmü,
Yaşı on altıya geldiğinde,
Babam Temir Han'ın başına
Esirgemeden saldığı cebri.
Kervancıdan mektup geldi,
Gecikmeden mektubu tez verdiler,

Karşı duran bir kişi yok,
Yassı yanaklı hatibi,
Bukar'ın sartı feryat edip.
Çare bilen Bukar'ın
Mektubu okuyup baksak,
Çubak'ın verdiği buyruğu,

Akbaltay's Çubak,
Sixty of the watchmen,
Seventy of the lancers,
Unable to bear Çubak's wrath,
Set the turmoil loose,
They were cut down, they abandoned the fortress.
At that time Çubak was not yet on the scene,
He had not turned and settled in Talas,
He had not made friends with your father,
Nor yet become a companion to Manas.
When his years had come to twelve,
Besieging Kaşkar, he took six of it,
At its edge Kokon, Margalañ,
Striking these, he took four of them,
Where his Kökala had not trodden
No trace was left upon the earth,
In the hands of Akbaltay's son
Nothing whole remained at all,
Akbaltay's Çubak,
Laying the world's people waste,
Baltay Khan's son,
His swaggering ruffian,
Hungry shriek, dreadful war-cry,
Akbaltay's Çubak,
The oppression he wrought on Bukar,
When his years had come to sixteen,
Upon the head of my father Temir Khan
The violence he loosed without mercy.
A letter came from the caravan man,
Without delay they quickly handed it over,

Not one man stood against him,
His flat-cheeked orator,
The sart of Bukar wailing aloud.
Of Bukar's men who knew a remedy —
When we read the letter and looked,
The command that Çubak gave,

Bukar'a saldığı, şaşılası,
Kul yapmaz şeytanlığı.
«Bu mektubuma boyun eğsin – deyip,
Er Çubak'a vermeye,
Temir Han'ın altın tahtı,
Kavga etmeden versin – deyip,
Gün hesabını yapışıp,
Dediğime uymazsa,
Altın tahtını vermezse,
Tepesinden basarım,
Beyli ülke Bukar'ın
Hazinesini saçarım.
Malını yağmalarım,
Fitneyi adamakıllı salarım,
Bahar vakti olduğunda
Yeleli kısrağa bindirmem,
Babam böyle dururken,
Güz vakti olduğunda
Kuyruklu kuzu yedirmem.
Oyun kurup dururken,
Çift öküzünü bağlatmam,
Asla ekin ektirmem,
Yerin yüzünü açtırmam,
Avuç dolusu buğday saçtırmam,
Ben anan Kanıkey, –
Yoldan devesini soyarım,
Yakalayıp keserim Bukar'ın
Keşfe çıkan devini!»
Baltay Han'ın oğluna
Çubak'ın yazdığı mektupmuş, Temir
Han'ın altın tahtı,
Mektubu görüp benim babam
Aziz canından umut kesti.
Kahrı Çubak başlattı,
Haberinden can çıkıp,
Şu duran Bukar halkı
Az kaldı dağılıp gidecekti.
Ak sarıklı hocası,
Ala kaftanlı mollası,

What he loosed on Bukar, astounding,
Devilry no slave would do.
«Let him bow to this my letter – saying,
To give to brave Çubak
Temir Khan's golden throne,
Let him yield it without a fight – saying,
Keeping count of the days,
If he heeds not what I say,
If he yields not his golden throne,
I will trample him from above,
Of Bukar, land of beys,
I will scatter its treasury.
I will plunder its goods,
I will loose sedition in good earnest,
When springtime comes
I will not let him mount the maned mare,
While my father stood so,
When autumn comes
I will not let him eat the fat-tailed lamb.
While he sits weaving his games,
I will not let him yoke his plow-oxen,
Never let him sow his grain,
Nor let him break the face of the earth,
Nor let him scatter wheat by the handful,
I, your mother Kanıkey, –
I will strip his camels on the road,
I will seize and slaughter Bukar's
Giant who rides out to scout!»
To Baltay Khan's son —
Such was the letter Çubak wrote, Temir
Khan's golden throne,
Seeing the letter, my father
Gave up hope of his dear life.
Çubak began the torment,
At the news their souls fled,
The people of Bukar standing there
Came near to scattering away.
His white-turbaned hoca,
His molla in motley kaftan,

Ulukman gibi hatip ihtiyarı,
Telaş içinde işe koyulup,
Bukarlıların hepsi.

His orator elder like Ulukman,
Setting to work in alarm,
All of the Bukar folk.

Çare bilenlerden niceleri,
O sözüne boyun eğmeye,
Hep birlikte karar kılıp,
Babam Temir Han'ın altın tahtı.
Günü mektuba yazışıp,
Baltay Han'ın oğlunu
Padişah edinmeye,
Dün, söz verip durdular.
Ölümüne ant içip,
Öldürücü zehri yalayıp,
Halk feryat edip iki büklüm,
Babam başta, Bukarlılar,
Aziz candan umut kesip,
Sarayda doksan kızla
Minarenin dibinde,
Minare oynayıp toz koparıp,
Gözcümden söz işitip,
On beş güne gün kararlaştırıp,
Verecekmiş – diye duyup,
Vergiyi haracı salmaya,
Kalabalık Bukar uygun görüp,
Akbaltay Han'ın oğlunu
İşte şu duran Bukar'a
Padişah edinmeye,
Ben anan Kanıkey –
Allah'ın sevdiği kulu,
On iki kızın küçüğü,
Kara yağızın güzeli,
Müslümanın soylusu,

Many of those who knew a remedy,
To bow before that word of his,
Resolving all together,
My father Temir Khan's golden throne.
Writing the day into a letter,
To take Baltay Khan's son
As their padishah,
Yesterday, they kept giving their word.
Swearing an oath unto death,
Licking the deadly poison,
The people wailing, bent in two,
My father first, the Bukar folk,
Giving up hope of their dear lives,
With ninety girls in the palace,
At the minaret's foot,
Playing the minaret game, raising dust,
Hearing word from my watchman,
Setting the day at fifteen days,
Hearing it said – he would yield,
To lay on the tax and tribute,
Crowded Bukar deeming it fit,
To take Akbaltay Khan's son
Over this very Bukar
As their padishah,
I, your mother Kanıkey –
The servant whom Allah loved,
Youngest of the twelve daughters,
Beauty of the dark-browed folk,
Noblest of the Muslims,

Gönlüm fena bölündü,
Gözümün yaşı döküldü,
Hırslanıp içim kaynayıp,
Arslan gibi göz alevlenip,
Mal toplayıp çeyiz düzüp,

My heart was sorely torn,
The tears poured from my eyes,
My blood boiled up in fury,
My eyes flaming like a lion's,
Gathering goods, making up a dowry,

Bukar'ın doksan kızına
Dokuz gün durmadan toy edip.
On dört deveye aziz can,
Şu duran Bukar'ın
Başka yolunu gözlettirip:
«Babacığımın altın tahtı,
Akbaltay'ın Çubak'ına
Zorbalıkla kaptırılacaksa,
Doğurmadan kuruyup çökeyim,
Kımıl kımıl sağ gezeceğime,
Kıyametin yüzünü göreyim,
Babam için, el için,
Şu Bukar'ın gönlü için
Cazayıl* asıp boynuma,
Ben zavallı, canımı bağlayıp
yoluna, Yürüsem gönül bölünüp,

Bir dövüşüp göreyim,
Gücüm yeterse, Çubak'ın
Tulum gibi kanını dökeyim.
Gücüm yetmez kalırsa,
Akbaltay'ın oğlundan,
Ecele* varıp aziz can,
Kıyametin yüzünü göreyim,
Allah'ın çizip koyduğunu
Ne olursa olsun göreyim,
Yüreklenip duramadan,
Yele gibi gür aziz saçı
Tepeme sımsıkı bağladım,
Ok geçmez yumuşak kaftanı,
Ok şaşırıp değmesin diye,
Vuruşurken ecel yetişmesin diye,
Dokuzunu kat kat giydim,
Babam Temir Han'ın ak keltesini
Geniş omzuma astım,

Altın yanaklı aybaltayı
İnce bileğe taktım,
Temir Han'ın çeliğini

For the ninety girls of Bukar
Holding a toy nine days without pause.
Dear life upon fourteen camels,
Of this Bukar standing here
I had them watch another road:
«If my dear father's golden throne
To Akbaltay's Çubak
Must be snatched away by force,
May I wither and sink down barren,
Rather than walk alive and stirring,
Let me look on doomsday's face,
For my father, for the people,
For the heart of this Bukar,
Hanging a cazayıl from my neck,*
I, poor soul, binding my life
to its road, Should I march though my heart be torn,
Let me fight him once and see,
If my strength suffices, let me spill
Çubak's blood like a bursting skin.
If my strength should fail me,
From Akbaltay's son
Going to my fated hour, dear life,*
Let me look on doomsday's face,
What Allah has traced and set down,
Come what may, let me see it,
Taking heart, unable to hold still,
My dear hair thick as a mane
I bound up tight upon my crown,
The soft kaftan no arrow pierces,
That no stray arrow might strike home,
That death not reach me in the fray,
Nine of them I wore fold upon fold,
My father Temir Khan's white carbine
I slung upon my broad shoulder,

The gold-cheeked moon-axe
I fastened to my slender wrist,
Temir Khan's blade of steel

Göstermeden ustaca aldım.
Kızlığımda ben bahtsız,
Düşünüp düşünüp yanarak,
Savaşın giysisini kuşanıp,
O Çubak'tan ürkerek,
Anan Kanıkey'in kara sakar argımağı,
Argımağı eyerleyip,
Keskin çeliği kuşanıp,
Cenk pusatının hepsini
Yerli yerince donanıp,
Dolgun bedeni düğmeleyip,
Dolgun kızıl yüzümü
Gök demirle zırhlayıp,
Sancak elde dalgalanıp,
Kara narkesken koca kılıç
Bileğimde parıldayıp,
Kırk kulaç sırlı mızrağım
Dizimin dibinde görünüp,
At yorup, yer dolaşıp,
Han Baltay'ın Çubak'ına
Ölümüne kapışmaya gönül koyup,
Yamaçtan o kulu görsem – diye,

O da yalnız, ben de yalnız,
Akbaltay'ın arslanıyla
Bir mızraklaşıp görsem – diye.
Mızrağına düşersem Çubak'ın,
Bir insana bildirmeden,
Bir kişiye sezdirmeden,
Dediğine boyun eğeyim – derim,
Armağan edip Bukar'ın
Altın tahtını vereyim – derim.
Ben mızraklarsam Çubak'ı,
Başına zulüm salayım,
Yol üstünde sürükletip,

İt kurda yem edeyim,
Baltay Han'ın oğlundan

I took deftly, showing no one.
In my maidenhood, I the luckless,
Burning as I thought and thought,
Girding on the garb of war,
Shrinking in dread of that Çubak,
Your mother Kanıkey's black-blazed argımak,
Saddling the argımak,
Girding on the keen steel,
All the weapons of war
Arrayed each in its place,
Buttoning up my full body,
My full crimson face
I armored with grey iron,
The banner rippling in my hand,
The great black narkesken sword
Gleaming at my wrist,
My burnished lance of forty fathoms
Showing at my knee,
Wearying the horse, roaming the land,
Upon Khan Baltay's Çubak
Setting my heart on a fight to the death,
Might I spy that slave from the hillside – saying,
He alone, and I alone,
With Akbaltay's lion
Might I try one bout of lances – saying.
If I fall to Çubak's lance,
Telling not a single soul,
Letting no one sense it,
I will bow to what he says – I say,
As a gift I will yield Bukar's
Golden throne to him – I say.
If I run Çubak through with the lance,
Let me bring torment on his head,
Have him dragged along the road,

Let me make him meat for dog and wolf,
On Baltay Khan's son

Böylece öcümü alayım.
Allah Taala, ey Yaradan,
Saçılıp gidersem derleyen ol,
Ölüp kalırsam iman ver!
Yaradan'ın yazıp koyduğunu,
Alnıma yazdıysa, göreyim,
Baltay Han'ın oğluyla
Bir mızrak dövüşü edip öleyim!
At yorup, yer dolaşıp,
Eyer sırtı gibi belden
Eğilip girip sıyırıp geçtim,
Aşağıdaki büyük ak kamışlığı dolaşıp,
Şüpheli yolu adım adım kollayıp,
Aşağıdaki Keñ-Moynok'un kıyısını sıyırıp,
Orolmo-Too'nun çıkıntısında,
Kocaman kayalık burunda,
Dolanıp gözcülük ederek ben bakarken,
Kara sakar argımağın
Ağzını çekip çevirdiğimde,
Seyran edip can safa sürüp,
Gözcü yerinden bakıp dururken,
Kızıl doru ata binmiş,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümlemiş,
Kızlı evde kıyak çalan,
Kımızlı evde kâse sunan,
Usta hatip, oyunbaz,
Kız nakışlı* bir kişiymiş,
Dirsek boylu er Agış,
Kendi bildiğince davranıp,
Orolmo-Too'nun ak omuzlu kartalını
Aç çığlık, yaman nara,
Kayışı* olmadan kondurup,
Kuş salıp çıkagelmişti.
Er olduğunu bilmiştim,
Kâfir ile Müslüman
Ödül koyup güreşse,
Bir faydası Agış'ın
Dokunur diye düşünürdüm.

Thus let me take my vengeance.
Allah Taala, O Creator,
If I am scattered, be my gatherer,
If I die and fall, grant me faith!
What the Creator has written down,
If He wrote it on my brow, let me see it,
With Baltay Khan's son
Let me fight one duel of lances and die!
Wearying the horse, roaming the land,
From a ridge like a saddle-back
Bending low I slipped in and skimmed past,
Rounding the great white reed-bed below,
Watching the doubtful road step by step,
Skirting the edge of Keñ-Moynok below,

On the spur of Orolmo-Too,
On the huge rocky headland,
While I circled, keeping watch, and looked,
When of the black-blazed argımak
I drew back the mouth and turned him,
Roaming at ease, my soul at pleasure,
While I watched from the lookout place,
Mounted upon a red-bay horse,
Its hair-tail knotted up tight,
He who plays the kıyak in the house of girls,
Who offers the bowl in the house of kumis,
Master orator, playful jester,
A man with maiden's broidery,*
Elbow-tall brave Agış,
Acting as he himself saw fit,
The white-shouldered eagle of Orolmo-Too
Hungry shriek, dreadful war-cry,
He had perched without its leash,*
And came forth casting off his bird.
I had known him for a man,
Should infidel and Muslim
Set a prize and wrestle,
Some use from Agış
Would come, so I would think.

Agış dimdik, hiç aldırmadan,
Gözcüde duran beni
Topuğuna denk tutmadan,
Arkar sürüp, kulan kovup,
At yorup, yer dolaşıp,
İt salıp, kuş uçurup,
Geçip gitti er Agış.
Sağ omzu genişmiş,
On iki uzvu denkmiş,
At üstünde ise hele,
Başka devlerden eksikmiş,
Yaya pehlivan güreşinde,
Şu duran er Agış
Nice devin arslanıymış.
Kulan sürüp coşarak,
Ananı hiç görmeden,
Agış'ın kudurup geçtiği andı.

Kara sakar argımağın
Ağzını çekip çevirdiğimde,
Gözcülük edip dururken,
Gündüzleri uyku almadan,
Gece içinde dinlenmeden,
Devriyeyi gözleyip dururken,
Gök atlas kaftan giymiş,
Kökala soylu ata binmiş,
Tuğsuz mızrak almış.
Beline kılıç kuşanmış,
Görenin gönlü bölünüp,
Arslanın Ala-Too gibi görünüp,
Talas'tan Alay'a geliş boşuna değil,

Manas'tan Çubak eksik değil,
Akbaltay'ın Çubak'ı,
Bukar'ı çekip almaya,
Saraylı yurdunu parçalayıp,
Kırgını adamakıllı salmaya,
Nicesini kırıp Bukar'ın,

Agış bolt upright, heeding nothing,
Me, standing at the lookout,
Not deeming me worth his heel,
Driving arkhar, chasing kulan,
Wearying the horse, roaming the land,
Loosing his hound, flying his bird,
Brave Agış passed on by.
His right shoulder was broad,
His twelve limbs well matched,
Yet on horseback, mind you,
He fell short of other giants,
In wrestling on foot, pehlivan-style,
This brave Agış standing here
Was the lion of many a giant.
Driving kulan, in full spate,
Never seeing your mother,
It was the moment Agış stormed past in frenzy.
When of the black-blazed argımak
I drew back the mouth and turned him,
While I kept my watch,
Taking no sleep by day,
Taking no rest in the night,
While I watched the patrol-round,
Clad in a kaftan of grey satin,
Mounted on a horse of Kökala stock,
He had taken a lance without a pennant.
A sword girded at his waist,
The heart of the beholder torn,
The lion looming like Ala-Too,
Not for nothing came he from Talas to Alay,
Çubak is no less than Manas,
Akbaltay's Çubak,
To wrench Bukar away,
To tear apart its palaced land,
To loose the slaughter in good earnest,
Cutting down many of Bukar,

Hanlığını çekip almaya,
Aklı takılmıştı Çubak'ın.

To wrench away its khanship,
So was Çubak's mind ensnared.

Ben anan Kanıkey,
Kız doğduğuma yanarak,
Aziz can, erkeğin giysisini kuşanıp,
Eyerinden geri kayıp,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere ışık değdiğinde,
Altın yanaklı aybaltayı
Kapıp çevirdim,
Babacığımın savaşta çaldığı davulu*,
Çınlatıp o anda,
Ortaya vurup gönderdim.
Sıkıca belimi kuşandım,
Akbaltay'ın Çubak'ına
Mızrağı kavrayıp saldırdım,
Ak eşen – diye haykırdım,
Temir deyip savaş narası çağırdım.
Yüreklenip ileri atıldım,
Akbaltay oğlu Çubak'a
Ben anan arslan gibi göründüm.
Padişahmış er Çubak,
Karşıma Kökala'nın ağzını çevirdi,
Her kim olsa sırasında vurup alsın – diye, Doğrulmuştu Çubak arslan,
Öfkelenmiş yoğun güç
Bakıp gözleyip, vursun – diye,
Kökala'nın ağzını çevirdi,
Bozkurdun Çubak dikildi.
Öfkelenip aziz can,
Kaşık kadar kalmadı bizim kan,
Bir tutama gelmedi şahin can,
Kara sakar argımak
Gemi kavrayıp ağzını saldığında,
Sırtlı çelik sırlı mızrağı
Sımsıkı ele aldığımda,

I, your mother Kanıkey,
Burning that I was born a girl,
Dear life, girding on the garb of a man,
Slipping back from his saddle,
When dawn whitened and broke,
When light touched the earth,
The gold-cheeked moon-axe
I snatched up and whirled,
The drum my dear father beat in battle,*
Making it ring in that instant,
I struck and sent it out to the midst.
I girded my waist up tight,
At Akbaltay's Çubak
I gripped the lance and charged,
Ak eşen – so I cried out,
Temir — so I called my battle-cry.
Taking heart I hurled myself forward,
To Akbaltay's son Çubak
I, your mother, appeared like a lion.
A padishah was brave Çubak,
He turned Kökala's mouth to face me,
Whoever it be, let him strike in his turn and take it – saying, The lion Çubak had drawn himself up,
The angered massed strength
Watching, marking, let him strike – saying,
He turned Kökala's mouth,
Çubak the grey wolf stood fast.
Dear life flaring up in wrath,
Not a spoonful of our blood remained,
The falcon soul came not to a handful,
When the black-blazed argımak
Seized the bit and loosed his mouth,
When the ridged steel burnished lance
I took fast into my hand,

Oktan önce yetiştim,
Kemerin beri yanı kıyısı – diye,
Kaburganın yüzü – diye,
Ciğerini yaracak yeri – diye,
Sırlı mızrağı ele aldığımda,

I arrived before the arrow,
The near edge of his belt – saying,
The face of his ribs – saying,
The place to split his liver – saying,
When I took the burnished lance in hand,

Kurt yürekli anan, ben deli,
Yetişip vurduğumda,
Akbaltay'ın arslanı,
Üzengiden ayağı çıkıp,
Kökala'nın koca yularını
Düzeltip ele alamadan,
Altın tabanlı üzengide
Sallanıp Çubak kaldı,
Kadınlık kurusun,
Gözüm gidip fıldır fıldır,
Ayağım gidip sallanarak.
Dünyanın yüzü kararıp,
Bu dünya dar olup,
Güçle çatan Çubak'a,
Ala-Too gibi yamana,
Akıl kaçıp, iç yanıp,
Ölüme ortak olacak yâren yok,
Ananın yanında
Arka çıkan yoldaş yok,
Geri dönüp durana dek
Kökala'ya kamçı vurup,
Ben bahtsız anamı,
Kahrından can çıkarıp,
Kaçırttığı yer işte orası.
Sırasını verdim Çubak'ın,
Coşup bozkurt bağırıp,
Oygut deyip nara çağırıp,
Kökala'nın sağrısına bir vurup,
Akbaltay diye ün salıp,
Sırasını verdim Çubak'ın,
Üstüme gelen yamanın.
Kara sakar argımak
Ağzını çekip çevirdiğinde,

Your wolf-hearted mother, I the wild one,
When I overtook and struck,
Akbaltay's lion —
His foot slipped from the stirrup,
Kökala's great halter
He could not right and take in hand,
In the gold-soled stirrup
Çubak was left swaying,
A curse on womanhood!
My eyes went spinning round and round,
My feet went swinging loose.
The face of the world darkening,
This world grown narrow,
Against Çubak who strives with force,
Against that terror like Ala-Too,
My wits fled, my heart burned,
No comrade to share my death,
At your mother's side
No companion to back her,
Till he wheeled about and stood
Laying the whip to Kökala,
Me, your luckless mother,
Driving the soul out with his fury —
That is the place he put me to flight.
I gave Çubak his turn,
Surging, roaring like a grey wolf,
Calling Oygut as his war-cry,
Striking Kökala once on the croup,
Raising the cry of Akbaltay,
I gave Çubak his turn,
The terror bearing down on me.
When the black-blazed argımak's
Mouth I drew back and turned,

Akbaltay'ın arslanı
Oktan önce yetişti,
Yetiştiği yerde anamı

Sağ kürek çıkıntısından
Hoyratça vurup geçti.
Göç evi gibi ak kumaşım
Mızrakla yırtılıp,
Han Çubak'ın sırlı mızrağı
Seksen parça olup dağıldı,
Çubak mızrak saldığında,
Yana kayıp doğruldum,
Bir Tanrı deyip ağladım,
Bir seferinde ben bahtsız,
Han Baltay'ın oğluna
Altı sefer dayandım.
Mızrağı kırılan Çubak'a
Kıyameti kopardım zavallı can,
Devlik taslayan Çubak'a,
Altımdaki argımağa
Sağlı sollu kamçı vurup,
Düz ters üzengi tepip,
Çevreme bakmadan,
Hiç canımı esirgemeden,
Bir bir etrafı gözlemeden,
Kıl kadar canımı esirgemeden,
Kaşık kadar görmeden kanımı,
Hiç esirgemeden canımı,
Mızrağı kırılan Çubak'ın
Çaresi tükendi gördün mü,
Akbaltay oğlu yamanın.
Eyer sırtı gibi beli
Eğilip Çubak aştığında,
Anan kovaladı ardından,
Er Çubak'a böylece,
Seyirlik oyunu verdiğinde,
Kara sakar argımakla,
Eyer sırtı gibi boyundan
Oktan önce yetiştim,

Akbaltay's lion
Arrived before the arrow,
Where he overtook, your mother

On the point of the right shoulder-blade
He struck savagely in passing.
My white cloth like a nomad tent
Was rent apart by the lance,
Khan Çubak's burnished lance
Shattered into eighty pieces,
When Çubak thrust his lance,
I swerved aside and straightened,
One God — I said, and wept,
Once did I, the luckless one —
Against Khan Baltay's son
Six times did I stand fast.
Upon Çubak of the broken lance
I loosed doomsday, poor soul,
Upon Çubak who played the giant,
The argımak beneath me
I whipped to right and left,
Kicking the stirrups fore and aft,
Not looking round about me,
Not sparing my life at all,
Not marking things one by one,
Not sparing my life by a hair,
Not seeing my blood by a spoonful,
Not sparing my life at all,
Çubak of the broken lance —
His remedy ran out, you see,
The terror, Akbaltay's son.
When over a ridge like a saddle-back
Çubak bent low and crossed,
Your mother chased behind him,
To brave Çubak thus,
When he gave a show worth watching,
With the black-blazed argımak,
From a slope like a saddle-back
I arrived before the arrow,

Sırlı mızrağı düzce kavrayıp,
Sallanan Çubak'ı
O anda vurup geçtim.
Gözü gidip fildır fildır,

Ayağı gider sallanarak.
İnişli sarı vadide,
Eğilip bir hüner göstersem – diye,
Akbaltay'ın arslanını,
Şimdi geçse elime,
Kurban diye kessem – diye,

Babam Temir Han'ın önüne
Müjdeleyip varsam – diye,
Baltay Han'ın oğlunu
Hiç değilse, iki daha yol gelmez

etsem – diye.
Oğlum, dün kavganın başı

doğduğunda,
Baltay Han'ın oğlunu,
Zavallı anan Kanıkey
Önüne katıp kovaladığında,
Öldürmeden, yitirmeden,
Padişahlık taslayan Çubak'ı
Diri yakalasam – diye,
Bukar'daki kırk urgan boyu zindana

Eziyetle bir diri atsam – diye.

Babası Akbaltay'ın sayısız malını,
Oğlunuz bizde diri – diyerek,
Müjdelik olarak alsam – diye,

Yedi gün bastırıp dövsem – diye,

Ya da olmazsa Çubak'ı
Yere bakar hale getirsem – diye.

Gripping the burnished lance out straight,
Swaying Çubak
I struck in passing at that instant.
His eyes went spinning round and round,

His feet go swinging loose.
In the sloping yellow valley,
Bending low, might I show a feat – saying,
Akbaltay's lion,
Should he now fall into my hands,
Might I slaughter him like an offering – saying,
Before my father Temir Khan
Might I come with glad tidings – saying,
Baltay Khan's son —
At the least, might I leave him unable to make
two more journeys – saying.
My son, yesterday, when the head of the quarrel
was born,
Baltay Khan's son —
When your poor mother Kanıkey
Drove him before her in the chase,
Without killing, without losing him,
Çubak who played the padishah,
Might I take him alive – saying,
Into Bukar's dungeon forty rope-lengths deep
Might I hurl him alive in torment – saying.
His father Akbaltay's countless herds,
Your son is alive with us – saying,
Might I take as reward for the tidings – saying,
Might I press and beat him seven days – saying,
Or if not, might I bring Çubak
To cast his eyes upon the ground – saying.

İnişe girdiğinde,
Ananın argımağı,
Karaca gibi ön ayağı uzanıp,
Yokuşa dayandığında,
Er Çubak'ın Kökala'sı,
Yelesi kuyruğu yayılıp.
Engebeye vardığında,
Bu ananın argımağı,
Boğa gibi boynu oynayıp,
Yokuşa dayandığında,
Han Çubak'ın Kökala'sı,
Çakmak gibi gözü parıldayıp.

When he entered the downslope,
Your mother's argımak,
Like a roe deer his forelegs stretching out,
When he leaned into the climb,
Brave Çubak's Kökala,
His mane and tail streaming wide.
When he came to broken ground,
This your mother's argımak,
His neck rolling like a bull's,
When he leaned into the climb,
Khan Çubak's Kökala,
His eye flashing like flint.

Arstanbap'ı aşırıp,
Amansız kovaladım Çubak'ı,
Ancıyan'ın boz kırını çiğnetip. Rastlasa kimi yiyecek gibi,

İnişe girdiğinde,
Kanıkey'in argımağı
Sokulup gider yaklaşarak,
Yokuşa çıkıverince,
Han Çubak'ın Kökala'sı
Uzaklaşır serap gibi.
Aşık kemiği kadar yerde dağ yok,

Teğelti kadar çukur yok,
Sabanın çizdiği çizgi yok,
Dağ sıçanının kazdığı in yok,
İlik kıracak taşı yok,
Tümsecik bir yumru başı yok.
Angıt uçup gözü kararan,

Kara karga uçtuğunda
Kanadı çölde yorulan.
Izgıt kuşu uçsa çığrışan,
Kel akbaba uçup yetişemez,

Kanadı yolda kuruyan.

Driving him over Arstanbap,
Mercilessly I chased Çubak,
Making him trample Ancıyan's grey steppe. As if he would devour whomever he met,
When he entered the downslope,
Kanıkey's argımak
Draws in, closing the distance,
When he mounted the climb,
Khan Çubak's Kökala
Draws away like a mirage.
No hill on that ground big as a knucklebone,
No hollow big as a saddle-pad,
No furrow drawn by a plow,
No burrow dug by a marmot,
No stone to crack a marrow-bone,
No knobby little hummock's head.
Where the ruddy shelduck flies and his eye grows dark,
Where the black crow, flying,
Wearies his wing in the desert.
Where the ızgıt bird, flying, shrieks aloud,
Where the bald vulture flying cannot arrive,
His wing withering on the way.

Kuğu yürüse kulağı,
Kulan yürüse tırnağı görünür.
Yanıp kavrulmuş çölünden,
Ancıyan'ın belinden
Göğerip mızrak uzattım,
Çubak'ın yurt tuttuğu – geniş Kaşkar,
Arkasını dönüverince –
Ben Alay'a doğru kovaladım.
Göğüsleyip sarstım Çubak'ı,
Oygut'a dek kovalasam – diye,
Oygut'ta on gün vuruşup,
Görülmedik bir iş etsem – diye.
Ağzını açıp kükreyip,
Coşup dalıp vardığında,
Ancıyan'ın belinden,
Evliyaların gecelediği,
Mazar edilen yerinden,
Belli gördüm, bir bel gördüm,
Kuldan üstün bir arslan gördüm.
İri gözleri Çolpan yıldızı gibi,

Should a swan walk, its ears,
Should a kulan walk, its hooves are seen.
From its scorched and burnt-out desert,
From the pass of Ancıyan
I thrust out the lance, turning livid,
Where Çubak had made his home – broad
Kaşkar, The moment he turned his back –
I chased him on toward Alay.
Breast to breast I shook Çubak,
Might I chase him as far as Oygut – saying,
Fighting ten days at Oygut,
Might I do a deed unseen before – saying.
Opening his mouth and roaring,
When he came surging, plunging in,
From the pass of Ancıyan,
Where the saints pass the night,
From the place made a mazar,
Plainly I saw — I saw a pass,
I saw a lion higher than any slave.
His great eyes like the star Çolpan,

Ay kulağı kalkan gibi,
Büyüklüğü dağın yarısı kadar,
Heybetini gören ürkmüş,
Meke'de beş yıl okumuş,
Halifeden mektup almış,
Hanzadeden dua almış,
Kendisi zayıpburuş diye anılmış,
On iki pîre el vermiş,
Sefere çıksa sayısız ordu gibi,
Yalınayak Kızır yol vermiş,
On iki asrın baş edemediği,
Kemendini çevirecek kimse kalmamış,
Her şeyi tastamam denkmiş,
Kendisi Şay'ın kolladığı arslanmış.

Çarpışacak dağ bulamayıp,
Savaşacak düşman bulamayıp,
Ancıyan'ı alıp baş eğdiren,

His moon-ears like shields,
His bigness half the size of a mountain,
Who saw his majesty took fright,
Five years he had studied in Meke,
Had taken a letter from the Caliph,
Had taken a blessing from the khan's son,
He himself was called zayıpburuş,
He had given his hand to twelve pîrs,
Riding to war, like a countless host,
Barefoot Kızır had given him the road,
Whom twelve ages could not master,
None left who could turn back his lasso,
His every part was matched to perfection,
He himself was the lion watched over by Şay.

Finding no mountain to clash with,
Finding no foe to fight,
He who took Ancıyan and bowed its head,

Han baban Manas Han'ın kendisiymiş.
Was your khan father, Manas Khan himself.

Devriye gezip, yer dolaşıp,
Bahadırın gözcülükte gezdiği çağıymış.
Yağlanmış buğday yüzlü,
Alacakaranlık duman gözlü,
Öne atılıverince –
Arslanın görünüşü var,
Altı bin erin heybeti var.
Kara benekli kaplan
Yanı başında atılır,
Güdük bozkurt arslan
Tam önünde davranır.
Koruyucusu Kocosan,
Dayanağı kırk çilten,
Talihli arslanın ta kendisiymiş.
Gözcülük edip, yer dolaşıp,
Han Bakay'ı yanına takıp,
Baban Manas, kan içici arslan,

Riding patrol, roaming the land,
It was the time the bahadır rode on lookout.
His face like oiled wheat,
His eyes like dusky twilight smoke,
The moment he hurled himself forward –
He has the look of a lion,
He has the majesty of six thousand men.
The black-spotted tiger
Springs at his very side,
The stub-tailed grey wolf, the lion,
Moves at his very front.
His guardian Kocosan,
His support the forty çilten,
He was the fortunate lion himself.
Keeping watch, roaming the land,
Taking Khan Bakay at his side,
Your father Manas, the blood-drinking lion,

Devriyede gezdiği çağıymış.
Çubak'ı kovalayıp coştum,
Şamatalı ben deli kadın,
Baban Han Manas'a rastladım.
Kadınken ben böyle,
Halkı çalkalayıp, el bozdum,
Kızken zavallı can,
Çağı çalkalayıp, yurt bozdum.
Gök tulpar gibi ata binmiş,
Gök zulpukoru ele almış,
Uzun boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem arslan,
Namlı Bakay, sultan – er,
Ananı, kara yüzlü Kanıkey'i
beğenip, Ölmezsem yetişip alırım,

Onu görüp ben ürküp,

It was the time he rode patrol.
I surged on, chasing Çubak,
I, the clamorous madwoman,
I came upon your father, Khan Manas.
Though a woman, I was such —
I churned the people, ruined a land,
Though a girl, poor soul,
I churned the age, ruined a country.
Mounted on a horse like a grey tulpar,
He had taken the grey zulpukor in hand,
Tall of stature, broad of shoulder,
Both pehlivan and lion,
Renowned Bakay, sultan – warrior,
Taking a liking to your mother, dark-faced Kanıkey, If I die not, I will overtake and wed her,
Seeing him I took fright,

Akbaltay'ın arslanı
Kurtulup haber verdiğinde,
Bakay'a, Manas arslana
Varmış meğer o Çubak.
«Bahadır Manas, arzımı dinle,
Kaleli Bukar, kalabalık şehir,
Hanlığını çekip alırken
Bir kargaşa gördüm ki sorma.
Ayırıp dokuz kat kaftanımı,
Orta boylu, geniş omuzlu,
Halifenin yazdığı mektubu almış,
Kan içer diye anılan,
Gök zulpukor mızrak almış,
Beline yalın kılıç kuşanmış,
Kara sakar ata binmiş,
Kıl kuyruğunu sımsıkı düğümlemiş,
Yoluma çıkıp savaştı,
Çok mızraklaşıp durduk,
Nice mızrak uzattım,
Nice kılıcın, mızrağın
Birini komadan kırdım.
Yordu beriki
Kökala soylu hayvanımı,

Akbaltay's lion,
When he escaped and brought the news,
To Bakay, to Manas the lion,
That Çubak, it seems, had come.
«Bahadır Manas, hear my plea,
Walled Bukar, the crowded city —
While I was wresting away its khanship
I saw such a turmoil — do not ask.
Splitting apart my ninefold kaftan,
Middling tall, broad of shoulder,
He had taken the letter the Caliph wrote,
One famed as a drinker of blood,
He had taken a grey zulpukor lance,
A naked sword girded at his waist,
Mounted on a black-blazed horse,
Its hair-tail knotted up tight,
He came out on my road and fought,
Long we jousted lance on lance,
Many a lance I thrust,
Many a sword, many a lance
He broke, not leaving one.
The other wearied
My beast of Kökala stock,

Bozkurtlardan böylesini görmedim.
Han Manas, sen olmasan,
Dökecekti kanımı,
Dönmeden fena kovalayıp,
Kesti benim dermanımı.
Bir vuruşta dört vurup,
Berbat etti sağrımı.
Gönlüm kaldı Oygut'tan,
Ardımdan yoldaş gelmedi.
Göçerim bu yıl Talas'a,
Gelip yoldaş olmazsam,
Namlı sultan Manas'a.
Keñ-Kol'a sürüp göçümü,
Kurumlanan Bukar'dan
Tam şu gördüğüm öcümü alırım».

Among grey wolves I never saw his like.
Khan Manas, were it not for you,
He would have spilled my blood,
Chasing hard without turning back,
He cut off all my strength.
Striking four blows in one,
He ruined my croup.
My heart stayed behind at Oygut,
No companion came after me.
This year I will move camp to Talas,
If I do not come and be companion
To the renowned sultan Manas.
Driving my camp-train to Keñ-Kol,
From swaggering Bukar
I will take this very vengeance I have seen».

«Akbaltay'ın arslanı,
Söylediğin söz gerçek doğru,
Eğip bükme yok, kaçamak yok,
Senin bu dediğin hepten doğru.
Gökteki yıldız gibi boz ol,
Bu dünya boş, iki gün,
Öte dünyalık dost ol.
Ayrılıp gitmemek için
Ak buğday ununu çiğneşin,
Balam, Arslan Bakay benim,
Gerçeğini söyleyeyim,
Gökten yıldız gibi harekete geç,
Kakan'a kırgın salmaya,
Kâfirden öcü almaya,
Beecin'e kırgın salmaya,
Sağlamca onu kırmaya,
Ak buğday ununu çiğne,
Balam, kelâm-ı şerifi tut.
Gelip kon Talas'a,
Gelip de yoldaş ol,
Sen, Cakıp'ın yalnız oğlu
Manas'a.
Gelip konarsan Talas'a,

«Lion of Akbaltay,
The word you speak is truly right,
No bending, no twisting, no evasion,
This that you say is wholly right.
Be grey like the star in the sky,
This world is hollow, but two days,
Be a friend for the world beyond.
That you may never part and go,
Chew together the white wheat flour,
My child, I am Bakay the Lion,
Let me tell you the truth of it,
Set forth like a star from the sky,
To loose slaughter on the Kakan,
To take vengeance on the infidel,
To loose slaughter on Beecin,
To break it soundly through,
Chew the white wheat flour,
My child, hold to the holy word.
Come and settle in Talas,
Come and be companion
To Manas, the only son
of Cakıp.
If you come and settle in Talas,

Derdini çözecek yer orasıdır,
Seni dertlendirmeden ağırlayacak er odur.
Balam, Manas'a gelirsen murada erersin,

Bahadır, güveyliğe bir gelen bendim.

Bagalak* oynayıp şenlenirsin.
Balam, evliya oğlu benim,
Balam, Han Baltay oğlu sensin.
Senin Bukar'dan çıktı
Varıp belimi kuşandım,
Yerin dibi Celpiniş,
O Celpiniş'te doğdum.
Altıma gelip coştum,

That is the place to unbind your sorrow,
He is the man to host you without grief.

My child, come to Manas and you reach your desire,
Bahadır, it was I who once came as a bridegroom.
You will play bagalak and make merry.*
My child, I am the son of a saint,
My child, you are the son of Khan Baltay.
Yours went out from Bukar —
I came and girded up my loins,
The world's far end is Celpiniş,
In that Celpiniş I was born.
At six I rose in full spate,

Yedi yaşa geldiğimde,
Düşümde görüp Manas'ı,
Şimdi Manas Han'a kavuştum.
Yerin dibi Celpiniş,
Doğmadan önce Manas'ı,
Yedi yıl boyunca aradım,
Bağdat, Mısır şehrinden
Altı yıl boyunca baktım.
Meke ile Mediyna,
Beş yıl boyunca bulamadım,
Dün, dileğimi Tanrı verdiğinde,
Yaşım otuz bire geldiğinde.
Talas gibi yer bulamayıp,
Manas Han gibi er bulamayıp,
Çubak'ım, sağ yanında Orus var,
Ben yiğitliğimden coştum, Çubak.
Çubak'ım, sırt yanında Kıtay var.
Ancıyan'ın boz kırında, Çubak,
Arslan Manas Han'a kavuştum.
Düşte uyuyup söz işitip,
Akbaltay Han'ın arslanı,
Cömert Manas bozkurda

Yoldaş olur diye işitip,
Ölümde ortak, can yoldaşım,
Ancıyan'a bakıp ilerledik,
Değerlim, seni bulmaya,
Biz Ancıyan'ı gözleyip bekledik. Bu yıl
Mediyna'yı ey, dolaşırız,

Evliyanın ta kendisiyim, Çubak,
Bakay Han'ın gözüyüm.
Talas'a varıp konmaya,
Manas'a yoldaş olmaya,

Yolundan azan bir Çubak sendin.
Bile bile bakıp, yol açıp,

Senin Oygut'ta idi oban,

When I came to seven years,
Seeing Manas in my dream,
Now I have joined Manas Khan.
The world's far end is Celpiniş,
Before he was born, Manas
I sought for seven years,
From Bağdat, from the city of Mısır
I looked for six years.
Meke and Mediyna —
Five years I could not find him,
Yesterday, when God granted my wish,
When my years had come to thirty-one.
Finding no land like Talas,
Finding no man like Manas Khan,
My Çubak, on your right hand is the Orus,
I surged with my own valor, Çubak.
My Çubak, at your back is Kıtay.
On Ancıyan's grey steppe, Çubak,
I joined the lion Manas Khan.
Sleeping, hearing words in a dream,
Akbaltay Khan's lion —
Hearing that to generous Manas the grey wolf
He would become companion,
My partner in death, my soul's companion,
We pressed on looking toward Ancıyan,
My precious, to find you,
We watched and waited over Ancıyan.
This year we shall make the round of Mediyna, ey,
I am the very saint himself, Çubak,
I am Bakay Khan's eye.
To go and settle in Talas,
To become companion to Manas,

You were a Çubak strayed from his road.
Watching with full knowledge, opening the way,
Your camp was there at Oygut,

Gün vaktiyle ey, alındı
haberin.
Bir dişiyle mızraklaşıp,
Çubak'ım, senin böyle oldu
ayıbın.
Hey, çarpışıp durduğun
Bukarlı –
Han Manas'ın alacağı zevcesi.
Kara yağızın ey, güzeli,
O, Müslümanın ey, soylusu.
Zevce soyunun en yatkını,
Dişilerden ey, evliya,
Kadın soyunun alabildiğine ey,
sağlamı,
Han Manas'a ey, hazine.
Nice şeyi, Çubak, bilirsin,
Evliya yengen bahtsızın,
Çubak'ım, diktiği kaftanı giyersin.

Çubak'ım, karşında barañ var,
Padişah Manas Han sağ oldukça,
Senin boy ölçüşen düşmanın çoktur.
Tanrı verirse, Çubak'ım,
Senin sultan olacak vaktin gelir.
Temir Han kızı Kanıkey –
Sakın Çubak, ey, tasalanma,
Bu yıl sana yenge olacak vakti.
Bu yıl, Çubak, sözümü dinle,
Kızır'ın dokunduğu ey, Manas'a
Yiğitlerden ey, buluruz.
Baabedin'in dokunduğu Manas'a
Bahadırdan nicesini ey, buluruz.

Kum-Bulak'ın ey, belinden,
Meke'ye sefer yolundan,
Abdest aldığı yerinden,
Azı dişliden ey, bir doğan,
Cömert hana rast gelir.
Sağ olursa, boz enik,

By daylight, ey, the news of you
was taken.
Jousting with a woman, lance on lance,
My Çubak, such was the shame
that fell on you.
Hey, the Bukar one you kept
battling –
Is the wife Khan Manas is to take.
Beauty, ey, of the dark-browed folk,
She, ey, the noblest of the Muslims.
Fittest of the breed of wives,
Among women, ey, a saint,
Of womankind by far, ey,
the soundest,
To Khan Manas, ey, a treasure.
Many a thing, Çubak, you will know,
Your saintly sister-in-law, the luckless one —
My Çubak, you will wear the kaftan she
sews.
My Çubak, a musket stands before you,
So long as padishah Manas Khan lives,
Many are the foes who measure against you.
If God grants it, my Çubak,
Your time will come to be a sultan.
Temir Khan's daughter Kanıkey –
Fear not, Çubak, ey, be not troubled,
This year is the time she becomes your yenge.
This year, Çubak, hear my word,
For Manas whom Kızır, ey, has touched
We shall find, ey, warriors.
For Manas whom Baabedin has touched
Many a bahadır, ey, we shall find.

From Kum-Bulak's, ey, pass,
From the pilgrim road to Meke,
From the place of his ablutions,
Born, ey, of the tusked one,
He comes to meet the generous khan.
If it lives, the grey whelp

Manas Han'a ey, bulunur.
Kumayık'ı* yoldan ey, alırız, Yakın zamanda hiç vermez.
Kumayık'ı ey, beslemeye,
Öte yanını ey, bahane edip,
Küpe takıp, ey, bahtsıza,
Seksen deveye altın yükleyip,
Kanıkey'i ey, alırız.
Bel bağlanan ey, bel odur,
Dişiden ey, doğmuş
Fazlasıyla yaman ey, er odur.
Hatun olup kan içiciye,
Bizim çaremizi bulacak kişi odur». Sevincine sığamayıp benim babam,
Araya girip Han Bakay
Evliyaca sözler söylemiş.
Manalı sözü hep söyleyip,
O anda kalan sözü ilan edip,
Anan ben bahtsıza, ah,
Han Çubak'ı ey, avutup,
Geri dönüp gitmiş Talas'a,
Bir manasını bildirmiş,
Senin padişah baban Manas'a.
Kaplan doğmuş Han Bakay,
Kutlu sözden söylemiş,
Becerikli Bakay – Kocosan,
Uz dille anlatıp Çubak'a,
O zaman Talas'a alıp gitmiş.
Çubak varıp konmuş Talas'a,
Yoldaş olmuş baban sultan Manas'a.

Kızır'ın dokunduğu babanın
Argın Han oğlu Acıbay,
Atlanıp gelmiş Talas'a,
Yoldaş olmuş o zaman,
Senin baban sultan Manas'a.
Baban arslanlığından er toplamış.

Shall be found, ey, for Manas Khan.
We shall take Kumayık, ey, from the road, He will never give her up soon.*
To rear Kumayık, ey,
Making its far side, ey, the pretext,
Hanging earrings, ey, on the luckless one,
Loading gold on eighty camels,
We shall take Kanıkey, ey.
She is the support, ey, to lean upon,
Born, ey, of woman,
She is a man, ey, exceeding fierce.
Becoming wife to the blood-drinker,
She who will find our remedy —
that one is she». My father, unable to contain his joy,
Stepping in between, Khan Bakay
Spoke words befitting a saint.
Speaking ever the weighty word,
Proclaiming there the word that remained,
For me, your luckless mother, ah,
Soothing, ey, Khan Çubak,
He turned and went back to Talas,
He made one meaning known
To your padishah father Manas.
Born a tiger, Khan Bakay,
He spoke of the blessed word,
Skillful Bakay – Kocosan,
Telling Çubak with a deft tongue,
He took him then away to Talas.
Çubak went and settled in Talas,
Became companion to your father, sultan Manas.
Of your father whom Kızır touched —
Argın Khan's son Acıbay
Rode mounted to Talas,
Became companion at that time
To your father, sultan Manas.
By his lion's valor your father gathered men.

On iki halkı bir derlemiş.	*He drew twelve peoples into one.*
At semirip kıvama gelmiş,	*The horses fattened and came to prime,*
Deryalığından senin baban,	*By his ocean-largeness, your father,*
Kendi başı yalnızken kırk olmuş.	*His head alone, yet became forty.*
Her şeyi tastamam denkti,	*His every part was matched to perfection,*
Şay'ın* kolladığı arslandı.	*He was the lion Şay* watched over.*
Baban gibisini bir Tanrı,	*One like your father, though the one God*
Can yaratsa da babanca,	*Should create a soul like your father,*
Baban göz koyduğu yere kavga salmış,	*Your father loosed battle wherever he set his eye,*
Kumayık'ı bahane edip,	*Making Kumayık the pretext,*
Dünür olup beni almış.	*He became kin by marriage and took me.*
Göstermiş nice eziyeti,	*He showed many a torment,*
Nice sefer kavga salıp,	*Loosing battle many a time,*
Baban göstermiş nice zorbalığı.	*Your father showed many a tyranny.*
Baban Manas kurularak,	*Your father Manas, strutting proud,*
Güveylik edip bana geldiğinde,	*When he came to me as bridegroom,*
Hocalardan komadan topladığında,	*When he gathered hocas, leaving none,*
Yetmiş molla, dört âlim*	*Seventy mollas, four scholars*,*
Han babanın, bozkurt Manas'ın	*Of your khan father, grey wolf Manas,*
nikâhını kıydığında,*	*when they sealed his marriage,**
Doksan gelin, doksan kız	*Ninety brides, ninety girls*
Durmadan döşek serdiğinde,	*When they spread the bedding without pause,*
Külçe külçe altın, sayısız dilde	*Gold in ingot upon ingot, in countless tongues,*
Yenge payına* alındığında,	*When the yenge's share* was taken,*
Koynuna gireyim diye,	*That I might enter his embrace,*
Ben bahtsız yürüyüp vardığımda,	*When I, the luckless one, walked up,*
Döşeğe yeni ulaştığımda,	*When I had just reached the bedding,*
Keregede asılı çeliğim	*My steel hung on the kerege*
Kınından fırlayıverdi,	*Leapt suddenly from its sheath,*
Bileğini hafifçe çizip geçti.	*It grazed his wrist lightly in passing.*
Cazayıl asıp boynuma,	*Hanging a cazayıl from my neck,*
«Kız çağında bu kancık	*«In her girlhood this she-cur*
Bileğimi yarıp deldi» – diye,	*Split and pierced my wrist» – saying,*
Koynuma yatmadan gitti.	*He left without lying in my embrace.*
Kötü üne kondum ben,	*I was saddled with an evil name,*

Yatmayıp da, han baban,
Yine terk edilmiş oldum.
Silkinip ödül bulup aldı,
Bahane edip senin baban,
Babam Temir Han'ın oturduğu Bukar'ı

Altı sefer vurup aldı.
Akbaltay'ın Çubak'ına,
Boğuşup durduğu yamana,
Gerine gerine göçlerini vurup,
Böylece aldı öçlerini.
Terk edilmiş kalan ben oldum,
Gücenmeden babana,
Altmış kızı ak otağlı edip,

Alıp çıkıp Bukar'dan,
Babanın üstüne varıp kondum.
İdare edip yürüyüp, babana,

Ustalığımla yaranıp,
Zorun zoruna karısı oldum, oğlum!

Sağ varıp, sağ gel, oğlum,
İnletme beni, oğlum, tez gel!»

Abıke ile Köböş'e
Çatışıp kırgın salmadan gel!

Gün vaktini söyleyeyim,
Kulunum, altmış günden
geç kalmadan gel. Duramayıp ağlayıp
feryat ederek,
Buurul'u tutup küheylan et,
Derdimi dağıtacak yetimim,
Sen altı haramiyi kardeş et».
Anası Kanıkey coşup,
Destanını söyleyip bitirip,
Olmadık şeyi bildirip,

Not lying with me, your khan father —
Again I was left forsaken.
He shook himself and found his prize,
Making it his pretext, your father
Struck Bukar where my father Temir Khan sat,
Six times he struck and took it.
On Akbaltay's Çubak,
The terror he had grappled with,
Striking their camp-trains at his leisure,
Thus they took their vengeance.
The one left forsaken was I,
Bearing your father no grudge,
Making the sixty girls mistresses of white tents,
Leading them out from Bukar,
I came and settled upon your father.
Managing, walking with care, to your father
Winning favor by my skill,
By hardest struggle I became his wife, my son!
Go safe and come back safe, my son,
Make me not groan, my son, come quickly!»
With Abıke and Köböş
Come back without clashing, without slaughter!
Let me tell you the count of days,
My foal, come back no later
than sixty days. Unable to hold still,
weeping and wailing,
Take Buurul and make him your courser,
My orphan who will scatter my sorrow,
Make the six brigands your brothers».
His mother Kanıkey in full spate,
Finishing the telling of her epic,
Making known things past believing,

Yetim Semetey'in içini yakıp,
Bıldırcın gibi aziz gözden,
Bölük bölük yaş akıp,
Başka başka ezgi söyleyip,
Karagat gibi, ey, aziz gözden,
«Kadri yüce yetim balam» – deyip,

Kamçı boyu yaş akıp.
«Angıt denen aziz kuş,
Dönmeden uçar kır için,

Neler gördüm bahtsız can,
Karnından çıkan bala için.
Vadili ırmağım, pınarım,
Güç bela kavuştuğum yavrum.

Altı amcana varıp gel,
Verirlerse mülkünü,
Kargaşa çıkarmadan alıp gel.
Vermezlerse, kulunum,
Kötüleşmeden dönüp gel.
«Anacığım, vermediler» – deyip,

Ben bahtsıza söyleyiver.
Oğlum, bozgunculuk edersen kötü ün,
Küheylanım, Bakay Han olsun yoldaşın,
Varıp gelmen, bu işin,
Bir Tanrı'ya emanet.
Selametle varıp, sağ gel,
Ben bahtsız anacığını,
Deyip, böylece, Kanıkey,
Ağlayıp, yanıp dövünerek,
Manas'tan kalan yavruya
Öğüdünü söyleyip yalvararak.
Güç bela kavuştuğu yetime,

Zavallı anan Kanıkey,
Duasını verip hıçkırarak:

Searing the heart of the orphan Semetey,
From dear eyes like a quail's,
Tears flowing stream on stream,
Singing melody after melody,
From dear eyes, ey, like blackcurrant,
«My orphan child of exalted worth» – saying,
Tears flowing a whip-length long.
«The dear bird called the shelduck
Flies without turning, for the steppe's sake,

What have I not seen, luckless soul,
For the child come forth from my womb.
My valleyed river, my spring,
My young one, joined to me through hardship.
Go to your six uncles and return,
If they yield up your inheritance,
Take it and come back without turmoil.
If they yield it not, my foal,
Turn back and come before things worsen.
«Dear mother, they did not give it» – saying,
Just tell it to me, the luckless one.
My son, if you sow discord — an evil name,
My courser, let Bakay Khan be your companion,
Your going and returning, this affair,
Is entrusted to the one God.
Go in safety and come back whole,
To me, your luckless dear mother, —
Saying thus, in this way, Kanıkey,
Weeping, burning, beating her breast,
To the young one left by Manas
Speaking her counsel, imploring.
To the orphan joined to her through hardship,
Your poor mother Kanıkey,
Giving her blessing, sobbing:

«Her evliya – meşayih,*
Yetimimi koru!» – deyip,
Ses verip feryat ederek,
Talas'a doğru uğurlayıp,
Nice destanlık iş anlatıp,
Kaplan Manas sağken,
Aziz baştan geçenleri,
Düz destan edip işi anlatıp,
Anan Kanıkey ağlayıp dururken,
Manas'ı doğuran anası,
Doksan beşinde ihtiyar,
Kendisi Şay'ın kolladığı evliya.

*«Every saint – the meşayih,**
Guard my orphan!» – saying,
Lifting her voice, wailing aloud,
Sending him off toward Talas,
Telling many a deed fit for epic,
While the tiger Manas lived,
All that passed over her dear head,
Telling the tale straight as an epic,
While your mother Kanıkey stood weeping,
The mother who bore Manas,
An elder of ninety-five,
Herself the saint Şay watched over.

Oğul olarak doğan er Manas,
Adı duyulan yere han olmuş,
Bununla çarpışan düşman
yerle bir olmuş. Baban Manas
öldüğünde,
Altay'da doğup büyümüş,
Âlem halkına ulu olmuş,
Bununla boğuşan düşman
hor olmuş. Anan ben zavallının başına,

Brave Manas, born to her a son,
Became khan wherever his name was heard,
The foe who clashed with him
was leveled to the earth. When your father
Manas died,
Born and raised in Altay,
He became great over the world's people,
The foe who grappled with him
was brought low. Upon the head of me,
your wretched mother,

Kızdan birini er gibi doğurmuş,
Kız doğan Kardıgaç,
Kıtay'a nice kavga salmış,
Nice eziyet görülmüş,
Azat edip Kıtay'dan,
Kötü elin Carmanas'ı,
Aşağıdaki, yerin dibi Celpiniş,

Of daughters she bore one like a man,
Kardıgaç, born a girl,
Loosed many a battle on Kıtay,
Many a torment was seen,
Freeing her from Kıtay,
The evil land's Carmanas,
Down below, the world's far end, Celpiniş
—

Celpiniş'e verilmiş.
O çağda Çıyırdı,
Yalnızı yetim büyüyüp,
Dileğini Tanrı'nın verdiği çağ,
Ölmeden yitmeden Çıyırdı,
Doksan beşine geldiği çağ.
Gözü kalmış irinli,
Göğsü kalmış hırıltılı,

To Celpiniş she was given.
In that age Çıyırdı,
Her only one growing up an orphan,
The age when God granted her wish,
Neither dead nor lost, Çıyırdı,
The age she came to ninety-five.
Her eyes were left festering,
Her chest was left rasping,

On iki uzuv, kemik,
Duramayıp titreyerek.
(Dağ gibi olan Urmekem*,
Asil Han Manas'ı doğuran anacığım.

Sıyırıp alıp kınından,
Öldü desen mezarda yok,
Diri desen sayıda yok,
Bugün gördüğün yarın yok,
Böyleymiş şu kahpe dünya.)
Tavşan tırnağını eline alıp,
Gözünü silip bağırarak,
Altın asa elinde,
Yalnızı Semetey'i çağırıp:
«Atının ağzını çevirip dur,
Ben ninen Çıyırdı,
Hasretimi söyleyeyim, dur bakalım!

Ölürsem girerim ak saraya,

Güç bela kavuştuğum yetimim,
Ey, kurbanın olayım,
Yanığımı söyleyeyim bir hayli.
Yavrusundan ayrılıp,
Anan eziyet gördüğünde,
Gökten, Allah'ın günü bulutlanıp,
Altmış müşkül bir gelip:
«Çolpan'ım, Manas'tan nasıl kalayım,
Göçmekte olan balama yoldaş olmaya varayım.
Allah'ın almadığı kuru canı
Kurban diye keseyim,
Böylece ölüp kalayım» –
Deyip, o anda zavallı can,
Aklım gitti ölmeye,
Öte dünyanın yüzünü görmeye!
Keregeye baksam,
Altmışında, kırk koyuna

Twelve limbs, all her bones,
Trembling without rest.
(My Urmeke who was like a mountain,*
My dear mother who bore noble Khan Manas.
Drawn stripped from its sheath,
Say she died — she is not in the grave,
Say she lives — she is not in the count,
What you see today is gone tomorrow,
Such is this treacherous world.)
Taking a hare's paw in her hand,
Wiping her eyes, crying out,
The golden staff in her hand,
Calling her only Semetey:
«Turn your horse's mouth and stand,
I am your grandmother Çıyırdı,
Let me speak my longing — stand and hear!
If I die I enter the white palace,

My orphan joined to me through hardship,
Ey, let me be your offering,
Let me speak my burning grief a while.
Parted from her young one,
When your mother suffered torment,
From the sky, Allah's day clouding over,
Sixty hardships coming as one:
«My Çolpan, how shall I stay behind from Manas,
Let me go to be companion to my child who is departing.
The dry life Allah has not taken
Let me slaughter as an offering,
Thus let me die and lie still» –
Saying, in that instant, poor soul,
My mind went out toward dying,
Toward seeing the face of the world beyond!
When I looked to the kerege,
In her sixtieth year, for forty sheep

Satın alınmış ak hançerin
Sapı gözüme göründü,
Ben zavallı ninenin,
Ölüme gönlü meyletti.
Sapından kavrayıp,
Yüreğe bıçak saplamaya
Aklım gitti bahtsız can.
Baban Manas arslan ile
Ayak ucuna bahtsız can,
Sokulup yatmaya.
Kurbanın olayım,
Baldır beşik*, ey, çağındaydın.
Kederi bahtsız Kanıkey çektiğinde,
Ağır işe koşulduğunda,
İki yanağını birden yolup*,
Anan seni emzirmeden bıraktığında.
Kendimi kendim yarmaya,

The white dagger that was bought —
Its hilt appeared before my eye,
Of me, your poor grandmother,
The heart inclined toward death.
Gripping it by the hilt,
To plunge the knife into my heart
My mind went out, luckless soul.
With your father Manas the lion,
At his feet, luckless soul,
To creep close and lie down.
Let me be your offering,
You were then, ey, a babe of the calf-cradle.*
When luckless Kanıkey bore the grief,
When she was yoked to heavy toil,
Tearing at both her cheeks at once,*
When your mother left you unsuckled.
To split myself with my own hand,

Baban Manas bahadıra
Yoldaş olup, ey, kalmaya,
Ayak ucuna vardığımda,
Kundaktaki* yetimim,
Elini çıkarıp çırpınarak,
Bıçağıma el atıp,
Mememi yoklayıp,
Yetim, sen, gülüp durdun cıvıldayarak.
Ne edeyim, nice olurdu,
Öleyim dedim arımdan,
Ölmeden kaldım kulunum,
Bir Semetey varlığından.
Gözüne bakıp durup,
Kulunum, medet* bildim seni.
Kıyamadım canıma,
Kulunum, senin varlığından.
Dökmeden kaldım kanımı.
Tulpardan kalan tırnağım,
Tuğ soylu küheylan yavrum,

Mızrağa takılan flamam,*

To your father Manas the bahadır
To remain, ey, a companion,
When I came to his feet,
My orphan in the swaddling-band,*
Thrusting out your hand, flailing,
Grasping at my knife,
Groping for my breast,
Orphan, you kept laughing and chirping.
What could I do, how would it have been,
I said I would die for my shame,
I stayed undying, my foal,
Because of one Semetey's being.
Gazing into your eyes,
My foal, I knew you for my succor.*
I could not bring myself to end my life,
My foal, because of your being.
I stayed without spilling my blood.
My hoof left from the tulpar,
My courser young one of standard-bearing stock,
*My pennant fixed upon the lance,**

Cömert Manas'tan kalan armağanım,
Boz ala şahin* körpem,
Boz atmaca* Çolpan'ım,
Bugün göçecek günüm var,
Yalnızım sağ gezsin diye,–
Bir Tanrı'ya ettim zâr?
Yetimim, senden başka kimim var?!
Kırk çilten, Kızır İliyaslar,
Sefer edip Talas'a,
Kuran* okuyup gelesin,
Baban sultan Manas'a.
Seferin olsun selamet,
Kalabalık Bukar, sözümü dinle!
Yetimim Talas'a gidiyor,
Ey Tanrı, bir sana emanet!*
Güç bela kavuştuğum yetimim,
Öteye git bir on gün,
Elde kal yine on gün,
Geri dön daha on gün.
Gün vadesi otuz gün,
Otuz günde gelirsin,

My keepsake left from generous Manas,
My grey-pied falcon fledgling,*
My grey sparrowhawk, my Çolpan,*
Today I have my day of departing,
That my only one may walk alive, –
Have I not wailed to the one God?
My orphan, whom have I but you?!
The forty çilten, Kızır and İliyas —
Journey forth to Talas,
*May you come reciting the Kuran**
For your father, sultan Manas.
May your journey be in safety,
Crowded Bukar, hear my word!
My orphan is going to Talas,
*O God, to you alone entrusted!**
My orphan joined to me through hardship,
Go yonder for ten days,
Stay among the people ten days more,
Turn back in another ten days.
The term of days is thirty days,
In thirty days you will return,

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TALAS'IN ÇAĞRISI

İki ananın "otuz günü geçirme" duası ve bütün Bukar halkının gözyaşıyla yola çıkan on iki yaşındaki Semetey, Temir Han'ın Aktulpar'ına binmiş, Ismayıl'ın çeliğini kuşanmış, Kanıkey'in ok geçmez ak kaftanını giymiştir. Yolu, anasının on iki yıl önce yalınayak kaçtığı çile güzergâhının tersinden bir ziyarettir: kızlık gölü Keñ-Kölçük'te kara taştaki yazıyı okur, Kül-Tokoy'da kundaktayken çınar sütüyle beslendiği yeri görür, Aman-Col'u aşar. Kokon'da ise babasının eski haracının hıncını taşıyan kuşbegi, onu yakalatmak için nişancısından topuzcusuna onarlı bölükler halinde pehlivan salar; önce vurulanlara dönüp bakmayan çocuk, canına tak edince "Manas!" narasıyla kılıç sıyırır ve altmış kadar pehlivanı kırıp geçer — Kokonlular kale kapılarını sürgüleyip saklanır. Sır-Dayra'yı geçen yetim, anasının Manas'ı sakladığı Kayıpçı'nın kara mağarasında bir gece yatar, Corgo Beli'ni aşınca da atadan miras geniş Talas ayaklarının altına serilir.

Talas, sahibini bekleyen emanetleriyle karşılar: on iki yıldır yollara bakan altın kargılı Kumayık uluyarak boynunu büker, Akşumkar doğan Imerme kayalarından süzülüp yavrusunu yetimin koluna emanet eder. Taşkın Talas suyuna "atam akarsudan dönmemiş" deyip dalan çocuğu, Manas'ın, Almambet'in, Çubak'ın, Sırgak'ın, Bakay ile Acıbay'ın suretleri sudan yedekleyip geçirir. Ama vatan, yaralarını da gösterir: Manas'ın Keñ-Şor'daki ölüm yerinde yas nişanları orman olmuş, Abıke ile Köböş başta altı haram, hanın mescidini yıkıp malını kamçıyla ölçüşerek paylaşmıştır. Semetey, Kanıkey'in boz kayaya oydurduğu hazine mağarasını, sır saklansın diye ağıyla öldürülen beş pehlivanın hakkını ve altı bin teke kesilerek tuğlası kaynatılmış ulu

kümbeti bulur; "Babacığım!" feryadına kümbetin içi uğuldayarak cevap verir — bu, mirası altı haramdan çekip alması için atadan gelen işarettir. Duvarlardaki resimlerde Beecin seferi, Almambet'in Burulça'yla imtihanı ve Sırgak'ın onu ölümden kurtarışı canlanırken, yolun sonunda deve güden Bakay'ın yedi yüz devesi bozlaşarak yetimi kuşatır ve doksan beş yaşındaki Celmayan, ak yününü döke döke Manas'ın oğluna kavuşur.

KÜNYE — KEY FACTS

- Çıyırdı yol vadesini otuz güne bağlayıp "gelmezsen ölümümü görürsün" diye ant içer; Semetey, Temir Han'ın Aktulpar'ı, Ismayıl'ın çeliği, Kölöy Han'ın mızrağı ve Kanıkey'in ok geçmez ak kaftanıyla, belinde Mediyan çölünde bulunmuş boz kise, Bukar'dan yola çıkar.
- Yol, Kanıkey'in kaçış güzergâhının ziyaretidir: Keñ-Kölçük'te kara taşta anasının adını okur, Kül-Tokoy'da kundaktayken çınardan akan sütle beslendiği yeri, Aman-Col'u ve anasının Manas'ı sakladığı Kayıpçı'nın kara mağarasını görüp Corgo Beli'nden Talas'a iner.
- Kokon kuşbegisi, Töö pehlivanın öcü ve eski harac korkusuyla nişancı, mızrakçı, topuzcu ve kılıççılardan onarlı bölükler halinde pehlivan gönderir; Semetey "Manas!" narasıyla altmış kadar pehlivanı öldürür, Kokonlular kale kapısını kapatıp bir daha ardından adam salamaz.
- Talas'ta önce boynunda altın kargısıyla on iki yıldır bekleyen Kumayık tazı, sonra Mekke'den Bağdat'a dünyayı dolaşıp dönen Akşumkar doğan — çuvaldız kanat yavrusuyla birlikte — Semetey'e kavuşur; taşkın Talas/Ürbüs suyunu geçerken Manas, Almambet, Çubak, Sırgak, Bakay ve Acıbay'ın suretleri onu koruyup yedekler.
- Abıke ile Köböş'ün başını çektiği altı haram (Çıybıt, Koçkor, Adıbay, Kölbay ile) Manas'ın mescidini yıkmış, hocasını mollasını kırmış, malı kamçıyla ölçüp paylaşmış ve Kanıkey'i kökbörü edip sürüklemiştir; Kanıkey ise hazineyi beş pehlivana boz kayada oydurduğu mağaraya gizlemiş, sır çıkmasın diye beşini de ağı içirip öldürmüştür.
- Kanıkey'in altı bin teke kesip tuğlasını kaynattığı ve Mısır ile Bağdat'tan getirttiği seksen mollaya Beecin seferini — Manas'ı, Bakay'ı, Almambet'in hikâyesini, Çubak'ı ve Sırgak'ın Almambet'i kurtarışını — resmettirdiği kümbet, Semetey gelince içeriden uğuldar (mirası almaya git işareti); dönüşte deve güden Bakay'ın yedi yüz devesi ve doksan beş yaşındaki Celmayan bozlayarak yetimi karşılar.

TÜRKÇE METİN	ENGLISH TRANSLATION
Otuz günde gelmezsen,	*If in thirty days you do not come,*
Ben, bahtı kara ananın,	*I, your black-fated mother, then –*
Öldüğü günü görürsün!	*You shall see the day I die!*
Kalabalık kara Bukar halkı,	*Teeming dark Bukar folk,*
Âmin! deyip aç elini,	*Say Amen! and open your palms,*
Mühürledim bugün ağzımı,	*This day I have sealed my mouth,*
Otuz gün boyu dileyip,	*Praying through all thirty days,*
sevabımı*.	*my reward*.*
37550 Otuz günü geçirmeden,	*Before the thirty days are past,*
Gelip çıkarsa yetimim,	*If my orphan comes back home,*
Elin yüzünü görürüm,	*I shall see the people's face;*
Otuz günden geç kalırsa,	*If he tarries past thirty days,*
Kalabalık halk, ben öte dünya yüzünü görürüm!	*Teeming folk, I shall see the face of the world beyond!*
Âmin! Kuday'ım, er yalnız,	*Amen! My Kuday, the man is alone,*
Yılkıda tulpar Alabaş,	*Among the herds the tulpar Alabaş,*
Almambet, Çubak adları uyaklı,	*Almambet, Çubak – names in rhyme,*
İşini Kuday rast getire,	*May Kuday speed his work aright,*
37560 Yetimim gidiyor, koruyuver!	*My orphan is going – protect him!*
Biri, diri kalan Talas'ım,	*My one, my Talas left alive,*
Yetimin gidiyor, gözet onu,	*Your orphan is going – watch over him,*
Acıbay, Bakay iki han,	*Acıbay, Bakay, the two khans,*
Arslan doğmuş iki can,	*Two souls born as lions both,*
Yetimim gidiyor, gözet onu!	*My orphan is going – watch over him!*
Yalnızım gidiyor, emanet	*My lone one is going – in your trust!*
Âmin! deyip el açıp,	*Saying Amen! with open palms,*
İki anası birden açıp.	*His two mothers opened theirs as one.*
Gönülleri bölünüp,	*Their hearts were torn asunder,*
37570 Gözlerinden yaş dökülüp:	*Tears spilling from their eyes:*
«Kazgaldak denen aziz kuşu	*«The blessed bird called kazgaldak –*
Çakır doğana yedirme,	*Feed it not to the grey falcon,*
Karaltımız olan yavrucağı	*The little one who is our shadow –*
Elinden 'öldü' dedirtme!	*Let no hand say of him 'he died'!*
Ey Kuday, kuğuyu kuşa yedirtme,	*O Kuday, feed not the swan to the bird,*
Talihe doğmuş yetimi	*The orphan born unto his fate –*
Talas'tan 'öldü' dedirtme!»	*Let Talas never say 'he died'!»*

	Derdini döküp inleyip,	*Pouring out their grief and moaning,*
	Ayköl'den kalan yetimi	*The orphan left of Ayköl*
37580	İki anası birden ağlar,	*His two mothers wept as one,*
	Yaradan'a emanet edip.	*Entrusting him to the Creator.*
	Anası Çıyırdı ağlayıp dururken,	*While his mother Çıyırdı stood weeping,*
	Kaleli Bukar hanı ağlayıp,	*The khan of walled Bukar was weeping,*
	Ahalinin hepsi ağlayıp,	*All the people were weeping,*
	Ak sarıklı hoca ağlayıp,	*The white-turbaned hodja weeping,*
	Ders* okuyan molla ağlayıp,	*The mullah reading the lesson* weeping,*
	Ana dedesi Temir Han,	*His mother's father Temir Han,*
	Bukar'ın kudretli hanı ağlayıp,	*Bukar's mighty khan, was weeping,*
	Semetey Talas'a giderken	*As Semetey set out for Talas*
37590	Bunca halkın hepsi ağlayıp:	*All these many folk were weeping:*
	«Yalnız yiğit bir arslandı,	*«A lone young brave, a lion he was,*
	Namlı Manas sultandan	*Of famed Manas the sultan*
	Geriye kalan er idi.	*He was the man left behind.*
	Ardında kardeşi yok,	*No brother stands behind him,*
	Kendisi yalnız doğma idi,	*He was born an only son,*
	Ölmeden yitmeden bu yetim,	*Undying, unperishing, this orphan –*
	Sağ esen gezsin her daim!»	*May he ever walk safe and sound!»*
	O zaman kaleli Bukar çığrışıp, Hani,	*Then walled Bukar cried aloud, Why,*
	Talas'tan yaya kaçarken,	*when he fled Talas on foot,*
	Ahalinin hepsi de	*And all the people too*
37600	El kaldırıp hıçkırıp,	*Raised their hands and sobbed,*
	O zaman feryatla verdi duasını.	*Then with wailing gave their blessing.*
	Azığın hepsi tükenip,	*All the provisions spent,*
	«Ecelim gelirse ölürüm, deyip,	*«If my hour has come, I die, he said,*
	Atam merhum Manas'a	*For my late father Manas*
	Kur'an okuyup gelirim» deyip,	*I shall go recite the Koran,» he said,*
	Altındaki bindiği –	*That which he rode beneath him –*
	Temir Han'ın tulparı,	*Temir Han's own tulpar,*
	Elindeki aldığı –	*That which he took in hand –*
	Ismayıl'ın çeliği,	*Ismayıl's tempered steel,*
37610	Sancak elde dalgalanıp,	*The standard waving in his hand,*
	Manas'tan kalan yetimin	*The orphan left of Manas,*
	Altındaki Aktulpar,	*Beneath him Aktulpar,*
	Bahadır Talas'a yürüdü ışıldayıp.	*The batyr rode gleaming toward Talas.*
	Taşıp duruyor, demişti,	*It is overflowing still, she had said,*

Baabedin'i tez anıp,
Atası Manas Ayköl'e
Ak tuynaklı kısrak adayıp,
Bukar'dan çıkıp yola koyulup,
Dönüp bakmadan sıkı basıp,

Bozarmış puslu beli aşıp,
Görkemi güzel yeri basıp.
Yılmadan çocuk yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Geniş Bukar'ın ulu Ak-Çiy
Güçlü tulpar atlıya,
Usanmadan giden kula
Altı günlük yol imiş,
Minare Ak-Çiy derler imiş
O Ak-Çiy'i geçti idi,
Heybetli dağın burnunu
Yetimin devrilircesine aştı idi.
«Anacığım Kanıkey'in dediği sözdü,

Ziyaret* edersen ulu mezar,
Kızlığında ananın
Keñ-Kölçük'üydü, demişti.
Hazinesini saçtığında,
Yorulup ağlayıp anacığım,
Ben yetimi kucaklayıp,
İki tulum süt ile,
İki semiz kuvvet ile
Tek bir incik et kalıp,
Büyük anam Çıyırdı ağlayıp dövünüp,

Bir incik etini dul kadınlar
Kuday'a söyleyip yalvarıp.
Anacığım Kanıkey'in sözüydü,
Keñ-Kölçük'te bahtsız anam,
Fal açtım, demişti.
«Görsen, falın hayra alamet,
Anacığının Keñ-Kölçük'ü,
Kaynayıp taşıp su dolup,

Swiftly invoking Baabedin,
To his father Manas, Ayköl,
Vowing a white-hoofed mare,
Setting out from Bukar on the road,
Pressing hard without looking back,

Crossing the pale mist-shrouded pass,
Treading ground of splendid beauty.
Unflagging the boy walked the road,
Sparing not his horse, riding long,
Broad Bukar's great Ak-Çiy –
For a rider on a mighty tulpar,
For a dun that goes untiring,
A six days' journey it was said,
Minaret Ak-Çiy they called it –
That Ak-Çiy he passed on by,
The nose of the majestic mountain
The orphan crossed as if to topple.
«It was the word my dear mother Kanıkey spoke:
If you visit the great tomb –*
In your mother's maiden days
It was her Keñ-Kölçük, she said.
When she scattered her treasure,
Wearied and weeping, my dear mother,
Clasping me, the orphan, close,
With two skins full of milk,
With two stores of fattened strength,
But a single shank of flesh remaining,
My great mother Çıyırdı weeping, beating her breast,
One shank of flesh – the widowed women
Pleading, crying out to Kuday.
It was my dear mother Kanıkey's word:
At Keñ-Kölçük, my luckless mother,
I cast the augury, she said.
«See – your augury bodes good fortune,
Your dear mother's Keñ-Kölçük,
Seething, brimming, full of water,

Soluğundan Keñ-Kölçük
Taşıp duruyor, demişti.
Çevresini çınar bağı
Sarıp duruyor, demişti.
Anacığım Kanıkey'in sözü doğru imiş,

From its breath Keñ-Kölçük
Is overflowing still, she said.
All around, a plane-tree garden
Enfolds it round about, she said.
My dear mother Kanıkey's word was true,

Dediklerinin hepsi var,
Ah, Kanıkey anacığım
Keramet sahibi can imiş.
Su boyunda kara taş,
Kara taşta yazısı var,
Yazısını okuyup baksam,
Kaplan anacığımın adı var.
Kıymetli anam yamanın
Kızlığında Keñ-Kölçük,
Etrafı çınar bağı,
Çevresi hep gölcük,
Kara sakar küheylana
Seyranında binermiş,
Peşine taktığı doksan kız,
Zavallı anam Kanıkey
Kızlığında o zaman
Ziyaret edip gezermiş.
Çınarına tam bu yıl
Bülbül uçup konmuştur,
Kavağı yeşerip dal dolup,
Kutlu atam Manas'ın
Sağlığındaki gibi olmuştur.
Yola koyulup çocuk hazırlanıp,
Öte dünyaya göçen Manas'ın
Oğlunuz ruhuna yalvarıp,
Hani, yaslı gelen Kanıkey, Gidiyor işte Semetey,
Kundak beşik çağında
Kaçıp gelen Semetey.
Malını devşirip düzelip,
Yetimi Bukara'ya gelip büyüyüp.
Altındaki Aktulpar
Temir Han'ın şehrine

All she spoke of is here,
Ah, Kanıkey, my dear mother,
Was a soul endowed with grace.
By the water a black stone,
On the black stone there is writing,
When I read the writing there,
My tigress mother's name is on it.
My precious mother, the fierce one –
In her maiden days Keñ-Kölçük,
Ringed about with plane-tree groves,
Its borders all in little pools,
On a black-blazed courser
She would ride out on her pleasure,
The ninety maidens in her train,
My poor mother Kanıkey
In her maiden days back then
Would visit it and wander there.
Upon its plane tree this very year
A nightingale has flown and perched,
Its poplar greening, thick with boughs,
As in my blessed father Manas's
Living days it has become.
Setting forth, the boy made ready,
To Manas who passed to the world beyond –
Pleading to your son's departed soul,
Why, Kanıkey who came in mourning,
There goes Semetey now,
In his swaddling-cradle days
Semetey who fled away.
Gathering his goods, made whole,
The orphan came to Bukara and grew.
Beneath him Aktulpar
To Temir Han's own city

Sürünüp gelip can besleyip,
Temir Han'a geldiğinde,
Anacığı bahtı kara
Hanzadenin yalnızını
Kırkıp verip perçemini,
Bu Bukar'ın hanına
Yapıp vermişti töresini.
Yetim gezip yetişip,

Dragging in, he kept his life,
And when he came to Temir Han,
His dear black-fated mother
The khan-born lady's only son –
She sheared and gave his forelock,
To this khan of Bukar
She rendered up the custom due.
The orphan wandered, came of age,

Yurda böylece katılıp,
Ergenliğe erip, er olup,
Hiç şaşmadan Manas'ın
Yalnız ona çeken er olup,
Keñ-Kölçük'e vardığında
Tulparı düzeltip eyerleyip,
Öte dünyaya göçen Manas'a.
Adayıp Kur'an okuyup,
Çocuk bu Bukar'da gezerken,
Ormanda Taz'dan söz duyup,
Soyu Kırgız diye duyup,
Adı onun kaşka* diye,
Atası onun başka diye,
Akınkan, Oogan dünürü diye,
Ayçürök onun eşi diye,
Evliyanın verdiği dua diye,
On ikisiyle birden el veren
Heybetli sultan han Manas
İşte o size atadır diye,
Talas senin yerindir diye,
Kırgız senin elindir diye,
Hanzadenin oğlu hiç
Kaçıp gezer olur mu,
Kara günlü Kırgız eli nerede?
Atadan kalan yerine,
O eski Argın, Kırgız eline,
Atası Manas Han düştü gönlüne.
Hanım Manas'tan kalan yetim kul,
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağlı tersli üzengileyip,

Thus joining with the people,
Reaching manhood, made a man,
Unerringly of Manas
The one man cast in his very mold,
When he came to Keñ-Kölçük
He set his tulpar's saddle right,
To Manas gone to the world beyond.
Vowing, reading the Koran,
While the boy wandered this Bukar,
He heard word of Taz in the forest,
Heard that his line was Kırgız,
That his name was the marked one,*
That his father was another,
Akınkan, in-law of Oogan,
That Ayçürök was his mate,
The blessing that the saints had given,
He who gave his hand to all twelve –
The majestic sultan, khan Manas –
Behold, he is your father, they said,
Talas is your land, they said,
Kırgız is your people, they said,
Shall the son of a khan-born lady
Ever roam about in flight?
Where is the black-dayed Kırgız land?
To the land left by his father,
To that old Argın, Kırgız people,
His father Manas Han came into his heart.
The orphan slave left of Manas the khan,
Lashing his whip to right and left,
Spurring stirrups right and reverse,

Yön tutup yetim yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Hesaptan çıkıp coşup gitti,
Gün kızarıp batarken
Küleşeñ'in Kül-Tokoy'u,
Kül-Tokoy'a rast geldi.
Küleşeñ'in Kül-Tokoy'u

Set his course, the orphan walked the road,
Sparing not his horse, riding long,
Past all reckoning he surged away,
As the sun reddened and sank
Küleşeñ's own Kül-Tokoy,
On Kül-Tokoy he chanced.
Küleşeñ's own Kül-Tokoy

Yayılıp yatar imiş,
Sarı vadi boyu uzanıp,
Elma olgunlaşıp yığın olup,
Kuday'ın sevdiği yer olup,
Cevizi dökülüp dere dolup,
Küleşen'in Kül-Tokoy'u
Dünyalığı tamam olup.
Kuşçukları ular gibi,
Çınarı var minare gibi,
Dağında karı var,
Ormanında çalısı var,
Can taşıyanın hepsi var.
Baldırganı bilek gibi,
Maralları 'çu' dese
Ala sakar inek gibi.
Düzünde tilkisi var,
Yamacında arkarı var,
Tepesinde geyiği var,
Çınarında bülbülü var.
Bülbülü şakıyıp dursa,
Dertli kişi dinleyemez,
Hıçkırıp dertliler toplansa,
Dertli adam çıkamaz.
Tuti kuşu şakrayıp,
Dağından puhu seslenip,
Kül-Tokoy'un yaylası pek güzel.
Kayına yumurtlayıp kuşları,
Uçmaya durur hazırlanıp,
Kavağa yumurtlayıp kuşları,
Uçmaya durur davranıp.
Öbek öbek sazlığı var,

Lay spreading wide before him,
Stretched along the yellow vale,
Apples ripened, heaped in mounds,
A place beloved of Kuday,
Its walnuts falling, filling the ravine,
Küleşen's own Kül-Tokoy –
Its worldly riches all complete.
Its little birds like snowcocks,
Its plane tree like a minaret,
On its mountain there is snow,
In its forest there is brush,
All that bears a soul is there.
Its angelica thick as a forearm,
Its marals, if you cry 'çu!' –
Like piebald blazed-brow cows.
On its flats there are foxes,
On its slopes there are arkhars,
On its peaks there are deer,
In its plane tree there are nightingales.
When its nightingale keeps singing,
The grieving man cannot bear to hear;
When mourners gather, sobbing there,
The grieving man cannot come away.
The parrot bird trilling bright,
The eagle-owl calling from its mount,
Kül-Tokoy's high pasture is most fair.
Birds laying eggs in the birch
Stand poised, making ready to fly,
Birds laying eggs in the poplar
Stand stirring, ready to take wing.
Its reed-beds lie in clump on clump,

Bölük bölük orman yamacı imiş.
Anacığın yaman Kanıkey
Bukar'dan yaya kaçarken,
Yaman atam Manas Han'ın hazinesini
Keskin çeliği yastanıp,
Beyinsizler saçtığında,
Eri ölen kadına
Baba ocağı yakın olur diye,
Onulmaz müşkül iş görüp,

Its wooded slopes in patch on patch.
Your fierce dear mother Kanıkey,
When she fled Bukar on foot,
When my fierce father Manas Han's
treasure Pillowed on the keen-edged steel,
Was scattered by the brainless ones,
For a woman whose man has died
The father's hearth stands near, they say,
Meeting hardship past all cure,

Anacığım Talas'tan yaya kaçarken.
Kül-Tokoy'a geldiğinde,
Horluğu bahtsız anacığım gördüğünde,
Kocakarı sırtta öksürüp,
Kocakarıyla oğlunu
Gerilip anam taşıyıp,
Zavallı anam Kanıkey
Ha bire basıp seğirtip,
Zavallı garip anamın
Baldırından kanı sızıp,
Taban eti oyulup,
Topuklarının hepsinden
Sağlam yer kalmadan soyulup.
Kara butları titreyip,
Tulum gibi kara su olup,
Yorulup ağlayıp iki hanım,
Hıçkırıp figan olup.
Kundaktaki beni ise
Bir yere anam saklamış,
Çınardan apak süt çıkıp,

While my dear mother fled Talas on foot.
When she came to Kül-Tokoy,
When my luckless mother suffered scorn,
The old crone coughing on her back,
The old crone and her son
My mother bore them, straining hard,
My poor mother Kanıkey
Pressing on, running without cease,
My poor forlorn mother's
Blood seeping from her calves,
The flesh of her soles gouged out,
From all of both her heels
Flayed till no sound spot remained.
Her blackened thighs trembling,
Turned to dark water like a skin,
Wearied and weeping, the two ladies,
Sobbing, breaking into wails.
And me, still in my swaddling,
My mother hid away somewhere,
From the plane tree pure white milk came forth,

Anacığımı kaplamış
Gaipten azık bulunup,
Ben yetimi Kudayım
İşte böyle saklamış.
Anasının yattığı çınara
Altındaki Aktulpar'ın
Eyerini alıp çıplak bırakıp,
Uzun bağla bağlayıp çınara

It covered my dear mother,
Provision found from the unseen,
Me, the orphan, my Kuday
Preserved in just this way.
At the plane tree where his mother lay,
From Aktulpar beneath him
He took the saddle, left him bare,
Tied him to the plane with a long tether,

Sıkı berkitip düğümleyip,
Ak kaşlı eyeri yastanıp,
Manas'tan doğan garibin
Kıbleye baş koyup.
Gök terliği altına serip,
Bir Kuday'a yalvarıp,
Kutba* yönüne baş koyup,
Manas'tan kalan zavallın
Elini suya daldırıp,
El abdestini alıp,

Knotting it fast and firm,
Pillowed on the white-bowed saddle,
The forlorn one born of Manas
Laid his head toward the qibla.
Spreading his grey saddle-cloth beneath,
Pleading to the one Kuday,
Laying his head toward the pole-star's way,*
The poor one left of Manas
Plunged his hands into the water,
Performed the ablution of his hands,

Sarsılmayan kara gök
Bir Kuday'a yalvarıp,
Uzattığı ayağını hiç çekmeden,
Yumduğu gözünü hiç açmadan,
Manas'tan kalan aziz şir,
Horoz gibi dimdik aziz er
Alp uykusuna daldı idi.
Kestirip biraz uyku alıp,
Atası gökyeleli Manas'tan
Aşkın doğan garibanın,
Atası Manas'tan kalan doğanın
Yorulmadan gezip, yaya basıp,
Tan ağarıp söktüğünde,
Yere aydınlık değdiğinde,
Terazi yıldızı battığında.
Tan apaydın attığında
Uykudan irkilip uyanıp,
Arslan gibi gerinip,
Elini suya daldırıp,
Atası merhum Manas'ın
Ruhuna yalvarıp,
«Allah'ın kıldığı farzdır deyip,
Karşısında uzanan dağ burnu

Namaz* yönüne hazırlanıp,

İki rekât* sabah namazını*
Becerip kılıp aldı idi.

To the unshaken black heaven,
To the one Kuday he pleaded,
Never drawing back his outstretched leg,
Never opening his closed eyes,
The blessed lion left of Manas,
The blessed man upright as a rooster
Sank into the hero's sleep.
Dozing, taking a little sleep,
Of his father, grey-maned Manas,
The forlorn one born surpassing him,
The falcon left of his father Manas
Roaming unwearied, treading afoot,
When the dawn broke pale and split,
When the light touched the earth,
When the Scales-star had gone down.
When dawn flared bright and white
He started from his sleep and woke,
Stretching himself like a lion,
Plunged his hands into the water,
To his late father Manas's
Departed soul he pleaded,
«It is the duty Allah has ordained, he said,
The mountain nose stretched out before him
–
Making ready toward the prayer's direction,*
The two rakats of the morning prayer**
He duly managed and performed.

Âmin! deyip el açıp,
Namaz kılıp dururken
Aktulpar'a göz atsa,
Ayak ucunu yastanıp,
Kıbleyi* başucu edinip,
Söyleyeyim dese dili yok,
Hayvandan akıllı mübarek,
Aktulpar ile Semetey
Ayak ayağa bu ikisi
Birlikte uyuyakalmıştır.
Aceleyle namazını kılıp,
Manas'tan kalan yetim kul,
Aktulpar'ı eyerleyip,
Yine yetim yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,

Eyer beli gibi puslu
Anasının geldiği Aman-Col'un
beli imiş.
Kulaklarını dikeltip,
Kurt o yerde gezmemiş,
Kuyruklarını sürüyüp,
Tilki o yerde gezmemiş.
Zavallı anam Kanıkey
Tazı it gibi seğirttiği yol,
Darlığı, müşkülü gerçekten çekip,
Tabanını taşa dövdürüp,
Alnını kızgın güne kavurtup,
Anacığımın geldiği Aman-Col.
Aziz* anacığımın dediği sözdü,
Aman-Col işte budur, demişti.
Dizgin kırıp Semetey,
Aman-Col'dan öylece geçmeyip,
Kavga salmadan düz gitmeyip,
Dik inişli çukura bastı,
dağı aştı.
Uzanan dağa vardığında,
Usanmak bilmez er canım
Sırtına çıkıp aldığında,

Saying Amen! with open palms,
While he stood performing prayer,
When he cast an eye at Aktulpar –
Pillowed at his very feet,
Taking the qibla for his headrest,*
Would he speak, he has no tongue,
Blessed one wiser than a beast,
Aktulpar and Semetey,
Foot to foot, these two together
Had fallen asleep side by side.
In haste he performed his prayer,
The orphan slave left of Manas,
Saddling Aktulpar again,
Again the orphan walked the road,
Sparing not his horse, riding long,

Misted like a saddle's waist –
The pass of Aman-Col where his mother
came, it was.
Pricking up their ears,
No wolf has roamed that place,
Trailing their tails behind,
No fox has roamed that place.
My poor mother Kanıkey –
The road she ran like a coursing hound,
Truly bearing want and hardship,
Beating her soles against the stone,
Searing her brow in the burning sun,
Aman-Col where my dear mother came.
It was the word my blessed mother spoke:*
Behold, this is Aman-Col, she said.
Wrenching the reins, Semetey
Did not pass Aman-Col just so,
Did not go straight without raising strife,
He trod the steep-descending hollow,
crossed the mountain.
When he reached the stretching mountain,
My man-soul that knows no tiring,
When he had climbed upon its back,

Bele çıkıp yön tutsa,
Yiğidin hâlini söyleyeyim,
Görünce gönül bölünür,
Pus içinde köşelenen,
Yer sisi çöküp çıkıntılanan,
Kararıp duman seçilir,
Anacığımın dediği aziz söz,
İşte o kararıp Kokon görünür.
Tam Kokon'un kendisi imiş,
Yetim çocuk coşup,
Kokon'a geldiği dem imiş.
Anacığımın dediği sözdü,
Elinden gelirse Kokon'a
Yalnızım, yaklaşmadan geç, demişti.

Climbing the pass to take his bearing –
Let me tell the young brave's state:
At the sight the heart is torn,
Cornered deep within the haze,
Where ground-fog settles, juts and looms,
Darkening, a smoke is glimpsed,
The blessed word my dear mother spoke –
Behold, darkening, Kokon comes in view.
It was the very Kokon itself,
The orphan boy surging with zeal,
It was the moment he came to Kokon.
It was the word my dear mother spoke:
If you can help it, to Kokon,
My lone one, pass without drawing near,
she said.

Yaklaşmamanın sebebi,
Kocosan atam sağ iken.
Kokon'a horluk salarmış
Altı bin yambı, bin kunduz,

Vergi alıp dururmuş.
O vergisini vermese,
Dediğine boyun eğmese,
Atam bildiğini yaparmış,
Yük yükletip tilla alıp,
Bir öfkesi tutarsa,
Kara gözlüden binini alıp,
Sartlara kargaşa salarsa
Malını yağmalayıp alırmış,
Kargaşayı sahiden salarmış,
Bu derdine dayanamayıp
Niceleri ağlar kalırmış.
Anacığımın dediği sözdü,
Kokon'daki kuşbegi*,
Atan Han Manas'a kini var,

Seninle daha da hasım olur –
demişti, Kuşbegi'den Semetey

The reason not to draw near:
While my father Kocosan lived,
He would heap scorn on Kokon –
Six thousand yambı, a thousand beaver-skins,
He would take in steady tribute.
If it did not pay that tribute,
If it bowed not to his word,
My father did as he saw fit,
Loading up loads, taking gold,
And if a rage once seized him,
Taking a thousand of the black-eyed,
If he loosed turmoil on the Sarts
He would plunder and seize their goods,
Truly he would loose the turmoil,
Unable to endure that woe
Many were left there weeping.
It was the word my dear mother spoke:
The kuşbegi there in Kokon –*
He bears a grudge against your father Han Manas,
With you he will be foe still more –
she said, From the Kuşbegi Semetey

Dostluğu onun kıt olur –
demişti.
«Kokon hanına varınca,
Boş yere belaya kalmayayım.
Kokon Sart'ın evinde
Fıçıya basılmış boza var,
Güzel söz söyleyip aş verse,
Yakıcı zehri de içinde var.
Darıdan basılmış boza var,
İçinde uyuşturan zehri de var.
Kokon hanının sarayında,
Altın işli halının
Alt yanına kazdırdığı
Kırk arşın derin kuyusu var.
Şimdi seyirlik salmazsam,
Yüreğinden sarı suyu
Hepten bırakmadan almazsam,
Önce davranıp Kokon'a

Bir kıyamet salmazsam,
Eşeğe yüklenmiş göçü var,
Sonra kalkarsa gösterir,
Bu Sartların kini var.
Bu Kokon'dan korkacağıma,
Karşılaşmadan geri dönmektense,
Rastlaşmadan korkup kaçmaktansa,
Doğmamış olup çökeyim,
Ecelden önce öleyim,
Kokon hanının horluğunu
Depreşecekse göreyim.
Kokon'dan korkup gezeceğime,
Doğmamış olup çökeyim,
Han Kokon'la karşılaşıp,
Selamlaşıp geçeyim.
Kabararsa Kokon'un
Kökünü toptan kurutayım,
Şu Kokon'dan korkup gezeceğime,
Genç yaşımda gideyim.

His friendship will be scant indeed –
she said.
«When I come before the khan of Kokon,
Let me not fall to trouble for nothing.
In the house of the Kokon Sart
There is boza pressed into the vat,
Should he speak fair words and offer food,
The scalding poison too is in it.
There is boza pressed from millet,
The numbing poison too is in it.
In the Kokon khan's palace,
Beneath the gold-worked carpet
He has had dug and hollowed out
A well full forty arshins deep.
If I do not now stage a spectacle,
If from his heart the yellow water
I do not drain and leave him none,
If, striking first, on Kokon

I do not loose a doomsday storm,
He has his caravan loaded on donkeys,
If he rises later, he will show it,
These Sarts hold their grudge.
Rather than go fearing this Kokon,
Rather than turn back before we meet,
Rather than flee in fear before we cross,
Let me sink down as one unborn,
Let me die before my hour,
The Kokon khan's contempt –
If it stirs, then let me see it.
Rather than roam in fear of Kokon,
Let me sink down as one unborn,
Let me meet with Han Kokon,
Exchange the greeting and pass on.
If Kokon swells against me,
Let me wither its root entire,
Rather than roam in fear of this Kokon,
Let me go in my young years.

Bastığı yer yalçın sırt gibi,

Korkup gitti, dedirtmeden,
Canım namusuma kurban,
Kokon'daki Kuşbegi!
Aziz canım sağ iken,
Bir buluşup da gideyim!» –
Manas'tan doğan yetim kul,
Göz açıp yumana dek,
'Şöyle böyle' deyinceye dek,
Dar sokağını boydan geçip,
Geniş Kokon'u dolaşıp,
Erliğinden coşup,
Kokon'daki kuşbeginin
Bekçisine rastlayıp,
Dimdik yetim aldırmadan,
Kokon'daki kuşbegiyi
Topuğuna denk tutmadan,
Erliği ile şirliği
Manas'ın oğlu yetime

Ölçüsüz vermiş imiş.
Kuşbeginin pehlivanını
Topuğuna denk tutmadan,
Altındaki bindiği –
Temir Han'ın Aktulpar'ı,
Elindeki aldığı –
Ismayıl'ın çeliği.
Kendisi yetim yavrucağın
İnsandan üstün tedbiri,
Bukar'dan alıp çıktığı
Kölöy Han'ın mızrağı.
Üstündeki giydiği,
Yakası altın, yeni tunç,
Çift kat zırhlı, toygar gözlü,
Keleme yakalı, geniş cepken,
Cenkte giyse ok geçmez,
Kanıkey'in yaptığı ak kaftan.
Analığını belli edip,

The ground he treads like a sheer ridge-back,
Never letting them say 'he fled in fear,'
My soul is offered for my honor,
Kuşbegi there in Kokon!
While my blessed soul is living,
Let me meet you once and go!» –
The orphan slave born of Manas,
In the space of an eye's blink,
In the time to say 'this and that,'
Passed the length of its narrow lane,
Circled all broad Kokon round,
Surging with his manhood's fire,
Of the kuşbegi in Kokon
He came upon the watchman there,
The upright orphan, heedless, bold,
The kuşbegi there in Kokon
He held not equal to his heel,
Manhood and the lion's fire
To the orphan son of Manas

Had been given without measure.
The kuşbegi's strongman-pehlivan
He held not equal to his heel,
That which he rode beneath him –
Temir Han's own Aktulpar,
That which he took in hand –
Ismayıl's tempered steel.
The orphan child himself possessed
Foresight beyond mankind,
That which he carried out of Bukar –
Kölöy Han's own lance.
That which he wore upon him,
Collar of gold, bronze made new,
Double-mailed, lark-eyed,
Keleme-collared, broad-skirted coat,
Worn in battle, no arrow pierces it,
The white kaftan Kanıkey had made.
Making plain her motherhood,

Yiğitten kalan yalnıza
Armağan edip giydirip.
Belindeki boz kise,
Kuşandığında pek yaraşır,
Gariban, Manas'tan kalan mirası. Bizim
Töö pehlivanın bir kolunu
Haykırıp bele çaldığında

Ak işan yoldaş olmuş,
Bağırıp bele çaldığında,
Kırk çilten yoldaş olmuş.
Kan içici çıkagelmiştir.
Bilen kişi söylerdi:
«Ayköl'e Kuday'ın getirdiği,
Gaipten rast gelen,
Mediyan çölünde bulunan,
«Gökten inen kise» diye,

Bilmeyen adam şunu demiş:
«Altı-Şaar*, Kokon'un
Ancıyan'ını kırdığında,
Ak sarıklı hocadan,
Ala cübbeli molladan
Çekip aldığı kise» diye.
Boz kiseyi kuşanıp,

On the lone one left of the young brave
She bestowed it as a gift and dressed him.
The grey pouch at his waist,
When girded on becomes him well,
Poor one – the legacy left of Manas. One arm of our pehlivan Töö –
When he clapped it to his waist with a shout,
The white ishan became his fellow,
When he clapped it to his waist with a cry,
The forty chilten became his fellows.
The drinker of blood has come forth.
The knowing man would say:
«What Kuday brought to Ayköl,
Come upon him from the unseen,
Found in the Mediyan desert,
'The pouch sent down from heaven,' they said;
The unknowing man said this:
«When he smote Altı-Şaar, and*
Kokon's own Ancıyan,
From the white-turbaned hodja,
From the motley-robed mullah
The pouch he wrenched away,» they said.
Girding on the grey pouch,

Hanın Manas'tan doğan yavrucağın
Öfkelenip kaşları çatılıp,
Görenin gönlü bölünüp,
Ruh konup heybetlenip,
Ayköl'ün Manas gibi görünüp.
Dar sokağı boydan geçip,
Koca Kokon'u dolaşıp,
Kuşbegiye vardı idi,
Kuşbeginin gözcüsü
Çocuğu görüp dururken,
Çığlık atıp tepinip,
Telaşlanıp pehlivanı
Kuşbeginin önünde

The khan's own child born of Manas,
His brows knit dark in anger,
The heart of all who saw him torn,
Spirit descending, growing dread,
Appearing like Ayköl, like Manas himself.
Passing the length of the narrow lane,
Circling great old Kokon round,
He came unto the kuşbegi;
The kuşbegi's own lookout,
Even as he watched the boy,
Shrieking out and stamping hard,
In panic did the pehlivan,
Before the kuşbegi there,

Semetey'i kötüleyip:
«Devletlim hanım, sözümü dinle,
Benim bildiğimi bildin mi,
Benim sezdiğimi sezdin mi,
Devletlim, benim gördüğümü gördün mü?!
O malum baçagar* çıkagelmiştir.
Devletlim, o malum kızagar* çıkıp

gelmiştir.
Kıyameti başlatan,
Kökten söküp atan,
Temir Han'ın şehrine
Sürünüp gelip büyüyen
Yaşı on ikiye gelmiştir,
Sabanı bile saptırtmaz,
Yalan dersem nasip olmasın,
Bizi bu Kokon'da durdurtmaz.
Şimdi yakalamazsak,
Yalnızın canına kıymazsak,
Yangın söner gibi etmezsek,
Azabı yetim salar ha,
Atamdan kalan vergidir diye,
Manas'tan nişan kalmıştır diye,
Altı bin yambı, bin kunduz

Vergisini yeniden tazeleyip,

Bize azap salar ha,
Nerde olsa öcünü alır ha!
Hunhar Manas'a çeken kurnaz yetim
Semetey'i yakalamaya,
Yol üstünde sürükletip,
Karşılık vereni
Azgın itlere yem eder ha,
Kokon'u böyle kırar ha.
Şimdi çaresini bulmazsak,
Şimdi başını kesmezsek,
Yetimi Kuday çarpar ha,

Speak evil of Semetey:
«My fortunate khan, hear my word,
Did you know what I have known,
Did you sense what I have sensed,
My fortune, did you see what I have seen?!

That notorious baçagar has come forth.*
My fortune, that notorious kızagar has come*
out here.
He who starts the doomsday storm,
Who tears up by the very root,
Who to Temir Han's own city
Crawled and dragged himself and grew –
His years have come to twelve,
He'll not let even the plough be turned aside,
If I lie, may fortune fail me,
He will not let us bide in this Kokon.
If we do not seize him now,
If we do not take the lone one's life,
If we do not quench him like a fire,
The orphan will loose torment, mark!
Saying, it is the tribute left by my father,
Saying, a token remains of Manas,
Six thousand yambı, a thousand beaver-skins –
Renewing that tribute afresh,

He will loose torment on us, mark!
Wherever he may be, he takes revenge!
The cunning orphan cast like bloodthirsty
Manas To seize Semetey now,
Dragging men along the road,
Whoever offers answer back
He'll feed to the raging dogs, mark!
Thus will he smite Kokon, mark!
If we do not find the remedy now,
If we do not cut his head off now,
Kuday strikes through the orphan, mark!

Şu duran Kokon'un
Birini komadan kırar ha!»
Kokon'daki kuşbegi
Bunu işitip aldıktan sonra,
Fesadı âşikâr kıldı,
Pehlivana verdi buyruğu.
Şaşmadan vuran nişancıdan
«Semetey'i tutup getir, deyip,

Bunlardan onunu gönderdi.
Mızrakçıdan ustasından,
Düşmanın hilesini bilen yamandan
Sökün edip yürüdü böbürlenip.

Bunlardan onunu gönderdi.
Demir topuz çalan erenden
Bunlardan onunu gönderdi,
Kılıç çalan yamandan
Bunlardan onunu gönderdi,
Gürleyen tüfek çat etse
İrkilmeyen yamandan
Bunlardan onunu gönderdi,
Kara tüfek gürleyince
Kaçmadan duran yamandan
Bunlardan onunu gönderdi.
İşitip alıp kuşbegi
Böylece fena kükredi.
'Baçagar!' diye haykırıp,
Pehlivanına kükredi.
«Semetey'i tutup getir, deyip,

Tutup getirip yetimi
Tam elime ver, deyip.

Dediğime uymazsan,
Pehlivanlarım, hepiniz duyun,
Yakalayıp yetimi
Susturup yok kılmaya,
Öldürüp başını almaya,

Of this Kokon standing here
He'll smite them, sparing none, mark!»
The kuşbegi there in Kokon,
After he had heard this out,
Made his malice manifest,
Gave the pehlivan the command.
Of marksmen striking without miss –
«Seize Semetey and bring him here,» he said,
Of these he sent out ten.
Of lancers, of the masters there,
Of fierce ones versed in the foe's own guile –
Forth they streamed and marched out swaggering.
Of these he sent out ten.
Of stalwarts wielding the iron mace
Of these he sent out ten,
Of fierce ones wielding the sword
Of these he sent out ten,
Of fierce ones never flinching when
The roaring musket cracks its shot
Of these he sent out ten,
Of fierce ones standing without flight
When the black musket roars aloud
Of these he sent out ten.
Having heard it, the kuşbegi
Roared thus most foully then.
Crying out 'Baçagar!' aloud,
He roared at his pehlivan.
«Seize Semetey and bring him here, he said,
Seize the orphan, bring him in,
Give him straight into my hand, he said.

If you heed not what I say,
My pehlivans, hear me all,
To catch and take the orphan,
To silence him and wipe him out,
To kill him and to take his head,

Töö pehlivanın öcünü almaya,
Beyin oğlu yetimi
Bir belaya salmaya», –
Deyip durup Kuşbegi
Davulu çaldı idi.
Bu haberi duyunca
Apar topar pehlivanı,
Buyruk alan uğursuzlar
«Semetey'i yakalamaya»,
Mızrakları takırdayıp,
Ay baltası görünüp,
Görenin gönlü bölünüp,
Başçıları kasılıp,
Pehlivanları çocuğu
O zaman çocuk Semetey,
Hızırlı şirin soyu
Dönüp bakmadan yetim yol yürüyüp,

O Kokon'a bakmadan,
Ölümü zerrece saymadan,
Alev gibi gözleri çakıp,
Kanat kapı gibi aziz diş,
Hanzadenin soyu
Böle böle sıkı çiğneyip.
Atası gökyeleli Manas'tan
Aşkın doğan yetimin
Aktulpar ile aldırmadan,
Üşüşüp gelen pehlivanı
İnciğine denk tutmadan.
Yavuzluğunu gördün mü,
Çocuk gidiyor aldırmadan.
Aşağı yukarı bakmıyor,
Ateş parçasının soyu

Ölürüm diye saymıyor.
Kara suya kan döken
Kaplanın soyu,
Otlu yeri ateşe veren
Hükmü keskin erin soyu.

To take revenge for pehlivan Töö,
To cast the bey's son, the orphan,
Into calamity's own jaws», –
So declaring, the Kuşbegi
Beat upon the drum.
On hearing this same news,
His pehlivans in headlong haste,
The ill-omened ones who took the command,
«To seize Semetey now,»
Their lances clattering loud,
Their moon-axes gleaming forth,
The heart of all who saw them torn,
Their captains stiff with swagger,
His pehlivans after the boy –
Then the boy Semetey,
The line of the lion blessed by Hızır,
Walked on, the orphan, without a backward glance,
Not looking at that Kokon,
Counting death not worth a mote,
His eyes striking sparks like flame,
Blessed teeth like a winged double door,
The khan-born lady's line
Grinding hard, clenching them tight.
Of his father, grey-maned Manas,
The orphan born surpassing him,
With Aktulpar, unheeding still,
The pehlivans that swarmed on him
He held not equal to his shin.
Have you seen his fierceness now?
The boy goes on unheeding.
He looks not up, he looks not down,
The line of the shard of fire

Reckons not that he may die.
He who spills blood in the black water,
The tiger's very line,
He who sets the grassland all aflame,
The line of the man whose word cuts keen.

Atasından dedesi
Tutuştuğunu bırakmayan,
İçse kana doymayan,
İşini Kuday'ın rast getirdiği,
Sözü asla iki olmayan.
Haberin var mıdır bilmem,
Han Manas'ın yalnızı,
Önceleri çocuk Semetey
Öyle düşman görmüş değil,
Ayköl'den kalan er yalnız
Ne de haykırıp düşmana dalmış değil.
Kokonlunun hepsi.
Düşmandır diye düşünmeden,
Horoz gibi dimdik bu şire
Erlik verilmiş kestirilmeden
Yürüyüverdi aldırmadan,
Tam Manas bahadırdan
Doğmuş imiş ölçüsüz,
Pehlivanların hepsi,
Çatal sakallı yaşlısı,
Ay baltalı ustası,
Mızrakta becerikli yamanı,
Kılıçta zorlu ustası,
Şaşmadan vuran nişancısı
Manas'tan kalan garibi
Hep birden kovaladı durdu.
Pehlivanın hepsi bağırır,
'Kokon!' diye nara atar.
«Ay, yetim kul, kaçma» deyip, Çocuk
sivrisinek kadar görmedi.
Biçip devşirecekmiş gibi,
Çukura diri koyacakmış gibi,
Kuşbeginin önüne
Öldürmeden yitirmeden,
Diri sürüp götürecekmiş gibi,
Pehlivanlarına baksa,

Görünüşleri pek yaman,
Cellat ifrit gibi görünüp,

From his father back to his grandsire –
Never loosing what they gripped,
Drinking, never sated with blood,
Whose work Kuday speeds aright,
Whose word is never spoken twice.
I know not if you have heard,
Han Manas's only son,
Before this, the boy Semetey
Had never seen such a foe,
The lone man left of Ayköl
Had never yet charged a foe with a cry.
All of the Kokon men.
Not thinking, these are enemies,
To this lion upright as a rooster
Manhood was given unstinted, unforetold,
He walked ahead unheeding,
From Manas the batyr himself
He was born beyond all measure,
All of the pehlivans,
Their fork-bearded elder,
Their master of the moon-axe,
Their fierce one skilled with the lance,
Their mighty master of the sword,
Their marksman striking without miss –
The forlorn one left of Manas
They all chased in one pack.
All the pehlivans are shouting,
Bellowing the war-cry 'Kokon!'
«Hey, orphan slave, don't flee,» they cried,
The boy saw them as less than gnats.
As if to mow him down and gather him,
As if to put him living in the pit,
Before the kuşbegi's face,
Without killing, without losing him,
As if to drive him in alive,
Should you look upon his pehlivans,

Their aspect is most fierce,
Looming like headsman-demons dire,

Bunun mızraklısı kükrer,
«Manas'tan kalan yetim» diye,
'Baçagar!' diye söylenir.
«Yapacaksa yapadursun» deyip,

Semetey dönüp bakmadı pehlivana,

Heybetle salınıp aldırmadan,
Çok üşüşen pehlivanı
Yürüyüverdi Semetey,
Çizmesine denk tutmadan.
Çocuk yürüyüverince
Pehlivanının hepsi,
İşan, datka yaşlısı,
Şimdi yetişti çocuğa
Mızrakçının ustasından
Manas'tan kalan yetimi
Onu birden sançıp geçti şimdi.
Ölümden tasa etmedi hiç,
Ateş parçasının soyu
'Sançtı, vurdu' bile demedi.
Küheylanı gümbürdek,
Kalın bağrı gümbürdek
Çatal sakal Akbalban
Kılıcı ele aldı ya,
Hızır'ın dokunduğu yalnızı,
Kılıçlı yetişip çocuğu
Onu birden sıra vurup,
Yine geçip gitti idi,
Hâlini kıl kadar bozmadı,
Kılıçlının vurduğunu
Kılıçlı böylece geçti ya,
Karısını karabasan basmış gibi,
Kovalayanı yakınmış gibi kaçışıp,

Kovalayan ensesindeymiş gibi,
Karısı erkek doğurmuş gibi,
Telaşlanıp 'çu' deyip,

The lancer among them roars,
«The orphan left of Manas,» he says,
Muttering 'Baçagar!' aloud.
«If he means to act, let him act away,» he said,
Semetey turned no glance upon the pehlivan,
Swaying in majesty, unheeding,
The thickly swarming pehlivans
Semetey just walked on by,
Holding them not equal to his boot.
And when the boy walked on,
All of his pehlivans,
The ishan, the elder datka,
Now caught up with the boy,
Of the masters of the lance –
The orphan left of Manas –
Ten of them speared at him in passing now.
He grieved not a whit over death,
The line of the shard of fire
Said not even 'he stabbed, he struck.'
His courser thundering loud,
His thick breast thundering loud,
Fork-bearded Akbalban
Took the sword into his hand,
The lone one touched by Hızır –
The swordsman, overtaking the boy,
Struck him ten times in a row,
And once more passed on by,
He changed his bearing not a hair,
The blows the swordsman struck –
So the swordsman passed on by,
As if a nightmare crushed his wife,
They scattered as if the pursuer whined near,
As if the pursuer breathed on their necks,
As if his wife had borne a son,
In panic crying 'çu!',

Gök pabucunu yamyassı edip,
Küheylanını kamçılayıp,
O Kokon'un ak eyeri
Kuskunu hepten yok,
Atlarının hepsi aygır,
Hızırlı şire sataşan
Bu Sartlarda akıl yok.
Apar topar soluyup,
Nişancısı üşüşüp yetişti.

Dümdüü* tüfek, fitilli
Nişancısından on pehlivan
Sıra sıra atıp geçti.
Dimdik yetim aldırmıyor,
Pehlivanların attığını,
Aleñgir* salıp durduğunu,
O Manas'ın yalnızı
Topuğuna denk tutmuyor.
Kula atlı çopur pehlivan,
Bir de pürtük sakal gök pehlivan
Tümünü kırıp geçeyim,
Ardından üşüşüp yetişti idi.
Ay baltalı pehlivanlar
Her birisi birer birer
Vura vura geçti idi.
Yetim eğilip kımıldamaz bile,
Seyri, kavgayı ben salayım» –

Hızırlı şirin soyu
Pehlivanlara kıpırdamaz bile.
Topuz almış koca pehlivan
Toptan hepsi yetişti ya,
Her birisi birer birer
Çocuğa vurup geçti ya.
Pürtük sakal Buka Sart,
Buruş suratlı koca pehlivan
O da vurup gitti şimdi
Onun demir topuzu
Çocuk doğan zavallının

Flattening his grey slipper flat,
Whipping on his courser hard,
That Kokon's white saddle –
Its crupper wholly gone,
Their horses stallions every one,
Assailing the lion blessed by Hızır –
These Sarts have no wit at all.
Panting in headlong haste,
His marksmen swarmed and caught him up.
Dümdüü muskets, matchlock-fitted,*
Ten pehlivans of his marksmen
Fired in rank on rank and passed.
The upright orphan pays no heed,
The shooting of the pehlivans,
Their standing, loosing aleñgir,*
That only son of Manas
Holds not equal to his heel.
The pock-marked pehlivan on the dun,
And a scraggle-bearded grey pehlivan too
Let me smite them one and all,
Came swarming up behind him then.
The pehlivans with moon-axes,
Every one of them, one by one,
Passed on by, striking blow on blow.
The orphan does not even bend or stir,
Let me be the one to loose the show, the fray» –

The line of the lion blessed by Hızır
Stirs not even for the pehlivans.
The great pehlivan who took the mace –
The whole of them caught up at once,
Every one of them, one by one,
Struck the boy and passed on by.
Scraggle-bearded Buka Sart,
The wrinkle-faced great pehlivan –
He too struck and went his way now,
That iron mace of his
Into the child-born poor one's

Kemiğine fena işledi şimdi.
Canına tak etti er Semeñ,
Önündeki pehlivana
Gökyelen girişecek oldu, seyret! Hep
birden mızrak saplarcasına,

Bone it bit most foully now.
It wore the soul of man Semeñ,
At the pehlivan before him
Gökyelen made to set upon him – behold!
All at once, as if driving lances home,

Aktulpar'ın sağrısına bir vurup,
İki gözü şiddetle çakıp,
Kanat kapı gibi aziz diş,
Kalabalık pehlivan Sartların
Bu yaptığı müşkül iş.
Böle böle çiğnedi,
Öfkelenip yetimin
Kan içiciliği tuttu.
Taştan geri dönmemeye
Tam yerinden öfkesi pek geldi,
Ölümden geri dönmemeye.
«Müslümandır diye saydım,
Malını kapıp kaçmadım ya,
Her birisi sopalayıp,
Bu nasıl bir yaptıkları!
Kökünü toptan kurutayım,
Söylenen sözü almazsa,
Şu duran Sartların
Bağrı tüylü tükenmişin
Köküne böyle ereyim.
Coşup oyun salayım,
Kendi sataşan pehlivana
Deyip, o zaman Semetey,
Yetim çıktı bağırıp,
Pehlivanları çağırıp:
«Gök pabucunu ezme,
Görgüsü kıt Kokonlu,
Küheylanını heder etme!
Ayt, Kokon, ayt, Kokon,
Atının başını çek, Kokon!
Hepiniz kırılırsınız,
Sözümü tut, dön Kokon!
Atanın körü Kokon Sart,

Striking once on Aktulpar's croup,
His two eyes flashing fierce,
Blessed teeth like a winged double door,
The teeming pehlivan Sarts –
This deed of theirs a grievous thing.
He ground them, clenching hard,
The orphan's anger rising,
His blood-drinking fit came on.
Not to turn back even from stone
His wrath rose full from its very seat,
Not to turn back even from death.
«I honored them as Muslims born,
I did not snatch their goods and flee,
Yet every one of them with cudgels –
What manner of deed is this they do!
Let me wither their root entire,
If they take not the spoken word,
Of these Sarts standing here –
Of the shag-breasted spent one
Let me thus reach down to the root.
Let me surge and loose the game,
On the pehlivan who assailed me first –
So saying, then Semetey,
The orphan came out shouting,
Calling to the pehlivans:
«Do not crush your grey slipper,
Kokon man of scanty breeding,
Do not waste your courser so!
Ayt, Kokon, ayt, Kokon,
Rein in your horse's head, Kokon!
You will be slaughtered one and all,
Take my word and turn, Kokon!
Blind of father, Kokon Sart,

Konuk gelsem sopalayıp,
İçime saldın kötü dert.
Atanın körü, ay Kokon,

Çepeçevre kuşatırcasına,
Öcünü adamakıllı alırcasına,
Malını mı kapıp kaçtım,
Hayâsı yok Kokon Sart,
Senin ak akçanı, malını mı saçtım?
Pehlivanlara el atıp,
Kuşatıp hepiniz gelircesine,
İyice sopalayıp durasıya,
Kulunu mu kovup kaçtım,
Ey, Kuday çarpmışı Kokon Sart,
Beşi dördü pehlivanın,
Heybendeki malını mı saçtım?
Karşılaştığı belde öldü,
Bundan önce, oy Kokon,
Malını yağmalayıp almadım,
Önceden kargaşa salmadım.
Şaşkın bakan pehlivanım,
Şeytanın hepsini çağırıp,
Bunca el atman nedendir?
Atanın körü, pehlivanım,
Vebalin kendi boynuna,
Emeğin kara tepene!
Keyfine bıraksam olmazsın,
Her biriniz onardan bir vurup,
Olmadık düşünceden de geri durmazsın.

Senin aradığın kargaşa mı,
Manas'ın oğlu yetimden
Şimdi pehlivanlarım,
Görün bakın seyirliği!
Senin dilediğin kargaşa mı?
Han kışkırtınca el atıp,
Şimdi benden görün seyirliği» –
Deyip, böylece, Semetey,
Hiddetlenip, kan içme

I came a guest, and you with cudgels –
You have cast a foul woe in my breast.
Blind of father, ay Kokon,

As if to ring me round about,
As if to take your vengeance whole,
Did I snatch your goods and flee,
Shameless Kokon Sart,
Did I scatter your white coin, your wealth?
Laying hands with your pehlivans,
As if you all came closing round,
Cudgeling long and cudgeling well,
Did I drive off your foal and flee,
Ay, Kuday-stricken Kokon Sart,
Five or four of your pehlivans –
Did I scatter the goods in your saddlebags?
Died at the pass where he met me,
Before this day, oy Kokon,
I did not plunder and seize your goods,
I loosed no turmoil beforehand.
My pehlivan staring dumbstruck,
Summoning all of Satan's host,
Why do you lay so many hands on me?
Blind of father, my pehlivan,
The sin be on your own neck,
Your toil upon your own black crown!
Left to your whim, you will not do,
Each of you striking ten apiece,
Nor will you shrink from thoughts unthinkable.
Is it turmoil that you seek,
From the orphan son of Manas,
Now then, my pehlivans,
Behold and watch the spectacle!
Is it turmoil you desire?
Laying hands when the khan incites,
Now behold the spectacle from me» –
So saying, thus, Semetey,
Enraged, his blood-drinking

Nöbeti dosdoğru tuttu.
Altındaki Aktulpar'a
Sağlı sollu kamçı vurup,
Sağlı tersli üzengileyip,
Ayköl Manas'tan kalan kurnaz yetim
Semetey kırıp geçer diye,
Arslan gibi coşup,
Pehlivanlara el atıp,
Semetey daldı kızışıp.

Fit gripped him true and full.
On Aktulpar beneath him
Lashing his whip to right and left,
Spurring stirrups right and reverse,
The cunning orphan left of Ayköl Manas
That Semetey would smite them through,
Surging like a lion,
Laying hands on the pehlivans,
Semetey plunged in, blazing hot.

Hiddetlendi bağırıp,
Çeliğini sıyırıp kınından,
'Manas!' diye nara atıp,
Boz kiseyi üstten kuşanıp,
Her birine bir vurup,
Oynaya oynaya aldı idi,
Oynadığı yerde onu öldü,
Altı yedi pehlivanı
O oyun saldığı yerde öldü.
Boz-Moynok'a vardığında
Pehlivanın kendisi durakladı.
Çocuğa boş yere el atıp,
Altmış pehlivan bununla
yok oldu.
Bildiğini Kokon'a
Yetimin yapıp gitti, gördün mü?

He raged and shouted loud,
Stripping his steel from its sheath,
Bellowing the war-cry 'Manas!',
Girding the grey pouch on above,
Striking each of them one blow,
Playing, playing, he took them down,
Ten died where he made his play,
Six or seven pehlivans
Died where he loosed that game of his.
When he came to Boz-Moynok
The pehlivans themselves fell short.
Laying hands on the boy in vain,
Sixty pehlivans thereby
were destroyed.
What he willed upon Kokon
The orphan wrought and went – did you see?

Altmış kadar pehlivanını
Semetey kırıp gitti, gördün mü?
Kıyamet yüzünü gördü ya,
Hızırlı şire sataşıp,
Kahrolası pehlivan öldü ya.
Haberi ağır söz duyup,
Altmış kadar pehlivanı
Manas Han'ın yetimi
Kırıp gitti diye duyup,
Ardından kimse varmadı.
Nefesinden korkup Kokonlu,
Pehlivanın öcünü almadı,

Some sixty of his pehlivans
Semetey smote and went – did you see?
He saw the face of doomsday, yes,
Assailing the lion blessed by Hızır,
The damnable pehlivan died, yes.
Hearing the news, the heavy word,
That some sixty pehlivans
Manas Han's orphan son
Had smitten through and gone,
No one followed after him.
Fearing his breath, the Kokon men
Took no revenge for the pehlivan,

On ikisindeki çocuğa
Artık urgan savuracak kalmadı,
Manas'tan doğan yalnıza
Artık bir kez ölmekte tasa yok.
Kaleli şehir Kokon'un
Kırda kimsesi kalmadı.
Semere binip, yaya koşup,

At the boy of twelve years old
None remained to swing a rope,
The lone one born of Manas
Grieves no more at dying once.
Of Kokon, the citadel town,
None remained out on the steppe.
Riding beasts, running on foot,

Telaşla girdi Kokonlu,
Kapının ağzını berkitip,
Kaçıp girdi Kokonlu.
Kokon'a bir daha dönmeden,
Kocosan'ın yalnızı
Seferinden ayrılmadan,
Anasının geldiği Aman-Col,
'Gak' diyecek karga yok,
'Guk'layan kuzgun yok,
Saban değmiş çizgi yok,
Dağ sıçanının eştiği in yok,
Tökezlenecek çukur yok,
At düşürecek tümsek yok,
Aman-Col aşağı yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Sakınmadan yol yürüyüp,
Ecel gelirse ölürüm, deyip,
Allah'ın takdir ettiğini
Nasıl olursa görürüm, deyip, Sekisinde tekesi var,
Han atam Arslan Manas'a
Kur'an okuyup gelirim, deyip,
Talas'ta Argın, Kırgız halkı,
Atamdan kalan el imiş,
Bu yıl yüzünü görürüm, deyip.
Engebeli alaca yeri basıp,
Boz tümsekli beli aşıp,
Sıralanan dağı basıp,
Kıyı boyunca sıyırıp,
Boz puslu yamacın
Boyunca dolaşıp,

The Kokon men rushed in, in panic,
Barring fast the gateway's mouth,
The Kokon men fled inside.
Never turning back to Kokon,
Kocosan's one lone son
Never straying from his march,
Aman-Col where his mother came,
No crow there to cry 'gak,'
No raven there to croak 'guk,'
No furrow touched by any plough,
No burrow dug by mountain mouse,
No hollow there to stumble in,
No hummock there to throw a horse,
Down Aman-Col he walked the road,
Sparing not his horse, riding long,
Walking the road without guard,
If my hour comes, I die, he said,
What Allah has decreed for me,
However it falls, I shall see it, he said, On its ledge there are ibex,
For my khan father, Arslan Manas,
I shall go recite the Koran, he said,
In Talas the Argın, Kırgız folk,
The people left me by my father,
This year I shall see their face, he said.
Treading the rugged motley ground,
Crossing the grey-hummocked pass,
Treading the mountains ranged in rows,
Skirting close along the shore,
The grey-misted mountainside
He wandered all along,

Sır-Dayra'yı geçip, yola koyulup,
Usanmadan yetim bastı idi,
Geçit aşıp, taş basıp,
Aklı perişan çocuğun,
Apar topar yola koyulup,
Talas'a doğru yol yürüyüp,
Yorulmadan nice bol yürüyüp,
Öbek öbek bel görüp,
Etekli nice yer görüp,
İnceden seçip sıyırıp,

Crossing Sır-Dayra, taking the road,
Untiring the orphan pressed ahead,
Crossing fords and treading stone,
The boy, his mind in disarray,
Setting out in headlong haste,
Walking the road toward Talas,
Riding long, riding untired,
Seeing passes clump on clump,
Seeing many skirted lands,
Picking his way with a fine eye,

Çıyırçık, Salar – iki su,
Boyunca dolaşıp.
Yılmadan yol yürüyüp,
Atı esirgemeden bol yürüyüp,
Gündüzlü geceli yol alıp,
Geceleri yatmadan gece katıp,
Dirsek dayayıp dinlenmeden,
Kestirip uyku almadan,
Aktulpar'ı otlatmadan,
Yatıp uykuya kanmadan,
Eski-Taşkent, Çaldıbar
Eğilip yetim bastı idi,
Kazı-Kurt'un büyük kırı,
Issız kıra geldiğinde
Yeryüzünün sağrısını gördü idi,
Aşık kemiği kadar dağ da yok,
Eğilip girilecek çukur da yok.
Yamacında arkarı var,
Yamaçtan yılan süzülen,
Düz kırına bakarsan,
Kuyruğu yelesi yok kulan,
Tay koşturup oynayan,
Seyrine yetim doymayan,
Anasının kaçtığı yoldan,
Usanmadan yetim bastı idi.
Tuz kara çöl, yığın kum,
Koparıp yenecek otu yok,
'Şıp' edecek suyu yok,

Çıyırçık, Salar – two waters,
He wandered all along them.
Unflagging he walked the road,
Sparing not his horse, riding long,
Journeying by day and night,
Adding night to night, not lying down,
Not resting propped upon an elbow,
Not dozing off to snatch some sleep,
Not putting Aktulpar to graze,
Not lying down to drink his fill of sleep,
Eski-Taşkent, Çaldıbar –
Bending low, the orphan trod them,
Kazı-Kurt's great open steppe,
When he came to the desolate steppe
He saw the croup of the wide earth,
No mountain even knucklebone-high,
No hollow one could stoop into.
On its slopes there are arkhars,
Snakes gliding down the slope,
Should you look at its level steppe –
Kulans without tail or mane,
Racing and playing like colts,
The orphan never sated with the sight,
Along the road his mother fled,
Untiring the orphan pressed ahead.
Salt-black desert, heaped-up sand,
No grass to pluck and eat,
No water to go 'şıp,'

Issız kır, yanık kum,
Kayıpçı'nın kara mağarası,
Kendisi türbe, has mağara,
Abdestsiz kişinin yatmadığı,
Başıboş düşkünü garibi,
Yemek bulamaz zayıfı,
Küheylan yeleli talihsizi,
Çilesi bol Kanıkey anam
zavallıyı

Desolate steppe, scorched sand,
Kayıpçı's black cavern,
Itself a shrine, a hallowed cave,
Where none unwashed may lie,
The masterless, fallen, forlorn one,
The weak one who can find no food,
The courser-maned unfortunate,
My mother Kanıkey of many trials,
the poor one –

Ata olup saklayan,
Sığındırıp dulu koruyup,
Bakay olup sebepkâr,
Geyik etini kurutan,
Arıklamış at semirip,
Acıkmış karın doyan
Anacığımın yattığı Kayıpçı'nın
kara mağarası, Kuş üzümü bitip
yeşeren,
Kara mağaraya yöneldi idi,
Altındaki Ak tulpar,
Aktulpar'ı otlatıp,
Kayıpçı'nın mağarasında
Yatıp uykuya kanıp.
Aziz anam Kanıkey
Dünyalığı saçtığında,
Anacığım Talas'tan yaya kaçarken
Tazı it gibi seğirtirken,
Darlığı çok görüp,
Anacığım Talas'tan yaya gelirken,

Sheltering her like a father,
Giving refuge, guarding the widow,
Becoming Bakay, the provider,
Drying the venison of the deer,
The wasted horse grown fat again,
The hungry belly fed its fill,
Kayıpçı's black cavern where my dear mother lay, Where currants sprout and green,
Toward the black cavern he turned,
Beneath him the white tulpar,
Putting Aktulpar to graze,
In Kayıpçı's cavern
He lay and drank his fill of sleep.
My blessed mother Kanıkey,
When she scattered her worldly wealth,
While my dear mother fled Talas on foot,
While she ran like a coursing hound,
Meeting hardship in abundance,
While my dear mother came from Talas on foot,

Pabucu eskiyip çoraplı,
Dertlenip ölmeden yavru can,
Çizmesi eskiyip çoraplı,
Horluktan ölmeden yavru can,
Baldırı basıp yara edip,
Anacığım topuğu ağrıtıp,
Öleyim deyip ölemeden,
Pek yaman anam, azizim

Her slippers worn to stockings,
Ere the young soul died of grief,
Her boots worn down to stockings,
Ere the young soul died of scorn,
Her calves trodden into wounds,
My dear mother, her heels in pain,
Wishing to die yet unable to die,
My fiercest mother, my blessed one,

Kendi canına kendisi kıyamadan,
Unable to take her own life by her own hand,

Temir Han'a doğru yaya basıp,
Sürünüp anam çıktığında,
Bukar'a doğru yaya kaçıp,
Hıçkırıp anam yaya basıp,
Çare bulamayıp sığındığı yer,
Yiğit anam Kanıkey
Altı gün boyu saklanıp,
Canını besleyip yattığı yer.
Zavallı anam Kanıkey
Sinek kadar canı ürperten,
Feryat edip ağlayıp, bahtsız anam

Treading on foot toward Temir Han,
When my mother crawled her way out,
Fleeing on foot toward Bukar,
Sobbing, my mother treading on foot,
The place she sheltered, finding no cure,
My valiant mother Kanıkey
Hiding through six whole days,
The place she lay and kept her life.
My poor mother Kanıkey,
Her gnat-small soul shuddering,
Wailing and weeping, my luckless mother,

Kuday'dan beni dileyen,
Zavallı garip anamın
Gönlü fena bölünüp,
Gökyeleden kalan yetimim
Açlıktan ölür mü ola, deyip,
Dilek dilediği kara taş,
Gözyaşının değdiği yerde,
Anacığımın durduğu yerde
İğde olgunlaşıp donanmış,
Bu nişanı gördüğünde.
Gelmekte olan yetim şaşakalmış.
Amcası Bakay telaşlanıp,
Yetimi arayıp geldiği yer,
Altı arkar, dört yaban koçu,
Amcasının vurup verdiği yer.
Azığın hepsini hazır edip,
O gariban, ruhunu sayıp
Manas'ın,
Temir Han'a sürgün edip,
Karakan'a kaçırıp,
İki tulum süt verip,
İki semiz kuvvet verip,
Elverişsiz yere konar diye,
Eri ölünce kadına
Baba ocağı yakın olur diye,

She who begged me from Kuday,
My poor forlorn mother's
Heart most sorely torn,
My orphan left of the Grey-Mane –
Will he die of hunger? saying,
The black stone where she made her wish,
At the place her tears fell down,
At the place where my dear mother stood
The oleaster has ripened and decked itself,
When he saw this token there.
The orphan coming on stood amazed.
His uncle Bakay in alarm –
The place he came seeking the orphan,
Six arkhars, four wild rams,
The place his uncle shot and gave.
Making ready all the provisions,
That forlorn one, honoring the spirit of Manas,
Exiled to Temir Han,
Spirited away to Karakan,
Giving two skins full of milk,
Giving two stores of fattened strength,
Lest she settle in some unfit place,
For a woman whose man has died
The father's hearth stands near, they say,

Boz toklu adayıp Han Bakay,
Nişana malı kestiği yer,
Yiğit anam Çıyırdı
Yatıp kalıp doyduğu yer.

Boz tokluyu kestiği yamaçta
Boz köklü türbe yer tutmuş,
Kıyamete göçen atamı
Böylece Kuday korumuş.
Zahmet çeken anacığım,
Geceleyip gittiği yerde
Köklü türbe, söğüt bitmiş,
Zayıpuruş erenin
Kökünden Kuday yâr olmuş.

Yetimin görüp dövünüp,
Her nişanını gördüğünde,
Atası Manas'ın, Ayköl'ün
Ruhuna yalvarıp.
Yatmadan yerden ürperip,

Yine kalktı yetimin
Aktulpar'ı eyerleyip.
Atın başını doğrultup,
Anasının geldiği yoldan
Usanmadan yetim dolaşıp.
Atası Manas'tan kalan boz kise Eğilip
baksa gök enginlik,
Boynuna sıkıca asılıp,
Buyruğu güçlü Kuday'a
Yetimin münacat edip yalvarıp.
Gözünün yaşı dökülüp,
Talas'a doğru yol yürüyüp,
Yorgunluk yok, bol yürüyüp.
Eyer beli gibi sırtın
Nicesini ardarda aştı idi.
Nice tepe, nice dere,
Usanmadan bastı idi.
Kıyı yolunu sıyırıp,

Han Bakay, vowing a grey yearling,
The place he slew the beast in token,
My valiant mother Çıyırdı –
The place she lay and stayed and ate her fill.
On the slope where he slew the grey yearling
A grey-rooted shrine has taken ground,
My father gone to the last doomsday –
Thus has Kuday kept him safe.
My dear mother who bore such toil,
At the place she passed the night and went
A deep-rooted shrine, a willow has grown,
To the saint Zayıpuruş
From the root has Kuday been friend.

The orphan, seeing, beat his breast,
At every token that he saw,
To his father Manas, to Ayköl,
To his departed soul he pleaded.
Not lying down, shuddering up from the ground,
Once more the orphan rose,
Saddling Aktulpar again.
Setting straight the horse's head,
Along the road his mother came
Untiring the orphan wandered on.
The grey pouch left of his father Manas
Should he stoop and look – blue vastness,
Hung fast about his neck,
To Kuday whose command is strong
The orphan prayed and made his plea.
The tears spilling from his eyes,
Walking the road toward Talas,
Knowing no weariness, riding long.
Ridges curved like a saddle's waist –
Many he crossed, one on another.
Many a hill, many a vale,
Untiring he trod them all.
Skirting close the shoreline road,

Oluya-Ata, çift Merki
Boyunca dolaşıp,
Oluya-Ata'ya geldiğinde,
Gün batısına baksa –
Kara-Balta, Sokuluk,
Kararıp sırtı görünüp,
Göremez olsa yetimin,
Gönlü fena bölünüp.
Sağ el yanına baksa –
Puslu büyük sırt
Vadice bir yükselti görünür,
O yeri gördüğünde,
Bakıp duran yetimin
Gönlü fena bölünür.
«Anacığımın dediği sözdü,
Anacığım Talas'tan yaya kaçarken,
Bunun tekesi yüzer yüzer toplanıp.
Boz alaca boyun, geniş vadi
Corgo denen bel odur,

Oluya-Ata, the twin Merki,
He wandered all along them,
And when he came to Oluya-Ata,
Should he look toward the sunset –
Kara-Balta, Sokuluk,
Their ridges showing dark,
When the orphan could not see them,
His heart was sorely torn.
Should he look to his right hand –
A great mist-shrouded ridge,
A rise looms broad as a valley,
And when he saw that place,
The orphan gazing on it long,
His heart is sorely torn.
«It was the word my dear mother spoke,
While my dear mother fled Talas on foot,
Its ibex gather by the hundreds there.
Grey-dappled neck, broad valley –
That is the pass they call Corgo,

Aşıp inersen öte yanı
Tam Talas'ın kendisi odur».
O zaman yetim düşünüp:
Boz sırtı basayım,
Moynok'a çıkıp göreyim» –
Deyip, böylece, Semetey,
Corgo'nun-Beli'ni aştı idi,
Ötesi Keñ-Kol, koca Talas,
On ikisiyle birden el veren
Atası merhum ulu Manas.
Talas'ın içi görünür.
Ağlayıp durur, yetimin,
Gönlü fena bölünüp,
Atadan kalan mirası
Geniş Talas göze görünüp.
Ilgınlı, Keñ-Kol, koca Talas,
Yeryüzünün sağrısı değil mi,
Burayı yurt tutan adam gönenmez mi.

Cross and descend its farther side –
That is the very Talas itself».
Then the orphan pondered:
Let me tread the grey ridge,
Let me climb Moynok and see» –
So saying, thus, Semetey
Crossed over Corgo's-Pass,
Beyond it Keñ-Kol, great old Talas,
He who gave his hand to all twelve –
His late father, great Manas.
The heart of Talas comes in view.
He stands there weeping, the orphan,
His heart most sorely torn,
The legacy left him by his father –
Broad Talas rising to his eye.
Tamarisk-grown Keñ-Kol, great old Talas,
Is it not the croup of the wide earth,
Would not a man who makes it home know bliss?

Öbek öbek bel gelir,
Bambaşka cennet yer gelir.
Engebe engebe bel gelir,
Engebeli nice yer gelir.
Bölünmüş nice yayla başı gelir,
Apayrı cennet yer gelir.
Geniş Talas'ın koca vadisi
Yayılıp yatar imiş,
Vadisi engin uzanıp.
Yamaçtan arkar dökülüp,
Yamacın otu seyrelip,
Tepeden geyik dökülüp,
Tepenin otu seyrelip.
Sekiden teke sıkışıp,
Yalçınından arkarın yünü savrulup.
Yamaçta geyikler duruşup,
Kırdan arkar yayılıp,
Eğile kalka karaca fırlayınca,

Passes come in clump on clump,
A paradise land like no other comes.
Passes come in fold on fold,
Many a rugged land comes on.
Many a parted pasture-head comes on,
A paradise land apart comes on.
Broad Talas's great wide valley
Lay spreading wide before him,
Its valley stretching vast.
Arkhars pouring down the slope,
The slope's grass thinning out,
Deer pouring down from the peak,
The peak's grass thinning out.
Ibex crowding on the ledge,
From its crags the arkhars' wool blown wide.
Deer standing ranged along the slope,
Arkhars grazing across the steppe,
When the roe deer sprang, dipping and rising,

İki kolu boylu boyunca uzanıp,
Yatarmış geniş Talas,
Otları minare gibi boy atıp,
Yatağını koklayıp baksan,
Cennetin kokusu tüter!
Yaprağı ipek zar gibi,
Canım benim Talas'ın
Kara kurdu parmak kadar.
Öbek öbek sazlığı var,
Bölük bölük uçan kazı var.
Kılkuyruğu kıpır kıpır,
Yatarmış geniş Talas,
Kızıl başlı ördek çırpınıp. Yere değen dili var,
Kayında yuva kuran kuşları,
Kamçılanmış gibi uçar.
Çınarda yuva kuran kuşları,
Güçlenerek uçup durur.
Dağında dağ kekliği,

Its two arms stretched out full length,
There lay the broad Talas,
Its grasses shooting up like minarets,
If you bent to smell its bed,
The fragrance of paradise would rise!
Its leaves like membranes of silk,
Of my darling Talas
The black wolf is but a finger's span.
It has reed-beds in clump after clump,
It has geese flying in flock after flock.
Its pintail quivering and stirring,
There lay the broad Talas,
The red-headed duck fluttering. It has a tongue that touches the ground,
Its birds that nest in the birch
Fly as if lashed by the whip.
Its birds that nest in the plane tree
Keep flying, gathering strength.
On its mountain the mountain partridge,

Ormanında ışıl ışıl,
Görülmedik boy atmış çınarı,
Geniş Talas'ın ovasına
Hiçbir şeyi esirgemeden
Allah Teâlâ bir Hüda
Vermiş bütün bunları.
Ota dolanıp yürüyemez,
Boyun büküp geldi Kumayık,
Sarınıp kalmış öylece
Geyiği, maralı, yavrusu,
Issız kalan Talas'ım,
Göçüp gitmiş dünyadan
Atam bozkurt Manas'ım!
Yetimliğinin içinde
Onmaz nice dert var,
Ondan öte varınca
Nice güzel temaşa var.
Yol aldığı yer engebe,
Kederli yalnız yol ile
Bıldırcın gibi büzülüp,
Yalnız yetim giderken,
Eğilip indiği yer engebe,

Üç-Koşoy'un yamacı,

In its forest a glittering shimmer,
Its plane tree grown to unheard-of height,
To the plain of broad Talas,
Withholding nothing at all,
Allah the Exalted, the one Hüda,
Has given all of these.
Unable to walk, tangled in the grass,
Kumayık came with drooping neck,
Left wrapped up just so —
Its deer, its maral, its young,
My Talas left desolate,
Departed and gone from the world,
My father, the grey wolf, my Manas!
Within his orphanhood
There are griefs past all mending,
Yet passing on beyond
There are many fair sights to behold.
Rough ground where he made his way,
Along the sorrowful lonely road,
Huddled up like a quail,
As the lone orphan went his way,
Rough ground where he stooped and descended,
The slope of Üç-Koşoy,

Ölünceye dek dinmez,
Gören canın gönül yarası.
Tepe tepe bölünür,
Kıra yeni vardığında
Atası Manas'tan kalan mirası
Ak tazı göze görünür.
Engebeli bel tepeden
Uluyarak çıktı bir varlık,
O anda iş çetindi.
Görmemişti, yetim şaşırdı,

Kumayık'ı tanımadan,
Arslan mı diye şaşakaldı.
Üç renge dönen tüyü var,

It does not cease until death,
The heart-wound of the soul that has seen it.
Hill upon hill it divides,
When he first came to the upland,
The heritage left from his father Manas,
The white hound came into sight.
From the rugged pass-crowned hill
A creature came out howling,
At that moment the matter was grim.
He had never seen it — the orphan was bewildered,
Not recognizing Kumayık,
He stood amazed: is it a lion?
It has fur that turns three colors,

Azılı canavardan apayrı,
Ak kaplandan bambaşka
Kumayık'ın görünüşü var.
Calañkıç* görmüş gibi,
O yetim şaşıp kaldı.
Kulun görmediği hali var,
Ejderha gibi heybeti var,
Ara sıra uluyunca
Kişinin duymadığı sesi var.
Yamaç boyunca büzülüp,
Gözünün yaşını damlatıp,
Döküp geldi Kumayık.
Yetimle kavuşmaya,
Saygıyla geldi Kumayık,
Yiğit Manas Han çıkagelmiş
gibi olup,
Ağlayıp geldi Kumayık.
Halkın tanıdığı kıraanı,
Kıyamete göçen hunhar han
Atası – Manas'tan kalan mirası.
Boyun büküp geldi Kumayık.
Gözünün yaşını damlatıp,
Döküverdi Kumayık.

Quite unlike the ferocious beast,
Wholly other than the white tiger
Is the look of Kumayık.
As if he had seen a Calañkıç,*
That orphan stood astonished.
It has a state no mortal has seen,
It has a majesty like a dragon's,
When now and then it howls,
It has a voice no man has heard.
Huddling along the slope,
Dropping the tears of its eyes,
Kumayık came pouring them down.
To be joined with the orphan,
Kumayık came in reverence,
As though valiant Manas Khan had
come forth,
Kumayık came weeping.
The keen-eyed one known to the people,
The fierce khan gone to the last judgment,
His father — the heritage left from Manas.
Kumayık came with drooping neck.
Dropping the tears of its eyes,
Kumayık poured them down.

Söyleyeyim dese dili yok,
Kahrolup durur Kumayık.
İliği kemiği sızlatıp,
Uluyup durur Kumayık.
Alnının tüyü seyrelir,
Hayvan da olsa zavallı can,
Gözünün yaşı dökülür.
Üç-Koşoy'u kıyılayıp,
Geniş Talas'ı dolanıp,
Havlayıp gezdiği demmiş,
Söyleyeyim dese dili yok,
Semetey'im gelecek diye
Bilip gezdiği demmiş.
Dağ sıçanı avlayıp doymuş,
Yamaçtaki tekeyi

Though it would speak, it has no tongue,
Kumayık stands stricken with grief.
Making marrow and bone ache,
Kumayık stands howling.
The fur of its brow grows thin,
Beast though it be, the poor soul,
The tears of its eyes spill down.
Skirting Üç-Koşoy,
Roaming the broad Talas,
It was the time it wandered barking,
Though it would speak, it has no tongue,
Saying my Semetey will come,
It was the time it wandered knowing.
It hunted marmots and ate its fill,
The ibex on the hillside

Sürüsüyle kırıp geçirmiş.
Kırdaki yaban koyununa
İşte bu yıl Kumayık
Kovalayıp kırgın salmış,
Tepedeki geyiğe
O sıralar Kumayık
Pusup kırgın salmış.
Düzlükteki kulanı
Sürüsüyle kovalayıp,
Yol boyuna sermiş.
Geleceğini gezip bilmiş,
Manas'tan kalan tomurcuğum,
Bu yıl gelir ya – deyip durmuş.
Atamdan kalan mirasım
Karşıdaki kara taş,
Vardıkça vardıkça havlamış:
«On iki yıla doldu – diye,
Yaman Manas'tan kalan yetimim
Han atam – Manas şere nasip olan.

Gelme çağı geldi» – diye,

Pelinli yurdun Soku-Taş'ı,
Aklı gidip, Kumayık
İki kez buradan bakmış.
Ak pelinli Aç-Maral,
Altı kez buradan bakmış.
Corgo-Bel'ini aşmış,

Küyük'ün sırtını basmış.
Kum-Bulak'a çıkıvermiş,
Manas Han'ın Kumayık'ı,
Buradan dört gün bakmış.
Bugünkü günde Kumayık
Üç-Koşoy'dan görmüş.
Üç sekili Taş-Moynok'tan
Semetey diye yanıp gezmiş.
Boynunda altın kargı* var,
Bu yıl geleceğini bilmiş.

It slaughtered herd and all.
On the wild sheep of the steppe
This very year Kumayık
Gave chase and wrought a slaughter,
On the deer of the hilltop
In those days Kumayık
Lay in ambush and wrought a slaughter.
The kulan of the flatland
It chased herd and all,
And strewed them along the road.
It roamed and knew he would come,
My budding shoot left from Manas,
He will come this year — it kept saying.
My heritage left from my father,
The black rock over yonder,
Coming and coming again, it barked:
«Twelve years are fulfilled — saying,
My orphan left from dread Manas,
My khan father — granted to Manas the fierce.
The season of his coming has come» — saying,
The Soku-Taş of the wormwood land,
Out of its mind, Kumayık
Looked out from here two times.
Aç-Maral of the white wormwood,
It looked out from here six times.
It crossed its Corgo-Bel,

It trod the ridge of Küyük.
It came up to Kum-Bulak,
Manas Khan's Kumayık,
From here it watched four days.
On this very day Kumayık
Watched from Üç-Koşoy.
From three-terraced Taş-Moynok
It roamed burning for Semetey.
On its neck is a golden collar,*
It knew he would come this year.

Manas'tan kalan yetimi
On iki yıl özleyip yanmış,
Abıke, Köböş haramzadeden
Nice horluk görmüş.
Semetey'i görünce,
Kumayık yakına gelince,
Allah Teâlâ yalnıza
Apaçık Hüda verince,
Kumayık'a bakınca –
Boynunda altın kargı var.
«Anacığım Kanıkey'in dediği söz idi,

Gelip çıkarsa Kumayık,
Altından takılmış boynunda
Kargısı olur demişti.
Han atamın Kumayık'ı,
Kumayık'ın ta kendisiymiş,
Doğuştan yalnız canıma
Kavuştuğu dem imiş.
Gaipten karşıma çıkan,
Kurban olayım Kumayık,
Ayıdan geri durmayan,
Kaplandan geri dönmeyen.
Dişlediğini mahveden,
Salan sahibini güldüren,
Halkın tanıdığı kıraanı,
Kıymetlim – atamdan kalan
mirasım!»

Boz kayışı geçirip boynuna,
Kumayık'ın başını soktu bir
koynuna! Hıçkıra hıçkıra kucaklayıp,
Anacığımın dediği söz idi,
Ebedeyin* ezip okşamazsan,
Kumayık kinli olur demişti.
Atam Manas'tan kalan tomurcuğum,

Ata yadigârıysa Kumayık,
Önüme çıkan aynam.

For the orphan left from Manas
It burned with longing twelve years,
From the bastards Abıke and Köböş
It suffered many an indignity.
When it saw Semetey,
When Kumayık drew near,
When Allah the Exalted to the lonely one
Gave, the manifest Hüda,
When he looked at Kumayık —
On its neck is a golden collar.
«It was the word my dear mother Kanıkey spoke,
Should Kumayık come forth,
Fastened of gold upon its neck
There will be a collar, she said.
My khan father's Kumayık,
It is Kumayık's very self,
To my soul, lonely from birth,
It is the moment of our joining.
Come before me from the unseen,
Let me be your sacrifice, Kumayık,
Who does not hold back from the bear,
Who does not turn back from the tiger.
Who destroys whatever it bites,
Who makes the master who looses it laugh,
The keen-eyed one known to the people,
My precious — the heritage left from my father!»

Slipping the grey strap over its neck,
He thrust Kumayık's head into his
bosom! Embracing it, sobbing and sobbing,
It was the word my dear mother spoke,
If you do not ever pet and caress it,*
Kumayık will bear a grudge, she said.
My budding shoot left from my father Manas,
If Kumayık is my father's keepsake,
The mirror that comes before me.

Denizim atam, ölmez olaydın,
My ocean, my father, would you had not died,

Sürgünlüğü şu can görmez olaydı.
Would this soul had never seen exile.
Kaplan atam, ölmez olaydın,
My tiger father, would you had not died,
Kaçmayı şu can görmez olaydı!
Would this soul had never seen flight!
Kurban olayım Kumayık,
Let me be your sacrifice, Kumayık,
Temir Han'ın şehrine
To Temir Khan's city
Sürgün düşen ben zavallı,
Fallen into exile, wretched I,
Dengin Manas şerden ayrılıp,
Parted from your equal, Manas the fierce,
Sersem gezen sen zavallı.
Wandering dazed, wretched you.
Karakan'ın şehrine
To Karakan's city —
Arka olacak akraba yok,
No kinsman to stand at my back —
Kaçıp giden ben zavallı.
Fled away, wretched I.
Han Manas'tan ayrılıp,
Parted from Khan Manas,
Bozkırda kurt arayıp,
Seeking wolves on the steppe,
Avare kalan sen zavallı!
Left to stray, wretched you!
Kaplan atam, ölmez olaydın,
My tiger father, would you had not died,
Kaçıp gittiğim Bukar'a
To Bukar where I fled
Dönüp yetim gelmez olaydım!
Would I had not come back an orphan!
Bozkırda kalıp kimsesiz,
Left friendless on the steppe,
Bunun gibi horluğu,
Indignity such as this,
Kurban olayım Kumayık,
Let me be your sacrifice, Kumayık,
Kuluna reva görmez olaydı!
Would He had not deemed fit for His slave!
Atamdan kalan ben garip,
Left from my father, forlorn am I,
Bozkırda gezen sen garip!»
Roaming the steppe, forlorn are you!»
Kumayık'ı görünce,
When he saw Kumayık,
Manas'tan kalan yetim kul
The orphan slave left from Manas,
Atası Manas'ı görmüşçesine,
As though he saw his father Manas,
Gönlü gidip bölünüp,
His heart went out and broke,
Gözünün yaşı dökülüp,
The tears of his eyes spilling down,
Kaburga kemiği sökülüp,
His rib-bones wrenching loose,

Atası Manas dirilip,
As though his father Manas had risen
Önüne gelmişçesine,
And come before him,
Perişan oldu Semetey.
Semetey was undone.
Kumayık ulur inleyerek,
Kumayık howls, moaning,
Semetey ağlar hıçkırarak.
Semetey weeps, sobbing.
Bıldırcın gibi güzelim gözden
From the lovely eye like a quail's
Bölük bölük yaş gider.
Tears go in stream after stream.

Doğan gibi kara gözden
Her kırpışta yaş gider.
Kumayık ile kavuşup,
Semetey insandan beter öpüşüp,
Kumayık'ı görünce
Kederlenip çocuk, kan ağlayıp,
Kendini tutamayıp zar ağlayıp:

«Han atam Manas'tan kalan
mirasım,
Eey, kurban olayım, Kumayık,
İçinde kinin kalmasın!»
Kumayık'ı yedeğe alıp,
Semetey yürüyüp coştu,
Kula çolak, başıboş kısrak
Karşısına çıkıverdi,
Kula kısrağı tutup kesti hemen.

Bir karış kazı yağı vardı onda,
Beri yana çekene dek,
Armağana doyup yat diye,
Kumayık'ı bıraktı orada.
Ondan öte yol alıp,
Tepe tepe bel aşıp,
Engebeli geçit yeri basıp,
Keñ-Kol'a girip geldiydi,
Keñ-Kol'da gördü temaşayı,
Imerme Dağı'nın sırtından,
Doğan yuvalayan düzlükten,
Ayköl Manas sağ iken
Sungur yuvalayan yuvada
Yine yürüyüp coştu,
Manas'tan kalan yetimin

Hızırlı geceye rast geldi,
Atası Manas'tan kalan Akşumkar
Dileğimi bir Hüda,
Karşısına çıkıverdi.
Bu yıl yetim gelir – diye,

From the black eye like a falcon's
Tears go at every blink.
Joined together with Kumayık,
Semetey kissing it more than a man,
When he saw Kumayık
The child grieved, weeping blood,
Unable to hold himself, weeping and wailing:
«My heritage left from my khan father Manas,
Eey, let me be your sacrifice, Kumayık,
Let no grudge remain within you!»
Taking Kumayık on the lead,
Semetey strode on, overflowing,
A dun crippled mare running loose
Came out before him,
He caught the dun mare and slaughtered it at once.
It bore a hand-span of neck-fat upon it,
Till he should draw it to this side,
Saying, eat your fill of the gift and lie,
He left Kumayık there.
Making his way on beyond,
Crossing pass after hilly pass,
Treading the rugged defile,
He came entering into Keñ-Kol,
In Keñ-Kol he beheld a spectacle,
From the ridge of Mount Imerme,
From the flat where falcons nest,
While Ayköl Manas yet lived,
At the eyrie where the gyrfalcon nested
Again he strode on, overflowing,
Of the orphan left from Manas

He chanced upon a night blessed by Hızır,
The Akşumkar left from his father Manas
My wish the one Hüda,
Came out before him.
This year the orphan comes — saying,

Gerçekten geleceğini Akşumkar
Bilip gezdiği dem imiş,
Yuvaya yatıp, kayaları boylayıp,
Yanıp gezdiği dem imiş.
Manas'tan kalan yetimi
Görmeye gezdiği dem imiş,
Emanetini yetime
Vermeye gezdiği dem imiş.
Kaplan Manas ölünce
Altın bağını parçalayıp,
Yolup giden Akşumkar.
Bir adama tutulmadan,
Bir kişiye görünmeden,
Kaçıp giden Akşumkar.
Altı gün ah, bir bekleyip,
Gaip olan Akşumkar.
Gümüş bağını parçalayıp,
Gaip olan Akşumkar.
Ay-âlemi baştan başa süzülüp,

Yeryüzündeki mezarların
Birini komadan dolaşıp,
Yerin dibi Celpiniş –
Kuşun ziyaret ettiği yer,
Burayı da yoklamış.
Yedi gün konaklayıp bu yerde,
Medine'yi yoklamış.
Mekke ile Medine,
Han atasının Akşumkar'ı
Beş yıl orada konup kalmış.
Mısır ile Bağdat'ı
Yedi yıl kışlamış.
Şu yedi, şu beş,
On iki yıla doldu – diye,
Ayköl'den kalan yetimim
Talas'taki Kırgız'a

Gelme çağı oldu diye,
Verme çağı oldu diye,

That he would truly come, Akşumkar
It was the time it roamed knowing,
Lying in the eyrie, ranging the crags,
It was the time it roamed burning.
The orphan left from Manas —
It was the time it roamed to see him,
Its trust unto the orphan —
It was the time it roamed to give it.
When tiger Manas died,
Tearing its golden jesses,
Akşumkar plucked free and went.
Caught by no man,
Seen by no person,
Akşumkar fled away.
Ah, waiting but six days,
Akşumkar that vanished.
Tearing its silver jesses,
Akşumkar that vanished.
Gliding over moon and world from end to end,
Of the graves upon the earth
Leaving not one, it made the round,
The world's bottom, Celpiniş —
The place of the bird's pilgrimage,
This too it visited.
Lodging seven days in this place,
It visited Medine.
Mekke and Medine —
His khan father's Akşumkar
Perched and dwelt there five years.
Mısır and Bağdat
It wintered seven years.
Those seven, those five,
Twelve years are fulfilled — saying,
My orphan left from Ayköl,
To the Kırgız in Talas

Saying, the season of his coming has come,
Saying, the season of the giving has come,

O yıl Akşumkar
Kuğu avlayıp doyunup,
Mekke'den beri yol alıp,
Kurak yeri uçup dolanıp,
Yerin üstünü yoklamış.
Narın'ın başı Çatır-Köl,
Oradaki ak kumpay,
Eş tutuşup oynaşıp,
Çiftleşip kalmış,
Yüklü olup kalmış.
Imerme dağının sırtına,
Doğan yuvalayan düzlüğe
Varıp yuva kurmuş.
Atamın ruhunu sayıp,
Dediğine uyarım diye,
Oğluna yavrumu
Emanet kılıp veririm diye,
Gönüldeki kederin
Birini komadan dağıtmış,
Kışın yumurtlayıp yavrusunu,
Gün hesabını hesaplayıp,
Dondurup saklayıvermiş.
Soğuk tükenip, bahar gelip,
Bahar vakti yaklaşınca,
Günler ılıyınca,
Vadi boyunca çağıldayıp,
Sarı sular akıp dolunca,
Alaca kar gidip,
Günler ılıyınca
Göğüs tüyünü sermiş,
Otuz altı gün kuluçkaya yatıp,
Yavrusunu sungur çıkarmış.
Kayıpçı-Beli'nden
Kaza kırgın salmış,
Kum-Arık ırmağından
Kuğu terkileyip dönmüş.

Ular kovalayıp doyunup,
Toy kuşunu kapıp yarmış.

That year Akşumkar
Hunted swans and ate its fill,
Made its way hither from Mekke,
Flying and circling the arid land,
It surveyed the face of the earth.
The head of the Narın, Çatır-Köl,
The white kumpay that was there —
Taking a mate and sporting,
It stayed and coupled,
It stayed and grew heavy with young.
On the ridge of Mount Imerme,
On the flat where falcons nest,
It went and built its eyrie.
Honoring my father's spirit,
Saying, I will heed what he said,
Saying, unto his son my nestling
I will give as a sacred trust,
Of the sorrow in its heart
It scattered every last one,
Laying its egg in winter,
Reckoning the count of the days,
It froze it and kept it stored.
The cold spent, spring arriving,
When springtime drew near,
When the days grew mild,
Babbling along the valley,
When the yellow waters ran full,
The mottled snow departing,
When the days grew mild
It spread the down of its breast,
Brooding six-and-thirty days,
It hatched its young a gyrfalcon.
From Kayıpçı-Beli
It wrought slaughter on the geese,
From the river Kum-Arık
It returned with a swan slung behind.

Chasing snowcocks, eating its fill,
It seized the bustard and tore it open.

Semetey bu yıl gelir diye,
Atası Manas'tan kalan Akşumkar
Yetim için yanıp durmuş,
Dağları aşıp uçup süzülüp,
Sataşana kavga salıp,
Süzülüp uçup canım kuş,
Yerin üstünü dolanıp,
Kıraan Sungur coştu,
Mahmuzu demir, pençesi altın,
Dönenip Akşumkar,
Semetey'e kavuştu.
«Hayret, anacığımın dediği söz idi,

Kopanı eklenip,
«İkbal verirse, atandan kalan
Akşumkar
Manas'tan kalan yetimin
Önüne çıkar» – demişti.
Akşumkar'ın ta kendisiymiş,
Besbelli benim için,
Canım kuş yanıp gezdiği dem imiş»,

Ağlayıp gözü kor olup,
Akşumkar'ı görünce,
Atası Manas bugün
Dirilip cana gelmiş gibi,
Dileğini Hüda vermiş gibi.
Akşumkar'ı görünce
Sağ böğrüne dayanıp,
«Oyronum* atam! – diye ağlayıp,

Sol böğrüne dayanıp,
«Soltonum* atam! – diye ağlayıp.

«İki suyun çağladığı yerde,
Bendi gibi han atam,
İki dağın çarpıştığı yerde,
Kaya beli gibi han atam!»
Akşumkar'ı görüp haykırıp,

Saying, Semetey comes this year,
The Akşumkar left from his father Manas
Kept burning for the orphan,
Crossing the mountains, flying, gliding,
Loosing battle on whoever crossed it,
Gliding in flight, my darling bird,
Circling the face of the earth,
The keen-eyed Gyrfalcon overflowed,
Its spurs of iron, its talons of gold,
Wheeling round, Akşumkar
Was joined with Semetey.
«Wonder of wonders, it was the word my dear mother spoke,
The broken joined anew,
«If fortune grants it, left from your father, Akşumkar
Before the orphan left from Manas
Will come forth» — she had said.
It is Akşumkar's very self,
Plainly it was for me
The time my darling bird roamed burning»,
Weeping, his eyes become embers,
When he saw Akşumkar,
As though his father Manas this day
Had risen and come to life,
As though Hüda had granted his wish.
When he saw Akşumkar,
Pressing his right flank,
«My Oyronum, my father!» — he wept, saying,*
Pressing his left flank,
«My Soltonum, my father!» — he wept, saying.*
«Where two waters rush foaming,
Like their dam, my khan father,
Where two mountains clash together,
Like a rocky pass, my khan father!»
Seeing Akşumkar he cried aloud,

Han atası Manas'ı anıp çağırıp,

Hüda'nın verdiği bahta bak,
Bozkurt atası Manas'ı görmüş
gibi, «Yanımda taşısam kuş imiş,

Gözünün yaşı sel gibi,
Ne burnunun suyunu çekebilir,

Çocuk gözünün yaşını dindiremez,
Kederlenirse bu gönül
Yerinde durmayıp bölünür,
Manas'tan kalan zavallı kul,
Ya da gözünün yaşı dökülür.
Geride kalsa, Akşumkar
Gökte gezip öterek,
O çocuğun üstünde
Dönüp durur parlayarak.
Çocuk yakına varınca,
Canım kuşum Akşumkar
Dosdoğru uçar parlayarak.
Akşumkar'a kavuşup,
Saçılanı derlenip,
Sinek kadar canı sevinip,
Yiteni bulunup,
Yüzü bundan ak olup,
Akşumkar'ı görmeye
İki gözü dört olup.
Sapmadan yürüyüp koşturup,
Buyruğu yüce Hüda'ya
Çocuk münacat* edip yalvarıp,
Akşumkar kayadan bulunup,
Çocuğun yüzü bundan ak olup,
Atası Manas'tan kalan mirası.
Akşumkar'ın ta kendisiymiş.
Semetey bakıp göz atsa,
Kurban olsam yeridir Allah'a,
Akşumkar'ın yavrusu

Calling on his khan father Manas in remembrance,
Behold the fortune Hüda gave,
As though he had seen his grey-wolf father Manas, «Were I to carry it with me, a bird it is,
The tears of his eyes like a flood,
He can neither draw in his running nose,

The child cannot stem the tears of his eyes,
If this heart takes to grieving
It will not stay in place but break,
The wretched slave left from Manas,
Or else the tears of his eyes spill down.
Should it lag behind, Akşumkar,
Ranging the sky and crying,
Above that child
Keeps wheeling, flashing bright.
When the child draws near,
My darling bird Akşumkar
Flies straight on, flashing bright.
Joined with Akşumkar,
What was scattered gathered in,
His fly-small soul rejoicing,
What was lost now found,
His face made white thereby,
To behold Akşumkar
His two eyes became four.
Striding and running without swerving,
To Hüda whose command is exalted
The child made supplication, imploring,*
Akşumkar found upon the crag,
The child's face made white thereby,
The heritage left from his father Manas.
It is Akşumkar's very self.
If Semetey looks and casts his eye,
It is fitting I be a sacrifice to Allah,
Akşumkar's young one

O demde, çuvaldız kanat çağıymış.

Bağrına basıp çalkayıp kuş kıldı,

Akşumkar'a denk kıldı.
Ah dünya, yazık dünya,
Atam Manas'tan kalan mülk imiş.

Anamın dediği Akşumkar,
Akşumkar'ın ta kendisiymiş.
Allah Teâlâ bir Hüda
Kavuşturduğu dem imiş!»
Kaygının hepsini dağıttı şimdi,
Kederi yetim bıraktı şimdi.
Kurban olsam yeridir Allah'a,
Gaipten kavuşup,
Boz toklu düşüverdi önüne şimdi,

Semetey boz tokluyu kesip, hazırlayıp,
Yetimin gönlü dolup şenlenip.

Akşumkar'a uğur kıldı,

Onun elini ayağını yağlayıp.
Ölmedikçe gözü açık*,
Hem de sözü açık,
Hem sınçı, hem de şer,
Akşumkar'ın yavrusunu
Sınadığı yer o yer.
Manas'tan kalan çolpan er,
Enine bakınca,
Akşumkar'ın yavrusunda
Turumtay endamı görünür.
«Gerçek kıraan imiş – diye,
Manas'tan kalan yetimin
Gönlü bundan coşup bölünür.
Yanından yönünden bakınca,
Bozdoğan endamı görünür.

At that moment was at the bodkin-wing age.
Pressing it to his breast, rocking it, he made it a bird,
He made it the equal of Akşumkar.
Ah world, alas the world,
It was the property left from my father Manas.

The Akşumkar my mother told of,
It is Akşumkar's very self.
Allah the Exalted, the one Hüda —
It is the moment He joined us!»
He scattered all his cares now,
He left sorrow orphaned now.
It is fitting I be a sacrifice to Allah,
Joined from the unseen,
A grey yearling lamb tumbled before him now,
Semetey slaughtered the grey yearling, made it ready, The orphan's heart filled and made merry.
He made it an offering of good omen to Akşumkar,
Anointing its hands and feet with fat.
Until he dies his eye is open,*
And his word is open too,
Both a judge of steeds and fierce,
Akşumkar's young one —
That place is the place he tested it.
The morning-star hero left from Manas,
Looking at its breadth,
In Akşumkar's young one
The form of a merlin appears.
«A true keen-eyed one it is — saying,
Of the orphan left from Manas
The heart thereby overflows and breaks.
Looking from its side and quarter,
The form of a lanner appears.

Sırtından yandan bakınca,
Ay, Akşumkar canım kuş,
Şaşılası hali bu kadar,
Atmaca endamı görünür.
Mahmuzu demir, pençesi tunç,
Çevresi iki arşın,
Gözü kara, gök çelik but,
Göründü mü avını bırakmayan,
Gördüğünden geri durmayan.
Tabak dolusu yemden artırmayan,
Atıldı mı geri dönmeyen.
Kanadını yayıp çırpınmaz,
Kurban olayım canım kuş,

Looking from its back and flank —
Ay, Akşumkar, my darling bird,
So great is its wondrous state —
The form of a goshawk appears.
Its spurs of iron, its talons of bronze,
Its girth two ells around,
Its eye black, its thigh grey steel,
Once sighted, it lets no quarry go,
It holds not back from what it sees.
It leaves no leavings from a platter of feed,
Once launched, it does not turn back.
It does not spread its wings and flail,
Let me be your sacrifice, darling bird,

Ne kazı gölden kaçırır,
Kuyruğunu derip dalışa geçmez,
Sağ esen büyürse,
Canım kuşum, kuğuyu gölden kaçırmaz.

It lets no goose escape the lake,
It does not furl its tail and stoop —
If it grows up safe and sound,
My darling bird lets no swan escape the lake.

Atam bozkurt Manas'tan kalan
kuş imiş,
Anacığım yaman Kanıkey'in
Dediği iş bu imiş,
Görüp kıraan hazırlanıp,
Yine yürüdü yetim kul,
Ondan öte Talas'a doğru davranıp.
Canım benim geniş Talas –
Atam han Manas'ın yurt tuttuğu.

It is the bird left from my father,
the grey wolf Manas,
Of my dear mother, dread Kanıkey,
This is the thing she spoke of,
Seeing, making ready the keen-eyed one,
The orphan slave walked on again,
From there pressing on toward Talas.
My darling, my broad Talas —
Where my father Khan Manas made his homeland.

Atamın yurtlandığı güzelim yer,
Ardıç, kayın karışık,
Perişan olup dertli baş.
Atam Manas sağ iken,
Argın, Kırgız ovaya inip,
Konup yattığı yer imiş.
Gündüzü kımız, gecesi kız
Olup yattığı yer imiş.
Kara ekinden pirinci çok,
Kalayından gümüşü çok,

The lovely place where my father settled,
Juniper and birch mingled,
The grieving head undone.
While my father Manas lived,
Argın and Kırgız came down to the plain,
It was the place they camped and lay.
Kumis by day and maidens by night —
It was the place where so it lay.
More rice there than dark grain,
More silver there than tin,

Boz tavşandan tilkisi çok,
Eşiğe yığılmış malı çok,
Yerin en peki değil mi,
Yurt tutan insan gönenmez mi.
Coşup yetim yol alıp,
Yola düşen yetim coştu,
Akışı zorlu, yaman su,
Geniş Talas'a rastladı.
Talas'ın suyu taşmış,
Taşın başından aşmış.
Ürbüs'ün suyu kabarmış,
Üstünden seller yürümüş.
Dibinden taşı takırdayıp,
Üstünden köpük parıldayıp,
Devrilip sökülüp,

Deve hörgüçlenip dökülüp,
Aşağı yanına baksan,
Dört ırmak gibi görünüp,
Çam devrilip, sal akıp,
Kayın ile söğüt akıp.
Uçurumun bağrı soyulup,
Genç ladin ile çamlar
Köküyle sökülüp,
Yara varıp çarpılıp,
Bakıp duran kulun
Emanet canı kavrulup.
Destanını söyler iken,
Töreli anacığımın dediği söz idi.
Ecelden kıl kadar çekinmeyen),

Kabaran suya rastlarsan,
Yakınıp geçit aramadan,
Doğruca dal demişti.
Doğruca dalışımın sebebi, –
Kök atalarım tümü han,
Kökünden Hızır dokunmuş.
İlk atalarımın hepsi han,
Başından Hızır dokunmuş.

More foxes there than grey hares,
Much wealth heaped at the threshold,
Is it not the best of lands,
Would not one who makes it home prosper?
Overflowing, the orphan made his way,
The orphan on the road overflowed,
A water fierce and dread of current,
He came upon the broad Talas.
The water of Talas had flooded,
It had risen over the rock's head.
The water of Ürbüs had swollen,
Torrents had run across its top.
Its stones clattering from the bottom,
Its foam glittering on the top,
Toppling and tearing loose,

Pouring down humped like camels,
If you looked at its lower side,
It appeared like four rivers,
Pines toppling, rafts of logs adrift,
Birch and willow adrift.
The cliff's breast flayed away,
Young spruces and pines
Torn out root and all,
Driven against the bank and battered,
Of the slave who stood watching
The soul held in trust was scorched.
While she spoke her epic tale,
It was the word my stately dear mother spoke. Not flinching a hair's breadth from death),
If you come upon swollen water,
Without whimpering and seeking a ford,
Plunge straight in, she said.
The reason I plunge straight in —
My root forefathers all khans,
Touched by Hızır from the root.
My first forefathers all khans,
Touched by Hızır from the head.

Padişah geçmiş öz atam,
Akarsu şöyle dursun, atacığım
Ecelden geri dönmemiş.
Kabaran su şöyle dursun, benim atam
Kişiden geri dönmemiş,
Koruyucusu – Kocosan,
Korur! – Anam bunu demişti,
Dayandığım kırk çilten,
Dayanaksa şimdi vakti geldi.
İşimi Hüda onarırsa,
Onlardan biri diri şer imiş,
Ayköl'üm atam korursa,
Akıp yatan dilsiz düşmandan
Korkup nasıl çekineyim.
Cebireyil* melek*:
«Geçerse canını çekerim» – deyip,

Hazırlanıp dursun o,
Ondan nasıl döneyim.

Eceli gelen kişi ölmez mi,
Allah'ın başa yazdığını
Emanet bu can görmez mi.
Sokmaz mı kazılmış kabre,
On sekiz bin âlemi
Yok eden kara yer.
Çalkalanıp yatan bu sudan,
Yolda duraksamayayım – diye,
Ölsem de, sağ kalsam da,
Tevekkül, Hüda koru! – diye,
(Atası Manas arslan,
Akan sudan dönmemiş,
Atasına çeken er Semeñ,
Akıp yatan o suya
Çu! – deyip daldı er Semeñ.
Aktulpar'ı koşturup,
Yarın başını devirip,
Kaynaşan suya daldıydı.
Koruyanı kırk çilten,

My own father lived a padishah,
Let alone running water, my dear father
Never turned back from death.
Let alone swollen water, my father
Never turned back from any man,
His protector — Kocosan,
He protects! — my mother said this,
The forty çilten I lean upon,
If they are a stay, now their hour has come.
If Hüda mends my affair,
One of them proved a living fierce one,
If my Ayköl, my father, protects,
From the tongueless foe that lies flowing
How should I fear and flinch.
Cebireyil the angel*:*
«If he crosses, I draw out his soul» —
saying,
Let him stand ready,
How should I turn back from him.

Does not one whose hour has come die?
What Allah has written on the brow
Shall this soul held in trust not see?
Does not the black earth, that destroys
The eighteen thousand worlds,
Thrust one into the dug grave?
From this water that lies churning,
Saying, let me not falter on the road,
Whether I die or stay alive,
Trust in God — Hüda, protect! — saying,
(His father Manas a lion,
Never turned from flowing water,
Hero Semeñ, taking after his father,
Into that water lying in flood —
Çu! — crying, hero Semeñ plunged.
Spurring Aktulpar on,
Toppling the head of the bluff,
He plunged into the seething water.
His protectors, the forty çilten,

Koltuğundan destekleyivermiş.
Kara benekli kaplan
Yanı başında atılıp,
Han Manas'ın pîrleri
Birlikte koruyuvermiş.
Çolak bozkurt arslan
Yandan sürüp davranıp,
Yan yana koruyuvermiş.
Evliya söylemiş değil mi,
Anasının sözü var:
«Hüda'nın verdiği çağda,
Manas Han'ın kırk çorosu
Sudan koruyup alır» – diye,

Söyleyip gittiği vardır.
Sağ yanına bakınca,
Aysarala ata binmiş,
Kıl kuyruğunu sıkı düğümlemiş,
Kızıl yüzlü, nur çehreli,
Uzun boylu, geniş omuzlu,

Hem pehlivan, hem şer,
Heybeti dağın yarısı kadar,
Rastladığını yiyecek gibi,
Sarı meşin şalvar giymiş,
Tuğsuz mızrak almış,
Beline yalın kılıç bağlanmış, Kökala soylu ata binmiş,
Şaşılığı yok, koyun gözlü,
Çili yok, ak yüzlü,
Altın kemer* kuşanmış,
Ay gibi yüzünü nur kaplamış,
Gümüş kemer kuşanmış,
Gülümserken hüzünlenen,
Gün gibi yüzünü nur kaplamış,
Kara dinden ak olmuş,
Kâfirden kaçıp yad olmuş,
Öz atasını öldürmüş,
Kelme*ye dilini getirmiş,

Bore him up beneath the arms.
The black-spotted tiger,
Springing close at his side,
Khan Manas's holy patrons
Protected him all together.
The maimed grey-wolf lion,
Pressing up from the flank,
Protected him side by side.
Did not the saints declare it —
There is his mother's word:
«In the season Hüda grants,
Manas Khan's forty choro
Will guard and take him from the water»
— saying,
She had said it and gone.
When he looked to his right side —
Mounted on the horse Aysarala,
Its hair-tail knotted up tight,
Ruddy-faced, radiant of countenance,
Tall of stature, broad of shoulder,

Both a wrestler and fierce,
His majesty half a mountain's measure,
As if to devour whatever he met,
Clad in trousers of yellow leather,
He had taken a lance without pennon,
A naked sword bound at his waist,
Mounted on a horse of Kökala stock,
No squint in him, sheep-eyed,
No freckle in him, white-faced,
Girt with a golden belt,*
Light mantling his face like the moon,
Girt with a silver belt,
Growing sorrowful even as he smiles,
Light mantling his face like the sun,
Turned white from the black faith,
Fled from the infidel, become a stranger,
He slew his own father,
Brought his tongue to the Kelme,*

Kakan'a kargaşa başlatmış,
Binip oturduğu altın tahtı
Boşayıp terk etmiş.
Kakan'a gazaya varınca,
Han atam Manas içinde,
Kıyameti koparınca,
Kakan'ın Çoñ-Beecin'inde,
Orto-Beecin kıyısında,
Çoñ-Mazar boyunda,
Kız-Korgon sırtında
Tuğunu dosdoğru diktirmiş,
Kakan'a gaza kılışıp,
Kaçış yok, altı ay vuruşup,
Hudutlu Hıtay, kalabalık Kalmak,
Sınır arasını bozuşup,
Sart'tan gelen dört tümen asker,
Öfkelenip toparlanan,
Dútarlarını çaldırıp,
Karacoy oğlu Kococaş
Aldatıp durup, Hıtay'a
Başını yardırıp vurdurmuş,
Şehit* olan güzelim er,
Kakan'da ölen Almam şer,

Loosed turmoil upon the Kakan,
The golden throne whereon he sat
He forsook and abandoned.
When he went on holy war to the Kakan,
My khan father Manas among them,
When he loosed the day of doom,
In the Kakan's Çoñ-Beecin,
On the shore of Orto-Beecin,
Along Çoñ-Mazar,
On the ridge of Kız-Korgon
He had his banner planted bolt upright,
Waging holy war on the Kakan,
No flight — fighting six months long,
The bordered Hıtay, the teeming Kalmak,
Breaking up the boundary between,
Four tümen of soldiers come from the Sart,
Mustered up in wrath,
Having their dutars played,
Kococaş son of Karacoy,
Ever deceiving, by the Hıtay
Had his head split open and struck,
The lovely hero fallen a martyr,*
My Almam the fierce, who died in the Kakan,

Manas'tan kalan yetimi
«Ay oğul, bu yana çek!» – deyip,
Yedekleyip götürdüğü yer o yer.
Sol yanına bakınca,
Gök atlas kaftan giymiş,
Keskin naralı, yaman haykırışlı,
Güreşse arslan dişi işlemeyen,

Vuruşsa kişinin gücü yetmeyen,

Öne düşse yolu açık uğurlu,
Atışmaya çıksa tümen asker gibi,

The orphan left from Manas —
«Ay, son, pull to this side!» — saying,
That place is the place he towed him on.
When he looked to his left side —
Clad in a caftan of grey-blue satin,
Keen of war-cry, dread of shout,
Whom in wrestling no lion's tooth can pierce,
Whom in combat no man's strength can match,
Whose road, if he leads, is open and blessed,
Like a tümen of soldiers if he rides to the fray,

Kızıl flamalı tuğ almış,
He had taken a banner with crimson pennant,

Nara ile atışıp, düşman çıksa,
Trading war-cries, should a foe come forth,
Işıl ışıl gülüp sevinen,
Laughing and rejoicing all aglitter,
Halifeye varıp mektup almış,
He went to the Caliph and received a letter,
Hem hanzadeden dua almış,
And received a blessing from the khan's own son,

On iki pîre el vermiş,
He gave his hand to twelve pîrs,
O, Zayıpburuş diye anılmış.
He was remembered as Zayıpburuş.
On ikisine gelince
Coming to his twelfth year,
Kaşgar'ı kuşatıp altı kez almış,
He besieged Kaşgar and took it six times,
Kan içe içe pekişmiş,
Hardened drinking blood on blood,
O da kaplan bozkurt diye ün almış.
He too won fame as the tiger grey wolf.
Büyük kargaşa Beecin'de,
In the great turmoil at Beecin,
Büyük gazanın ta kendisinde,
In the great holy war's very self,
Çoñ-Beecin'i baş eğdirip,
When Çoñ-Beecin was made to bow its head,

Benim Arslan atam alınca,
When my Lion father took it,
Dün, Beecin'in kızını Müslüman
Yesterday, when the Muslim took Beecin's daughter

Ganimet kılıp alınca,
As spoil of war,
Altınını taş gibi bölüşünce,
When they shared out its gold like stones,
Dün, eceli gelen asker ölünce,
Yesterday, when soldiers whose hour had come were dying,

Mızrak tutup, alay bozmuş,
Gripping his lance, he broke the ranks,
Tüfek değip, kurşunla uçmuş,
Struck by a musket, felled by the ball,
O da gaip olup yitmiş,
He too was lost and gone,
Baltay Han'ın oğlu,
The son of Baltay Han,
Kıraanların tasası,
The sorrow of the keen-eyed ones,
Çapraz yanına bakınca,
When he looked to his slantwise side —
Su içinde haykırıp,
Crying aloud amid the water,
Çubakem koruyuvermiş.
My Çubak came protecting.

İnce sudan kestirip,
Cutting across the shallow water,
Ön yanına bakınca,
When he looked to his fore side —
Öz kardeşi Sırgak can,
His own brother, dear Sırgak,
Yedekleyip götürüyormuş,
Was towing him along,
Orta boylu, geniş omuzlu,
Middling of stature, broad of shoulder,
Yirmi birinde çağı,
His age at twenty-one,

Altmış erden artığı,
Kırk çoronun en yamanı,
Teke Coomart ata binip,
Demir gibi gömgök kaftan giyip,
Âleme yeter kudreti,
Atam ile o yiğit beren
Kardeş çocuklarıydı,
Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, yola uyanık,
Yetkince belini kuşanmış,
Yedi tümen düşman gelse,
Kaftanı savruk dalıp saldıran.
Fazlasıyla belini kuşanmış,
Altı tümen Hıtay düşman çıksa,
Ortasına dalıp saldıran,
Kara çeliğin keskin ağzı,
Kaplan han atamın Sırgak'ı,
Kakançin ile kavgada,
Kalabalık Beecin vuruşunda,
Yirmi birine gelince
Kurşunla uçtuğu çağı.
«Kardeşim, beri sür! – deyip,
Su içinde dar yolda
Yedekleyip gittiği demdi.
Onun beri yanında,
Halifeye varıp mektup almış,
Kullara kaplan Bakay diye anılmış,
Ecelden geri dönme – diye,
Duası yurdu zenginleştirmiş,
Gözetince canı gönendirmiş,
Gök vaşak* börk giyip,
Gök ala kalkan oynatmış,
Dar anda söz bulmuş,
Karanlık gecede göz bulmuş,

Sultan Manas atamı
Peşine takıp er kılmış,
Er oğluyla denk kılmış,
Atacığımı peşine takıp,

More than sixty heroes' worth,
The dreadest of the forty choro,
Mounted on the horse Teke Coomart,
Clad in a deep-blue caftan like iron,
His might sufficient for the world,
My father and that valiant paladin
Were children of brothers,
Light on a horse, a colt's equal,
Sleepless, wakeful on the road,
He girt his loins full well,
Should seven tümen of foes come on,
He plunges in attacking, caftan flying.
He girt his loins over and above,
Should six tümen of Hıtay foes come forth,
He plunges attacking into their midst,
The keen edge of black steel,
My tiger khan father's Sırgak,
In the fight with the Kakançin,
In the battle of teeming Beecin,
Coming to his twenty-first year,
The season he was felled by the ball.
«My brother, ride this way! — saying,
On the narrow path amid the water
It was the moment he went towing him.
On the hither side of him —
He went to the Caliph and received a letter,
Known to mortals as tiger Bakay, Turn
not back from death — saying,
His blessing enriched the homeland,
His watching made the soul prosper,
Wearing a cap of grey lynx,*
He flourished a grey-dappled shield,
He found words in the straitened moment,
He found eyes in the dark of night,

My father, Sultan Manas,
He took in his train and made a hero,
He made him the equal of a hero's son,
Taking my dear father in his train,

	Diklenenleri sel etmiş,	*He made a flood of the defiant,*
	Hışımlaşan düşmanını	*His raging foe*
	Kara yerle bir etmiş.	*He leveled with the black earth.*
39240	Mızraklaya mızraklaya baht kılmış,	*Lance-thrust upon lance-thrust, he made his fortune,*
	Atacığım Ayköl Manas'ı	*My dear father Ayköl Manas,*
	Sala sala kale kılmış.	*Blow upon blow, he made a fortress.*
	Evliyanın öz oğlu,	*The saint's own son,*
	Allah'ın sevdiği öz kulu,	*Allah's own beloved slave,*
	Ferasetli Bakay güzelim er,	*Discerning Bakay, lovely hero,*
	Kaplan Bakay güzelim şer,	*Tiger Bakay, lovely fierce one,*
	On birine yaşı gelince	*When his age came to eleven,*
	Heybetini gören ürkmüş,	*Whoever saw his majesty took fright,*
	Mekke'de beş yıl okumuş.	*He studied five years in Mekke.*
39250	Âlimlerden dua alıp,	*Receiving the blessing of the learned,*
	Arslan Bakay adını almış,	*He took the name Lion Bakay,*
	Mısır, Kudüs iki şehir,	*Mısır and Kudüs, the two cities,*
	Burada beş yıl okumuş,	*Here he studied five years,*
	Din direği şehirden	*From the city that is the pillar of the faith,*
	Arslan Bakay amcamın	*Of my uncle Lion Bakay*
	Okuması ermiş adamakıllı.	*The learning was ripened thoroughly.*
	Yaman Bakay han, sultan,	*Dread Bakay, khan and sultan,*
	Gök tulpar soylu at ile,	*With his horse of grey tulpar stock,*
	«Oğlum, korkmadan geç – diye,	*«My son, cross without fear — saying,*
39260	Muradına* er – diye,	*Attain* your heart's desire — saying,*
	Geleceğini çoktan bildik – diye,	*We knew long since that you would come — saying,*
	Oğlum, senin için geçitte yanıp	*My son, for you at the crossing we stood*
	durduk – diye,	*burning — saying,*
	Akarsu değil ki kulunum,	*It is no mere running water, my foal,*
	Atışan düşmana dalınca	*When you plunge on the foe in the fray,*
	«Manas!» – diye nara salıp yürü,	*Go raising the war-cry «Manas!»,*
	Oğlum, ölümden geri durma!» – diye,	*My son, hold not back from death!» — saying,*
	Amcam Bakay, Arslan şer	*My uncle Bakay, the Lion fierce,*
	Eskisi gibi görünüp,	*Appearing as of old,*
39270	Sürüp götürdüğü dem imiş.	*It was the moment he drove and led him on.*
	Onun ardına bakınca,	*When he looked behind him —*

Kartküröñ donlu ata binmiş,
Ok geçmez seçme kaftan giymiş,
Suçu yok, dosdoğru yürüyen,
Yetmiş türlü dil bilen,
Âdemoğlunun imrendiği,
Bahtlı Manas erin, şerin
Bu dünyalık dilmacı,
Kara kora sürseler,
Kalmak dilini bilirdi.
Kızıl oka sürseler,
Hıtay dilini bilirdi,
Solon, Şibe iki boy,
Onun dilini bilirdi,
Sağ yanında Rus'u,
Onun dilini bilirdi,
Karşısında barañ yurdu,
Onun başkaca söylediği dilini
bilirdi, Saldırıp mızrak uzatırım –
diye,
Hışımlansa eey, kaplan,
Hızır dokunmuş atama
Kıymetlim Acıbay böylece
bulunmuş. Peygamber basmaz Beecin'e

Yan başından Acıbay:
«Yetim kul, korkmadan geç – diye,
Değeri aşkın Beecin'in
Sağ olursan kulunum,
Muradına* er!» – diye,
Kartküröñ ile silkinip,
Sahibi ölmüşçesine sarsılıp,
Er atamın Acıbay'ı
Yine sürüp götürmüş.
Şaşılası, bilmeyiz gerçek mi,
Eskisi gibi görünüp,
Bahadırlar koruyuvermiş.
Ardında bir temaşa,
Kaplan atam – hunhar şer,

Mounted on a horse of Kartküröñ coat,
Clad in a choice caftan no arrow pierces,
Guiltless, walking straight and true,
Knowing seventy kinds of tongue,
The envy of the sons of Adam,
Of fortunate Manas, hero and fierce one,
The interpreter for this world,
Should they drive him to the black ember,
He knew the Kalmak tongue.
Should they drive him to the red arrow,
He knew the Hıtay tongue,
Solon and Şibe, the two tribes,
He knew their tongue,
The Rus at his right side,
He knew their tongue,
The barañ land over against him,
He knew the different tongue it
spoke, I charge and thrust out my lance —
saying,
Should he rage, eey, the tiger,
To my father whom Hızır touched
My precious Acıbay was thus
found. To Beecin where the Prophet sets no
foot,
From close beside him Acıbay:
«Orphan slave, cross without fear —
saying, Of Beecin beyond all price,
If you live, my foal,
Attain your heart's desire!» — saying,*
Shaking himself with Kartküröñ,
Shuddering as though his master had died,
My hero father's Acıbay
Again drove and led him on.
A wonder — we know not if it be true —
Appearing as of old,
The bahadırs came protecting.
Behind him a spectacle,
My tiger father — the bloodthirsty fierce
one,

Arka olduğu yetimini	*The orphan whose back he guarded —*
Koruduğu yer – o yer.	*The place he protected him — that place.*
Dün, benim atam han Manas,	*Yesterday, my father Khan Manas,*
Bütün cihan halkı ayaklanıp,	*All the people of the world arisen,*
Kırk iki tümen asker olup,	*Become forty-two tümen of soldiers,*
Müslüman yurdu topluca var,	*The Muslim land there in a body,*
İçinde Koşoy, Töştük alpı var,	*Among them Koşoy and the alp Töştük,*
Mızrakçıdan ustası var,	*Masters there of the lancers' craft,*
Ecelden geri dönmeyen,	*Never turning back from death,*
Gayreti üstün nice peki var.	*Many a stalwart of surpassing zeal.*
Evliyanın hepsi var,	*All of the saints are there,*
On iki hanın eli var,	*The hands of twelve khans are there,*
Ortasında atam – han.	*In their midst my father — khan.*
Kâfirin malını saçarım – diye,	*I will scatter the infidel's goods — saying,*
Müslümanın yolunu açarım – diye,	*I will open the Muslim's road — saying,*
Kararmış yatan koca Beecin'e	*Into old Beecin lying darkened*
Doğru dalıp mızrak uzatırım – diye,	*I will plunge straight and thrust my lance — saying,*
Peygamber ak, dinin ak,	*The Prophet white, your faith is white,*
Kararmış yatan cehennemden	*From the hell that lies darkened*
Canımı azat ederim – diye,	*I will set my soul free — saying,*
Kasılıp yatan Beecin'e,	*On Beecin lying tensed,*
Adı bile ağır cehennemden,	*From the hell whose very name is heavy,*
Tufan suyu erişmez Beecin'e	*On Beecin the flood-water cannot reach*
Durmadan gaza kılarım – diye,	*I will wage holy war unceasing — saying,*
Sürüp gaza kılarım – diye,	*I will drive on and wage holy war — saying,*
Müslüman ordusunu toplarım – diye,	*I will gather the Muslim host — saying,*
O demde, kaynaşıp yatan kâfiri	*At that moment, the infidel lying aswarm —*
Dine sokup Müslüman kılarım – diye,	*I will bring him to the faith and make him Muslim — saying,*
Dediğimin değerini bilmezse,	*If he knows not the worth of my word,*
Sürdüğüm dine girmezse,	*If he enters not the faith I press,*
O Kakan'ın çok yurdunu	*That Kakan's many lands*
Sürüp, kırgın kılarım – diye,	*I will drive and make a slaughter — saying,*
Beecin halkını yün gibi atarım – diye,	*I will toss Beecin's people like wool — saying,*

Kakan'ın hanını baş kılıp,
Müslüman dinine çağırırım – diye,

Beecin'e varıp saldırıp,
Altından nice ganimet alıp,
Sulayman*ın almadığı Beecin'e

Altı ay hüküm sürüp hanı alıp,
Kakan'da çerağ gibi halkı alıp,
Azaplı Beecin kalesine
Altı ay atam han olup,
Kıraanlardan ayrılıp,
Altı aydan sonra durulup,
Kakan yurdu Beecin'den
Kazası ermiş er atam,
Akkula tulpar ata binip,
Ak atlas kaftan giyip,
Yağlanmış buğday yüzlenip,
Alacakaranlık duman gözlenip,
Öne düşüp sürünce,
Ejderhanın görünüşü var,
Ardına baksan,
Tam altı bin erin heybeti var.

Su içinde eey, yetimin
Gönlü pek yaman bölünüp,
Atası bozkurt Arslan
Sağlığındaki gibi görünüp,
Hışımlanıp gümbürdeyip,
Benim kaplan atam güm güm edip,
Altı şerin en küçüğü,
Allah'ın sevdiği kulu,
Ardımdan hep koruyup atacığım,
Sürüp götürdüğü dem imiş.
«Atışa girip varınca,
Hışımlanıp haykır,
Sıkışık cenge gelince,
Sen oğlum, «Manas!» diye nara çağır.
Beecin'e denk gelen yurtlar

Setting the Kakan's khan at the head,
I will summon them to the Muslim faith — saying,
Going to Beecin, attacking,
Taking many a spoil of its gold,
In Beecin, which Sulayman never took,*

Ruling six months, taking its khan,
Taking the people in the Kakan like a lamp,
Over the fortress of tormented Beecin
Six months my father was khan,
Parted from the keen-eyed ones,
After six months grown still,
From Beecin, land of the Kakan,
His doom overtook my hero father,
Mounted on the tulpar Akkula,
Clad in a caftan of white satin,
His face like oiled wheat,
His eyes like the dusk-dim haze,
When he took the lead and rode,
He has the look of a dragon,
If you gazed behind him,
There is the majesty of full six thousand men.
Amid the water, eey, the orphan's
Heart was broken sore indeed,
His father, the grey wolf, the Lion,
Appearing as in the days of his health,
Raging and thundering,
My tiger father booming boom on boom,
The youngest of the six fierce ones,
The slave beloved of Allah,
My dear father, ever guarding at my back,
It was the moment he drove and led him on.
«When you go entering the fray,
Rage and cry aloud,
When it comes to the press of battle,
You, my son, raise the war-cry «Manas!».
The lands that stand against Beecin —

Ruhum şimdi var ise,
Oğlum, her yerde koruyup alırım,

Oğlum, her zaman gözüm üstünde!»
O demde koruduğunu gördükten sonra,
Çocuğun gönlü büsbütün bölünüp,
Arslan şerin ruhları
Tıpkı sağlığındaki gibi görünüp,
Sudan çıkıp, yetim kul
Bir Hüda'ya yalvarıp,

Bir Hüda'ya adak deyip,
Atasının ruhuna
Ak boz kısrağı çabucak adayıp,
Tepe tepe beli aşıp,
Nice engin yaylayı basıp,
Semetey, yetim, coşup gitti,
Atasının göçtüğü Keñ-Şor'a
O yetimin vardı.
Anacığımın dediği söz idi,
Atanın öldüğü Keñ-Şor'da
Nice nişan var demişti.
Dün, atacığım Beecin'e varınca,

Kakan'a kırgın salınca,
Kara Hıtay'ın, Mançu'nun
Hanlığını çekip alınca,
Avuç kadar din diyarı,
Ölenden kalanı,
O demde ganimete iyice kanınca,
Ay, Cañ-cuñ'un kızı Birmıskal,
Esenkan*'ın kızı Burulça,
İki kızı armağan alınca,
Kakan'ın hanı pekleşip,
Şiddetlenip kırgın salınca,
Mızrağın başı tokuşup,
Atacığım sahiden vuruşup,
Muzburçak, Kökçö han ölüp,
Beecin'e denk gelen canın

If my spirit now exists,
My son, everywhere I will guard and take you,
My son, my eye is always upon you!»
At that moment, having seen his protecting,
The child's heart was wholly broken,
The Lion fierce one's spirits
Appearing just as in the days of his health,
Coming out of the water, the orphan slave
Implored the one Hüda,

Vowing an offering to the one Hüda,
To his father's spirit
Quickly vowing the white-grey mare,
Crossing pass after hilly pass,
Treading many a spacious summer pasture,
Semetey, the orphan, went overflowing,
To Keñ-Şor where his father passed away
That orphan came.
It was the word my dear mother spoke,
In Keñ-Şor where the father died
There are many a token, she said.
Yesterday, when my dear father came to Beecin,
When he loosed slaughter on the Kakan,
When of the Kara Hıtay and the Mançu
He wrested away the khanship,
A palm's breadth of the land of the faith,
What remained from the dead,
At that moment, glutted full with spoils,
Ay, Birmıskal daughter of the Cañ-cuñ,
Burulça daughter of Esenkan,*
When he took the two maidens as gifts,
When the Kakan's khan hardened,
Grew violent and loosed a slaughter,
Lance-head knocking on lance-head,
My dear father fighting in earnest,
Muzburçak and Kökçö khan dying,
The souls that stood against Beecin

hepsi ölüp,
Hızır dokunmuş can ölüp,
topluca ölüp.
Gelenler ölüp, han ölüp,
Kakan'a rastlayanların hepsi ölüp.
Kökötöy'ün er yalnızı
Bokmurun varıp, o da ölüp,
Serek, Sırgak kurt ölüp.
Akayar ile Bayçoro,
İki koca dev birden ölüp,
Dün, Akkula'yı okla uçurup,

all dying,
Souls touched by Hızır dying,
dying in a mass.
Those who came dying, khans dying,
All who met the Kakan dying.
Kökötöy's lone-born hero
Bokmurun went, and he too died,
Serek and Sırgak the wolf dying.
Akayar and Bayçoro,
Two great giants dying together,
Yesterday, Akkula felled by the arrow,

Atacığım Almambet'i şehit verip,
Dertli anacığımın dermanı kesilip,

Atacığım Kakan'ı vurup dönüp,

Atamın ağzından çıkan kanına

Han Çubak'tan ayrılıp,
Kakan'ı da bozup alayım – diye, On iki hendek yerine
Terkisini toplatıp.
Namaz kılıp Beecin'de,
Kır sırtının üstünden, eey,
Atacığım ciğerini yardırıp.
Atam ansızın göçünce,
Hasta dönüp Beecin'den,
Yaman atam, güzelim şer,
Vefat* edip dünyadan,
Öte dünyaya gittiği o yer,

Kıl bıyığını sarkıtıp,
Kıyamete göçtüğü o yer,

Kaplan atamın öldüğü yer.
Anacığımın azap gördüğü yer.

Kala kala başında,

My dear father giving Almambet a martyr, My grieving dear mother's strength cut off,
My dear father striking the Kakan and turning back,
To the blood that came from my father's mouth,
Parted from Khan Çubak,
Let me rout and take the Kakan too — saying, In the place of the twelve trenches
Having the crupper-loads gathered.
Praying the namaz in Beecin,
From atop the grey ridge, eey,
My dear father had his liver split.
When my father passed away of a sudden,
Returning sick from Beecin,
My dread father, my lovely fierce one,
Departing from the world,*
That place where he went to the world beyond,
His hair-thin mustache drooping,
That place where he passed to the last judgment,
The place where my tiger father died.
The place where my dear mother saw torment.
Left, left alone at his head,

Kurban olayım dertli anam,
Han atamdan ayrılmış,
O demde otuz iki yaşında.
Kırda yılkısı ala baş,
Argımak ile küheylan karışık,
Ben haykırıp hizmet etmeye,
Geride kalmıştım, küçüktüm daha.
Benim hunhar atamın öldüğü yer,

Atamı sahabeler* korumuş.
Karaltısını anamın gördüğü yer.

Kıl bıyığını sarkıtıp,
Kıyamete doğru can çekip,

Tars tars öksürüp,
Yastıktan başını kaldırıp,
Doğrulup ah dese,
Oluk oluk kan gidip,
Feryadı taş yarıp,
Anacığımdan derman gidip.
Güm güm öksürüp,
Döşekten başını kaldırıp,
Doğrulup ah dese,
Kürek kürek kan gidip.
Kedere doğup çığlık atıp,

On iki hendek dolmuş,
On iki çınar bitmiş.
Kaplan atam göçünce,
Süzgün gözü yumulup,
«Hunharım, bizi de al da yat!» – diye,

Han atamın kırk caysañı,
Sıra durup hıçkırıp,
«Hunharım, al götür!» – diye,

Hepsi mızrağa dayanıp,
O demde feryat etmiş çığrışıp.

Let me be her sacrifice, my grieving mother,
Parted from my khan father,
At that moment thirty-two years of age.
On the steppe his horse-herds pied of head,
Argımak and thoroughbred mingled,
For me to cry out and do him service —
I had stayed behind, I was still small.
The place where my bloodthirsty father died,
The Companions guarded my father.*
The place where my mother saw his dim shape.
His hair-thin mustache drooping,
His soul straining toward the last judgment,
Coughing crack on crack,
Lifting his head from the pillow,
If he straightened and sighed ah,
Blood going gout upon gout,
His wailing splitting stone,
The strength going from my dear mother.
Coughing boom on boom,
Lifting his head from the bed,
If he straightened and sighed ah,
Blood going shovel upon shovelful.
Born to sorrow, shrieking aloud,

Twelve trenches were filled,
Twelve plane trees grew up.
When my tiger father passed away,
His languid eyes closing,
«My bloodthirsty one, take us too and lie!» — saying,
My khan father's forty caysañ,
Standing in rank and sobbing,
«My bloodthirsty one, take us away!» — saying,
All of them leaning on their lances,
At that moment wailed, crying out together.

Kırk çoronun feryat ettiği
yerine,
Ağıl kadar orman, söğüt bitmiş,

Atacığıma böylece
Kocosanlar yâr olmuş.
Öte dünyaya giden atam – şer,

Bıyığını düzeltip buran,
Atama karşı söz söyleyen onmamış,

Atamı mustayıplar* korumuş.
Han atam sakalını burup düzeltirdi,

Can gidince atamı
Toprağa aldıkları yer,
Küme küme orman, söğüt bitmiş,
Kaplan atam – şerime
Böylece Hüda yâr olmuş.
Cümle* evliya eey, birleşip,
Güzelim canı ee, yudukları yer –

Ev kadar çınar eey, söğüt bitmiş,

Kıyamete göçen eey, atama
Böylece Hüda eey, yâr olmuş.
Cümle evliya eey, birleşip,
Cenaze kılıp, eey, durdukları yer –

Gürül gürül kızıl söğüt bitmiş.
Mezar olmuş meşayih

Böylece hepsini kaplamış,
Bütün nişanı görünüp,
Apaçık olup kalmış.
Bunu görüp Semetey,
Coşup yetim çok ağlayıp,
Yamanım atam diye ağlayıp,
Sarsıla sarsıla yetim çok ağlayıp,

In the place where the forty choro
wailed,
A forest and willows grew, big as a
sheepfold,
To my dear father thus
The Kocosans became companions.
My father gone to the world beyond —
fierce,
Who smoothed and twirled his mustache,
Whoever spoke against my father never
prospered,
The mustayıp guarded my father.*
My khan father would twirl and smooth
his beard,
When the soul went, my father —
The place where they took him to the earth,
Forest and willows grew in clump on clump,
To my tiger father — to my fierce one
Thus Hüda became a companion.
All the saints, eey, joining together,*
The place where they washed, ee, the lovely
soul —
A plane tree big as a house, eey, and willows
grew,
To my father, eey, gone to the last judgment,
Thus Hüda, eey, became a companion.
All the saints, eey, joining together,
The place where they stood, eey, performing
the funeral —
Red willows grew up rustling loud.
The sheikhs whose tomb it became

Thus covered it all over,
Every token showing forth,
It has remained plain to see.
Seeing this, Semetey,
Overflowing, the orphan wept sore,
Weeping, saying my dread father,
Shaking and shaking, the orphan wept sore,

Sultanım atam diye ağlayıp.
Sağ el yanına bakınca,
Yaman atam göçünce,
Güzelim anam Kanıkey,
Karalar bağlayıp gidince,
Hunharım diye çığlık atıp,
Güzelim anam hıçkırıp,
Karnıma bıçak vururum – diye,
Hunhardan nasıl geride kalırım – diye,

Güzelim anam Kanıkey,
Çaresini bulamadığı yer,
Tarak değmez güzelim saçı
Tel tel yolduğu yer.
O demde Keñ-Şor'a
Küme küme orman, söğüt bitmiş,
Öte dünyaya giden atama
Yaradan böylece yâr olmuş.
Anacığım Kanıkey'in nişanı,
Yetimin görmek gelir içinden,
Kaplan atam diye çarpınıp,
Kimi zaman ölmek gelir içinden.
Allah'ım kurban olayım, dertli anam,

Gözünden akan kara yaş,
O demde Keñ-Şor'da
Gölcük kara su olmuş,
Kurban olayım han atam
Halka tuğ olmuş.
Çınar gibi olan kızıl yüzünü
Çığlık atıp anamın yolduğu yer,

Anacığımın yüzünden akan kara kan,
Abıke, Köböş – altı haramzade,

Topuğa dek kızıl taş olmuş,
Atacığım yurda baş olmuş.

Weeping, saying my sultan father.
When he looked to his right hand's side —
When my dread father passed away,
My lovely mother Kanıkey,
When she went bound in mourning black,
Shrieking, saying my bloodthirsty one,
My lovely mother sobbing,
I will drive a knife into my belly — saying,
How shall I stay behind my bloodthirsty one — saying,
My lovely mother Kanıkey —
The place where she could find no remedy,
Her lovely hair no comb had touched —
The place she tore it strand by strand.
At that moment on Keñ-Şor
Forest and willows grew in clump on clump,
To my father gone to the world beyond
The Creator thus became a companion.
The token of my dear mother Kanıkey —
The orphan longs within to see it,
Throbbing, saying my tiger father,
At times he longs within to die.
My Allah, let me be her sacrifice, my grieving mother,
The black tears flowing from her eyes
At that moment in Keñ-Şor
Became a pool of black water,
Let me be his sacrifice, my khan father
Became a banner to the people.
Her ruddy face that was like a plane tree —
The place where, shrieking, my mother tore it,
The black blood flowing from my dear mother's face Abıke, Köböş — the six bastards,
Became red stone up to the heel,
My dear father became head to the homeland.

Han atam Manas ölünce,
Halk toplanıp gömünce,
Güzelim anam Kanıkey
Cehennemin hepsini görünce,
Eleman'ın er Töştük'ü,
Eştektey'in Camgırçı'sı,
Tekeçi han, Şıgay han,
Hep birden inleyip Müslüman,
Bakay, Koşoy şer ağlayıp,
Han atama tüm evliya birlikte ağlayıp,

Ahali ağlayıp, halk ağlayıp,
Han atama kalabalık eller topluca ağlayıp,
Ecigey, Şıyık ikisi ağlayıp,
Ancıyan'ın Aykoco'su tek başına ağlayıp.
Nice türlü şer ağlayıp,
Ocağımız sönmüş gibi olduk – diye,

Argın, Kırgız birlikte ağlayıp.
Bir adama bildirmeden,
O demde bir kişiye sezdirmeden,
Kadın başını er kılıp,
Kurban olayım dertli anam
Yaslı başını tuğ kılıp,
Soydan kem niyet sezip,
Yiğit bozkurt biriciğimi
Belli bir yere ben gömersem,
Köküme hep birden çökerler ya,
Öcü olanların hepsi
Ölüden öcünü alırcasına,
Mezarını açıp alırlar mı,
Göz göre cehennem salarlar mı,
Yol üstünde sürükleyip,
Beyimi azgın itlere atarlar mı?
Ya düşman azgınlaşıp,
Böylece öcünü alır mı?
Kazar mı ola çukurumu,
Kaynatır mı ola çilemi.

When my khan father Manas died,
When the people gathered and buried him,
When my lovely mother Kanıkey
Saw the whole of hell,
Eleman's hero Töştük,
Eştektey's Camgırçı,
Tekeçi khan and Şıgay khan,
All the Muslims moaning as one,
Bakay and Koşoy the fierce weeping,
For my khan father all the saints weeping together,
The folk weeping, the people weeping,
For my khan father the teeming tribes weeping in a body,
Ecigey and Şıyık, the two of them weeping,
Ancıyan's Aykoco weeping all alone.
Fierce ones of many a kind weeping,
We are become as if our hearth had gone out — saying,
Argın and Kırgız weeping together.
Making it known to no man,
At that moment letting no person sense it,
Making her woman's head a man's,
Let me be her sacrifice, my grieving mother,
Making her mourning head a banner,
Sensing evil intent from the kin:
If my one and only, my valiant grey wolf,
I bury in a place that is known,
They will fall on my root all at once,
All those who bear a grudge,
As if taking vengeance on the dead,
Will they open his grave and take him,
Will they loose hell before my eyes,
Dragging him along the road,
Will they throw my lord to the raging dogs?
Or will the foe grow rabid
And take his vengeance thus?
Will he dig my pit, I wonder,
Will he boil my ordeal, I wonder.

Haram hayalli düşüncesi,
Ayköl ile baba bir,

Kendileri küçük kadının çocuğu,
Şaşılığı var gözünde,
Gücü yetse çelmeye yürür
beni. Tört-Kül'ün aşağı yanında,
Perdesi var gözünde,
Fesadı yürür sözünde.
Bu Talas bize yer değil,
Bu Kırgız bize el değil.
Anacığım düşünüp bu işi,
Dünyalığı sarf edip,
Yerin üstünü yoklatmış,
Aşağıdaki Mekedılda şehrinden
Seksen pehlivan getirtmiş,
Atacığımın yerini belirleyip,
Ayköl'ün kemiğini gizlemiş.
Ayköl Bakay olmasa,
Baksan göze ilişmez,
Nerede olduğu bilinmez.
Amcam Bakay uğuru ak,
Atamdan kalan mirasımı
Sonunda bulup alırım,
Gömülen yeri görürüm,
Bozkurt atamın huzuruna
Ziyaret ede dururum».
Böyle böyle yol alıp,
Atası sultan Manas'ın
Her nişanı görünüp,
Hasretle duramayıp,
Atadan yetim düşenin
Gözünün yaşı dökülüp.
Altın yanaklı aybalta
Böğrüne dayayıp hıçkırıp,
Kaplanın yüzünü görmeyen,
Benim gibi dertli nerede – diye,
Manas'tan kalan er yalnız
Ağlayıp yaşarıp sarsılıp,

Their thought of unlawful fancy,
One father with Ayköl,

Themselves the children of the junior wife,
There is a squint in their eye,
Had they the strength, they would go to trip
me. On the lower side of Tört-Kül,
There is a veil upon their eye,
Mischief runs in their word.
This Talas is no place for us,
This Kırgız is no people for us.
My dear mother, pondering this matter,
Spending her worldly goods,
Had the face of the earth searched,
From the city of Mekedılda below
She had eighty strongmen brought,
Fixing my dear father's place,
She hid Ayköl's bones.
Were it not for Ayköl Bakay,
Look — it catches no eye,
Where it lies is not known.
My uncle Bakay, his fortune white,
My heritage left from my father
I will find and take at last,
I will see the buried place,
Into my grey-wolf father's presence
I will keep coming in pilgrimage».
Thus and thus making his way,
Of his father Sultan Manas
Every token showing forth,
Unable to bear the longing,
Of him fallen orphan from his father
The tears of his eyes spilling down.
The gold-cheeked moon-axe
Pressing to his flank and sobbing,
Who never saw the tiger's face,
Where is one grieving like me — saying,
The lone hero left from Manas,
Weeping, brimming, shaking,

Talas'ın aşağı boyunda,
Cılgınduu'nun ovasında,
Kaynar'ın kara gözesinde,

Tam çınarın dibinde,
Bar-Köl'ün karşı yakasında,
Padişah Manas'ın diktiği bağda,
Anamın söylediği söz idi,
Baban aslanın büyük mescidi*
İslam dini üzre namaz kılınan,
İşte o yerdedir demişti.
O mescide varayım,
Babam Manas'tan kalan mirasa
Kur'an okuyup geçeyim.
Babacığımın gezdiği o yere,
Hasretim var, ben yetim,
Ziyaret edip geçeyim.
Mescidin durduğu yamaca
Yiğit garip gelmişti,
Altı haramın ettiğini
Semetey çocuk görmüştü,
Ayköl babam öldüğünde,
Ayköl Manas'tan kalan sayısız malı

Kamçıyla ölçüp böldüklerinde,
Manas Han'ın malını yağmalayıp aldıklarında,
Fesadı iyice saldıklarında,
Bildiklerini yaptıklarında,
Yaslı anam bahtsızı
Kamçılayıp döve döve vurduklarında,
Hesabını kötü gördüklerinde,
Zavallı çılgın anamın
Memesini yarıp biçtiklerinde,
Anamı kökbörü* edip,
Ata vurup o zaman,
Bir aşağı bir yukarı çektiklerinde,
Belayı iyice saldıklarında,
Hesabı bir yolunu bulup gördüklerinde,

Along the lower reach of Talas,
On the plain of Cılgınduu,
At the black spring of Kaynar,

Right at the foot of the plane tree,
On the far shore of Bar-Köl,
In the garden sovereign Manas planted,
Such was the word my mother spoke,
*Your lion father's great mosque**
Where prayer was made by Islam's faith,
Stands in that very place, she said.
Let me go to that mosque,
Over the legacy left by my father Manas
Let me recite the Koran and pass on.
For that place where my dear father walked,
I bear a longing, I the orphan,
Let me pay my visit and pass on.
To the slope where the mosque stood
The valiant waif had come,
What the six villains had done
The child Semetey had seen,
When my father Ayköl died,
When the countless goods left by Ayköl Manas

They measured out and split with the whip,
When they plundered Manas Khan's goods and took them,
When they loosed their mischief full,
When they did just as they pleased,
When my mourning, luckless mother
They whipped and beat and struck again,
When they settled her account with evil,
When my poor distracted mother's
Breast they slashed and cut,
Making my mother their kökbörü,*
Slinging her on a horse back then,
When they dragged her up and down,
When they loosed calamity full,
When they found a way to settle scores,

Yağ kuyruğun tamamını
Kamçılayıp yarıp biçtiklerinde,
Yağ kuyruktan kan gidip,
Zavallı anam bahtı kara,

When the whole of the fat tail
They whipped and slashed and cut,
Blood ran from the fat tail,
My poor mother, black of fate,

Çocuğu küçük, gücü gidip.
Hazineyi saçtıklarında,
Sığınacak yer bulamayıp,
Kaplan anam kaçtığında,
Aklıyla bölüp kaygısını,
Öldürtmeden alıp kurtulup,
Ayköl Manas'tan kalan oğlunu.
Çok mala sahip olup,
Talas'ta Abıke, Köböş dev kesilip,
Tulum gibi burnu sarkıp,
Kudurup böbürlenip,
Haramlar, beyi ölmüş kul gibi sallanıp,
Sahip çıktıkları o çağdı,
Tepeye çıkıp bağırıp,
«Köböş!» diye uran çağırıp.
Bozkurt babam öldüğünde
Kederlerinin hepsi dağılıp,
Kaygılarının hepsi saçılıp.
Malı bozup aldıklarında,
Hazineyi talan ettiklerinde,
Bütün kunduz derisini
Paçalarına vurdurup,
Kaba it bacak açıp yatıp kaldığında,
Kör kalmıştı o mescit.
Karşı söyleyen kimse yok,
Kalabalık halka sahip olup,
Dün, Argın Kırgız bu yurda

Abıke, Köböş dev olup,
Talas'ta hanlık sürdüklerinde,
Argın Kırgız bu yurda,
Hüküm yürütüp durduklarında,
Çoktan ölmüş Manas'ın

Her child small, her strength gone.
When they scattered the treasure,
Finding no place of refuge,
When my tiger mother fled,
Parting her sorrow with her wit,
Saving him from being killed,
The son left behind by Ayköl Manas.
Seizing hold of many goods,
In Talas Abıke and Köböş turned giants,
Their noses drooping like a wineskin,
Raging mad and swaggering,
The villains, like slaves whose bey has died lolling about,
That was the age they claimed it all,
Climbing the hilltop, shouting,
Crying «Köböş!» as their war-cry.
When my grey-wolf father died
All their griefs dispersed,
All their cares were scattered.
When they broke up and took the goods,
When they ransacked the treasure,
All the beaver pelts
They had stitched to their trouser-cuffs,
When the coarse cur lay sprawled with legs apart, Blind that mosque had been left.
None there was to speak against them,
Lording over the crowded folk,
Yesterday, over Argın and Kırgız in this land
Abıke and Köböş turned giants,
When they reigned as khans in Talas,
Over Argın and Kırgız in this land,
When they kept wielding rule,
Of long-dead Manas

Uranını Tanrı almaz – diye,
God will not take his war-cry away – saying,

Ne zaman olsa çınlayıp,
Ahmak Manas'ın adı sönmez – diye,
Ringing out whatever the hour,
The fool Manas's name will not go out – saying,

Dört yanından yıktırıp,
Talas'a çizip çizgiyi,
39690 Haramlar başlatmış fesadı.
Çam saplı mızrak kuşanıp,
Ölmüş canla düşmanlaşıp,
Kestirip sopayı sırığı,
Tearing it down from all four sides,
Drawing their line across Talas,
The villains began their mischief.
Girding pine-hafted lances,
Making a foe of a dead soul,
Having staves and poles cut down,

İnsanın yapmayacağı fesadı işlemişler.
They worked such mischief as no human would.

O fesadı başlatan
Abıke, Köböş iki haram,
Çıybıt, Koçkor dört haram,
Adıbay, Kölbay altı haram*.
Kılıcı kınından sıyırıp,
39700 Babacığımın mescidine kavga salıp.
O mescidin nişanı –
Çevresi çınar bağı,
Beri yanı elma dalı.
Kerametli âlimler,
Han babam Manas sağken
Ak sarığı kazan gibi
Hoca duran o mescit,
Haykırsa sesi ezan gibi
Molla duran o mescit,
39710 Rızkı nafakası hiç kalmamış
Garip duran o mescit,
İki ayağı büsbütün yok
Perişan duran o mescit,
İki gözü hepten yok.
Abıke, Köböş kavga başlatıp,
Küheylanlarını şahlandırıp,
Hocasıyla mollasını
Tümden kırıp kıyıp,
Miskini* ile fakirini*
Those who began that mischief:
Abıke, Köböş, two villains,
Çıybıt, Koçkor, four villains,
Adıbay, Kölbay, six villains.*
Drawing sword from scabbard,
Loosing battle on my dear father's mosque.
The mark of that mosque –
Around it a grove of plane trees,
On this side apple boughs.
Wonder-working scholars,
While my khan father Manas lived
White turban like a cauldron
That mosque where the khoja stood,
His cry like the call to prayer
That mosque where the mullah stood,
Its bread and keep all gone,
That mosque standing destitute,
Both its legs wholly gone,
That mosque standing wretched,
Both its eyes gone entirely.
Abıke and Köböş began the fight,
Rearing up their coursers,
Its khoja and its mullah
They slew and cut down utterly,
Its miskin and its faqir**

Feryat ettirip ağlatıp.
Çınarını kesip devirip,
Direğini söküp, mescidi
Suya boğdurup yıkıp.
Keregelerin hepsini
Mescitle savaşıp,
Kurutup koymuşlar.
Mescit yıkılıp çökmüş,
Semetey varıp bakınca,
Babasının ulu mescidi,

They made to wail and weep.
Felling its plane trees down,
Wrenching out its pillar, the mosque
They drowned in water and destroyed.
All the lattice walls
Warring against the mosque,
They left them withered dry.
The mosque collapsed in ruin,
When Semetey went and looked,
His father's mighty mosque,

Un ufak olup dağılmış,
Çevresini gölcük kara su almış,
Emanet edip bu kayaya
Mescidin tamamı yıkılıp,
Tanrı çarpmış sanki:
«Han babamın ulu mescidi,
Paramparça, izi yok,
Tört-Kül tepe olmuş,
Bozkurdum babam ölmüş,
Canlı karısı değil, babamın
Mescidi un ufak olmuş.
Köküne böyle ermişler,
Oğlu değil, babamın
Bağıyla savaşıp,
Hayret, hepsini kesip
gitmişler. Bir Tanrı'ya zâr zâr ağlayıp,
Serçeleri feryat etmiş,
Çınarların hepsi kesilmiş,
Minarelerin hepsi kurumuş.
Abıke, Köböş – altı haram,
Benim ağamı Tanrı çarpmış.
Kaplan babam hunhârın
Kalan malıyla savaşıp,
Yakıp, ezip, yok edip,
Sönmüş yangın yerine çevirmişler,
Böylece büsbütün Tanrı çarpmış.
Mescidi görüp içi yanıp,
İçi tutuşup kor olup,

Was crumbled fine and scattered,
Pools of black water ringed it round,
Entrusted to this rock,
The whole mosque fallen down,
As if God had struck it:
«My khan father's mighty mosque,
Shattered to bits, no trace,
Become a Tört-Kül mound,
My grey wolf, my father dead,
Not his living wife, but my father's
Mosque is crumbled fine.
Thus they reached its very root,
Not his son, but with my father's
Garden they made war,
Wonder of wonders, they cut it all
and went. Weeping sore to the one God,
Its sparrows raised lament,
All the plane trees felled,
All the minarets withered dry.
Abıke, Köböş – the six villains,
God has struck my elder kin.
With my tiger father the fierce one's
Remaining goods they warred,
Burning, crushing, wiping out,
They turned it to a burnt-out waste,
Thus God struck it utterly.
Seeing the mosque his heart burned,
His inwards kindled into embers,

İki gözü ateş olup,
Düşüncesi dilim dilim bölünüp,
Sarılık illetine tutulmuş kişi gibi,
Çocuğun gözünün yaşı dökülüp,
Gökten Allah'ın günü bulutlanıp,
Saçılanı toplasa,
Yetiminin başına
Altmış kaygı bir gelip.
Ne yapacağını bilemeyip,
Perişan olup, öksüz yetim
Vara vara kendinden geçti,
Talas'ın gün batısı yanındaki gök kayaya Ne diyip cevabımı vereyim.
Varıp çocuk kavuştu.

His two eyes turned to fire,
His thoughts split slice by slice,
Like one seized by the jaundice sickness,
The child's tears came pouring down,
Allah's day clouded over in the sky,
Were all the scattered gathered up,
Upon his orphan's head
Sixty sorrows came at once.
Not knowing what to do,
Grown wretched, the orphan waif
Little by little swooned away,
To the grey rock on the sunset side of Talas
What shall I say to give my answer.
The child went and reached it.

Canım anacığımın dediği söz idi,

Yalnız hazineni sakladım demişti,
Kaplan anam zavallının
Hazinesini göreyim.
Murada böyle ereyim,
Suçsuz ölen beş pehlivan,
Biçarelere Kur'an okuyup geçeyim.

Her nişanını göreyim,
Zavallılara hakkını iyice vereyim» –
Deyip, böylece, Semetey,
Bahtı kara anam Kanıkey,
Destanını söyleyip uzaktan,
Yetimim deyip, ben karayazıya adayıp,
Koskoca kara başında,
Zavallı anam Kanıkey
Hunhârından ayrılmış,
Daha otuz iki yaşında.
Ay karanlık olduğunda,
Gece nice olur – diye,
Asil Manas'tan kalan hazineyi,

Such was the word my dear soul mother said,
Only your treasure did I hide, she said,
My poor tiger mother's
Treasure let me see.
Thus let me reach my wish,
For the five pehlivans who died guiltless,
Let me recite the Koran for the hapless and pass on.
Let me see their every mark,
To the poor souls their due full well let me give» –
So saying thus, Semetey,
My black-fated mother Kanıkey,
Telling her epic tale from afar,
Calling me her orphan, to me the ill-starred devoting it,
On her great dark head,
My poor mother Kanıkey
Was parted from her fierce one,
At but thirty-two years of age.
When the moon was dark,
What will the night become – saying,
The treasure left by noble Manas,

Yetime adayıp saklamazsam,
Gün nice olur – diye,
Yarın yetim büyüyüp,
Serpilip yiğit olursa,
Er oğluyla denk olursa,
Talas'a gelip yurt bulursa,
Kırgız'a gelip el bulursa,
«Babam Manas'tan kalan sayısız mal –

Anacığım, nereye gitti?» – diye,

Ben karayazıdan sorarsa,
Azabın koyusunu çekerim.
Ayköl'den kalan garibe,
Yarın yetim geldiğinde,

Bu Talas'ı gördüğünde,
Güçsüz kalır – diye,
Hazinesi hepten yok,
Kurban olduğum yetimim
Malsız kalır – diye,
Akıl yorup, iş düşünüp,
Tedbirli anam Kanıkey,
Gerçek evliya kadıncağız,
Babam Manas ölmüş,
Koltuğunda kendim küçük,
Dün, yaslı anam kalmış.
Argın ile Kırgız'dan
Yiğit anam Kanıkey
Beş pehlivan seçip almış,
Abıke, Köböş – altı haram,
Ordasını basıp geçeceğini,
Köküne çoktan ereceğini
Günü önceden anam bilmiş.
Köküme topluca ererler – diye,
Hazinemi bozup alırlar – diye,

Sonra bunlar kıyameti koparır –
Kimse bilip kalmasın diye,

If I hide it not, vowed to the orphan,
What will the day become – saying,
Tomorrow when the orphan grows,
If he shoots up and becomes a warrior,
If he stands equal to the sons of men,
If he comes to Talas and finds a homeland,
If he comes to the Kırgız and finds a people,
«The countless goods left by my father Manas –
Dear mother, where have they gone?» – saying,
If he asks it of ill-starred me,
I shall suffer torment at its thickest.
For the waif left behind by Ayköl,
Tomorrow when the orphan comes,

When he beholds this Talas,
He will be left strengthless – saying,
His treasure wholly gone,
My orphan, for whom I'd be the offering,
Will be left without goods – saying,
Racking her wits, pondering the deed,
My provident mother Kanıkey,
A true saint, the good woman,
My father Manas dead,
I myself small in her arms,
Yesterday my mourning mother was left.
From the Argın and the Kırgız
My valiant mother Kanıkey
Chose out five pehlivans,
Abıke, Köböş – the six villains,
That they would storm her orda,
That they would long since reach her root,
My mother knew before the day.
They will reach my root in a body – saying,
They will break open and take my treasure – saying,
Then these will raise the very doomsday –
That none should come to know it,

diye, Akıp duran Talas'ın,
Anacığım haberi bilip,
Bir insana göstermeden,
Bir kişiye bildirmeden,
Öfkelenip bağırıp,
Kaplan anam bahtı kara
Beş pehlivanı çağırıp,
Gündüz ederse hizmeti,
Gündeliğine at verip,
Gece ederse hizmeti,
Gece gördüğü hizmete
Altın külçe tez verip,
İçeceğine çay verip,
Yemeğine pehlivanın
Besili kuzu, tatlı baş,
Halis pişmiş yağ verip,
Çelikten çapa dövdürüp,
Eşi benzeri yok anacığım,

saying, Of the ever-flowing Talas,
My dear mother, knowing the tidings,
Showing it to not one person,
Making it known to not one soul,
Flaring in anger, shouting,
My tiger mother, black of fate,
Summoned the five pehlivans,
If they did service by day,
She gave a horse for the day's wage,
If they did service by night,
For the service seen by night
She gave gold ingots promptly,
For their drink she gave them tea,
For the pehlivans' food
Fattened lamb, the sweet head-meat,
She gave pure well-cooked fat,
Had hoes of steel forged,
My dear mother without peer,

O zaman boz kayanın yüzünü kazdırıp.
Mumlu demirle deldirip,
Gündüz bırakıp, gece kazıp,
Azığını yiyip kazıp,
Kızıl altın, nice mülkü
Hızırlı anam Kanıkey
Gizleyeyim diye kazıp.
Nişanlayıp ağzını oydurup,
Tek kişi sığacak kadar,
İç yanını genişletip,
Altı bin koyun yatacak kadar,
Mağarayı pehlivan oyduğunda,
Han babamın sayısız altını,
Saklanacağı yakın olduğunda,
Aklını elden üstün kılıp,
İçinden çıkan kumu, taşı
Hileyle yolunu bulup gizleyip,
Babam hanın sayısız devesinden
Yetmiş atan* semerletip,
Torbalayıp* kumu toplatıp,

Then had the grey rock's face dug out.
Had it bored with waxed iron,
Leaving off by day, digging by night,
Eating their provisions, digging on,
Red gold and many a holding
My Hızır-blessed mother Kanıkey
Dug, saying, let me hide it.
Marking the mouth, had it carved out,
Just wide enough for one person,
Widening the inner side,
Enough for six thousand sheep to lie,
When the pehlivans hollowed the cave,
My khan father's countless gold,
When its hiding-time drew near,
Setting her wit above all others,
The sand and stone that came from within
By cunning she found a way to hide,
From my father the khan's countless camels
Had seventy atan saddled,*
Had the sand bagged up and gathered,*

İçindeki kumları
Büyük suyuna döktürüp.
Perşembe gününde,
Yiğit anam Kanıkey
Yüz tutmuş o hazineye,
Cumanın kadir gecesinde,
Urgan gibi kalın zavallı saç,
Yaslara bürünmüş bahtı kara baş,
Bakıp anam duramayıp,
Yaralı hâlinden çekinmeyip,
Mağara ağzını onartıp,
Seksen atan semerletip,
Pek acayip işler yaptırıp,
Babam Manas'tan kalan nice altını,
Kazıp koyduğu mağaraya
Tıka basa doldurtup,
Ancıyan'dan öteye kalın sarala*,

The sands from inside it
Had poured into the great river.
Upon a Thursday,
My valiant mother Kanıkey
Turned her face to that treasure,
On Friday's night of power,
Poor hair thick as a tether-rope,
A black-fated head wrapped in mourning,
My mother, looking, could not hold back,
Not shrinking for her wounded state,
Had the cave mouth made good,
Had eighty atan saddled,
Had most wondrous works performed,
Much gold left by my father Manas,
Into the cave she had dug
Had crammed brim-full,
Beyond Ancıyan the thick sarala,*

Bukar'ın malı ağır karala*,
Bunların hepsini yükletip,
Bu yetime gerek – diye,
Karıştırarak anacığım
Hazineye koydurup,
Ah, yiğit anam Kanıkey
Altını sağlamca toplatıp,
Ağzına mağaranın
Taşı denk gelecek biçimde yontturup,
Bırakıp gidersem yazıktır,
Kurban olayım mağaram,
Yetimimin malı idi,
Bir Tanrı'ya emanet!».
Deyip, böylece, anacığım
Çizmiş çizgiyi,
Hazine yaptığı mağarada
Anacığım acayip işler etmiş.
Mağaranın sırrını gizletip,
Tepesine kara kum,
Belirsiz olup kalsın – diye,
Yiğit anam Kanıkey

Bukar's goods, the heavy karala,*
Had all of these loaded up,
This the orphan will need – saying,
Mingling them, my dear mother
Had them placed in the treasure,
Ah, my valiant mother Kanıkey
Had the gold gathered fast,
For the mouth of the cave
Had a stone hewn to fit it true,
A pity if I leave and go,
Let me be the offering, my cave,
It was my orphan's property,
Entrusted to the one God!».
So saying thus, my dear mother
Drew the line,
In the cave she made her treasury
My dear mother wrought wondrous works.
Keeping hidden the secret of the cave,
Black sand upon its crest,
Let it stay unmarked – saying,
My valiant mother Kanıkey

Mumlu demirle bozdurup,
Mağaranın ağzına doğru yıktırıp,
Zavallı anam Kanıkey
Düşünüp düşünüp feryat edip,
Kaygısı bin parçaya bölünüp,
Zavallı anam hıçkırıp:
«Ey Tanrı, dul kaldım
Manas'tan. Çukurunu eşip oymuşlar,

Kaçırıp biriciği,
Çekip gidersem Talas'tan,
Mağaramı görmüş pehlivanlar
Üç kez girip düşüme,
Düşman olup gider mi,
Benim bu kez ettiğim işe.
Hem boşboğaz çıkıp ele,
Köküme topluca ererler mi,
Ansızın bu zorbalar,
Hazinemi bozup gider mi?

Mülkümün ağzını açar mı?
Malımı mülkümü saçar mı.
Malımı bozup gider mi,
Köküme böyle erer mi«.
Zavallı anam Kanıkey
Pehlivandan kuşku duyup,
Zavallı anam inanmayıp,
O demin duran adamlara.
Öfkelenip bağırıp,
Beş pehlivan gibi masumu
Kandırıp eve çağırıp,
Alacakaranlık çöker, gün batarken,
El âlem daha yeni yatarken,
Beş pehlivan zavallıya
Kaşığa doldurup su verip,
Kepçeyle ölçüp ağı verip,
İyice düşünüp, kast edip,
Yiğit anam Kanıkey
Dünyadan beş pehlivanı yok

Had it broken up with waxed iron,
Had it tumbled toward the cave's mouth,
My poor mother Kanıkey
Thinking and thinking, raised lament,
Her sorrow split in a thousand shards,
My poor mother sobbing:
«O God, I am left a widow
of Manas. They dug and hollowed out its pit,
Spiriting away her only one,
If I depart from Talas,
The pehlivans who saw my cave –
Three times they entered my dreams,
Will they turn foe and go,
For this deed I now have done.
And proving loose of tongue among the folk,
Will they reach my root in a body,
These bullies all at once,
Will they break open my treasure and go?

Will they open the mouth of my holdings?
Will they scatter my goods and holdings.
Will they break up my goods and go,
Will they thus reach my root«.
My poor mother Kanıkey
Grew doubtful of the pehlivans,
My poor mother, not trusting,
Those men who stood there but now.
Flaring in anger, shouting,
Five innocents, pehlivans though they were,
She beguiled and called them home,
Dusk descends, as the sun was setting,
While all the world had just lain down,
To the five poor pehlivans
She gave water filled by the spoonful,
She gave poison measured by the ladle,
Thinking it through, with full intent,
My valiant mother Kanıkey
From the world the five pehlivans

edip,
Payını böyle yedirip,
Hepsine kardeşim dedirtip,
Çeliğini tutup körletip,
Ben yetimin yüzünden,
Yiğit anam Kanıkey
O zaman beş pehlivanı yitirip.
Ocak yerinin kıyısına,
Taş sacayağının dibine
İşte suçu, anacığım beş masumu

boğazlamış.
Belinden büküp yakalayıp,
Ocak yerinin dibine
Tundurma* ediverip koymuş.

Söylense sözü daha var,
Suçu yokken öldürdüğü,
Kıyamete vardığında,
Yiğit anamın boynunda
Beş pehlivanın kanı var.

Tükenmeyecek sözü var,
İçi tüten anam bahtı kara,
Söylenti dedikleri gerçekse,
Zavallı anam Kanıkey
Kıyamete vardığında
Kara eşek olacak hâli var.
Emanet can bende, ölmez mi,

Allah yazdı böylece,
Zavallı ben de boyun eğmez miyim».
O sırada bunu söyleyip,
Buyruğu tek Allah'a
Münacatı pek söyleyip,
Ak küheylanı düzeltip eyerledi,
Atanın oğlu yiğit aslan
Beş pehlivana Kur'an'ı
Pek güzelce okudu:

blotted out,
Thus she fed them their portion,
Having each call her sister,
Taking their steel and blunting it,
For the sake of me the orphan,
My valiant mother Kanıkey
Then did away with the five pehlivans.
By the edge of the hearth-place,
At the foot of the stone trivet
There is her guilt: my dear mother five innocents
slaughtered.
Seizing and bending them at the waist,
At the bottom of the hearth-place
She made them tundurma and laid them down.*
Were it told, there is more to say,
That she killed them guiltless,
When she comes to Judgment Day,
Upon my valiant mother's neck
Lies the blood of five pehlivans.

She has words that will not run dry,
My smouldering mother, black of fate,
If what they rumor be the truth,
My poor mother Kanıkey
When she comes to Judgment Day
May well become a black donkey.
The soul in me is held in trust – will it not die,
Allah has written it so,
Shall not poor I too bow my neck».
At that moment saying this,
To Allah, whose command is one,
He spoke his supplication long,
He set right and saddled the white courser,
The father's son, the valiant lion,
For the five pehlivans the Koran
He recited most beautifully:

«Sağ esen Talas'a gelirsem,
Ruhu asil beş pehlivan,
Üstünüze saray yükseltip,
Yanınıza miskin toplarım.
Gücüm yetip, el bilirse,
Hakkınızı sağlam kılarım».
Atlanıp yetim yola koyulup,
Ondan öte yol yürüyüp,
Aşağıda biten dağın çıkıntısında,
Doğru dürüst kaftan giymemiş,
Kabarıp yatan burunda,
Geniş Ak-Çiy'in kıyısında,
Kara-Col'un üstünde,
Zavallı anam Kanıkey,
Hani söylediği söz idi,
Han babamın korganı,
Tam o yerdir demişti.
Heybetle kümbet görünüp,
O kümbeti gördüğünde,
Manas Han'ın yetimi:
Gönlü gidip bölünüp,
Gözünün yaşı dökülüp,
Bozkurt han babası bakıp duruyormuş gibi, Aç böğrüne dayanıp,
Gözü gidip fildır fildır,

«If I come safe and sound to Talas,
Five pehlivans of noble soul,
I shall raise a palace over you,
I shall gather the poor beside you.
If my strength serves and the people know,
I shall make your due secure».
Mounting, the orphan set out on the road,
Journeying onward from there,
On the spur of the mountain ending below,
Never having worn a proper kaftan,
On the headland swelling there,
On the edge of broad Ak-Çiy,
Above Kara-Col,
My poor mother Kanıkey,
Such was the word she once had said,
My khan father's korgan,
Is in that very place, she said.
The kümbet loomed in sight in majesty,
When he beheld that kümbet,
Manas Khan's orphan:
His heart gave way and split,
His tears came pouring down,
As if his grey-wolf khan father stood gazing on, Propped on his hungry flank,
His eyes darting round and round,

Dermanı çözülüp sarkıp,
Ak kümbeti gördüğünde
Babası gibi görünüp,
Temir Han'ın şehrine
Sürgün gitmiş garibe,
Karakan'ın şehrine
Kaçıp varıp büyüyen,
Yaslı kalıp Kanıkey,
Kaçıp varıp Semetey,
Buulumunu* devşirip onulup,
Semetey Bukar'a girip büyüyüp,
On ikisine gelinceye dek,
Çocuğun kümbeti görmeden gezdiği,

His strength unstrung and drooping,
When he saw the white kümbet
It seemed to him like his father,
To Temir Khan's city
The waif who went in exile,
To Karakan's city
Who fled and there grew up,
Kanıkey left in mourning,
Semetey who fled and arrived,
Gathering his buulum and made whole,*
Semetey entered Bukar and grew,
Until he came to his twelfth year,
The child roamed never seeing the kümbet,

Tutuşup içinin yandığı.
Bu yanmanın sebebi ise,–
«Biri düşman olur – diye,
«Manas'ın oğlu» – deyiverse,
Kara gözüm kararıp,
Hanımdan kalan yetimi
Biri öldürüverir – diye,
Kesilip giden çubuğu*,
Yerine getirilen ırımı.
Av etini yedirtip,
Ismayıl oğlu dedirtip,
On ikisine girinceye dek,
Öbür dünyaya göçen Manas Han'ın
Babası olduğunu bilmeyen.
Kümbeti çocuk gördükten sonra,
Babasının yaptıklarını
Kesince yetim bilmeye
Aklı gidip, yola düşüp,
Geniş kümbete yüz tutup,
Kümbeti görüp donakalıp,
Böğürdü çocuk, öksüz yetim
«Babacığım!» diye gürleyip.
Altın yanaklı aybalta,
Dolanıp ağlayıp, söz söyleyip:

His inwards kindling, burning.
And the cause of this burning was,–
«Someone may turn foe – saying,
Should any say «Manas's son»,
My dark eye darkening,
The orphan left me by my khan
Someone may up and kill – saying,
The çubuk that was cut away,*
The rite fulfilled in its place.
Feeding him the meat of the hunt,
Having him called Ismayıl's son,
Until he entered his twelfth year,
That Manas Khan, gone to the other world,
Was his father, he never knew.
After the child beheld the kümbet,
All that his father did
The orphan came to know for certain,
His wits fled, he took to the road,
Turning his face to the broad kümbet,
Seeing the kümbet, frozen still,
The child bellowed, the orphan waif,
Thundering «Dear father!»
The gold-cheeked moon-axe,
Circling round, weeping, he spoke:

«Babam cennetlik – deyip,
On iki pire el veren
Yiğidim babam, öldün mü,
On ikisine bastığında,
Babacığım, sana sallanıp ağlayıp mı geldim!
Babamın vuruştuğu yer ulu Beecin,
Ak maralı sürüp inek eden,

Tutuştuğu yeri harap eden,
Aslanım babam, öldün mü?
Uzaklarda sürünüp büyüyen,
Ar bilmez yetim mi geldim ben!
İki suyun kavuştuğu,

«My father is bound for paradise – saying,
Who gave his hand to twelve pirs,
My valiant father, are you dead,
When he trod upon his twelfth year,
Dear father, have I come to you swaying and weeping!
Where my father fought was mighty Beecin,
Who drove the white maral and made it a cow,
Who laid waste wherever he grappled,
My lion father, are you dead?
Grown up dragging through far places,
Have I come an orphan without shame!
Where two waters meet,

Irmağı gibi han babam,
İki dağın çarpıştığı,
Ulu kayası gibi han babam!
Kümbetin saraydır, korgandır,
Biriciğin geldi böğürüp
Dertli babam, uyansana.
Han Bukar'ın şehrine
Kaçıp gidip büyüyen,
Benim gibi karayazı var mıdır?
İşimi Tanrım onarsana,
Göçmüş babam destek olsana!
Tan vaktine yakın sarı yıldız gibi,
Babama yoldaş olup bir varamadım.

Manas'tan kalan yetim kul
Hunhâr babamdan talim öğrenip,
Ben yetim yoldaş olup kalamadım.
Ismayıl'ın sır mızrağı,
Han baba, yedime dek yaşamadın,

Han babamdı, yüzünü görmedim!

Otun gevşeğini silkeleyen,
Yel gibi zavallı var mıdır?
Babanın yüzünü görmemiş,
Dünyada benim gibi bir zavallı
var mıdır? Bakan canların hepsi
ağlayıp,
Kaplan babam, keşke ölmeseydin,
Biriciğin yetim kalmaz olaydı.
Babam Manas sağ olup,
Aktulpar'ın ağzını çevirmedim,
Garip can, kâfire mızrak uzatmadım
Kümbetin içi ey, aydınlık,
Öyleyken babam, ölmeyeydin,

Ben her yaptığını göremedim.
Babam Manas sağ olup,
Çarayna topu* giymedim,

Like their river, my khan father,
Where two mountains clash,
Like their mighty crag, my khan father!
Your kümbet is palace and korgan,
Your only one has come bellowing,
My grieving father, awaken.
To Khan Bukar's city
Who fled away and there grew up,
Is there any ill-starred as I?
My God, mend now my cause,
My departed father, lend your aid!
Like the yellow star near daybreak,
I never once went as companion to my father.
The orphan slave left by Manas,
Learning drill from my fierce father,
I the orphan could not stay his companion.
Ismayıl's burnished lance,
Khan father, you lived not till my seventh year,
He was my khan father, I never saw his face!
Shaking loose the slack of the grass,
Is there a poor soul like the wind?
Who never saw his father's face,
In the world a poor soul such as I –
is there any? All souls who looked on wept,

My tiger father, would you had not died,
Your only one had not been left an orphan.
Were my father Manas alive,
I never turned Aktulpar's head,
Poor soul, I never leveled lance at the infidel
The kümbet within, ey, is full of light,
Even so, my father, would you had not died,

I could not see all that you did.
Were my father Manas alive,
I never wore the round çarayna,*

Şaha kalkıp düşmana çarpmadım.
Darmadağın edip sürmedim,
Aslan babamı göreydim,
Ondan sonra öleydin.
Temir Han'ın şehrine
Sürünüp gelip gün gören,

Benim gibi karayazı var mıdır,
Didarını bana göstermeden,
Han babam böyle ölesi can mıydı?
Beyzadenin biriciği
Kaçıp gidecek can var mı,
Yiğit babam, hanzade,
Benim girecek mezar var mı?
Hanzadenin biriciği
Kaçıp gezecek sebep var mı,
Kurban olduğum han baba,
Birlikte yatmaya,
Koltuğunda mezar var mı?».
Hasretini söyleyip bağırıp,
«Babacığım!» diye çağırıp.
Babasının kümbetinin
Eşiğine kapanmıştı,
Sır mızrağa dayanıp,
«Babacığım!» deyip durmuştu.
Ey, çocuk böyle dururken
Kayın ağlayıp, söğüt ağlayıp,
Gönül nicelere bölünüp,
Kümbetin içi gümbürdeyip,
Nice nişan görünüp,
Kümbet içi uğuldar,
Mırıldanıp ey, söylenir,

Anacığım Kanıkey'in dediği söz imiş:

«Gerçekten Tanrı verirken,
Derdini size salarken,
Dediğim yalan değilse,

I never reared and struck the foe.
I never drove them in utter rout,
Had I but seen my lion father,
Then after that you might have died.
To Temir Khan's city
Who crawled and there saw the light of day,
Is there any ill-starred as I,
Without ever showing me your face,
Was my khan father a soul to die so?
The only son of a bey's line –
Is there a soul who would flee away,
My valiant father, khan's son,
Is there a grave for me to enter?
The only son of a khan's line –
Is there cause to roam in flight,
Khan father, for whom I'd be the offering,
To lie together with you,
Is there a grave beneath your arm?».
Crying out his longing aloud,
Calling «Dear father!»
At his father's kümbet's
Threshold he had thrown himself down,
Leaning on the burnished lance,
He stood there saying «Dear father!»
Ey, while the child stood so,
The birch wept, the willow wept,
The heart split into many parts,
The kümbet's inside rumbled,
Many a sign appearing,
The kümbet's inside drones,
Murmuring, ey, it speaks,

Such was the word my dear mother Kanıkey spoke:

«When God truly grants,
When He sends His grief upon you,
If what I say be no lie,

Baban gerçekten destekleyip alırken

Kümbetin içi ey, uğuldar,
Nişanları ey, gümbürder.
İşte o nişan ey, var olursa,
Altı harama ey, git demektir.
Babandan kalan mülkleri,
Göz göre çekip al demektir.
Kulunum, o nişan yok olursa,
Öteye varmadan geri dön,
Nişan görmeden kaldım – diye,
Yiğidim, anacığına söyleyiver!»
Anamın o işi doğruymuş,
Kaplan babam, hunhâr aslan
Karaltım biricik ey, geldi – diye,

Anacığım kervan yükünü sağlam yükletip,
Destekleyip yürüdüğü çağ imiş.
Benim han babam göçmüş dünyadan.
Ben kurban olsam yeridir Allah'a,
Adansam yeridir Tanrı'ya,
Razıyım ey, babamdan,
Şükran duyarım ey, anama.
Kılıcın kınında durur imiş,
Kıymetlim anacığımın ettiği,
Babama yaptığı sıynat*
Aynıyla gerçek imiş.
Dün, geniş Talas'ın vadisinde,
Kırgız yayılıp yatarken,
Yastıktan babam ah öksürüp,
Fenalaşıp ah yatarken,
Gönlü fena bölünüp,
Ağabey kardeşin hepsi hasım,

O zaman perişan olup ey, zavallı baş.
Altmış kazmacı,
«Kaplan beyim ey, ölür – diye,
Kaygıyı öksüz can görür – diye,

When your father truly upholds and takes you,
The kümbet's inside, ey, will drone,
Its signs, ey, will rumble.
If that very sign, ey, be there,
It means: go, ey, against the six villains.
The holdings left you by your father,
It means: seize them in open sight.
My foal, if that sign be absent,
Turn back before you go beyond,
I was left seeing no sign – saying,
My brave one, just tell your dear mother!»
That word of my mother's proved true,
My tiger father, the fierce lion,
My shadow, my only one, ey, has come – saying,
My dear mother had the caravan load bound fast,
It was the season she walked upholding me.
My khan father has passed from the world.
Fitting were I the offering to Allah,
Fitting were I vowed to God,
I am content, ey, with my father,
I give thanks, ey, to my mother.
The sword, it seems, rests in its sheath,
What my precious dear mother did,
The sıynat she made for my father*
Proved true in every part.
Yesterday, in broad Talas's valley,
While the Kırgız lay spread at pasture,
From his pillow my father, ah, coughing,
Lying stricken, ah, and failing,
His heart sorely split,
Elder and younger brothers all turned rivals,
Then wretched grown, ey, the poor head.
Sixty diggers,
«My tiger bey, ey, will die – saying,
The orphan soul will see sorrow – saying,

Beyimi Allah alır – diye,	*Allah will take my bey – saying,*
Bu Talas'ta ey, nişan yok,	*In this Talas, ey, there is no monument,*
Kurban olduğum hanzadem,	*My khan-born lord, for whom I'd be the offering,*
Vadi boyunca ey, konar – diye,	*Camps along the valley, ey – saying,*
Bir nişanı ey, hepten yok,	*Of him not one memorial, ey, at all,*
Sultanım sönmüş yangın gibi ey,	*My sultan like a burnt-out fire, ey,*
olur – diye.	*will be – saying.*
Beni Tanrı ah alır – diye,	*God, ah, will take me – saying,*
40160 Bozkurdum nişansız kalır» –	*My grey wolf will be left without memorial» –*
diye.	*saying.*
Babam hasta yatarken	*While my father lay sick*
Karayazı anam kolaçan etmiş şehri,	*My ill-starred mother scoured the city,*
Anacığım başlatmış belayı.	*My dear mother set the trouble going.*
Çizmiş çizgiyi,	*She drew the line,*
Anacığım etmiş acayibi,	*My dear mother wrought the marvel,*
Anacığım başlatmış bozgunu,	*My dear mother began the upheaval,*
Karayazı anam sekiz yüz atanı ey,	*My ill-starred mother eight hundred atan, ey,*
semerletip,	*had saddled,*
40170 Anacığım torba çuvalını onartıp,	*My dear mother had bag and sack made good,*
Anacığım yerin yüzünü kolaçan ettirip,	*My dear mother had the face of the earth scoured,*
Anam Ancıyan'ın ötesi,	*My mother – beyond Ancıyan,*
Amangen'in berisi,	*This side of Amangen,*
Kokon Han'ın koltuğu,	*The flank of Kokon Khan,*
Samarkan'ın bu yanı	*On this side of Samarkan –*
Küleşen'i kolaçan ettirip	*She had Küleşen scoured,*
Küleşen'in kül botosu*	*Küleşen's kül boto**
Kül botodan aldırıp,	*Had some of the kül boto brought,*
Masrafına katlanmış.	*She bore the cost of it.*
40180 Anacığım kira ile aldırıp,	*My dear mother had it brought for hire,*
Küleşen'in toposunu	*Küleşen's topo clay*
Büyük fıçıda çalkalatıp,	*Had churned in a great vat,*
İnek, keçi yününü kıyıp,	*Chopping cow and goat hair fine,*
O fıçıya serptirip,	*Had it strewn into that vat,*

Aksakalbay'ın oğlu,
Aralbay gibi pehlivan Sart,
Çamurunu buna teptirip,
Vergi salıp, Kırgız'dan
Altı bin teke bir toplayıp,
Altı binini birden kesip,

Tuğla kaynatıp sağlam koyup,
Altı asır geçinceye dek,
Babam hanın kümbetini
Gedilmesin ey, diye yapıp.
Yedi bin tekeyi ey, bir kesip,

Kabarmış kara başında,
Yeryüzüne örnek kılıp,
Tuğla pişirip ey, pek koymuş,
Yedi asır geçinceye dek,
Bozulmadan dursun ey, diye yapmış.
İki yanaktan akan kan,
Yiğit anam Kanıkey,
Her yere koymuş nakışı,
Zavallı anam bahtı kara
Türlü türlü etmiş güzelliği.
Yarın yetim geldiğinde,
Bu kümbete girsin – diye,
Ben bahtsız anacığının,
Bu kadrini ey bilsin – diye,
Babasının yaptıklarını,
Beecin'e saldığı bozgunu,
Garibim oğlum görsün – diye,
Babacığım hunhâr öldüğünde,
Babamı el yurt gömdüğünde,
Malını esirgemeden,
Zavallı anam bahtı kara,
Mısır ile Bağdat'a,
Hocasına karayazı anam
Altı yürük at verip,
Avuç kadar mektup verip,
Doksan molla getirtmiş.

Aksakalbay's son,
A pehlivan Sart like Aralbay,
Had him trample this mortar,
Laying a levy, from the Kırgız
Gathered six thousand he-goats at once,
Slaughtered the six thousand at one stroke,

Boiled the bricks and set them firm,
Until six centuries should pass,
My father the khan's kümbet
She built, ey, that it not be breached.
Slaughtering seven thousand he-goats, ey, at once,
On her swollen dark head,
Making it a pattern for the earth,
Firing bricks, ey, she set them fast,
Until seven centuries should pass,
She built it, ey, to stand undecayed. The blood that ran from both cheeks,
My valiant mother Kanıkey,
Set ornament in every place,
My poor mother, black of fate,
Wrought beauty of every kind.
Tomorrow when the orphan comes,
Let him enter this kümbet – saying,
Of me his luckless dear mother,
Let him know, ey, this her worth – saying,
All that his father did,
The rout he loosed on Beecin,
Let my poor waif, my son, see it – saying,
When my dear fierce father died,
When folk and land buried my father,
Sparing none of her goods,
My poor mother, black of fate,
To Mısır and to Bağdat,
To their khojas my ill-starred mother
Gave six swift horses,
Gave a letter big as a palm,
Had ninety mullahs brought.

Doksandan onu yolda ölüp,
Sekseni sağ geldiğinde,
Han babamın hazinesi,
Pehlivanlara gelince,
İçine nişan yaptırıp,
Babacığımın seferini,
Kıl kadarını bırakmadan,
Hepsini resme dökmüş.
Eşiğin dibinde,
Dış kapının ağzında,

Of the ninety, ten died on the road,
When eighty came alive,
My khan father's treasure,
As for the pehlivans,
She had signs wrought within,
My dear father's campaign,
Leaving out not a hair's breadth,
She poured it all into pictures.
At the foot of the threshold,
At the mouth of the outer door,

Bindiği atı Arbuurul,
Anacığımın kanlı yüzü,
Kanlı yüzü yırtılıp,
Kara saçı yayılıp,
Hunhârından ayrılıp,
Anacığım otuz iki yaşında,
Atı rahvan yürüyüp,
Buurul'un dizinden aşağı sızıp,
Zavallı deli anamın
Kara saçı seyrelip,
Anacığımın iki yanağından akan kan

Her mount, the horse Arbuurul,
My dear mother's bloodied face,
Her bloodied face torn,
Her black hair spread loose,
Parted from her fierce one,
My dear mother at thirty-two,
Her horse pacing its amble,
Seeping down below Buurul's knees,
My poor distracted mother's
Black hair grown thin,
The blood that ran from my dear mother's two cheeks

Kundakta bebek ben karayazı
Zülfümden aşağı dökülüp,
Karalar giyinip salınıp,
Kendini resme dökmüş.
Anacığımın memesini kendim kapışıp,

I the ill-starred babe in swaddling
Pouring down past my forelocks,
Clad in black, swaying,
She poured herself into the picture.
Myself clutching at my dear mother's breast,

Beni resme dökmüş.
Onun öte yanına,
Bakıbay, Duulat iki han,
Yan yana resme dökmüş.
Alöökö Han, Azız Han,
Onu resme dökmüş.
Beecin'de olan hikâyeyi,
Onu resme dökmüş.
Akıp giden kapkara,
Kanı resme dökmüş.

She poured me into the picture.
On the farther side of that,
Bakıbay and Duulat, two khans,
She poured side by side into the picture.
Alöökö Khan, Azız Khan,
She poured them into the picture.
The tale that passed in Beecin,
She poured it into the picture.
Flowing away pitch-black,
She poured the blood into the picture.

Ölüp gitmiş ağarıp,
Canı resme dökmüş.
Amansız kırgın, büyük bozgun
Kanı resme dökmüş.
Toprak uçup, toz yanıp,
Tozu resme dökmüş.
Kâfir ile Müslüman,
Kaçmadan durup mızraklaşan,
Canı resme dökmüş,
Kümbetteki resmi
Görüp durdu Semetey,

Dead and gone, grown pale,
She poured the souls into the picture.
Merciless slaughter, the great rout,
She poured the blood into the picture.
Earth flying, dust burning,
She poured the dust into the picture.
Infidel and Muslim,
Standing unfleeing, trading lance-thrusts,
She poured the souls into the picture,
The pictures in the kümbet
Semetey stood beholding,

Kurumuş gönlünü nicelere
Bölüp durdu Semetey.
Sol yanına baksa,
Kaburga kemiği titrer,
Et yüreği çarpıp sarsılır,
Algara'ya binip şahlandırıp,
Altından yuları çekiştirip,
Koca çizmesini kabartıp,
Horoz gibi boynunu dikeltip,
Hem göz akı parlayıp,
Matara kadar mercan taş
Tepesinde parıldayıp,
Altın aylı sırlı çubuk,
Alaçık kadar iri Kalça, –
Gözü göl çukuru kadar,
Görünse canı emecek gibi,
Kabağı göl bataklığı gibi,
Sataşanı yutacakmış gibi.
Kaşla kabağının arası
Zenginin yayladığı öre benzer,

İki gözün kuytusu
Açılmış mezara benzer.
Dimdik kalkmış bıyığı
Yağlanmış balta sapına benzer,
Sarkık duran burnu
Pala kınına benzer.

His withered heart into many parts
Semetey stood dividing.
When he looked to his left side,
His rib-bones tremble,
His heart of flesh pounds and quakes,
Mounted on Algara, rearing him up,
Tugging at the golden halter,
Puffing out his huge boots,
Craning his neck like a rooster,
The whites of his eyes agleam,
A coral stone big as a flask
Glittering on his crown,
A lacquered pipe with golden crescent,
The Kalça huge as a tent, –
His eye big as a lake-hollow,
Seeming, once seen, to suck the soul,
His brow like a lake-marsh,
Seeming to swallow whoever crossed him.
The space between brow and eyelid
Is like the upland where a rich man summers,
The hollows of his two eyes
Are like a grave dug open.
His mustache standing bolt upright
Is like a greased axe-haft,
His drooping nose
Is like a scimitar's sheath.

Pamuk kuşak, geniş çizme
Keçil'in hanı Koñurbay,
Kendini beğenmiş domuz ah,
Mızrakçıların ustası kul,
Düşmanın çaresini kendi bilen,
yaman kul! Karşılaşmasını resme
dökmüş.
Kahrolasının Kara atı
Kara atının var imiş,
Böğründe kanadı.
Öfkesine dokunulduğunda,
Nice yerin hepsini
Bunun talkan gibi öğütmek âdeti.
Her yanı denk imiş,

Kendisi Kıtay'dan doğma yiğit imiş.
Kıyamete göçen ey, babamı
Aldata aldata ey bu Kalça,

Helâk edeceği ey, gerçek imiş.
İnsandan üstün o Kalça,
Yumru başlı beniâdeme
Bambaşka yaratılmış imiş.
Kıtay'a kızıl ağıl siper imiş.
Kendisi Kalça boyu ulu,
İri kıyım yiğit imiş –
Alöökö'nün Koñurbay'ı,
Karayazı anam onu resme dökmüş.

Onun öte yanında
Mercan düğme, inci taş,
Luñtuñ'undan bin han,
Koñurbay'a karışık.
Cepken giymiş Kıtay'ın
Güçlülerini bir ayırıp,
Onu resme dökmüş.
Taş kuşanmış Kıtay'ın
Seçkinlerini bir ayırıp,
Yine resme dökmüş.

Cotton sash, wide boots,
Koñurbay, khan of Keçil,
The self-conceited swine, ah,
Master of lancers, the slave,
Who alone knows the remedy for a foe,
the dread slave! She poured his encounter
into the picture.
The cursed one's black horse –
His black horse, it seems, had
Wings upon its flanks.
When his wrath was touched,
Many a land, all of it,
His way was to grind like talkan.
His every side was matched,

Himself a warrior born of the Kıtay.
My father, ey, gone to Judgment,
Deceiving him time and again, ey, this
Kalça,
That he would destroy him, ey, proved true.
That Kalça, more than human,
From round-headed sons of Adam
Was created wholly other.
For the Kıtay he was a rampart, a red fold.
The Kalça himself lofty of stature,
A warrior hulking huge –
Alöökö's Koñurbay,
My ill-starred mother poured him into the
picture.
On the farther side of him
Coral buttons, pearl stones,
A thousand khans from his Luñtuñ,
Mingled about Koñurbay.
Of the jacket-clad Kıtay
Setting apart the mighty ones,
She poured them into the picture.
Of the stone-girded Kıtay
Setting apart the chosen ones,
Again she poured into the picture.

Mızraklısını coşturup,
O Kıtay'ın yaya yürüğünü sıçratıp,
Karşıdan it ceerin* hanını silkindirip,
Anacığım hepsini resme dökmüş.

Demir halat ağlısını,
Eli hep hançerlisini,
At üstünde oyuncu yürüğünü,
Kalabalık Kıtay güruhunu,
Kıyamet kopan büyük kargaşayı,
Savaşını resme dökmüş,
Kâfir hem pek çoktu,
Karınca gibi kaynaşan,
Sivrisinekten beter kaynayan.
Mancu'nun hanı Ezkara,
Büyük kara kürk giydiği,

Büyük doruya bindiği,
Kıyametli savaşta
Tuğ kaldırıp yürüdüğü.
O ordunun ardından
Tutuştuğunu bırakmayan,
Bir domuzun etine
Bir yiyişte doymayan,
At cambazı, yaya yürük,
Kıtay bozulurken ortaya çıkan
Hazine malı koca pehlivan
Kulağı demir Kutan alp*,
Göbeği demir Kiten alp*,
Alnı başka Mañkuş alp*,
Karager'e binen Kazan alp,
Hem mızrakta yaman Sazan alp, Karşı gelse birbirini
Koca Ilama Kalmuk'u,
Koca Coloy gibi pehlivanı,
Kızıl kamçı* Şıpşaydar,
Şibee'nin hanı Börüköz,
Tırgoot'un hanı Kanışay,

Rousing their lancers to frenzy,
Setting that Kıtay's foot-runners leaping,
From over against, the khan of the it ceer shaking himself,*
My dear mother poured them all into the picture.
Those netted with iron cable,
Those with daggers ever in hand,
The trick-riders nimble on horseback,
The thronging Kıtay horde,
The great tumult where doomsday broke,
She poured the battle into the picture,
And the infidels were legion,
Swarming like ants,
Seething worse than gnats.
Ezkara, khan of the Mancu,
How he wore the great black fur,

How he rode the great bay,
In the doom-laden battle
How he marched with standard raised.
Behind that army,
Never loosing what he grappled,
On the flesh of one boar
Unsated at a single eating,
Horse-acrobat, fleet on foot,
Who came forth when the Kıtay broke,
The huge pehlivan, the treasury's own,
Iron-eared Kutan alp,*
Iron-naveled Kiten alp,*
Strange-browed Mañkuş alp,*
Kazan alp who rode Karager,
And Sazan alp, dread with the lance,
Should they come against each other
The great Ilama of the Kalmuk,
A pehlivan like great Coloy,
Red-whip Şıpşaydar,*
Börüköz, khan of Şibee,
Kanışay, khan of the Tırgoot,

Soloon'un hanı Muzkindik,
It ceer'in hanı Orokkır,
Orokkır oğlu Tiken alp,
Karacoy oğlu Kococaş,
Bunlarla tutuşan
Koyu meydan, büyük gaza,
Kara kana batırıp,
Kanı resme dökmüş,
Koyu gaza, çok kırgın,
Yine resme dökmüş.
Kâfir ile Müslüman'ın
Çarpışmasını resme dökmüş,
Koyu kana boyanıp,
Vuruşmasını resme dökmüş.
Mızrağın ucu çarpışıp,
Adamın başı tokuşup,
Azı dişleri ey, sırıtıp,
At ölüsü ey, dağ gibi yığılıp,
Bıyıkları ey, dimdik,

Muzkindik, khan of the Soloon,
Orokkır, khan of the It ceer,
Orokkır's son Tiken alp,
Karacoy's son Kococaş,
Those who grappled with these,
The thick-set field, the great gaza,
Steeped in dark blood,
She poured the blood into the picture,
Thick gaza, much slaughter,
Again she poured into the picture.
Of infidel and Muslim
She poured the clash into the picture,
Dyed in thick blood,
She poured the combat into the picture.
Lance-points clashing,
Men's heads knocking together,
Their back teeth, ey, bared grinning,
Dead horses, ey, heaped mountain-high,
Their mustaches, ey, bolt upright,

Er ölüsü ey, demet demet düşüp,
Toprak uçup, toz yanıp,
Tozu resme dökmüş.
Ölüp yatan ey, yan yatmış,
Canı dökmüş ey, resme.
Aybaltayla vuruşup,
Mızrak ile ey, tokuşup,
Küheylan ağzını çevirip,
Sırası geldiğinde
Kılıç ile dövüşüp,
Yakalaşıp ey, çekişip,
Uzak olsa, birbirini
Tüfek ile atışıp,
Geri dönmeden ey, bakışıp,
Mızrak ile dürtüşüp,
Teke tek çıkıp mızraklaşıp,

Çeliğin ucu eğilip,
Kanlı kana kanıp,

Dead men, ey, fallen sheaf on sheaf,
Earth flying, dust burning,
She poured the dust into the picture.
The dead, ey, lying on their sides,
She poured the souls, ey, into the picture.
Striking with moon-axes,
With lances, ey, colliding,
Turning the courser's head about,
When the turn came round,
Fighting with swords,
Grappling, ey, and wrestling,
When far apart, at one another
Trading musket-fire,
Unturning, ey, glaring eye to eye,
Jabbing with lances,
Coming forth man to man to trade lance-thrusts,

The steel point bending,
Drinking their fill of gore,

Kâfir ile Müslüman
Kaçmadan durup vuruşup,
Akıp gitmiş ey, kol arık,
Canı dökmüş ah, resme.
Kaçıp giden soluk soluğa,
Canı resme dökmüş.
Nice yürük küheylanın
Eyeri düşüp böğrüne,
Boynu bükük gezen bundan çok.
Vah canım ciğerparem
Bu gazada öldü – diye,
Feryat edip gezen bundan çok.
Kuskunu ey, kopup,
Eyeri kayıp boynuna,
Telaşla koşan bundan çok.
Mızraklarını düşürüp,
Şimdi mızraklı gelse yer – diye,

Kaçıp giden bundan çok.
Kolanı kopup,
Telaşla koşan ey, bundan çok.

Mızrak değip yaralı,
Vay hâline düşen bundan çok.
Atışın yolunu bilemeden,
İnsan, kör olan bundan çok. Çolak bozkurt aslan,
Bu savaş kırgın salar – diye,
Babacığımın ey, pirleri
Kaygılananı bundan çok.
Elden ayaktan büsbütün
Ayrılanı bundan çok.
Onbaşısı orak gibi biçip,
Ellibaşısı kükreyip,
Bunun yüzbaşısı güm güm edip,
Binbaşısı gürleyip.
Gök açık, yer bulutlu,
Yerden bir dal görünmez,
Günün gözü bir olup,

Infidel and Muslim
Standing unfleeing, striking on,
Flowed away, ey, in channel-streams,
She poured the souls, ah, into the picture.
Those fleeing breathless,
She poured their souls into the picture.
Many a swift courser's
Saddle slipped to its flank,
More than this went bowed of neck.
Alas, my soul, my heart's own piece,
Died in this gaza – saying,
More than this went about wailing.
Their cruppers, ey, snapping,
Saddles slipping to their necks,
More than this ran about in panic.
Dropping their lances,
Should a lancer come now, he'll devour me – saying,
More than this fled away.
Their girths snapping,
More than this, ey, ran in panic.

Struck by lance and wounded,
More than this fell to woeful state.
Not knowing the way of the fight,
More men than this were blinded. The maimed grey-wolf lion,
This war will loose a slaughter – saying,
My dear father's, ey, pirs,
More than this fell to grieving.
Of hand and foot entirely
More than this were bereft.
Its corporal reaping like a sickle,
Its captain of fifty roaring,
Its captain of a hundred booming,
Its captain of a thousand thundering.
Sky clear, earth clouded,
Not a branch to be seen from the ground,
The eye of day became as one,

Bu Beecin'in savaşı
Yeryüzü ile bir olup,
Kâfir ile Müslüman,
Anam çarpışmasını resme dökmüş,

Şaha kaldırıp sürdürüp,
Kâfirin hâli böyleyken,
Bakıp dururken yetimin,
İslam'a ey, göz atsa,
Kıyamete göçen aslan bozkurt,
Kara yeleli kaplan,
Akkula misali ata binmiş,
Akolpok gibisi kürk giymiş,
Kurşunu bolca yükletmiş,
Kurşun şaşar değer – diye,
Ölçüsüz yürük Akkula'yı,
Abayı* ile örttürmüş.
Uzağa gitse olmaz – diye,
Dört tırnağın hepsine
Altından nal çaktırmış.
Orta boylu, geniş omuzlu,
Hem pehlivan, hem aslan,
Babacığım sultan, Manas er.
Koruyanı bir dokuz,
Koltuğundan sarılıp,
El vereni bir dokuz,

Dört bir yanından sarılıp,
Kara benekli kaplan
Böğründe atılıp.
Dört yanından kuşanıp.
Babamın Boz kisesi belde parıldayıp,
Atışa sürdüğü Akkelte,
Babamın omzunda sallanıp.
Gökten inen altı çelik,
Kılıçların en yamanı,
Manas Han'ın aldığı Zulpukor
Bileğinde parıldayıp.
Dostu Bölökbay'ın yaptığı Sır mızrak

This battle of Beecin
Became one with the face of the earth,
Infidel and Muslim,
My mother poured their clash into the picture,

Rearing mounts and driving on,
While such was the infidel's state,
While the orphan stood gazing,
Should he cast his eye, ey, on Islam's side,
The lion grey wolf gone to Judgment,
The black-maned tiger,
Mounted on a horse like Akkula,
Clad in a fur like the Akolpok,
Had lead loaded in plenty,
Lead may stray and strike – saying,
Akkula, swift beyond measure,
He had covered with the abay.*
It will not do should he go far – saying,
On all four hooves
He had shoes of gold nailed on.
Middling of height, broad of shoulder,
Both pehlivan and lion,
My dear father the sultan, Manas the man.
His guardians nine at once,
Clasping him beneath the arms,
Those lending hand, nine at once,

Clasping him on all four sides,
The black-spotted tiger
Springing at his flank.
Girded on all four sides.
My father's Boz kise glittering at his belt,
Akkelte he bore into the fight,
Swinging at my father's shoulder.
Six steels descended from heaven,
The direst of all swords,
Zulpukor that Manas Khan took
Aglitter at his wrist.
The Sır lance his friend Bölökbay made

Sağ baldırında görünüp,
Gök demirden tolga
Kapatıp başa giydirip,
Kıtay'ı Mancu'yu inleten
Kaplan hunhâr, yiğit aslan
Babamı resme dökmüş.
Onun beri yanında,
Gök vaşak börkü giymiş,
Gök küheylan misali ata binmiş,
Gök ala kalkan oynatan,
Apansız söz bulan,
Karanlık gecede göz bulan,
İslam'ın yavrusu,
Evliyanın öz oğlu,
Mızrak tutanın ustası,
Kara yağız kişinin yamanı,
Kırk çoranın pehlivanı,
Han Manas'ın ereni,
Müslüman'ın çare bulucu yiğidi,
Ağam Bakay üstün aslan
Kıtay'ın uçtaki ordusunu sürdürüp,
Babacığımın ayçığı* altın
kızıl tuğ.
Han Bakay'a tutturup,

Showing at his right calf,
A helm of grey iron
Set close upon his head,
Who made Kıtay and Mancu groan,
The fierce tiger, the valiant lion,
She poured my father into the picture.
On the hither side of him,
Wearing a grey lynx börk,
Mounted on a horse like a grey courser,
Wielding the grey-pied shield,
Who finds words unlooked-for,
Who finds eyes in the dark of night,
Islam's own nursling,
The saint's own son,
Master of all who hold the lance,
The direst of swarthy men,
Pehlivan of the forty çoro,
Khan Manas's trusted man,
The Muslims' remedy-finding brave,
My elder Bakay, the peerless lion,
Driving the Kıtay's outmost host,
My dear father's golden-crescented red standard.*
Given into Khan Bakay's grasp,

Kıtay yurdunu sürdürüp,
Bakay'ı resme dökmüş,
Bu yanına baksa,
Altın perçem, püsküllü kuşak
Azız Han'ın biriciği
Öne sürülse uğuru ak,
Sürüp gitse sayısız ordu gibi,
Gölge edinse uğuru ak,
Gösterişli sultan, sayısız ordu gibi.
İnsan içinde ün salan,
Kakançı'nın altın tahtına,
Binip oturduğu çağında,
Kırk boy Kıtay, kalabalık yurt

Driving the Kıtay land before him,
She poured Bakay into the picture,
When he looked to this side,
Golden forelock, tasseled sash,
Azız Khan's only one,
Sent to the fore, his fortune white,
Driving on like a countless host,
Taken for shade, his fortune white,
The stately sultan, like a countless host.
Famed among mankind,
On Kakançı's golden throne,
In the season when he mounted and sat,
The forty tribes of Kıtay, the thronging land,

Kıpırdatmadan Alakeñ,
Bilip durduğu çağında,
Cumanın kadir gecesinde,
Uyuyup yattığı gününde,
Haber verip yanına
Gelmiş imiş evliya.
Sebep olup o candan,
Cennet, cehennem işini görüp,
Evliya Alman yiğit aslan
Aslından aktan yaratılmış,
Gerçek evliya, garip er,
İnek sağrılı Sarala'yı
Mancular gibi eyerlemeden,
Ev kadar olan putuna
Tavaf edip tapınmadan.
Putlarını boşayıp,
Bırakıp Kıtay yurtlarını,
Saçıp savurup biriktirdiğini,
Arayıp yalnız imanını,
Altın tahtını heba etmiş;
Müslüman dinine girmez diye,

Öz babasını yere sermiş,
Gümüş tahtını kana bulamış,
Babası Kün cañ-cuñ'u yere sermiş.
«Elimden çekip alır – diye,
Sarı söğütten diktirmiş,
Söğüdünü karartıp bırakmış,

Saf altından yaptırmış,
Tahtını karartıp bırakmış.
Tanrı Almam'ı yaratırken,
Kahrolsun, anası bahtsız doğurduğunda,
Kulağının ucu delikli,
Sünneti* kesili,
On iki åzâsı Müslüman,
Peygamber misali nişanı
Şakağına dek ermiş,
Alakeñ doğduğu anda,

Alakeñ, letting none so much as stir,
In the season when he ruled and knew,
On Friday's night of power,
On the day he lay asleep,
Bringing tidings, to his side
A saint, it seems, had come.
That soul being made the cause,
Beholding the matter of heaven and hell,
The saintly Alman, valiant lion,
Created of purity from his very root,
A true saint, a stranger warrior,
Sarala of the cow-like croup
Without saddling him as the Mancu do,
To his idol big as a house
Without circling in worship round it.
Casting off his idols,
Leaving the Kıtay lands,
Scattering to the winds all he had stored,
Seeking his faith alone,
He cast away his golden throne;
Because he would not enter the Muslim faith,

He laid his own father low,
He smeared his silver throne with blood,
He laid his father Kün cañ-cuñ low. «He will wrest it from my hand – saying,
He had it planted of yellow willow,
He left his willow blackened,

He had it wrought of pure gold,
He left his throne blackened.
When God created Almam,
Curse it, when his luckless mother bore him,
The tip of his ear pierced,
His circumcision already cut,*
His twelve limbs Muslim,
A sign like the Prophet's
Reached to his very temple,
The moment Alakeñ was born,

Hava bozulup, yağmur yağıp,
Kakançı'nın Beecin'ine,
Seksen gün su yürüyüp,
Zelzele yürüyüp geçmiş.
Kitabından okuyan,
Bilgiçleri Kıtay'ın
«Almam çocuk hangisi? – diye,
Ay âleme kargaşayı,
Salan çocuk hangisi? – diye,
Delik kulaklı anadan
Doğan çocuk hangisi? – diye,
Çift urganı çekecek
Kayışlı çocuk hangisi – diye,
Beecin'e ayaklanma salacak,
Alâmetli çocuk hangisi? – diye,
Frenküzümü gibi kara gözü
Oyacak çocuk hangisi? – diye,

Kakan'ın elini darmadağın edip,
Boğazlayacak çocuk hangisi? – diye,

Adı doğuştan konulan,
Almam çocuk hangisi? – diye,
Ay âleme kargaşayı
Salan çocuk hangisi?» – diye,
Kıtay arayıp durmuş,
Tanrı çarpıvermiş.
Anası bilgiç Altınay
Falcısına varır – diye,
Güç bela kavuştuğum garibim,

Yakalayıp, dinsiz kâfir,
Sessizce yok ediverir» – diye,

Boynuna muska taktırıp,
Dün, akıllı kadın Altınay
Babası Sooronduk'a baktırıp.
Boynuna muska takıldığında,
Dedesi Sooronduk'un elinden.

The weather broke, rain fell,
Upon Kakançı's Beecin
Waters marched for eighty days,
An earthquake marched and passed.
Reading from their book,
The learned men of the Kıtay:
«Which is the child Almam? – saying,
Upon the moonlit world confusion –
Which is the child who looses it? – saying,
Of the pierced-eared mother –
Which is the child she bore? – saying,
Who will haul the double tether –
Which is the child with the strap – saying,
Who will loose revolt on Beecin –
Which is the child of portent? – saying,
The eye black as a currant –
Which is the child who will gouge it? – saying,
Who will shatter Kakan's realm –
Which is the child who will slaughter? – saying,
Whose name was given from birth,
Which is the child Almam? – saying,
Upon the moonlit world confusion –
Which is the child who looses it?» – saying,
The Kıtay kept up their search,
And God struck them down.
His mother, wise Altınay –
It will reach his soothsayer – saying,
My poor one, gained with such travail,

The godless infidel will seize him,
And quietly make away with him» – saying,
She had an amulet hung at his neck,
Yesterday, the clever woman Altınay
Had his father Sooronduk look to him.
When the amulet was hung at his neck,
From the hand of his grandsire Sooronduk.

Okkayla altın zer verip,
Ölünce geri almış.
Babası Azız Han'ın önüne
«Erkek doğurdum» – diye,
Müjdeleyip varmış.
Beecin'deki Azız Han
Anası bahtsıza
Pek inanmaz olmuş.
Kendisi kadınların hünerlisiyse,
On yedisine bu yıl basan kızsa, Adı
«Almambet» olup konulup.
Benim alalım yıl olmadı daha,
Gördüğüm ay olmadı daha,
Bunun doğumuna vakit dolmadı daha,
Bunun doğuracak çağı gelmedi daha,
Belini sıkıca bağlayıp,
İçinde kuşku besleyip Azız Han,
Hiç don giymemiş,
Çömelip su dökmemiş,
Öküzü kocayıp kendi ölmüş,
Ölenin malını eşit bölmüş.
Tekesini seter diye adamış,
Bindiği yabani tay olup,
Kadın kısmıyla yad olmuş,
Keçil'den mi doğurdu ki – diye,
Gece içinde çok gezen
Pehlivandan mı doğurdu ki – diye.
Başkasının oğlu ise o,
Şimdi başını vurayım,
Kendi öz oğlum ise o,
Pek güzelce besleyeyim» –
Deyip, böylece, Azız Han
Hesapçısını çağırıp,
Gün hesabını hesaplayıp,

Yıl hesabını bine bölüp,
Yılı yıla vurdurup,
Ay hesabını bine bölüp,
Ayı aya vurdurup:

Giving gold coin by the okka-weight,
Taking it back at death.
Before his father Azız Khan
«I have borne a boy» – saying,
She went bearing glad tidings.
Azız Khan in Beecin
In the luckless mother
Came to put scant trust.
Though she was the deftest of women,
Though a girl entering seventeen this year,
His name was given as «Almambet».
Not a year yet since I took her,
Not a month yet since I saw her,
The time for this birth is not yet full,
Her season for bearing is not yet come,
Girding tight his loins,
Azız Khan nursing doubt within,
Never has she worn breeches,
Never squatted to pour water,
Her ox grew old and itself died,
The dead one's goods were shared alike,
She vowed her he-goat as a seter,
Her mount a wild colt,
Estranged from womankind,
Did she bear it of a Keçil man? – saying,
Of one who roams much in the night,
Did she bear it of a pehlivan? – saying.
If he be another's son,
Let me strike off his head now,
If he be my own true son,
Let me rear him fair and well» –
So saying thus, Azız Khan
Summoned his reckoner,
Reckoned the count of days,

Split the count of years by a thousand,
Set year against year,
Split the count of months by a thousand,
Set month against month:

«Bu kadını ey, alalı,
Dokuz aya doldu – diye,
Bu doğan ey, çocuğu
Kendi öz oğlum oldu» – diye,
Davul vurup, toy edip,
Âlemin halkı toplanıp,
Kıtay'ın yurdu toy edip.
Gökten yağmur saçılıp,
Yere Tanrı'nın nuru açılıp,
Bereket olup dolup taşıp,
Kırk yıla yeter aş alıp,
O Beecin'in yurdu doyup,
Altındaki Sarala
Parmak kadar günde baş koşup,
Minnacıkken birleşip,
İkisi bir günde doğup.
Beecin'deki Azız Han:
«Bundan önce altmış kadın
aldım – diye,
Evlat yüzü görmedim – diye,
Seksen dokuz yaşımda
İşte bu Almambet'i gördüm – diye.
Boynuna muska taktırıp,
Altmış kadın zavallıya
Evlat edip baktırıp.
Azız Han'ın yanında gezerken,
O zaman dine girmemişti,
Alakeñ hakkın ak olduğunu bilmemişti.
Gömleksiz çıplak,
Kömür gibi olan güzelim saç,
Yaşı altıya geldiği çağ.
Altıya yaşı geldiğinde,
Asıy olup ey, Sarala,

«Since I took this woman, ey,
Nine months are fulfilled – saying,
This child, ey, that is born
Has proved my own true son» – saying,
Beating drums, holding the toy-feast,
The people of the world gathered,
The land of Kıtay held the feast.
Rain scattered from the sky,
God's light opened upon the earth,
Abundance came, brimming over,
Laying in food to last forty years,
That land of Beecin ate its fill,
Sarala beneath him
Joined fates in finger-small days,
United while yet tiny,
The two born on a single day.
Azız Khan in Beecin:
«Before this, sixty women
I took – saying,
I never saw the face of a child – saying,
In my eighty-ninth year
At last I saw this Almambet – saying.
He had an amulet hung at his neck,
The sixty women, for the poor one,
Made him their child and tended him.
While he went about at Azız Khan's side,
He had not then entered the faith,
Alakeñ knew not that the Truth was white.
Naked without a shirt,
Lovely hair black as coal,
The season his age came to six.
When his age came to six,
Sarala, ey, become an asıy,

Sarala'yı eyerlemiş,
«Kuday'ımız budur» deyip,
Kıtayca yazı okumuş.
Beecin'deki, eey, korganda,
Yaşı altıya dolduğunda,

He saddled Sarala,
Saying «This is our Kuday»,
He read the Kıtay writing.
In the fortress, eey, at Beecin,
When his years had reached six,

Beecin'deki Azız Han
Çizmiş meğer çizgiyi,
Alake'nin han başına
Başlatmış meğer fesadı.
Öfkelenip bağırıp,
«Kulunum, beri gelsene» diye
«Asilim Alakem'i çağırıp.
Almambet — vadili ırmak pınarım,
Atışa girsen kaptırmaz,

Kocayınca gördüğüm yavrucağım benim!
Alöökö Han, Azız Han,
Beecin'in hanı Karıkan,
Esen — dördü öz kardeş.
Ocaktan kor çıktı,
Alöökö'den Koñurbay
Görülmedik zorba çıktı.
Çay alınan madenimi,
Çekip alıp yerimi,
Ondan zulüm, eey, bir gördüm!
Esenkan oğlu Börüköz
Altın kazılan madenimi,
Çekip aldı o domuz,
Ak alaca yamaç yaylamı,
O da çekip aldı elimi,
Ondan zulüm ben gördüm!
Ergenlik çağına erip, er olup,
Alake, er oğluyla denk olup,
Haramlardan nicedir öcüm
Alöökö'nün Koñurbay'ına,
Azız Han oğlu dedirtip,
Bir kıyamet koparıver,
Çekip aldığı çay madenini*,
Haramdan geri alıver.
Eline geçerse Kalça'yı,
Bir kıyamet salıver.
Benim oğlumsan gerçekten,

Azız Han in Beecin
Had drawn, it seems, the line,
Upon Alake's khanly head
Had set, it seems, the strife.
Raging and shouting aloud,
Saying «My foal, come hither»
«Calling my noble Alakem.
Almambet — my spring of the valleyed river, If you enter the fray he yields nothing,
My darling seen in my old age!

Alöökö Han, Azız Han,
Karıkan, khan of Beecin,
Esen — the four are blood brothers.
From the hearth an ember came forth,
From Alöökö came Koñurbay,
A tyrant unseen came forth.
My mine where the tea was taken,
Seizing away my land,
From him I saw, eey, oppression!
Börüköz, son of Esenkan,
My mine where the gold was dug,
That swine seized it away,
My white-dappled hillside pasture,
He too seized away my land,
From him I saw oppression!
Reaching manhood's season, become a man,
Alake, made equal with a hero's son,
My vengeance long owed to the profane —
Upon Alöökö's Koñurbay,
Making them say "son of Azız Han",
Loose a very doomsday,
The tea mine he seized away,*
Take it back from the profane.
If Kalça falls into your hand,
Loose a very doomsday.
If truly you are my son,

Balam, nicedir öcümü alıver!
Şu Abergen denen gölde,
Suuk-Tör'ün başköşesinde,
Tek gözlünün diyarında,
Altmış başlı ejderha,
Pek üstün bir büyücü,
Sarala'yı eyerleyip çık,
Önünden dua okuyup çık.
Karanlıkta kapışırsan,
Gecenin sırrını öğretir,
Atışmaya girsen gam yok,
Korun sırrını öğretir,
Okun sırrını öğretir.
Yaz gününü büyüleyip,
Kış kılmayı öğretir,
Giyimi ince Kıtay'ı
Salındırıp, kulunum,
Kız kılan duayı öğretir.

O yere varan kişi çok olmuş,
Dönen kişi yok olmuş».
Sarala'ya bindirip,
Ok geçmez kaftan giydirip,
Söyleyip durdu Azız Han:
«Yetkin duayı okuyup gel,
Nice ilginçlik görüp gel.
İyi çıkarsan, Alakem,
Kıyameti koparıver,
Koñurbay ile Börüköz'ü
Yol üstünde yarıver,
alıver!
Kötü çıkarsan, kulunum,
Oğulun yokluğu pek yeğdir,
Erken yiten bahtsız can,
Ey balam, oradan öte ölüp gel.
Ejderhanın ulu ilmini,
Alake balam, görüp gel!»
İlk yılında okumaya

My child, take my long-owed vengeance!
At that lake called Abergen,
At the head-seat of Suuk-Tör,
In the land of the one-eyed,
A dragon with sixty heads,
A sorcerer most supreme,
Saddle Sarala and set out,
Reciting a prayer before him, set out.
If you grapple in darkness,
He teaches the secret of night,
No sorrow if you enter the fray,
He teaches the secret of the ember,
He teaches the secret of the arrow.
Bewitching the summer day,
He teaches how to make it winter,
The thin-clad Kıtay
Letting them sway, my foal,
He teaches the prayer that makes them a maiden.
Many have gone to that place,
None who returned has there been».
Mounting him on Sarala,
Clothing him in an arrow-proof kaftan,
Azız Han kept speaking:
«Go recite the perfect prayer and come,
Go see many a wonder and come.
If you turn out well, my Alakem,
Loose the very doomsday,
Koñurbay and Börüköz —
Cleave them upon the road,
take them!
If you turn out ill, my foal,
Far better to have no son,
Luckless soul lost early,
Ey my child, die out there beyond and come.
The dragon's mighty lore,
Alake my child, go see it and come!»
In the first year, to study

Altı bin çocuk gönderdi.
Hani, okumaya yeni gittiğinde,
Altmış üvey anası
Hepsi ağlaşıp hıçkırıp,
Topu birden kan işeyip,
«Oğlunla birlikte yere gir»,
«Alake!» diye çığrışıp,
Haraca bağlı Kıtay'dan,
İlk yılında okumaya.
Altı bin çocuk hep varıp,
Altı bini kırılıp,
Altı çocuk sağ kalıp,
Yedi bin çocuk hep varıp,
Yedi bini kırılıp,
Yedi çocuk sağ kalıp.
Dokuz bin çocuk hep varıp,
Dokuz bini kırılıp,
Dokuz çocuk sağ kalıp,
On bin çocuk hep varıp,
On bin çocuk kırılıp,
Yalnız on çocuk sağ kalıp,
İçinde Alakem gibi arslan kalıp.
Ben de han oğluydum.
Okumasını bitirdiğinde,
Yaşı on iki yaşa dolduğunda,
Çarpacak dağ bulamayıp,
Vuruşacak düşman bulamayıp,
Dişleyecek taş bulamayıp,
Alake kılıcına baş bulamayıp.
Minare yakan kor bulamayıp,
Şaşmadan değecek ok bulamayıp,
Sarala'nın ağzını salıvermiş,
Yine kurbanı olayım,
Alöökö'nün Koñurbay'ına
Sataşmaya varmış,
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Kıyameti koparmış.
Alake'de sancak elde dalgalanıp,
Davranalım Koñurbay,

He sent six thousand children.
See, when he had newly gone to study,
His sixty stepmothers
All wailing and sobbing together,
All of them pissing blood at once,
«Go into the earth with your son»,
Crying out «Alake!» together,
From the tribute-bound Kıtay,
In the first year, to study.
Six thousand children all went,
Six thousand were slaughtered,
Six children stayed alive,
Seven thousand children all went,
Seven thousand were slaughtered,
Seven children stayed alive.
Nine thousand children all went,
Nine thousand were slaughtered,
Nine children stayed alive,
Ten thousand children all went,
Ten thousand children were slaughtered,
Only ten children stayed alive,
Among them stayed a lion like my Alakem.
I too was a khan's son.
When he had finished his study,
When his years reached twelve years full,
Finding no mountain to strike,
Finding no foe to fight,
Finding no stone to bite,
Alake finding no head for his sword.
Finding no ember to burn a minaret,
Finding no arrow to strike unerring,
He gave Sarala free rein,
Again let me be his offering,
Upon Alöökö's Koñurbay
He went to pick his quarrel,
When his years came to twelve,
He loosed the very doomsday.
In Alake's hand the banner waving, Let us
bestir ourselves, Koñurbay,

Zulpukor kılıç, hepsi
Yerli yerinde parıldayıp,

Görse gönül bölünüp,
Alake on ikiye geldiğinde,
Opol Dağı gibi, eey, görünüp,
Alöökö'nün Koñurbay'ı,
Altmış Kıtay, sayısız kalday,
Düşmanın aksakalı Koñurbay,
Mercan sorguç, inci taş,
Kâfirin pehlivanları arasında dolaşıp.
Öfkelenip renkten renge girip,
Yanındaki Mançulara söylenip,
Kara ormana, ulu koruya,
Sıkı bir av salmış.
Altmış ayı, yüz yaban domuzu
Vurup alıp yükletip,
Gönlü pek bir hoş olup,
Kalça gönlünce bay olup,
Koca çizmesi kabarıp,
Opol Dağı gibi heybetlenip,
Koñurbay bakıp dururken,
Varmış meğer Alakem.
«Koñurbay, sen de han oğluydun,
Payemiz denktir doğuştan,
Bizim soyumuz bir, öz kardeşiz!
Benim söylediğim söze
Razı olur musun Koñurbay?
Atamdan çekip almışsın,
El koyduğun çay madenini
Hadi, verir misin Koñurbay?
Zerrece onmamışsın,
Benim atam yarım han,
«Kuubaşsın» diye horlamışsın.

Yine nice fesat salmışsın.
Atamın Kan-Caylak'ını,
Sen zorbalıkla çekip almışsın.
Gökteki yıldız ak pusludur,

The sword Zulpukor, all of it
Gleaming each in its place,

Seeing him, the heart is riven,
When Alake came to twelve,
Looming, eey, like Opol Mountain,
Alöökö's Koñurbay,
Sixty Kıtay, kalday beyond count,
Koñurbay, white-beard elder of the foe,
Coral plume and pearl stone,
Strolling among the infidel's champions.
Raging, changing color on color,
Muttering to the Mançu at his side,
Into the black forest, the great grove,
He loosed a hard hunt.
Sixty bears, a hundred wild boars
Striking down, taking, loading up,
His heart grown mighty pleased,
Kalça rich to his heart's content,
His great boot swelling,
Towering grand like Opol Mountain,
While Koñurbay stood gazing,
My Alakem, it seems, arrived.
«Koñurbay, you too were a khan's son,
Our rank is equal from birth,
Our stock is one, we are blood kin!
To the word that I speak
Will you consent, Koñurbay?
You seized it from my father,
The tea mine you laid hands on —
Come, will you give it, Koñurbay?
Not a whit have you prospered,
My father is half a khan,
You scorned him, saying «You are a bare skull».

Again you have sown much strife.
My father's Kan-Caylak,
You seized it away by force.
The star in the sky is white-misted,

Kardeş oğullarıydık biz,
İkimiz dost olalım Koñurbay.

We were brothers' sons, we two,
Let the two of us be friends, Koñurbay.

Kara vadi Beecin, Kaykı-Taş, Sarala'nın
sağrısına bir vurup,
Gözcü tepeye çıkıp ben konsam,
Tüp-Beecin'in Kırka-Taş'ı,
Sırtlarını bekleyip sen konsan,
Yazık gözü belerip,
Bize parmaklı kul dayanır mı,
Ağzından yalım çağlayıp,
Yad bağırlı buralara gelir mi,

Bizim yüzümüze kim bakabilir?»
Darı tanesince saçılıp,
Söylese de Kalça razı olmadı,
Kan-Caylak şöyle dursun, Koñurbay
Yetiştiği yerde Kalça'yı
Güzel bir ağız sözü bile vermedi.
«Kalmuk eyerinin kaşı» diye,
Zıng zıng edip aldırmadan,
Almambet'in bu sözünü
Durmuş meğer Koñurbay,
Tırnağına denk saymadan,
İşte o anda Almambet,
İçi yanıp kor olup,
Gözü kaynayıp od olup,
Altmış Kıtay, sayısız kalday,
Birine dönüp bakmadan,
Koñurbay'ı gördüğünde
Kıl kadar canını esirgemeden.
«Ecelim yetmişse öleyim,
Çarem varsa göreyim,
Şu Keçil'in hanı itle
Gözü kayıp fıldır fıldır,
Bir mızraklaşıp göreyim.
Amansız kahır salayım,
Yıkılırsa başını alayım.
Atamın çay madenini

Black-valleyed Beecin, Kaykı-Taş, Striking
Sarala once on the croup,
If I camp on the watch-hill above,
Tüp-Beecin's Kırka-Taş,
If you camp guarding their ridges,
Its wretched eye glaring wide,
Can the fingered slave withstand us,
Flame gushing from its mouth,
Will the stranger-hearted come to these parts,
Who could look us in the face?»
Scattered like grains of millet,
Though he spoke, Kalça did not consent,
Kan-Caylak aside, Koñurbay
Where he reached him, to Kalça
Gave not even one fair word of his mouth.
Saying «Pommel of a Kalmuk saddle»,
Clanging on, paying no heed,
This word of Almambet's
Koñurbay, it seems, stood there,
Not counting it worth his fingernail,
There and then Almambet,
His inside burning to embers,
His eye seething to fire,
Sixty Kıtay, kalday beyond count,
Not turning to look at one of them,
When he saw Koñurbay
Sparing his life not a hair's worth.
«If my hour has come, let me die,
If I have a remedy, let me see it,
With this dog, the khan of Keçil,
His eye adrift, darting round,
Let me try one bout of lances.
Let me loose merciless wrath,
If he topples, let me take his head.
My father's tea mine —

Boş durmadan, dokuz kez vuruşup,
Geri çekip alayım.
Kakan'a dek kovalayıp,
Kıyameti salayım.
Nicedir öcümü alayım.
Körpe kamış olgunlaşana dek,
Mıyzam'ın külü* uçana dek,
Sıkıştırsam altı ay çarpışmayı,
Beecin'e kadar varayım!
Deyip, o anda bunu düşünüp,
On ikisinde Almambet

Not idling, clashing nine times over,
Let me seize it back.
Chasing him as far as Kakan,
Let me loose the doomsday.
Let me take my long-owed vengeance.
Till the tender reed grows ripe,
Till Mıyzam's ash takes flight,*
If I press six months of battle,
Let me reach as far as Beecin!
So saying, thinking this that instant,
At twelve years Almambet

Sırlı mızrağı ele alıp,
Beli her yanda kasılıp,
Kapı kanadınca yaman diş
Okdan önce yetişmiş,
«Tam yüreğin başıdır» diye,
«Akciğerin orta yüzüdür» diye,
«Ölçülünün tam kendisidir» diye,
«Şu duran Koñurbay,
Nişanlayıp saplarsam Koñurbay'a,
Öleceği demidir» diye,
Okdan önce yetişti.
Yetiştiği yerde Kalça'yı,
Alkara'nın üstünden
Esaslı yumruklayıp geçti.
Alöökö'nün Koñurbay'ı
Eyerinden geriye kayıp,
Üzengiden ayağı çıkıp,
Ayağı çıkıp sallanıp,
İyice eğilip yitip,
Alkara'nın kutlu yelesine,
Usta binici Koñurbay
Binip düzeliverip,
Altmış Kıtay, sayısız kalday,
Topu ona arka çıkıp.
Arka çıkmanın sonu kimi dert olur,
Yalnızlığı kurusun,
Yalnızı Kuday can kılıp,

Taking the secret lance in hand,
His waist braced on every side,
Fell teeth wide as a door-leaf
Arrived swifter than an arrow,
Saying «It is the very crown of the heart»,
Saying «It is the mid-face of the lung»,
Saying «It is the measured mark itself»,
Saying «That Koñurbay standing there,
If I aim and pierce Koñurbay,
It is the moment of his death»,
He arrived swifter than an arrow.
Where he reached him, Kalça,
From the back of Alkara
He passed, pummeling him soundly.
Alöökö's Koñurbay
Slipping backward from his saddle,
His foot slipping from the stirrup,
His foot slipping, swaying,
Bending low, all but lost,
To Alkara's blessed mane,
Koñurbay, master horseman,
Mounted and righted himself,
Sixty Kıtay, kalday beyond count,
The whole of them backing him.
The end of backing becomes a woe for some,
May loneliness wither away,
Kuday making the lonely one a soul —

Hiç yaratmasaydı ne olurdu!
Alöökö'nün Koñurbay'ı,
Çaresi tükenip, er Kalça
Algara'nın sağrısına bir vurup,
Alaçık gibi koca Kalça

What if He had never created it!
Alöökö's Koñurbay,
His remedy spent, the hero Kalça
Striking Algara once on the croup,
Kalça huge as a felt hut

Beecin'e doğru dörtnala kaçıp,
Kırk töröm yakın olmasa,
Can esirgemeden deh deyip.
Kalça kaçıp gittiğinde,
Ardından Almam arslan
İnat edip kovaladı.
Issız bozkırda yapmış,
Hiç kimsenin yapmadığı kargaşayı.
Kakan'a doğru kovalayıp,
Yüreklenip han Almañ,
Şiddetli savaş salmış.
Pus çökmüş ulu çölde,
Bu fırsatta boğazlamazsak,
Alöökö'nün Kalça'sını
Yaşı on ikiye geldiğinde,
Alkara'nın üstünden
Altı kez devirip saplamış,
Eybi, Şeybi pehlivanı
Alkara'nın üstüne,
Yetişip ata bindirip,
Sağ kurtarıp aldılar.
Koyu doru ata dayayıp yaslayıp,

Fleeing at a gallop toward Beecin,
Were my forty törös not near,
Spurring on, sparing no life.
When Kalça fled away,
Behind him Almam the lion
Gave stubborn chase.
In the desolate steppe he wrought
The havoc no one ever wrought.
Chasing him toward Kakan,
Taking heart, khan Almañ
Loosed a violent war.
On the great desert sunk in haze,
If we do not cut his throat at this chance,
Alöökö's Kalça —
When his years came to twelve,
From the back of Alkara
Six times he toppled and pierced him,
The champions Eybi and Şeybi
Onto the back of Alkara,
Reaching him, set him ahorse,
They saved him out alive.
Propping and leaning him on the dark bay horse,

Sabanı toprağa daldırtmaz,
Sürüp girmiş Beecin'e
Keçil'in hanı domuzu
Kıpkızıl kana bulayıp,
Gökte yıldız tutulup,
Esenkan'ın yattığı Çet-Beecin,
Keçil'e hanlık etmem.
Atı yüğrük Koñurbay
İçeri kaçıp kurtulup.
Bastığı yeri adımlayıp,

He lets no plow sink into the soil,
He drove on into Beecin
The swine, the khan of Keçil,
Smearing him in crimson blood,
The star eclipsed in the sky,
Çet-Beecin where Esenkan lay,
I will not rule Keçil as khan.
Koñurbay of the swift horse
Fleeing inside, escaping.
Pacing off where he trod,

Esenkan'ın kendisine
Önce varıp, Koñurbay
Almambet'i kötüleyip:
«Öz ocağımdan hor gördüm,
Öz akrabadan zorluk gördüm.
Kara yemiş gibi yaman gözümü
Oyup çıkarayazdı.
Mediyan çölünde,
Beecin'in beri yaka kıyısında, «Istan!»
diye nara çağırıp,
Alkara'nın üstünden
Altı kez devirip saplayıp,

To Esenkan himself
Arriving first, Koñurbay
Maligning Almambet:
«From my own hearth I saw scorn,
From my own kin I saw hardship.
My fell eye like a black berry
He well-nigh gouged out.
On the Mediyan desert,
On the hither shore of Beecin, Roaring the war-cry «Istan!»,
From the back of Alkara,
Six times toppling and piercing me,

Kalça'nı boğazlayıvereyazdı.
Öküz gibi binip sağrıma,
Başımı kesip alacakken,
Yüğrüklüğüyle Algara kaldı sevabıma.

He well-nigh cut my Kalça's throat.
Mounting my croup like an ox,
Just as he would cut off my head,
By his swiftness Algara remained my blessing.

Azız Han'ın oğlu,
Haram döl* Almambet
Sabanı toprağa daldırtmaz,
Yalan söylersem nasibim kurusun,
Bizi bu Beecin'de durdurmaz.
Un ufak eder ayağını,
Paramparça eder şu yurdunu!
Şimdi on ikisinde çağı imiş,
Oynayan çocuk demi imiş.
On beşe gelirse rahat vermez,
Yaşı on sekize geldiğinde,
Efendim, bizim hepimizi
sağ komaz.
Yalan söylersem nasibim kurusun,
Bizi bu Beecin'de durdurmaz.
Almambet sağ oldukça
Bu Beecin'de durmam,
Almambet dururs a bu yerde
Ölmeden sağ kalmam.
Almambet'in hâlinden
Belli belirsiz söz duyarım,

The son of Azız Han,
Almambet, bastard spawn,*
He lets no plow sink into the soil,
If I lie, may my portion wither,
He will not let us bide in this Beecin.
He will grind your foot to crumbs,
He will smash this land of yours to pieces!
Now it seems his season is twelve,
It seems his time is a playing child's.
If he comes to fifteen he gives no rest,
When his years come to eighteen,
My lord, all of us together
he leaves not alive.
If I lie, may my portion wither,
He will not let us bide in this Beecin.
While Almambet stays alive
I will not bide in this Beecin,
If Almambet bides in this place
I shall not stay alive undying.
Of Almambet's condition
I hear a dim uncertain word,

Anası doğururken,
«El olmaz» diye sözü var,
Kakançı'ya kıyameti
Salacak gözü var, kâfirin.
Sağ eline kara kanı
Avuçlayıp doğmuş bağırarak,
Tabanıyla dik düşüp,
Sol eline kara zehri
Tutarak düştü diye duyarım.

Sağ eline kara kanı
Avuçlayıp düşmesinin sebebi,
Kakançı'lı Beecin'e
Kan döküp, yurt kırıp,
«Kıyamet salarım» demesidir.
Sol eline kara zehri
Avuçlayıp düşmesinin sebebi,
Kara başım kara yere girene dek,
Hanlığına gücenip,
Kakan hanın ulularını,
Kastımı kurup hepsini birden
«Sıra sıra kırarım» demesidir.

Vadinin söğüdünü kes al,
Alev alıp gitmektedir,
Azız Han'ın haram döl ahmağını
«Almambet, kemaline eremeyesin,

Eey efendim, bu fırsatta dizginle!
Balam, sen gelecek güzü görmeyesin

Ya ben durayım Beecin'de,
Ya bu dursun Beecin'de!».
Bastığı yeri adımlayıp,
Esenkan'ın önüne
Çoktan koymuş kötüleyip,
Kâfirin hanı — han Esen
Öfkelenip renkten renge girip,
Kalmış meğer o domuz

When his mother was bearing him,
There is the saying «He will be no friend»,
Upon Kakançı the doomsday —
The infidel has an eye to loose it.
In his right hand the black blood
Clutched, he was born screaming,
Falling upright on his soles,
In his left hand the black poison
Gripping, he fell — so I hear.

The black blood in his right hand —
The reason he fell clutching it:
Upon Beecin of Kakançı,
Spilling blood, breaking the land,
It is his saying «I shall loose a doomsday».
The black poison in his left hand —
The reason he fell clutching it:
Till my black head goes into the black earth,
Aggrieved over his khanship,
The elders of the Kakan khan,
Laying my design, all of them at once —
It is his saying «I shall slay them rank on rank».
Cut and take the willow of the valley,
It is going up in flame,
Azız Han's bastard-spawn fool —
«Almambet, may you never reach your prime,
Eey my lord, bridle him at this chance!
My child, may you not see the autumn to come
Either let me bide in Beecin,
Or let this one bide in Beecin!».
Pacing off where he trod,
Before Esenkan
He had long since set his maligning,
The infidel's khan — khan Esen
Raging, changing color on color,
That swine, it seems, remained

Görmek istemeyip söylenip.
Sarala'nın ağzını çevirmiş,
Alöökö, Azız öz kardeş,
«Adaletini sağlam kılar» diye,
Kırk boy Kıtay, Beecin yurdu,
«Bir hanlığını ver» diye,
Hanlık isteyip durmuş.
«Şibee hanlığını ver» dese,
«Orok Kır'a verdim» diye,
Burada bir gönlünü kırmış.
«Mançu hanlığını ver» dese,

«Ezkara'ya verdim» diye,
Yine gönlünü kırmış.
«Soloon hanlığını ver» dese,
«Muzkindik'e verdim» diye,
Böylece gönlünü kırmış.

«Keçil hanlığını ver» dese,
«Koñurbay'a verdim» diye,
Burada bir gönlünü kırmış.
«Tırgoot hanlığını ver» dese,

Sağrısı kucak Kanışay,
«Koca karıya verdim» diye,
Öylece gönlünü kırmış.
Ölmek kalmış geriye,
Yine Esenkan yakıp kavurup,
Azarlamış Almam'ı,
Haşlamış meğer şöylece,
Alakem gibi pehlivanı.
«Yaşın bu yıl on ikiye gelmiş.
Başına beyin dolmuş değil,
Bre densiz, senin han olacak çağın gelmiş
değil!
Özbeöz taytañ* çocuğusun,
Bir yerin hanlığını versem,
Kıyameti salarsın,

Grumbling, not wishing to see him.
He turned Sarala's mouth about,
Alöökö and Azız, blood brothers,
Saying «He will make his justice firm»,
The forty tribes of Kıtay, the land of Beecin,
Saying «Give one khanship of it»,
He stood demanding a khanship.
When he said «Give the Şibee khanship»,
Saying «I gave it to Orok Kır»,
Here he broke his heart once.
When he said «Give the Mançu khanship»,
Saying «I gave it to Ezkara»,
Again he broke his heart.
When he said «Give the Soloon khanship»,
Saying «I gave it to Muzkindik»,
Thus he broke his heart.

When he said «Give the Keçil khanship»,
Saying «I gave it to Koñurbay»,
Here he broke his heart once.
When he said «Give the Tırgoot khanship»,
Kanışay of the armful croup,
Saying «I gave it to the old crone»,
So he broke his heart.
Dying was all that remained,
Again Esenkan, searing and scorching,
Scolded my Almam,
Roasted him, it seems, just so,
A champion like my Alakem.
«Your years this year have come to twelve.
Your head is not yet filled with brains,
You brazen wretch, your season to be khan has not
come!
You are the very child of a taytañ,*
If I gave you the khanship of a place,
You would loose the doomsday,

Han çağı — yirmi beş,
Ondan sonra hanlık edersin.
Söylediğini bil» diye,
Eline alıp vermiş,
«Şumbul taşını* tak» diye.
Alake durup öfkeden boğulup,
«Eey, it, dediğini nasıl
bileyim,
Kırk boy Kıtay, Beecin yurdu,
Bir hanına denk olmadan,
Dediğini nasıl bilirim.
Kendim yarım hanın oğluydum,
Şumbul taşını, garip can,
Utanmadan nasıl takarım.
Bu Beecin'e denk olmadan,
Ölmeden nasıl gezerim!».
Öfkelenip yanıp tutuşup,

The khan's season is twenty-five,
After that you shall rule as khan.
Know what you are told» — saying so,
He took and gave into his hand,
Saying «Wear the şumbul stone».*
Alake stood choking with rage,
«Eey, dog, how should I heed
what you say,
The forty tribes of Kıtay, the land of Beecin,
Without being equal to one khan of it,
How do I heed what you say.
I myself was the son of a half khan,
The şumbul stone, poor wretched soul,
How shall I wear it without shame.
Without being equal to this Beecin,
How do I walk about undying!».
Raging, burning, blazing up,

Pek beter daralıp:
«Hanlığı esirgeyen Esenkan,
Tutup başını almazsam,
Altındaki altın tahtı,
Göz göre çekip almazsam!»
Deyip, öylece, Alake
Sarala'nın ağzını çevirmiş,
Esenkan'ın başını vurmaya,
Bir kıyamet salmaya
Atın ağzını çevirmiş,
Esenkan'ın kapısını
Dokuz gün gözetleyip durmuş.
Sarala'nın tokluğu,
Esenkan gibi ahmağın
Ecelinin gelmemişliği,
Göğüsteki nice dert,
Esenkan gibi Kıtay'a
Fırsat vermedi bir Kuday!
Dokuz gün gözetleyip dururken,
Esenkan kapıya çıksa,
Öldürmeye kastetmişti,

Straitened worse than ever:
«Esenkan who grudges the khanship —
If I do not seize and take his head,
The golden throne beneath him,
If I do not wrest it away before his eyes!»
Saying so, just so, Alake
Turned Sarala's mouth about,
To strike off Esenkan's head,
To loose a very doomsday
He turned the horse's mouth about,
Esenkan's gate
Nine days he stood watching.
Sarala's being full-fed,
Of a fool like Esenkan
The hour of death not yet come,
The many griefs within the breast,
To a Kıtay like Esenkan
The one Kuday gave no chance!
While nine days he stood watching,
Should Esenkan come out to the gate,
He had resolved to kill him,

Salmak olmuştu Beecin'e,
Kimsenin yapmadığı kargaşayı,
Sınamak olmuştu Almam arslan,
Sarala gibi yüğrüğü.
Ah, Sarala'nın tokluğu,
Kakan'ın hanı Esenkan,
Kıtay'ın ecelinin gelmemişliği.
Kakan'ı gözleyip dururken,
Esenkan'a kastı sağlamca
kurduğunda, Almambet, seni andıkça,

Kadınlar içinde bir nadide görüp,
Esenkan'ın kapısından
Özü gerçek Müslüman bir kız görüp.
Baksa, Esen Han kızı Burulça —

Alake, hûri oğluydun sen,
Kendisi oynak, körpecik bir kız,
Yaşı on ikiyi geçmiş değil,
Örgüye saçı ermiş değil.
Beli kın gibi, yüzü ay gibi,

Kendisi süzülüp duran bir dilber,
Yüksük ağızlı, boto gözlü,
Oynak bakışlı, eey, süzgün göz.
Kara yere kar yağsa,
Karı gör de tenini gör.
Kar üstüne kan damlasa,
Kanı gör de yüzünü gör.
(Baksa, Esen kızı Burulça)
İşte o anda Alake:
«Beecin'in hanlığını isteyip,
Hangi murada ereyim,
Şu Esenkan kızı Burulça'yı
Nikâhlım kılıp gideyim,
Şenliği asıl bununla koparayım,
Alçağın kızını çekip
alayım».
Deyip, öylece, Alake,

He had meant to loose on Beecin
The havoc no one ever wrought,
Almam the lion had meant to test
A courser like Sarala.
Ah, Sarala's being full-fed,
Esenkan, khan of Kakan,
Kıtay's hour of death not yet come.
While he stood watching Kakan,
When he had firmly laid his design
on Esenkan, Almambet, whenever I recall you,
Seeing a rare one among women,
From Esenkan's gate
Seeing a girl, in her essence a true Muslim.
He looked — Burulça, daughter of Esen Han —
Alake, you were a houri's son,
Herself a playful, tender young girl,
Her years not yet past twelve,
Her hair not yet grown to the braid.
Waist like a scabbard, face like the moon,

Herself a beauty gliding along,
Thimble-mouthed, boto-eyed,
Playful-glanced, eey, languid of eye.
Should snow fall on the black earth,
See the snow, then see her skin.
Should blood drip upon the snow,
See the blood, then see her face.
(He looked — Burulça, daughter of Esen)
There and then Alake:
«Demanding the khanship of Beecin,
What goal should I attain,
This Burulça, daughter of Esenkan —
Let me make her my wedded one and go,
Let me raise the true rejoicing with this,
Let me carry off the villain's daughter».
Saying so, just so, Alake,

Sarala'nın sağrısına bir vurup,
Esenkan kızı Burulça.
Kabaca boynundan yakalayıp,
Memesine el atıp,
O anda Burulça söyledi bir sözü,
Göğse kir gibi çöken sözü:

«Çek, Almambet, elini,
Biçare, dinlemem senin cevabını.
Söyleyeyim, Almam, şaşılası şeyi»

Deyip, öylece, Burulça:
«Gerçeğini derim, Almambet,
Bugün gördüğün yarın yok,
İşte böyledir, dünya boktur!
Özüm yanar, içim kordur,
«Git!» deyip Kuday'a sığınıp
kurtulmaya,
Müslüman yurdum burada yok.
Hûrinin bir kızıydım ben.
Bismillah* deyip güne gel,
Alake, Müslüman olup dine gel.
Saçıver ne topladıysan,

Dile yalnız imanı.
Kelmeye dilini getirirsen,
Almam, incitmeden öldür beni.
Ahiret yolu yakındır,
Dil bilmeyen kâfirdir.
Kara dinden ak olursan,
Almam, kâfirden kaçıp
yad olursan,
Alake, yatılan yere varalım!»
Kıyamet yolu yalındır,*
Yanıbaşından dinin yakındır,
Tunç puta Kuday deyip tapan,

Şu Kıtay yurdun toptan
kâfirdir.

Striking Sarala once on the croup,
Burulça, daughter of Esenkan.
Seizing her roughly by the neck,
Laying a hand on her breast,
That instant Burulça spoke a word,
The word that settles on the breast like grime:
«Draw back your hand, Almambet,
Wretch, I will not hear your answer.
Let me tell you, Almam, a wondrous thing»
Saying so, just so, Burulça:
«I speak its truth, Almambet,
What you see today is gone tomorrow,
So it is — the world is dung!
My self burns, my inside is embers,
To be saved fleeing to Kuday, saying «Go!»,
My Muslim homeland is not here.
I was a daughter of a houri.
Saying Bismillah, come to the day,*
Alake, become Muslim, come to the faith.
Scatter whatever you have gathered,

Desire faith alone.
If you bring your tongue to the kelime,
Almam, kill me without hurting.
The road of the hereafter is near,
Who knows not the tongue is infidel.
If from the black faith you turn white,
Almam, fleeing from the infidel
if you turn stranger,
Alake, let us go to the resting place!»
*The road of doomsday is bare,**
Close at your side your faith is near,
Who worships a bronze idol calling it Kuday —
This whole Kıtay land of yours
is infidel.

Müslüman denen nedir,
Kaplan Almam, bunu bil,
Bismillah deyip dine gir.
Kâfirin hanı olmaktansa,
Kara günlü Almam, bunu bil,
Sen Mekke'ye varıp konsana,
Kıtay'ın hanı olmaktansa,
Alake, Kırgız'ın kulu olsana.
Peygamber hak, dinin hak,
Talak olup atılsın,
Şu yerde kalsın altın taht.
Benim söylediğim söze
Uyar mısın Almambet,
«Kuday tektir» diye,
Bilir misin Almambet?
Müslüman olup dine gir,
Alake, dönmeden size varayım,
Elma gibi boynumu bükeyim,
«Adaklı yârim budur» diye,
Alake, önünde hizmet edeyim.
Bugün gördüğün yarın yok,
Türlü hileyle aldatıp Azazil,
İşte böyle (imiş) dünya bok.
Değerli söz söyledim, bilesin,
Alake, Hızırlıysan sözümü tut. Senin gibi imanı yok
Kelmeye dilini getirsene,
Bu dediğim küstahlıksa, öldürüver.
Meme değil, aklına koy,

What is that which is called Muslim —
Tiger Almam, know this,
Saying Bismillah, enter the faith.
Rather than be the infidel's khan,
Black-dayed Almam, know this,
You should go and settle at Mekke,
Rather than be the khan of Kıtay,
Alake, be the slave of the Kırgız.
The Prophet is true, your faith is true,
Let it be cast off in divorce,
Let the golden throne stay in this place.
To the word that I speak
Will you conform, Almambet,
Saying «Kuday is One»,
Do you know it, Almambet?
Become Muslim, enter the faith,
Alake, let me come to you without turning,
Let me bow my neck like an apple,
Saying «This is my betrothed beloved»,
Alake, let me serve before you.
What you see today is gone tomorrow,
Azazil deceiving with every trick,
Thus (it seems) the world is dung.
I have spoken a precious word, know it,
Alake, if Hızır is with you, keep my word.
One with no faith like yours
Bring your tongue to the kelime,
If this I say is insolence, then kill me.
Not the breast — lay it to your mind,

Müslümanla yüz görüşürüm,
Almambet, yürü gidelim, din İslam.

Bu yerde durup nidelim,
Alakem, Mekke'ye girip gidelim.
Gökteki on yıldızın
Battığı yere varalım.
On iki işan, kırk şeyh,
Hayret, Burulça söyledi bir sözü,

I shall meet face to face with a Muslim,
Almambet, walk, let us go — the faith of Islam.
What shall we do biding in this place,
My Alakem, let us enter Mekke and go.
Of the ten stars in the sky
Let us go where they set.
Twelve işans, forty şeyhs,
Wonder — Burulça spoke a word,

Almambet'in gönlüne işleyen
o yakıcı sözü.
Alake duyup şaşırıp,
«Buna 'kâfir' diyen kimdi?»
«Azabı herkes çeker» diye,
«Bu deli kız ne biçim söz söyler»

diye.
Sarala gibi küheylan boyda yok,

Onda Müslüman olmak fikri yok.

Almam Müslüman dinine girmiş değil,
İmanın hâlini bilmiş değil.
Çizmiş meğer çizgiyi,
Esenkan kızı Burulça
Almam'a etmiş meğer şaşılası işi.

«Bu dediğimi bilmezsen,
Müslüman dinine girmezsen,
Hanlık kavgasıyla kabarıp,
Gelmişsin Beecin şehrine,
Senin gibi, çömelip işemeyen,
Eteği yere değmeyen,
Allah Taala'nın, o Tek'in
Birliğini hiç bilmeyen,
At bağlanan çıplak düzlüğün,
Senin gibi saçmalayan
kâfirin,
Şimdi kalasın bozkırda,
kâfirin

İki bini toplanıp,
Gömleğimin eteğine sadakadır!
Dinlemem senin lafını,
Çek Kıtay, elini.
«Müslüman ol» desem olmazsın,

Eskisi gibi kasılıp,

Working into Almambet's heart,
that searing word.
Alake heard and marveled,
«Who was it called this one 'infidel'?»
Saying «Everyone suffers the torment»,
Saying «What sort of word does this mad girl
speak».
There is none in stature like the courser Sarala,
In him there is no thought of becoming Muslim.
Almam had not entered the Muslim faith,
He had not known the state of faith.
She had drawn, it seems, the line,
Burulça, daughter of Esenkan,
Had done to Almam, it seems, a wondrous thing.
«If you heed not this I say,
If you enter not the Muslim faith,
Swollen with the fight for khanship,
You have come to the city of Beecin,
One like you, who squats not to piss,
Whose hem touches not the ground,
Of Allah Taala, of that One,
Who knows not His oneness at all,
Of the bare plain where horses are tethered,
Of one raving like you,
infidel,
Now may you be left on the steppe,
infidel

Its two thousand gathered up
Are alms to the hem of my shift!
I will not hear your talk,
Draw back your hand, Kıtay.
Should I say «Become Muslim», you will not,
Strutting stiff as of old,

Kıtaylığını bırakmazsın!»
O anda öfkeyle savurup,
Koparıp aldı elimi,
Memesinden tam mızrak boyu fırlatıp.
«Bucağına nasıl konarım» diye,

«Benim dilediğim din İslam,
Bakacağım koca Müslüman.
Tıngırdayan Kalmuk'a
Varmak şöyle dursun, üstüne işemem,
Sağ olursa bu yazık can,
Bu Beecin yurdunda durmam».
O zaman Alake durup şunu düşünür:
Çora olmuş böylece,
«Kıtay denen nedir,
Bu Kırgız denen kimdi?
Bu Müslüman denen kimdi?
Bu 'kâfir' dediği nedir?
«Bu azabı kurnaz can çeker» diye,

Altın perçem, püsküllü kuşak,
Bunun kızının da düşman olduğunu,
Azız Han'ın arslanı,
«Bu ne biçim cevap verir» diye,

O anda Sarala'nın sağrısına bir vurup,

Anacığım çizmiş meğer süsleyip.

Zulpukor'u ele alıp:
«Bunun köküne toptan varayım,
Kızıyla atasını,
Kırıp geçireyim bunları»
Deyip, o anda Alake,
Öfkelenip suratı kararıp,
Burulça'ya el uzatıp.
Esenkan kızı Burulça
Alake'nin hâlini gördüğünde,
Apar topar seğirtip,

You will not leave off your Kıtay ways!»
Then flinging her in fury,
He tore my hand away,
Hurling her a full lance-length from her breast. Saying «How shall I settle in your corner»,
«What I desire is the faith of Islam,
I shall look to a great Muslim.
To the clattering Kalmuk —
Going to him aside, I would not piss on him,
If this wretched soul stays alive,
I will not bide in this land of Beecin».
Then Alake stands and thinks this:
Thus he had become a çora,
«What is this thing called Kıtay,
Who was this thing called Kırgız?
Who was this one called Muslim?
What is this she calls 'infidel'?
Saying «The cunning soul suffers this torment»,
Golden forelock, tasseled sash,
That even this one's daughter was a foe,
The lion of Azız Han,
Saying «What sort of answer does she give»,
That instant striking Sarala once on the croup,
My dear mother, it seems, had drawn it, adorning.
Taking Zulpukor in hand:
«Let me go at this one's root entire,
The daughter with her father,
Let me cut these down and through»
Saying so, that instant Alake,
Raging, his face darkening,
Stretched out a hand to Burulça.
Burulça, daughter of Esenkan,
When she saw Alake's state,
Darting off helter-skelter,

Pek telaşla Burulça
Kaçmış meğer biçare,
Atasının yanına
Girmiş meğer feryat ederek.

On ikiye geldiğinde
Almam Sarala'yı aç koşturup,
Orta-Beecin'de Esenkan'ı
Bahadır, Tüp-Beecin'e doğru
kaçırtıp.
Kara dinden yolunu ayırıp,
Olmuş meğer sebebi,
Kâfirden hanlık çekişip,
«Yoldan dönmüş Kıtay'ın,
Bu Kıtay'ın hanı olmaktansa,
Kırgız'ın kulu olurum ben» diye,
Karadan kaçıp gün bulan,
Kalıypa sultanı bulan.
Gönlü kırılıp Kökçö'den,
Hani, göçüp gelmiş Talas'a.
Cakıp'ın yalnız oğlu Manas'a.
Asil anam Kanıkey
O kümbetin içine
Her hünerini bir bir işleyip,
Ayaş atam yiğidi,
Aysarala küheylanın
Koşusunu çizmiş resme,
Din uğruna çekişip Beecin'den
Almam'ın gelişini çizmiş resme.
İnsan, sol böğrüne baksa,
Gök ipek kaftan giymiş,
Kökala misali at binmiş,
Aç naralı, yaman haykırışlı
Ayaş atam han Çubak,
O dahi mızrakçının ustası,
Sarı boz yiğidin yamanı,
Oygutların Alma'sı,
O dahi din-i İslam'ın pehlivanı.
Keñ-Kol'a Talas denk değil,

In great alarm Burulça
Fled, it seems, the poor thing,
To her father's side
Went in, it seems, crying out.

When he came to twelve
Almam running Sarala hungry,
Esenkan in Orta-Beecin
The bahadır, toward Tüp-Beecin,
sent fleeing.
Parting his road from the black faith,
It became, it seems, the cause,
Wrangling the khanship from the infidel,
«Of the Kıtay turned from the road,
Rather than be khan of this Kıtay,
I will be the slave of the Kırgız» — saying,
Who fled the black and found the day,
Who found the sultan Kalıypa.
His heart broken by Kökçö,
See, he migrated to Talas.
To Manas, Cakıp's only son.
My noble mother Kanıkey
Within that domed tomb
Working each of her arts one by one,
My ayaş-father the brave —
Of the courser Aysarala
She drew his gallop in the picture,
Striving for the faith, from Beecin
She drew Almam's coming in the picture.
Should one look to the left flank,
Clad in a kaftan of gray silk,
Mounted on a horse like Kökala,
Of hungry war-cry, of fell yell,
My ayaş-father khan Çubak,
He too a master of the lancers,
The fell one of the sallow-gray braves,
The Alma of the Oygut,
He too a champion of the faith of Islam.
Talas is no match for Keñ-Kol,

Manas'tan Çubak eksik değil.
O da Kalıypa'ya varıp berat almış,
Han-zâdeden dua almış,
O kendisi Zayıpburuş diye anılmış,
Hani, büyük savaşlı Beecin'de
Rast geleni yere seren,
Hani, Mançu'nun hanı Ezkara'yı,
Kırk törösünü başta tutup,
Öldürmeden diri yakalamış.
Boğuşmaya geldiği demde,
Mızraklarını bükmüş,
Öldürmeden hepsini diri alıp,
Atlarına yükletmiş.
Talas'a gideyim diye,
Armağan etmiş kırk töröyü,
Ezkara'sını başta tutup,
Hani, armağan etmiş Manas'a.
Bu dahi kararıp yatan Beecin'e

Rast gelen sağ kalmamış,
Dosdoğru girip mızrak uzatmış.
Yüzü soğuk Kıtay, nice Mançu,
Bunların belini tüketip kırmış.
Bu kaynayıp yatan Kakan'a
Saldırıp mızrak uzatmış,
Kaynayan Kıtay, nice Mançu,
İşte böyle belini kırmış.
Canım anam Kanıkey
Kökala'ya bindirmiş,
Gök ipek kaftanı giydirmiş,
Yine çığrıştırıp Kıtay'ı,
Beecin'e doğru sürdürmüş
Ayaş atam Çubak'ı
Böylece apaçık çizmiş
resme. O zaman hem evliya, hem gözü açık,
Yine bu yanına baksa,
Altmışın da üstünü,

Çubak falls no whit short of Manas.
He too went to Kalıypa and took warrant,
Took blessing from the khan-born,
He himself was named Zayıpburuş,
See, in Beecin of the great war
Laying low whoever met him,
See, Ezkara, khan of the Mançu,
His forty törös at the head,
He captured alive without killing.
In the hour he came to grapple,
He bent their lances,
Taking all alive without killing,
He loaded them on their horses.
Meaning to go to Talas,
He made a gift of the forty törös,
His Ezkara at the head,
See, he made a gift of them to Manas.
This one too, to the Beecin lying darkened —
Whoever met him stayed not alive,
He went straight in and thrust the lance.
The cold-faced Kıtay, many a Mançu,
He broke their backs to exhaustion.
Upon this Kakan lying seething
He charged and thrust the lance,
The seething Kıtay, many a Mançu —
Thus he broke their backs.
My darling mother Kanıkey
Mounted him on Kökala,
Clothed him in the gray silk kaftan,
Again setting the Kıtay screaming,
She drove him on toward Beecin —
My ayaş-father Çubak
Thus she plainly drew
in the picture. Then both saint and open-eyed seer,
Should one look again to this side,
The finest above the sixty,

Kırk caysañın şahbazı,
Demir gibi gömgök kaftan giyip,
Teke soylu cömert at binip,
Ya kılıç alıp derlenip,

The falcon of the forty caysañ,
Clad in an iron-gray kaftan like steel,
Mounted on a generous horse of Teke stock,
Now taking sword, collected,

Ya mızrak alışı bir başka,
Arslan misali kurulup.
O da kısa boylu, geniş omuzlu,
Geniş göğüslü, çıkık döşlü,
O da kurumlu kara gözlü,
Kara kalpağın kenarı,
Han atam — han Manas'ın Sırgak'ı.
O da ateşten geri dönmeyen,
O da ecelden kıl kadar kaçmayan.
O da belini sımsıkı kuşanmış,
Yedi tümen düşman gelse,
O da kaftanı omzunda dalıp saldırmış.

Now his taking of the lance a thing apart,
Set poised like a lion.
He too short of stature, broad of shoulder,
Broad-chested, high-breasted,
He too proud and black-eyed,
The brim of the black kalpak,
My khan father — khan Manas's Sırgak.
He too one who turns not back from fire,
He too flees not a hair from death.
He too has girded his waist tight,
Should seven tümen of foes come,
He too charged plunging, kaftan on his shoulder.

Ata hafif, taya denk,
Uykusu yok, yolda tetik,
Dirsek dayayıp yatmamış,
Kendisi kestirip uyku almamış.
O da nişanlaşan düşman olsa,
Bu âleme yeter gücü,
Manas ile bu bozkurt
Kardeş çocuklarıdır.
Ya semaveri altın, çayı ucuz,
İslam'ın şehirleri içre
Samarkan gibi şehir yok.
Bu mızraklaşan ere baksan,
Sırgak can gibi yiğit yok.
Hani, keşfe Almañ çıktığında,
Alplerinin hepsi var,
Kıyamete göçen han atam
Kırk çorayı başta tutup,
Avuç içi kadar din-i İslam'ı
Hani, geçit resmine dizdiğinde,
Ayaş atam Almambet
Sırgak'ı dileyip aldığında,

Light on a horse, equal to a colt,
Sleepless, alert on the road,
He lay not propped on an elbow,
He himself dozed not, took no sleep.
He too, were there a marked foe,
His strength suffices for this world,
Manas and this gray wolf
Are brothers' children.
Now its samovar gold, its tea cheap,
Among the cities of Islam
There is no city like Samarkan.
Should you look at this lance-crossing man,
There is no brave like dear Sırgak.
See, when Almañ rode out to scout,
All of his alps are there,
My khan father who passed to doomsday,
The forty çoras at the head,
The faith of Islam, a palm's breadth wide,
See, when he ranged them in parade,
My ayaş-father Almambet
When he asked for and took Sırgak,

Hani, kâfirin malını saçtığında,
Hani, din-i İslam elini açtığında,

Bâc* için yığılmış sayısız davar,
Beecin'deki tümen mal

See, when he scattered the infidel's goods,
See, when the faith of Islam opened its hand,
Countless herds heaped up for bâc,*
The tümen of goods in Beecin

Hani, Keñ-Şor'dan vurup kaçtığında,
Yağmur misali yay çekip,
Tay, kunan yürümez kırda,

Almam hepsini büsbütün saçtığında,
Hani, haykırtıp yılkıyı,
Toptan sürüp aldığında,
Ala boran, sulusepken,
Gündüzü kapalı, gecesi açık,
Almambet cay büyüsünü saldığında,
Aygırı salıp, atı iğdiş etmiş,
Kara bayır küheylan,
Kalbur akciğerli, tunç bilekli
Yılkıyı Kartküröñ başlatıp
gittiğinde, Yedisinden beter güç gelip,

Hani, kalın Kıtay, sayısız Mançu,
Alöökö'nün Koñurbay'ı,
Soorunduk oğlu Şıpşaydar,
Tüm pehlivanlar saldırıp,
Koñurbay'ın keşfettiği yolla,
Nice tümen orduyla
Saldırıp savaş açtığında,
At üstünde oyuncu yüğrüğü,
Mızrakçının en ustası,
Hepsinden öte Koñurbay,
Düşmanın çaresini bilen yamanı,
Hepsi kaplayıp, Kıtay yurdu
Yetişecek olduktan sonra,
Yılkıyı ayırıp
Götürecek olduktan sonra,
O zaman Muzburçak, Kökçö
hanı yok,

See, when he struck from Keñ-Şor and fled,
Drawing bows like rain,
On the steppe where colt and kunan cannot walk,
When Almam scattered all of it wholly,
See, setting the herds screaming,
When he drove them off wholesale,
Mottled blizzard, driving sleet,
Its day shut, its night open,
When Almambet loosed the cay-spell,
The stallion loosed, the horse a gelding,
The black-bay courser,
Sieve-lunged, bronze-wristed,
When Kartküröñ set the herd going and led it off, Force worse than seven coming on,
See, the thick Kıtay, countless Mançu,
Alöökö's Koñurbay,
Şıpşaydar son of Soorunduk,
All the champions charging,
By the road Koñurbay had scouted,
With many a tümen of host
When they charged and opened war,
The swift trick-rider on horseback,
The most master of the lancers,
Beyond them all Koñurbay,
The fell one who knows the foe's remedy,
All covering over, the Kıtay land
Once they were about to overtake,
About to cut out the herd
And carry it away,
Then Muzburçak, of Kökçö
the khan — none there,

Sayısız pehlivan içinden
Müslüman'ın hiçbiri yok.
O yılkıyı vermeden,
Kana kan katışıp,
Kaçmadan durup çarpışıp,
Sırayla dövüşüp,
At sağrısını verişip,*
Can esirgemeden vuruşup,
Salt Kıtay, nice Mançu,
Kıtay toptan üşüştüğünde,

Dolu misali ok atıp.
Kıtay kaplayıp geldiğinde,
Kaplayanları han Almañ
Yüreklenip gördüğünde,
Yokuş inişte er saplayıp,
İki üçünü bir saplayıp,
Er Coloy başta, yedisini,
Sıra sıra saplayıp geçtiğinde,

O yedisi nasıl erdi,
Yedisini sıra sıra saplayan,
Alakem nasıl arslandı!
Çare kaçıp, güç gidip,
Eyerinden geriye kayıp,
Üzengiden ayak çıkıp.
Sımsıkı düğümlenmiş ak dizgini
Hani, düzeltip tutamayıp,
Altın tabanlı üzengiye
Yazık ayağı koyamayıp,
Soluk alamadan Almam dururken,
Mızrakçıdan usta kul,
Kendisi düşmanın çaresini bilen
yaman kul,
Han Koñurbay, yaman arslan
Almambet'e kıyameti
Saldığı yer — işte o yer.
Alkara'ya kamçı vurup,
Er Koñurbay yetişmiş,

From among the countless champions
Not one of the Muslims is there.
Not giving up that herd,
Blood mingling into blood,
Standing fast, fighting unfleeing,
Battling turn by turn,
*Trading the horse-croup,**
Striking, sparing no life,
Sheer Kıtay, many a Mançu,
When the Kıtay swarmed all at once,

Shooting arrows like hail.
When the Kıtay came covering over,
Those covering ones khan Almañ
When he beheld, taking heart,
Piercing men on rise and fall,
Piercing two and three at once,
Hero Coloy at the head — seven of them,
When he passed piercing them rank on rank,
What men were those seven,
He who pierced the seven rank on rank —
What a lion was my Alakem!
Remedy fleeing, strength going,
Slipping backward from his saddle,
Foot slipping from the stirrup.
The tight-knotted white rein —
See, unable to right and grasp it,
Into the golden-soled stirrup
The poor foot unable to set,
While Almam stood breathless,
The slave master among lancers,
Himself the fell slave who knows the foe's remedy,
Khan Koñurbay, fell lion,
Upon Almambet the doomsday —
The place he loosed it — that very place.
Laying the whip on Alkara,
Hero Koñurbay overtook him,

Yetiştiği yerde Almam'ı,
Sarala'nın üstünden
Devirip yumruklayıp geçmiş.
Opol Dağı gibi gürleyip,
Kaplan Almam, yaman arslan,
Yere yıkılıp düşmüş,
Attan Almam düştüğünde,
Vermiş meğer buyruğu,
Pehlivanına Koñurbay

Where he reached him, Almam,
From the back of Sarala
He passed, toppling and pummeling him.
Roaring like Opol Mountain,
Tiger Almam, fell lion,
Fell toppled to the ground,
When Almam fell from the horse,
He gave, it seems, the order,
To his champion Koñurbay

Vermiş meğer buyruğu,
Almambet'in başına
Salmış meğer belâyı:
«Attan düşen Burut'u
Hemen üşüşüp yakalayın,
Beecin'in Karıkan'ına
Diri bağlayıp götürün,
Yarım hanlık Beecin'in
Hanlığını isteyip alın.
Kırk urgan boyu zindana
Demir urgan ağıyla
İki elini birden bağlayıp,
İki gözünü birden oyup,
Kazılıp konmuş o çukura
Diri götürüp atın,
Burut'a kaçan ahmaktan
Sinek kadar canı kavrulup,
Böylece öcü alın!»
Gözünden akan kara yaş
Haberini duyup pehlivanı,
Karınca gibi kaynaşıp,
Sivrisinek misali vızıldayıp,
Kıtay üşüşüp geldiğinde,
Kementçisi kement atıp,
Mızrakçısı mızrak vurup,
Demir urgan ağını,
Çevreleyip Almam'ı,
Topu hançer elde çepeçevre.
Kıtay sıkıştırıp dururken,

Gave, it seems, the order,
Upon Almambet's head
Loosed, it seems, the calamity:
«The Burut fallen from his horse —
Swarm at once and seize him,
To Karıkan of Beecin
Bind him alive and take him,
Of half-khanship Beecin
Demand and take the khanship.
Into a dungeon forty lassos deep
With a net of iron rope
Binding both his hands together,
Gouging out both his eyes together,
Into that pit dug and set
Carry him alive and cast him,
From the fool who fled to the Burut,
His fly-small soul scorched —
Thus take the vengeance!»
The black tears flowing from the eye —
His champion hearing the news of him,
Seething like ants,
Whining like mosquitoes,
When the Kıtay came swarming,
Its lasso-man casting the lasso,
Its lancer striking the lance,
The net of iron rope,
Ringing Almam round,
All with daggers in hand, all around.
While the Kıtay pressed him hard,

Kaz dolanan kayası yok,
Kızıl göbek Kıtay'a,
Karaltı olup şuradan,
Ayırıp kurtaracak
Kaplan Manas dağı yok,
Yetişip belimi kuşanıp,
Akbaltay'ın Çubak'ı yok,
Acıbay, Bakay hanı yok,
Körpe kamış olgunlaşana dek,
Kırk şahbazın hiçbiri yok, Mıyzam'ın külü uçana dek,
Hasretle yanıp Almañ arslan,
Kıtay'da kaldığı işte o yer!

No crag for the goose to circle,
To the red-bellied Kıtay,
Looming a dark shape from yonder,
To cut him free and save him —
No mountain of Tiger Manas,
Reaching me, girding my waist,
No Çubak of Akbaltay,
No Acıbay, no khan Bakay,
Till the tender reed grows ripe,
Not one of the forty falcons there, Till Mıyzam's ash takes flight,
Burning with longing, Almañ the lion —
The place he stayed in Kıtay — that very place!

Kaplan Almam bozkurdu,
«Vurup sürüp, yılkısını
Bölmeye gelmişim meğer,
Ecelim yetip kâfirden,
Kanım dökülüp bu yerde

The gray wolf, Tiger Almam:
«Striking, driving, his herds
I have come, it seems, to divide,
My hour come, at the infidel's hand,
My blood spilled in this place

Ölmeye gelmişim meğer,
Kimsenin görmediği zulmü
Görmeye gelmişim meğer».
Vasiyet edip, kelme söyleyip,
«Gittim» deyip candan umut kesip,

I have come, it seems, to die,
The oppression no one has seen
I have come, it seems, to see».
Making his testament, speaking the kelime,
Saying «I am gone», cutting hope from life,

Teslim olmadan dövüşüp,
Kaplan Almam, yaman arslan,
Can çaresine bakışıp,
Kementçiye kaptırmadan,
Çembere aldırmadan,
Alake böyle dururken,
Kaplan Sırgak, ünü belgili,
Karaltısı herkesten bir başka,
Köprücükten aşağı yoğrulup:
«Kalın Kıtay kaplamış,
Alakem'e yetişeyim,
Sağ kalmadan, önünde
Kurban olup gideyim.

Fighting without surrender,
Tiger Almam, fell lion,
Looking to the remedy of his life,
Not caught by the lasso-man,
Not taken in the ring,
While Alake stood so,
Tiger Sırgak, his fame marked well,
His dark shape apart from everyone,
Kneaded down from the collarbone:
«The thick Kıtay has covered him,
Let me reach my Alakem,
Not staying alive — before him
Let me go as an offering.

Almam'dan önce yetişeyim,
Alakem'den ayrılıp,
İkiz kuzu eşimden,
İkizimi kurda kaptırıp,
Nasıl aldırmadan giderim.
Kara dinli kâfire,
Baş kesici bahadıra
Tek başıma dalıp el salıp,
Var gücümle kırgın salayım,
Ayırıp kurtarayım!»
Altındaki Kökçebiç'e
Sağlı sollu kamçı vurup,
Ters düz mahmuzlayıp,

Let me reach him before Almam is lost,
Parted from my Alakem,
Of my twin-lamb mate,
Letting the wolf snatch my twin,
How do I go on, having let him be taken.
Upon the black-faith infidel,
Upon the head-cutting bahadır,
Plunging alone, laying hands on,
Let me loose slaughter with all my strength,
Let me cut him free and save him!»
To Kökçebiç beneath him
Laying the whip right and left,
Spurring askew and awry,

Öfkelenip bağırıp,
«Kaplan Alake!» diye çağırıp,
Öndeki Kıtay'a, nice pehlivana,
Sırgake caymadan dalıp,
el salmış. «Gelirse yetim görsün» diye,

Karşılaşıp ölüşen,
Rast gelip kanını döküşen.

Mızrak yetişen yerlerini
Mızrakla serip,
Ondan yakın geleni
Kılıçla devirip,
Yedi yüzünü un ufak edip,
Yetiştiği yeri mızraklayıp,
«Can yoldaşım Almam nerde?» deyip.

Başı kova dolusu kan olup,
Sallanan iki kolu
Kalkamayıp, felç olup.
«İslam!» diye bağırıp,
Kaynayıp yatan Kıtay'ı
Kaçırtıp sürüp, savurup,
Yaya kalan Almam'a,
Güçbela ayakta duran pehlivana

Raging, shouting aloud,
Calling «Tiger Alake!»,
Into the Kıtay ahead, many a champion,
Sırgake plunged unswerving,
laid on hands. Saying «If he comes, let the orphan see»,
Those who meet and die together,
Who chance to meet and spill each other's blood.
The places his lance could reach
Laying them low with the lance,
Those who came nearer than that
Toppling with the sword,
Grinding seven hundred of them to crumbs,
Lancing wherever he reached,
Saying «Where is Almam, my soul's companion?».
His head a bucketful of blood,
His two swinging arms
Unable to rise, gone palsied.
Shouting «Islam!»,
The Kıtay lying seething
Routing, driving, scattering,
To Almam left afoot,
To the champion barely standing

Okdan önce yetişmiş,
Yetiştiği yerde Almam'ı,
Arslanlığını iyice bildirip,
Kürek kemiğinden bir kavrayıp,
Genç Sırgak, er bozkurt,
Sağ dizine bindirip,
Aklından beter şaşırmış,
Sayısız Kıtay'ı tam yarıp,
Sırgak can Alake'yi alıp kaçmış.
Söylenecek sözü var.
Okdan önce yetişmiş,
Yetiştiği yerde Sarala,
Sarala'ya bindirip,
Sönmüş ateşini tutuşturmuş,
Ölmüş canını diriltip,
Kıyameti Kakan'a
Kaçmadan durup salmış.
Alake ile ikisi birleşip,

He arrived swifter than an arrow,
Where he reached him, Almam —
Making his lionhood well known,
Gripping him once by the shoulder blade,
Young Sırgak, the wolf-hero,
Setting him on his right knee,
Bewildered beyond his wits,
Cleaving clean through countless Kıtay,
Dear Sırgak carried off Alake and fled.
There is a word to be spoken.
He arrived swifter than an arrow,
Where he reached him, Sarala —
Mounting him on Sarala,
He kindled his quenched fire,
Reviving his dead soul,
The doomsday upon Kakan
He loosed, standing unfleeing.
He and Alake, the two joined,

Kıtay'a kırgın saldığını.
İnceden göze göstererek,
Canım anam Kanıkey,
Onu çizmiş resme,
Bunların hizmeti
«Unutulmadan yaşasın» diye,
Apaçık çizmiş resme.
Onun beri yanına
Atları küheylan, alabaş,
Manas Han'ın kırk caysañını,
Canım anam Kanıkey
Hepsini yan yana çizmiş.
O anda çocuk Semetey,
Bozlayıp ağlayıp hıçkırıp,
Sanki dirilecekmiş gibi,
Ağlayıp çocuk feryat edip:
«Tan tepeye vururken, ey, atama,

Ahdine ortak olamadım,
Kakan'a kavga saldığında,

How they loosed slaughter on the Kıtay.
Showing it finely to the eye,
My darling mother Kanıkey,
She drew that in the picture,
The service of these men
Saying «Let it live unforgotten»,
She drew it plain in the picture.
On the hither side of that,
Their horses coursers, white-blazed,
Khan Manas's forty caysañ,
My darling mother Kanıkey
Drew them all side by side.
That instant the child Semetey,
Keening, weeping, sobbing,
As if they would come alive,
The child weeping, crying out:
«As dawn strikes the hilltop, ey, to my father,
I could not share in his oath,
When he loosed the fight on Kakan,

Atamla birleşip,
Yoldaş olamadım».
Deyip, öylece, Semetey,
Öte dünyaya göçen arslanlara,
Erlere Kuran okuyup,
Bakıp dayanamayıp,
Diriymiş gibi tazim edip,
Çocuk gözünün yaşını göl edip,
Ondan öteye vardıydı,
Beş-Taş'ın başı Bek-Cayloo,
Kanıkey Bukar'a kaçtığında,
Abıke, Köböş kul ile
Bakay iyice atışıp,
«Kanlı boyun» diye ad alıp,
«Kan içer Bakay» diye katılaşıp,
Deve güdüp han Bakay
Azabı beter çektiği dem.
On iki yıl boyu vuruşup,

Joining with my father,
I could not be his companion».
Saying so, just so, Semetey,
For the lions who passed to the other world,
Reciting the Kuran for the men,
Gazing, unable to endure,
Bowing homage as if they lived,
The child making a lake of his eyes' tears,
He had gone on beyond that,
Bek-Cayloo at the head of Beş-Taş,
When Kanıkey fled to Bukar,
With the slaves Abıke and Köböş
Bakay trading hard words,
Taking the name «Bloody neck»,
Hardening as «Blood-drinker Bakay»,
Khan Bakay herding camels —
The hour he suffered torment worse.
Fighting twelve years long,

Abıke'nin altmış erini vurduğu dem.
Törenin gönlü, eey, bölünüp,
Hani, padişah Manas öldüğünde,
Vasiyet ettiği sözü var:
«Han ölünce ihtiyara.
Devesi yakın olurdu,
Deve güt, abakem,
Yaban yere konmadan gez,
Şimdi Bakay abakem,
Önceki gibi olmadan yürü.
Toplantıya varsan görürsün,
«Kuru sakal Bakay» deyiverirlerse,
Aba Bakay, o gün ölürsün!
Ölmek şöyle dursun, han aba,
Kıyamet yüzünü görürsün!
Söz dinlemezsen yazıktır,
Celmayan başta, işte şunlar,
Han aba, yetimin devesi emanet!»

The hour he struck Abıke's sixty men.
The töre's heart, eey, riven,
See, when the padişah Manas died,
There is the word of his testament:
«When the khan dies, to the old man.
His camel would be near,
Herd the camels, my abake,
Roam without settling in a strange land,
Now, Bakay my abake,
Walk on, not as before.
If you go to the gathering you will see,
If they let fall «Dry-beard Bakay»,
Aba Bakay, that day you die!
Dying aside, khan aba,
You will see the face of doomsday!
A pity if you heed not the word,
Celmayan at the head — these here,
Khan aba, the orphan's camels are a trust!»

Şimdi öleyim dese, eey, ölemeyip,	*Now though he would die, eey, he cannot die,*
Bakay'ın güttüğü develer	*The camels Bakay herded*
O zaman yedi yüze dolmuş.	*Had then come to seven hundred full.*
O yıl vardığında	*When that year arrived*
Yedi yüz deve olmuş.	*They had become seven hundred camels.*
Cañırık'ın Car-Kıya'sı,	*Cañırık's Car-Kıya,*
Yalnız malın tek sıra yolu,	*The single-file road of the lone herds,*
Yetimin gerçekten, eey, geleceğini	*That the orphan truly, eey, would come*
Yedi yüz deve, eey, bilmiş,	*The seven hundred camels, eey, knew,*
Cañırık'a, eey, yürümüş.	*Toward Cañırık, eey, they walked.*
Devenin hepsi, eey, bozlayıp,	*All of the camels, eey, keening,*
Semetey'e doğru, eey, bozlayıp.	*Toward Semetey, eey, keening.*
Söyleyeyim dese, eey, dili yok,	*Though they would speak, eey, they have no tongue,*
Hepsi bir ağızdan, eey, çığrışıp.	*All with one mouth, eey, crying out.*
Asıy taylak, aa tay taylak,	*Asıy taylak, aa colt taylak,*
Hepsi koşup, aa paytak paytak,	*All running, aa paytak-paytak,*
Yünleri, eey, dökülüp,	*Their wool, eey, shedding,*
Gözyaşları, eey, dökülüp.	*Their tears, eey, spilling.*
Çevresini alıp, eey, bozlayıp,	*Ringing him round, eey, keening,*
Derde yığılmış, eey, gibi,	*As if collapsed, eey, in grief,*
Yetimi hep birden koklayıp, eey, bozlayıp.	*All at once nuzzling the orphan, eey, keening.*
Develer böyle, eey, dururken,	*While the camels stood so, eey,*
«Törem atam Manas, eey, ölme» diye,	*Saying «My töre father Manas, eey, do not die»,*
Yetimin gözünün yaşı, eey, dökülüp.	*The orphan's eyes' tears, eey, spilling.*
Hayret, hayvanı böyleyken, eey, dururken,	*Wonder — while the beast is so, eey, standing,*
İnsan olan benim canım nasıl, eey, esirgensin?!»	*How shall my soul, who am human, eey, be spared?!»*
Semetey deveyle birlikte bozlayıp,	*Semetey keening together with the camels,*
Törenin oğlu, eey, yavrucağın	*The töre's son, eey, the poor darling*
O anda bozlayıp durdu, eey, feryat ederek:	*That instant kept keening, eey, crying out:*
«Temir Han'ın, eey, şehrine,	*«To Temir Han's, eey, city,*

Ey Kuday, sürgün gittim, yazık,
Eey, denizim atam, al git beni!»
O anda ağlayıp bozlayıp, eey, Semetey,

Bir türlü kendi canına kıyamayıp!
O anda bıldırcın gibi yaman gözden,
Bölük bölük, eey, yaş gidip,
Kara yemiş gibi, eey, yaman gözden,
Yetimden kamçı boyu yaş gidip.

Çocuk ağlayıp, eey, duraksayıp,
Çocuğun iki gözü, eey, kor olup.
Hayret, yetim böyle, eey,
dururken,
O anda deve anası boz kaymal

Çocukla birlikte geldi, eey, bozlayıp.
Deve atası, eey, boz buğra
O anda birlikte çıktı, eey, feryat edip.

O ikisinin, eey, ardından
Manas'ın yassı hörgüçlü, eey,
kara narı,
İşte o Manas'tan kalan
Celmayan,
Alt dudağı, eey, sarkık,
Onun arka hörgücü, eey,
hoplayıp,
Başında altın, eey, burunduruk var,

Yaşını sayıp, eey, geldiğinde,
Yaşına tam, eey, dolmuş.
O canlıya, eey, bakıversen,
Doksan beş yaşında, eey, olmuş.
Atam Manas, eey, sultana
Gaibinden, eey, rast gelmiş.
Manas Mekke'ye sefer ettiğinde
Aşağı Mediyna'dan bulunmuş.
Yelişine, eey, yel yetmez,

Ey Kuday, I went an exile, alas,
Eey, my ocean father, take me away!»
That instant weeping, keening, eey,
Semetey,
In no way able to take his own life!
That instant from the fell eye like a quail's,
Troop on troop, eey, tears going,
From the fell eye, eey, like a black berry,
From the orphan tears going a whip's
length.
The child weeping, eey, faltering,
The child's two eyes, eey, become embers.
Wonder — while the orphan so, eey,
stood,
That instant the camel mother, the gray
kaymal,
Came together with the child, eey, keening.
The camel father, eey, the gray bull-camel
That instant came out with them, eey,
crying.
Behind those two, eey,
Manas's flat-humped, eey,
black nar,
That very one left from Manas —
Celmayan,
His lower lip, eey, drooping,
His hind hump, eey,
bobbing,
On his head there is a golden, eey, nose-ring,

Counting his years, eey, when he came,
His years, eey, had come full.
Should you look, eey, at that creature,
Ninety-five years old, eey, he had become.
To my father Manas, eey, the sultan
From the unseen, eey, he had chanced.
When Manas made his march to Mekke
He was found from Lower Mediyna.
The wind, eey, cannot match his trot,

Onun yürüyüşüne mal yetmez,
Yelse yeri, eey, sıyırıp geçen,
Yeryüzünün dört bucağını
O canlı dört gün yorulmadan dolaşan.
Boynundan, eey, bir koklayıp,
Bulut desen, eey, ayaklı,
O canlı, kayıp desen, eey, yularlı.
Celmayan'ı, eey, gördüğünde
Hayvandan üstün, malda ortak,
Atışmaya girse, eey, canda ortak.
Hani, kâfire gaza açıldığında,

Hani, Beecin'e sayısız ordu vardığında,
Şimdi gör, eey, şaşılası işi,
Kül azıktan, eey, her gün artırıp,

Ok ve baruttan, eey, bolca yükleyip,
Gazaya yürüse, ee, emektaş,
Atışmada binilir, eey, canda ortak,
Atası Manas'tan kalan Celmayan.
Hani, yaman Manas öldüğünde,
Kurumuş kalmış Celmayan,
Yas tutup, eey, ot yemeden,
Hasretli olup, eey, su içmeden,
Deve içinde, eey, çoğunlukla
Yürüyüp durduğu, eey, demiymiş.
«Yetimim ne zaman gelir?» diye,
Söyleyeyim dese dili yok,
O canlının yanıp gezdiği demiymiş.

Semetey'i, eey, gördüğünde,
Devenin padişahı Celmayan
Bozlayıp inleyip, eey, geldiğinde,
Ak yünü, eey, dökülüp,
Gözden yaşı, eey, dökülüp,
Başında altın, eey, burunduruk var,

No beast can match his walk,
When he trots, eey, skimming the ground,
The four corners of the earth
That creature roams four days unwearied.
Nuzzling once, eey, at his neck,
Call him cloud, eey — he has legs,
Call that creature lost, eey — he has a halter. When he saw Celmayan, eey,
Above the beasts, partner in goods,
If he enters the fray, eey, partner in life.
See, when the holy war on the infidel was opened,
See, when countless hosts went to Beecin,
Now behold, eey, the wondrous thing,
From the ash-provision, eey, adding every day,
Loading, eey, plenty of shot and powder,
If he marches to holy war, ee, a fellow-toiler,
Ridden in the fray, eey, partner in life,
Celmayan left from his father Manas.
See, when fell Manas died,
Celmayan was left withered,
Mourning, eey, eating no grass,
Full of longing, eey, drinking no water,
Among the camels, eey, mostly
It was his hour, eey, of pacing on.
Saying «When will my orphan come?»,
Though he would speak he has no tongue,
It was the hour that creature roamed burning.
When he saw, eey, Semetey,
Celmayan, padişah of the camels,
Keening and moaning, eey, when he came,
His white wool, eey, shedding,
Tears from his eye, eey, spilling,
On his head there is a golden, eey, nose-ring,

Dördüncü cildin sonu.

Beşinci cilt, Celmayan'ın bozlaması, Manas'ın gizli kümbeti ve yetimlerin kavuşmasıyla sürer.

Dünyanın en uzun destanı Manas, yirminci yüzyılın Homeros'u sayılan Sayakbay Karalaev'in dilinden 500.553 mısra olarak yazıya geçirildi. Bu dizi, üçlemenin ikinci parçası olan «Semetey» destanını Türkçe metni ve satır satır İngilizce edebî çevirisiyle karşılıklı sütunlar hâlinde sunuyor.

Dördüncü cilt, Közkaman hainlerinin zehirli kâsesinden Sırgak'ın kara kanla aldığı öce; Kanıkey'in kızlık destanından on iki yaşındaki Semetey'in ruhlar eşliğinde Talas'a ilk yolculuğuna uzanır.

SEMETEY

SAYAKBAY KARALAEV VARYANTI · CİLT IV
THE SAYAKBAY KARALAEV VARIANT · VOLUME IV

SEMETEY · KARALAEV VARYANTI · CİLT IV